

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Földtudományok Doktori Iskola

A Közép-Dunántúli Régió geográfiai
elemzése, az alakuló magyarországi
regionalizmus viszonyrendszerében

PhD értekezés

Ulcz Gyula

Pécs, 2006

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Földtudományok Doktori Iskola

I. Bevezetés	3
2. A regionális és történelmi viszonylatban Pécs-régi kutatások története	6
2.1. Területi kutatások irrodalma	6
2.2. Az urbanizáció irrodalma	10
2.3. Inspirációk	11
3. Célkitűzések	12
4. Kutatási módszerek	13
4.1. A kutatási terület vizsgálatának általános jelölése	13
4.1.1. Adatszűrés	13
A Közép-Dunántúli Régió geográfiai elemzése, az alakuló magyarországi regionalizmus viszonyrendszerében	14
5. Eredmények I.	15
5.1. A régió fogalma	15
5.2. Permanens zónák, vagy állandósult területek	18
5.2.1. A homokos modell	18
5.2.1.1. Változatosság a régióban	22
5.3. A régiók Magyarországon	24
5.4. Közigazgatási reformok	27
5.5. Nagyvárosi alternatívák	29
5.6. Kistérségi térségek	32
5.6.1. Térségi térségek kialakítása	32
5.6.1.1. A kistérség megnevezése	33
5.6.1.2. Kistérségi európai hálózat	35
5.6.2. Konvenciók	36
6. Eredmények II. A Közép-Dunántúli Régió	37
6.1. A terület természeti földrajza	37
6.1.1. Általános jellemzők	37
6.1.2. A régió természeti viszonyai	38
6.2. Történelmi viszonyok	39
6.2.1. Történelmi áttekintés	39
6.2.2. Nagyjából áttekintés	40
6.2.2.1. A nagyvárosi térség	40
6.2.2.2. Önkormányzatok	41
6.2.2.3. Gazdasági élet	41
6.2.2.4. A lakosság	42
6.3. A gazdaság helyzete	43
6.3.1. Gazdasági helyzet	43
6.3.2. A régió gazdasági helyzete	44
6.3.2.1. A régió gazdasági helyzete	44
6.3.2.2. A régió gazdasági helyzete	45
6.3.2.3. A régió gazdasági helyzete	46
6.3.2.4. A régió gazdasági helyzete	47
6.3.2.5. A régió gazdasági helyzete	48
6.3.2.6. A régió gazdasági helyzete	49
6.3.2.7. A régió gazdasági helyzete	50
6.3.2.8. A régió gazdasági helyzete	51
6.3.2.9. A régió gazdasági helyzete	52
6.3.2.10. A régió gazdasági helyzete	53
6.3.2.11. A régió gazdasági helyzete	54
6.3.2.12. A régió gazdasági helyzete	55
6.3.2.13. A régió gazdasági helyzete	56
6.3.2.14. A régió gazdasági helyzete	57
6.3.2.15. A régió gazdasági helyzete	58
6.3.2.16. A régió gazdasági helyzete	59
6.3.2.17. A régió gazdasági helyzete	60
6.3.2.18. A régió gazdasági helyzete	61
6.3.2.19. A régió gazdasági helyzete	62
6.3.2.20. A régió gazdasági helyzete	63
6.3.2.21. A régió gazdasági helyzete	64
6.3.2.22. A régió gazdasági helyzete	65
6.3.2.23. A régió gazdasági helyzete	66
6.3.2.24. A régió gazdasági helyzete	67
6.3.2.25. A régió gazdasági helyzete	68
6.3.2.26. A régió gazdasági helyzete	69
6.3.2.27. A régió gazdasági helyzete	70
6.3.2.28. A régió gazdasági helyzete	71
6.3.2.29. A régió gazdasági helyzete	72
6.3.2.30. A régió gazdasági helyzete	73
6.3.2.31. A régió gazdasági helyzete	74
6.3.2.32. A régió gazdasági helyzete	75
6.3.2.33. A régió gazdasági helyzete	76
6.3.2.34. A régió gazdasági helyzete	77
6.3.2.35. A régió gazdasági helyzete	78
6.3.2.36. A régió gazdasági helyzete	79
6.3.2.37. A régió gazdasági helyzete	80
6.3.2.38. A régió gazdasági helyzete	81
6.3.2.39. A régió gazdasági helyzete	82
6.3.2.40. A régió gazdasági helyzete	83
6.3.2.41. A régió gazdasági helyzete	84
6.3.2.42. A régió gazdasági helyzete	85
6.3.2.43. A régió gazdasági helyzete	86
6.3.2.44. A régió gazdasági helyzete	87
6.3.2.45. A régió gazdasági helyzete	88
6.3.2.46. A régió gazdasági helyzete	89
6.3.2.47. A régió gazdasági helyzete	90
6.3.2.48. A régió gazdasági helyzete	91
6.3.2.49. A régió gazdasági helyzete	92
6.3.2.50. A régió gazdasági helyzete	93
6.3.2.51. A régió gazdasági helyzete	94
6.3.2.52. A régió gazdasági helyzete	95
6.3.2.53. A régió gazdasági helyzete	96
6.3.2.54. A régió gazdasági helyzete	97
6.3.2.55. A régió gazdasági helyzete	98
6.3.2.56. A régió gazdasági helyzete	99
6.3.2.57. A régió gazdasági helyzete	100
6.3.2.58. A régió gazdasági helyzete	101
6.3.2.59. A régió gazdasági helyzete	102
6.3.2.60. A régió gazdasági helyzete	103
6.3.2.61. A régió gazdasági helyzete	104
6.3.2.62. A régió gazdasági helyzete	105
6.3.2.63. A régió gazdasági helyzete	106
6.3.2.64. A régió gazdasági helyzete	107
6.3.2.65. A régió gazdasági helyzete	108
6.3.2.66. A régió gazdasági helyzete	109
6.3.2.67. A régió gazdasági helyzete	110
6.3.2.68. A régió gazdasági helyzete	111
6.3.2.69. A régió gazdasági helyzete	112
6.3.2.70. A régió gazdasági helyzete	113
6.3.2.71. A régió gazdasági helyzete	114
6.3.2.72. A régió gazdasági helyzete	115
6.3.2.73. A régió gazdasági helyzete	116
6.3.2.74. A régió gazdasági helyzete	117
6.3.2.75. A régió gazdasági helyzete	118
6.3.2.76. A régió gazdasági helyzete	119
6.3.2.77. A régió gazdasági helyzete	120
6.3.2.78. A régió gazdasági helyzete	121
6.3.2.79. A régió gazdasági helyzete	122
6.3.2.80. A régió gazdasági helyzete	123
6.3.2.81. A régió gazdasági helyzete	124
6.3.2.82. A régió gazdasági helyzete	125
6.3.2.83. A régió gazdasági helyzete	126
6.3.2.84. A régió gazdasági helyzete	127
6.3.2.85. A régió gazdasági helyzete	128
6.3.2.86. A régió gazdasági helyzete	129
6.3.2.87. A régió gazdasági helyzete	130
6.3.2.88. A régió gazdasági helyzete	131
6.3.2.89. A régió gazdasági helyzete	132
6.3.2.90. A régió gazdasági helyzete	133
6.3.2.91. A régió gazdasági helyzete	134
6.3.2.92. A régió gazdasági helyzete	135
6.3.2.93. A régió gazdasági helyzete	136
6.3.2.94. A régió gazdasági helyzete	137
6.3.2.95. A régió gazdasági helyzete	138
6.3.2.96. A régió gazdasági helyzete	139
6.3.2.97. A régió gazdasági helyzete	140
6.3.2.98. A régió gazdasági helyzete	141
6.3.2.99. A régió gazdasági helyzete	142
6.3.2.100. A régió gazdasági helyzete	143
6.3.2.101. A régió gazdasági helyzete	144
6.3.2.102. A régió gazdasági helyzete	145
6.3.2.103. A régió gazdasági helyzete	146
6.3.2.104. A régió gazdasági helyzete	147
6.3.2.105. A régió gazdasági helyzete	148
6.3.2.106. A régió gazdasági helyzete	149
6.3.2.107. A régió gazdasági helyzete	150
6.3.2.108. A régió gazdasági helyzete	151
6.3.2.109. A régió gazdasági helyzete	152
6.3.2.110. A régió gazdasági helyzete	153
6.3.2.111. A régió gazdasági helyzete	154
6.3.2.112. A régió gazdasági helyzete	155
6.3.2.113. A régió gazdasági helyzete	156
6.3.2.114. A régió gazdasági helyzete	157
6.3.2.115. A régió gazdasági helyzete	158
6.3.2.116. A régió gazdasági helyzete	159
6.3.2.117. A régió gazdasági helyzete	160
6.3.2.118. A régió gazdasági helyzete	161
6.3.2.119. A régió gazdasági helyzete	162
6.3.2.120. A régió gazdasági helyzete	163
6.3.2.121. A régió gazdasági helyzete	164
6.3.2.122. A régió gazdasági helyzete	165
6.3.2.123. A régió gazdasági helyzete	166
6.3.2.124. A régió gazdasági helyzete	167
6.3.2.125. A régió gazdasági helyzete	168
6.3.2.126. A régió gazdasági helyzete	169
6.3.2.127. A régió gazdasági helyzete	170
6.3.2.128. A régió gazdasági helyzete	171
6.3.2.129. A régió gazdasági helyzete	172
6.3.2.130. A régió gazdasági helyzete	173
6.3.2.131. A régió gazdasági helyzete	174
6.3.2.132. A régió gazdasági helyzete	175
6.3.2.133. A régió gazdasági helyzete	176
6.3.2.134. A régió gazdasági helyzete	177
6.3.2.135. A régió gazdasági helyzete	178
6.3.2.136. A régió gazdasági helyzete	179
6.3.2.137. A régió gazdasági helyzete	180
6.3.2.138. A régió gazdasági helyzete	181
6.3.2.139. A régió gazdasági helyzete	182
6.3.2.140. A régió gazdasági helyzete	183
6.3.2.141. A régió gazdasági helyzete	184
6.3.2.142. A régió gazdasági helyzete	185
6.3.2.143. A régió gazdasági helyzete	186
6.3.2.144. A régió gazdasági helyzete	187
6.3.2.145. A régió gazdasági helyzete	188
6.3.2.146. A régió gazdasági helyzete	189
6.3.2.147. A régió gazdasági helyzete	190
6.3.2.148. A régió gazdasági helyzete	191
6.3.2.149. A régió gazdasági helyzete	192
6.3.2.150. A régió gazdasági helyzete	193
6.3.2.151. A régió gazdasági helyzete	194
6.3.2.152. A régió gazdasági helyzete	195
6.3.2.153. A régió gazdasági helyzete	196
6.3.2.154. A régió gazdasági helyzete	197
6.3.2.155. A régió gazdasági helyzete	198
6.3.2.156. A régió gazdasági helyzete	199
6.3.2.157. A régió gazdasági helyzete	200
6.3.2.158. A régió gazdasági helyzete	201
6.3.2.159. A régió gazdasági helyzete	202
6.3.2.160. A régió gazdasági helyzete	203
6.3.2.161. A régió gazdasági helyzete	204
6.3.2.162. A régió gazdasági helyzete	205
6.3.2.163. A régió gazdasági helyzete	206
6.3.2.164. A régió gazdasági helyzete	207
6.3.2.165. A régió gazdasági helyzete	208
6.3.2.166. A régió gazdasági helyzete	209
6.3.2.167. A régió gazdasági helyzete	210
6.3.2.168. A régió gazdasági helyzete	211
6.3.2.169. A régió gazdasági helyzete	212
6.3.2.170. A régió gazdasági helyzete	213
6.3.2.171. A régió gazdasági helyzete	214
6.3.2.172. A régió gazdasági helyzete	215
6.3.2.173. A régió gazdasági helyzete	216
6.3.2.174. A régió gazdasági helyzete	217
6.3.2.175. A régió gazdasági helyzete	218
6.3.2.176. A régió gazdasági helyzete	219
6.3.2.177. A régió gazdasági helyzete	220
6.3.2.178. A régió gazdasági helyzete	221
6.3.2.179. A régió gazdasági helyzete	222
6.3.2.180. A régió gazdasági helyzete	223
6.3.2.181. A régió gazdasági helyzete	224
6.3.2.182. A régió gazdasági helyzete	225
6.3.2.183. A régió gazdasági helyzete	226
6.3.2.184. A régió gazdasági helyzete	227
6.3.2.185. A régió gazdasági helyzete	228
6.3.2.186. A régió gazdasági helyzete	229
6.3.2.187. A régió gazdasági helyzete	230
6.3.2.188. A régió gazdasági helyzete	231
6.3.2.189. A régió gazdasági helyzete	232
6.3.2.190. A régió gazdasági helyzete	233
6.3.2.191. A régió gazdasági helyzete	234
6.3.2.192. A régió gazdasági helyzete	235
6.3.2.193. A régió gazdasági helyzete	236
6.3.2.194. A régió gazdasági helyzete	237
6.3.2.195. A régió gazdasági helyzete	238
6.3.2.196. A régió gazdasági helyzete	239
6.3.2.197. A régió gazdasági helyzete	240
6.3.2.198. A régió gazdasági helyzete	241
6.3.2.199. A régió gazdasági helyzete	242
6.3.2.200. A régió gazdasági helyzete	243
6.3.2.201. A régió gazdasági helyzete	244
6.3.2.202. A régió gazdasági helyzete	245
6.3.2.203. A régió gazdasági helyzete	246
6.3.2.204. A régió gazdasági helyzete	247
6.3.2.205. A régió gazdasági helyzete	248
6.3.2.206. A régió gazdasági helyzete	249
6.3.2.207. A régió gazdasági helyzete	250
6.3.2.208. A régió gazdasági helyzete	251
6.3.2.209. A régió gazdasági helyzete	252
6.3.2.210. A régió gazdasági helyzete	253
6.3.2.211. A régió gazdasági helyzete	254
6.3.2.212. A régió gazdasági helyzete	255
6.3.2.213. A régió gazdasági helyzete	256
6.3.2.214. A régió gazdasági helyzete	257
6.3.2.215. A régió gazdasági helyzete	258
6.3.2.216. A régió gazdasági helyzete	259
6.3.2.217. A régió gazdasági helyzete	260
6.3.2.218. A régió gazdasági helyzete	261
6.3.2.219. A régió gazdasági helyzete	262
6.3.2.220. A régió gazdasági helyzete	263
6.3.2.221. A régió gazdasági helyzete	264
6.3.2.222. A régió gazdasági helyzete	265
6.3.2.223. A régió gazdasági helyzete	266
6.3.2.224. A régió gazdasági helyzete	267
6.3.2.225. A régió gazdasági helyzete	268
6.3.2.226. A régió gazdasági helyzete	269
6.3.2.227. A régió gazdasági helyzete	270
6.3.2.228. A régió gazdasági helyzete	271
6.3.2.229. A régió gazdasági helyzete	272
6.3.2.230. A régió gazdasági helyzete	273
6.3.2.231. A régió gazdasági helyzete	274
6.3.2.232. A régió gazdasági helyzete	275
6.3.2.233. A régió gazdasági helyzete	276
6.3.2.234. A régió gazdasági helyzete	277
6.3.2.235. A régió gazdasági helyzete	278
6.3.2.236. A régió gazdasági helyzete	279
6.3.2.237. A régió gazdasági helyzete	280
6.3.2.238. A régió gazdasági helyzete	281
6.3.2.239. A régió gazdasági helyzete	282
6.3.2.240. A régió gazdasági helyzete	283
6.3.2.241. A régió gazdasági helyzete	284
6.3.2.242. A régió gazdasági helyzete	285
6.3.2.243. A régió gazdasági helyzete	286
6.3.2.244. A régió gazdasági helyzete	287
6.3.2.245. A régió gazdasági helyzete	288
6.3.2.246. A régió gazdasági helyzete	289
6.3.2.247. A régió gazdasági helyzete	290
6.3.2.248. A régió gazdasági helyzete	291
6.3.2.249. A régió gazdasági helyzete	292
6.3.2.250. A régió gazdasági helyzete	293
6.3.2.251. A régió gazdasági helyzete	294
6.3.2.252. A régió gazdasági helyzete	295
6.3.2.253. A régió gazdasági helyzete	296
6.3.2.254. A régió gazdasági helyzete	297
6.3.2.255. A régió gazdasági helyzete	298
6.3.2.256. A régió gazdasági helyzete	299
6.3.2.257. A régió gazdasági helyzete	300
6.3.2.258. A régió gazdasági helyzete	301
6.3.2.259. A régió gazdasági helyzete	302
6.3.2.260. A régió gazdasági helyzete	303
6.3.2.261. A régió gazdasági helyzete	304
6.3.2.262. A régió gazdasági helyzete	305
6.3.2.263. A régió gazdasági helyzete	306
6.3.2.264. A régió gazdasági helyzete	307
6.3.2.265. A régió gazdasági helyzete	308
6.3.2.266. A régió gazdasági helyzete	309
6.3.2.267. A régió gazdasági helyzete	310
6.3.2.268. A régió gazdasági helyzete	311
6.3.2.269. A régió gazdasági helyzete	312
6.3.2.270. A régió gazdasági helyzete	313
6.3.2.271. A régió gazdasági helyzete	314
6.3.2.272. A régió gazdasági helyzete	315
6.3.2.273. A régió gazdasági helyzete	316
6.3.2.274. A régió gazdasági helyzete	317
6.3.2.275. A régió gazdasági helyzete	318
6.3.2.276. A régió gazdasági helyzete	319
6.3.2.277. A régió gazdasági helyzete	320
6.3.2.278. A régió gazdasági helyzete	321
6.3.2.279. A régió gazdasági helyzete	322
6.3.2.280. A régió gazdasági helyzete	323
6.3.2.281. A régió gazdasági helyzete	324
6.3.2.282. A régió gazdasági helyzete	325
6.3.2.283. A régió gazdasági helyzete	326
6.3.2.284. A régió gazdasági helyzete	327
6.3.2.285. A régió gazdasági helyzete	328
6.3.2.286. A régió gazdasági helyzete	329
6.3.2.287. A régió gazdasági helyzete	330
6.3.2.288. A régió gazdasági helyzete	331
6.3.2.289. A régió gazdasági helyzete	332
6.3.2.290. A régió gazdasági helyzete	333
6.3.2.291. A régió gazdasági helyzete	334
6.3.2.292. A régió gazdasági helyzete	335
6.3.2.293. A régió gazdasági helyzete	336
6.3.2.294. A régió gazdasági helyzete	337
6.3.2.295. A régió gazdasági helyzete	338
6.3.2.296. A régió gazdasági helyzete	339
6.3.2.297. A régió gazdasági helyzete	340
6.3.2.298. A régió gazdasági helyzete	341
6.3.2.299. A régió gazdasági helyzete	342
6.3.2.300. A régió gazdasági helyzete	343
6.3.2.301. A régió gazdasági helyzete	344
6.3.2.302. A régió gazdasági helyzete	345
6.3.2.303. A régió gazdasági helyzete	346
6.3.2.304. A régió gazdasági helyzete	347
6.3.2.305. A régió gazdasági helyzete	348
6.3.2.306. A régió gazdasági helyzete	349
6.3.2.307. A régió gazdasági helyzete	350
6.3.2.308. A régi	

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. A regionális és kistérségi vonatkozású földrajzi kutatások története	6
2.1. Területi kutatások irodalma	6
2.2. Az urbanizáció irodalma	10
2.3. Inspirációk	11
3. Célkitűzések.....	12
4. Kutatási módszerek	13
4.1. A kutatási terület vizsgálatának általános keretei	13
4.1.1. Adatbázisok.....	13
4.1.2. Elemzési technikák	14
4.2. A vizsgálatok sajátosságai	14
4.3. Kérdőíves felmérés módszere	15
5. Eredmények I. A magyarországi regionalizmus elméleti kérdései	16
5.1. A régió fogalmi meghatározása	16
5.2. Permanens reformok, vagy átgondolt közigazgatási stratégia?	18
5.2.1. A homokóra modell	20
5.2.1.1. Változtatások a modellben	22
5.3. A régiók Magyarországa.....	24
5.4. Közigazgatási reformok	27
5.5. Nagyrégiós alternatíva	30
5.6. Kistérségi társulások	32
5.6.1. Térségi társulások kialakulása Magyarországon	32
5.6.1.1. A kistérség meghatározása.....	33
5.6.1.2. Kitekintés európai kistérségi társulási szisztémákra.....	36
5.6.2. Konzekvenciák.....	38
6. Eredmények II. A Közép-Dunántúli Régió	41
6.1. A terület természetföldrajzi viszonyainak bemutatása	41
6.1.1. Általános jellemzők	41
6.1.2. A régió természeti viszonyait alakító tényezők, a terület természetföldrajzi adottságai	44
6.2. Társadalmi viszonyok	49
6.2.1. Történeti áttekintés.....	49
6.2.2. Napjaink társadalomföldrajzi viszonyai a régióban.....	50
6.2.2.1. A népesség szerkezeti elemei a régióban.....	51
6.2.2.2. Oktatás, nevelés, szakképzés helyzete	56
6.2.2.3. Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság, munkanélküliség	60
6.2.2.4. A háztartások jövedelme és fogyasztása.....	66
6.3. A gazdaság helyzete a Közép-Dunántúli Régióban.....	67
6.3.1. Gazdaságszerkezeti változások a rendszerváltás után	68
6.3.2. A régió gazdasági szerkezetének összetevői napjainkban	74
6.3.2.1. A primer szektor alakulása a Közép-Dunántúli Régióban.....	76
6.3.2.2. Ipari tényezők.....	79
6.3.2.3. Tercier, (quaterner) szektor.....	81
6.4. Az infrastruktúra	87
6.4.1. Infrastrukturális hálózatok a Közép-Dunántúli Régióban	89

6.4.1.1. Az infrastruktúra néhány fontosabb összetevőjének általános jellemzői a Közép-Dunántúli Régióban	89
6.4.2. Az infrastruktúra területi alapú, összehasonlító vizsgálata.....	93
7. Eredmények III. A Közép-Dunántúli Régió térszerkezeti viszonyrendszere....	105
7.1. Külső hatások	105
7.1.1. Kettős globalizációs hatás.....	106
7.1.2. A centrum tér fejlődésének lehetséges hatásai.....	107
7.2. A térszerkezet belső viszonyrendszere	109
7.2.1. Régió, megyék, városok.....	109
7.2.2. A városok térbeli elhelyezkedése.....	110
7.3. A Közép-Dunántúli Régió kistérségei	113
7.3.1.1. A kistérségek térszerkezeti pozíciói.....	113
7.3.2. A kistérségek területi és népesedési adatai	114
7.3.3. Egy dinamikus régió heterogén kistérségei	117
7.3.3.1. Az életminőség faktor vizsgálata	118
7.3.3.2. A gazdasági és infrastrukturális faktor vizsgálata	120
7.3.3.3. A faktorok szerinti klaszterelemzés	122
7.3.4. A Közép-Dunántúli Régió települései	124
7.3.4.1. A települések fejlettségi szintjei	125
8. Eredmények IV. Régió és kistérségei, az érintett szakemberek véleményei tükrében	129
8.1. Egy kérdőíves megkeresés általános tapasztalatai	129
8.1.1. A kérdőívek kiértékelése.....	130
8.1.1.1. Regionális információk	130
8.1.1.2. Kistérségi információk.....	136
8.1.1.3. Geográfiai vonatkozású kérdések	141
8.1.1.4. Integrációs tényezők	147
8.1.2. A Közép-Dunántúli Régió térfelosztása	151
9. Az eredmények összefoglalása	153
10. A kutatás további irányai.....	158
11. Köszönetnyilvánítás	159
12. Irodalomjegyzék.....	160
13. Ábrajegyzék.....	168

1. Bevezetés

A területi politika a rendszerváltás utáni időszakban jelentősen felértékelődött. A magyar közigazgatási és területfejlesztési elméleti kutatások hatására napjainkra a gyakorlati elemei is megjelentek térszerkezetünkben. Természetesen a rendszerváltást megelőző időszakban is, főleg elméleti síkon, komoly kutatási eredmények születtek ezen a szakterületen, ám az eredményeknek a gyakorlatba történő átültetése már szerényebb mértékű volt. Az 1971-ben elfogadott OTK¹ áttörést hozhatott volna a korábbi merev, a tervutasításos rendszerből egyenesen következő ágazati irányítási gyakorlattal szemben, ha a benne foglaltak maradéktalanul megvalósulhattak volna. Az 1968-tól elindított Új Gazdasági Mechanizmus gyors kifulladására, azonban szinte az OTK elfogadása után azonnal hangsúly-eltolódásokat indukált a területi politikában is. Ami végül is megvalósult belőle, a jelentős változtatások után az 1980-as években, az a városokra alapozott közigazgatásban, a városkörnyéknek, mint közigazgatási egységnek a megjelenésében vált érzékelhetővé. Meg kell jegyezni, hogy igazán markánsan nem érvényesült ez a szisztéma, és a rendszerváltás lényegében annullálta az eseti eredményeket.

A demokratikus átmenet időszakában gyökeres fordulatot vett a közigazgatás szervezésének korábbi gyakorlata. Az 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról (ÖTV) rendelkezett, lényegében történelmileg újszerű felfogásban, a települési önkormányzatok megerősítésével azokat helyezte a közigazgatási rendszer fókuszába. Ez a területi politikát is meghatározó döntés, sok esetben éppen a korábbi tapasztalatok nyomán kialakult reflexek manifesztációjaként a települési szint irányába tolta el a közigazgatási súlypontot, de a területfejlesztés is különösen az első években inkább, mint településfejlesztés jelentkezett. Valljuk be, hogy ez – különösen a kistelepülések esetében – a korábbi „elsorvasztó” politikai törekvések és „faluromboló” hatások után, adekvátnak mutatkozott a magyar települések nagy többségében. Szinte infrastrukturális robbanást eredményezett a falusi térszerkezetben, a viszonylag elfogadható településfinanszírozási viszonyokat nyújtó normatívák, egyéb támogatások rendszeréből, illetve az önkormányzati és civil kurázsiból fakadó tetterekészség. Ez a prosperitás azonban 5-6 év után lefékeződött. Mind a központi finanszírozás reálértékének csökkenése, mind a helyi eszközök szűkössége abba az irányba mutatott, hogy a területi politikát erősíteni kell. Ez szükségszerűen – finansiális kényszer – a települési önkormányzatok együttműködésének intézményesítését is magában kellett, hogy foglalja.

Az ÖTV rögzítette ugyan az önkormányzatok társulásának szabadságát és ennek kereteit is kijelölte, ám annak igazi hatása nem volt a társulási hajlandóságot illetően. A rossz beidegződések következtében a valóban indokolt esetekben is idegenkedtek az önkormányzatok még a körjegyzőség kialakításától is, ami pedig bizonyos területeken – aprófalvas térszerkezet – valóban költséghatékonyabb működést eredményezhetett volna. Sőt, bizonyos szakmai színvonal-emelkedést is feltételezhetünk a körjegyzőségek eredményeként az ügyintézésben.

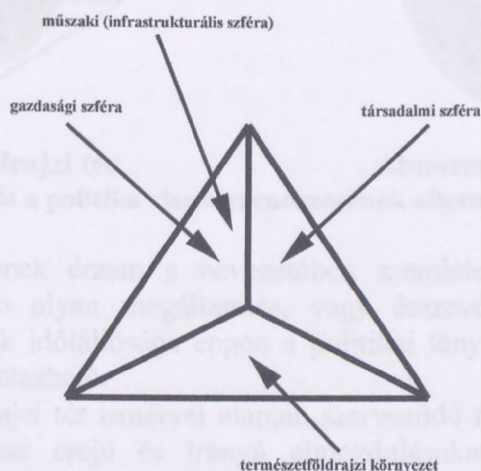
A KSH által 1994. január 1-jétől kialakított statisztikai kistérségek rendszere lényegében a társadalmi termelés számbavételének térszerkezeti egységeit jelentette a

¹ Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió

régi járási struktúra leképezése alapján. Társulási tartalommal egyáltalán nem bírt, ennek ellenére a különféle asszociációk következtében a köztudatban egyre inkább, mint kistérségi társulás jelent meg.

Ellenben az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről, már egyértelműen területfejlesztési önkormányzati társulásokat említ. Majd az 1997. évi CXXXV. törvény a helyi önkormányzatok társulásairól és együttműködéséről, tovább bővíti a társulások tartalmi és formai kereteit a valódi társulások előtt. Annak ellenére, hogy általános vélekedés szerint, a társulási hajlandóság szintje alacsony a magyar települési önkormányzati szereplők körében², azért szép számmal alakultak ekkorra már különféle társulások és a törvény is ösztönözte a társulási kedvet.

Az uniós csatlakozás közeledtével a területi politika tartalmi dimenziói egyre inkább kézzelfogható változtatásokat igényeltek.

1. ábra: A település tetraéder modellje (TÓTH J. 1981)

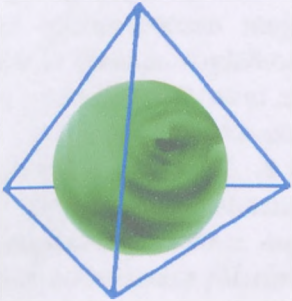
Az Unió nem követel közigazgatási reformokat tagországaitól, ám területi politikájukat úgy kell alakítaniuk, hogy annak intézményrendszere képes legyen az EU-kompatibilitásra. Illeszkedjen az uniós rendszerekhez a forrásbevonások, a forrásfelhasználások és azok ellenőrizhetőségi szintje. Ez legalább tervezési-statisztikai régiókat és egyértelműen lehatárolt területi-egységeket feltételez. Napjainkra kialakult és többé-kevésbé funkcionál egyfajta regionális térfelosztás az ország területfejlesztési struktúrájában. Ez a mesterséges térfelosztás, számos anomáliától terhes és ugyancsak kibontakozóban egy, a KSH által kialakított statisztikai kistérségekre alapozó, többcélú kistérségi társulási szisztéma, amely ugyancsak anomáliákkal küzd.

Mindeközben egyfajta közigazgatási reformpolitika is kibontakozóban van, legalább annyi kérdőjeltől kísérve, mint a területfejlesztés kialakított, vagy éppen alakuló intézményrendszere. Mind a területi politika, mind a közigazgatási reformpolitika már a nevében is hordozza az érdekviszonyok leképeződésének bizonyosságát. A politika hatásai a térszerveződési folyamatokban lehetnek egészségesek és egészségtelenek.

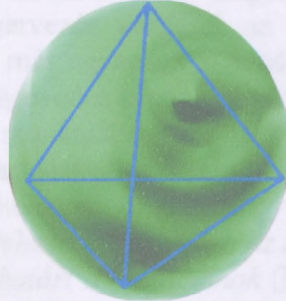
Nálunk, mivel a politikai pártok ellentétes érdekei mindent maguk alá gyűrve érvényesülnek, ez lehetetlenné teszi az említett reformok megvalósíthatóságát. Tóth József *település tetraéder-modelljének* (1. ábra) továbbgondolásával, azt a téregységek

² Általában ez a jellemző az uniós országokban is.

bármely szintjére vonatkoztathatónak, így a régió tetraéder-modelljeként is értelmezhetőnek tartom. A **2. ábrán** a gazdasági szféra, a műszaki-infrastrukturális szféra, a társadalmi szféra és a természeti szféra alkotta tetraéder-modellben érzékeltetem a politika helyes és helytelen érvényesülésének modelljét. Ezzel kívánom jelezni, hogy a terület, amelynek vizsgálatát célul tűztem ki, éppen a tetraéder oldalait jelentő elemeknek és a gömbként megjelenített politikai tényezőnek, a kétféle viszonyrendszerétől függően befolyásolt. A politika természetesen mindkét modellben érintkezik a tetraéder többi elemével, de érzékelhető a különbség!

Normális földrajzi tér

Abnormális földrajzi tér

2. ábra: Földrajzi tér és a politika viszonyrendszerének alternatívái (ULCZ GY. 2003)

Mindezeket szükségesnek érzem a bevezetőben szemléletesen érzékeltetni, mivel minden bizonnyal több olyan megállapítás, vagy észrevétel is szerepel majd az értekezésben, melyeknek időtállósága éppen a politikai tényezők kiszámíthatatlansága miatt esetleg megkérdőjelezhető.

Az „abnormális” földrajzi tér ismérvei alapján szerveződő térstruktúrákra jellemzően, időnként kiszámíthatatlan erejű és irányú elmozdulásokat tapasztalhatunk. Ennek kivédése érdekében a tudományos igényű állításokat több oldalról is meg kell vizsgálni, többféle aspektust is bemutatni, amennyiben lehetséges. Különösen indokolt ez olyan térszerkezeti egységnél, mint a magyarországi régiók, de a kistérségek esetében is, hiszen mindkét kategória – közigazgatási értelemben – éppen csak formálódik napjainkban.

2. A regionális és kistérségi vonatkozású földrajzi kutatások története

2.1. Területi kutatások irodalma

A hatalommegosztás kérdése lényegében az emberi civilizáció alapstruktúráinak kiépülésével párhuzamosan megjelenik. Az államszervezés kérdései az ókor nagy gondolkodóit is élénken foglalkoztatták. Arisztotelész már ugyanúgy a hatalom hármas tagolásában gondolkodott, mint ahogy később a felvilágosodás korában Montesquieu, a *Törvények szelleme* c. klasszikusnak számító munkájában, a hatalmi ágak szétválasztásáról elmélkedett. A hatalmi ágak szétválasztásával a hatalom vertikális és horizontális dimenziói bontakoznak ki. A hatalom letéteményesei kell, hogy biztosítsák a hatalom megosztását. *Ahhoz, hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak* (MANENT P. 1994).

A hatalmi ágak horizontális megosztásában a polgári társadalmak szinte egyöntetűen a törvényhozó, végrehajtó és a bírói hatalmi ágak hármas tagolás szerinti megosztásának gyakorlatát követik.

A vertikális hatalommegosztás és államszervezési, államirányítási munkamegosztásban már korántsem ilyen egységes a polgári jellegű rendszerek társadalomszervezési gyakorlata. Nem csak filozófiájukban lehetnek eltérések, de területi, földrajzi tagoltságban és a struktúrák tartalmi elemeiben is. Esetenként a hasonló struktúrák egészen eltérő tartalom hordozói lehetnek. A központ és a helyi hatalom viszonyrendszerében három jelentősebb modell alakult ki a modern polgári társadalmakban:

- A **francia**, napóleoni mintát követő (francia, spanyol, portugál, olasz stb.).
- Az **angolszász** (Egyesült Királyság, Írország, Kanada, Ausztrália).
- Nyugat- és Közép-Európa **porosz és angolszász** elemeket ötvöző, leginkább decentralizált gyakorlata (Svájc, Ausztria, Hollandia) (HESSE, J. J. 1991).

HESSE felosztása elsősorban a történelmi hagyományok viszonyrendszerére alapozza megállapításait, munkájában kevesebb figyelmet fordít a földrajzi sajátosságokra, geopolitikai összefüggésekre. Ezzel szemben például BURDEAU, éppen a földrajzi összefüggések rendszerében próbálja értelmezni a modellek érvényesülését, így a brit államiság liberalizmusát a földrajzi tér szigetjellegével magyarázza, vagy az USA gyakorlatában a végtelen terek szabadságot biztosító, azt igénylő és feltételező decentralizációját látja megtestesülni (BURDEAU, G. 1964).

Az Ő felfogása a földrajzi determinizmushoz áll közelebb, amelynek RATZEL volt az egyik legmarkánsabb képviselője, lényegében a szemléletmód kialakítója az 1880-as években. RATZEL szerint *a természetnek, a magasabb szellemi életre való hatása, legtöbbször a gazdasági és társadalmi viszonyok médiumán keresztül történik* (RATZEL, F. 1887).

Lényegében a földrajzi determinizmus előfutárának tekinthetjük KARL RITTERT („*az ember a természet élő tükré*”)³ is, aki RATZEL munkáságára is inspirációval bírt.

A hazai geográfia jeles képviselője CHOLNOKY JENŐ is a természet társadalomformáló hatásainak kutatásában ért el eredményeket. Ezeket a hatásokat igyekezett bemutatni ismeretterjesztő kiadványokban is (CHOLNOKY J. 1908, 1910).

Munkámban kiemelt figyelmet kívánok fordítani a geográfiai konzekvenciákra, a természeti tényezők hatásait, ha nem is kizárólagosnak, de mindenképpen fontosnak tartom. Jól tudva, hogy a Ratzel-i felfogásból eredeztethető természet determinálta társadalmi viszonyok, vegytisztán, az emberi civilizáció fejlődésének különböző fokozatain, egyre kevésbé érvényesülnek. A pécsi geográfus doktoriskola kutatói műhelyének tagjai (FORINTOS V. - WILHELM Z. 1998; GYENIZSE P. - LOVÁSZ GY. 1996; GYENIZSE P. - VASS P. 1988; NAGYVÁRADI L. 1998; WILHELM Z. 1995a, 1995b, 1996; WILHELM Z. - TÉSITS R. 1998) szintén kiemelt figyelmet fordítanak a természet és társadalom kapcsolatrendszere vizsgálatának, így ez is jelentősen motivált a szemléletmódom alakításában.

A hatalommegosztási alapelvek felől közelítve a regionalizmus irányába – anélkül, hogy mélyebben belemernénk államelméleti kérdésekbe –, rögzíteni kell, hogy a hatalom területi megosztásának jellemzésére „...*egy bevált lehetőség az unitárius és föderatív jelleg szerinti felosztás*” (PÁLNÉ KOVÁCS I. 2001)⁴.

A föderáció, a hatalom vertikális decentralizációját illetően, demokratikusabb viszonyokat biztosíthat, mint az unitárius berendezkedés. Hazánkban történelmileg, unitárius hatalomgyakorlási szisztéma valósult meg. Figyelemre méltó paradoxon azonban, hogy a hazai szakmai körökben, éppen a XX. század első harmadában a trianoni területvesztések nyomán fordult a figyelem a regionalizmus irányába. MAGYARY ZOLTÁN, KISS ISTVÁN neve fémjelzi az újfajta megközelítés korai időszakát, némileg ellentmondásban a területvesztések tényével. A föderalista, regionalista területfelosztás inkább a nagyobb területű országok sajátossága volt ebben az időszakban.⁵

A regionalista szemléletmód jellemezte ez idő tájt, népi íróink egyes műveit is. FÉJA GÉZA „Viharsarok”, vagy KODOLÁNYI JÁNOSNAK „Baranyai Utazás” címmel az Ormánságban készített tanulmányát említhetjük meg itt.

A regionális földrajz a francia emberföldrajz hatásainak nyomán a két világháború között vált egyre jelentősebbé a magyarországi földrajzi kutatásokban. MENDÖL TIBOR *Táj és ember (Az emberföldrajz áttekintése)* címmel 1932-ben írt tanulmánya jelzi ezt az irányt.

PERCZEL KÁROLY közvetlenül a II. világháború után 1945-ben felveti egy országrendezési terv készítésének szükségességét, amelyben regionális egységek alapjaiként az ország *nagyobb tájegységeit* jelöli meg. Ezt igen figyelemre méltónak tartom, különösen a napjainkban kialakított regionális egységekkel való összevetésben, amelyek a földrajzi tájak társadalmi-térformáló hatásait nem igazán veszik figyelembe.

Szintén a regionalista berendezkedés híve volt 1946-1947-ben a Nemzeti Paraszt Párt néhány jeles politikusa. ERDEI FERENC, BIBÓ ISTVÁN, MATTYASOVSKY JENŐ, akik többféle javaslatot készítettek az ország területi, igazgatási és irányítási rendszerének regionális lehatárolására. Az 1948-as politikai fordulat azonban elsöpörte a „regionális

³ RITTER, K. (1833): Über das historische Element in der geographischen Wissenschaft. 23 p.

⁴ PÁLNÉ KOVÁCS I. (2001): Regionális politika és közigazgatás pp. 22-25.

⁵ Természetesen nem kizárólagosan, hiszen Svájc például évszázadok óta föderatív, sőt konföderatív berendezkedésű ország.

álmokat”. Olyan korszak következett, amelyben szó sem lehetett területi elvű irányításról. Érdekes ugyanakkor, hogy MARKOS GYÖRGY 1952-ben elkészít egy tervezetet az ország gazdasági körzetekre osztására (MARKOS GY. 1952). A gyakorlatban azonban ez nem valósult meg.

KRAJKÓ GYULA 1961-ben az ország rayonok szerinti felosztására tett javaslatában szintén a gazdasági körzetek alapján kialakított felosztás mellett érvel, különös tekintettel a közlekedésföldrajzi összefüggések és a gazdaság kapcsolatára (KRAJKÓ GY. 1961). Ez a javaslat sem épült be a gyakorlatba.

A **2. ábra** második tetraéderére utalok, amikor is minden átpolitizálódik egy adott térben. A tudományos, szakmai szempontok ilyenkor nem érvényesülhetnek.

Az 1960-as években, a szakmai műhelyekben elkezdődött a településhálózat-fejlesztési koncepció előkészítése. Kialakult egyfajta regionális tervezési rendszer. Ekkor már ismét jelentős tanulmányok készültek a regionális politikai szemlélet jegyében. KÖSZEGFALVY GYÖRGY munkásságára utalok itt elsősorban, aki írásaiban a településfejlesztés és a településhálózat-fejlesztés problematikáját regionális szempontból vizsgálta az említett évtizedben (KÖSZEGFALVI GY. 1968-1969). Már maga a vizsgálat ténye is figyelemreméltó, hiszen az aktuális politika a regionális törekvéseket – a központosított irányítással összeférhetetlen szemlélete miatt – nem tűrte meg. A „regionális tervezés”, „regionalitás” fogalmak használatát nem engedték még az 1970-es években sem használni.

Időben közeledve napjainkhoz, a regionalizmus kérdésköre egyre inkább kutatott területté válik, mind a külföldi, mind a hazai szakmai körökben. Olyannyira, hogy hovatovább a bőség zavarával küzd a kutató, amennyiben a kérdéskört átfogóan, általános dimenziókban közelítő, nem egyes konkrét régiókra lebontott tanulmányok sokaságából kell válogatnia.

BELUSZKY PÁL 1980-ban a közigazgatás és a gazdasági körzetek, valamint a vonzaskörzetek komplex rendszerét vizsgálja. A területi beosztást mindezek figyelembevételével javasolja kialakítani (BELUSZKY P. 1980).

A rendszerváltás időszakában, illetve azt megelőzően fontos publikációnak tartom TÓTH JÓZSEF *Megye és/vagy Régió* című tanulmányát (TÓTH J. 1987). A munka vitára inspiráló meglátásaival, némileg megelőzte a korát, és lényegében napjainkig érvényes dilemma-szituációt teremtett. Az érvrendszer pro és kontra gazdagodása, azonban úgy tűnik, a politika zsákutcájába terelte napjainkra a valós kérdéseket.

Tisztázni szükséges azt is, hogy milyen régiókról beszélhetünk? Önmagában az a kinyilatkoztatás, hogy az „Európai Unió a régiók Európája,” mennyire jelenti ugyanazt Európa különböző részein. TÓTH JÓZSEF kérdésként megfogalmazott előadás címe, „Kell nekünk régió?” (TÓTH J. 2004)⁶ valódi kérdés, amely nem csak a hazai társadalmi, politikai viszonyok kusza dimenziókban nem igazán lelhető válaszokat keresi.

Az európai dimenziók feltáratlanságára, félmegoldásokat felszínre hozó bürokratikus, technokratikus „modelljére” is rávilágít, akkor, amikor igencsak kényes kérdéseket feszeget. Fel meri-e vállalni Európa a meglévő, valós régióit, amelyek történelmileg kialakult, természeti és társadalmi egységbe ágyazott ország-csoportokhoz köthetők, nem pedig a mesterségesen kialakított – meghaladni kívánt/nem kívánt – államhatárokhöz? Felrajzolja a történelmi Magyarország valódi régióit (**1. melléklet**), amelyeket a természetes vonzaskörzetek hierarchiája határoz meg.

⁶ Kell nekünk régió? Előadás, amely elhangzott 2004-ben a Mindentudás Egyeteme c. tudományos-ismeretterjesztő televíziós sorozatban.

A kérdésfeltevés aktuális és bátor. Európa sokkal nagyobb kihívások előtt áll, mint azt a mai provinciális érdekek mentén szétforgácsolt, koncon marakodó, társadalmi, gazdasági, kulturális kátyúkban tébláboló bürokratái ez ideig gondolták. Történelmi párhuzamok azonban nem sok jóval kecsegtetnek a bátor és valóban nagy ívű válaszok vonatkozásában, gondoljunk csak Kossuth Lajos „Dunai Konföderációs” elképzeléseire. A kérdés tehát valójában nem az, hogy kellenek-e régiók, hanem az, hogy a jelenleg körvonalazódó mesterséges régiók kellenek-e? Ha pedig a politika eldöntötte, hogy igen, akkor milyen tartalmú régiók legyenek azok?

A regionalizmus kutatása területén a külföldi szakirodalomból a következő, alapvetően közgazdasági szemléletű művek emelhetők ki: HOOVER, E. M. 1971; ISARD W. 1975; JOHNSTON ET. AL 2000; PORTER, M. E. 2000, 2001; RICHARDSON, H. W. 1969.

A teljesség igénye nélkül a következő szerzőket tartom még szükségesnek megemlíteni az elmúlt két évtized külföldi közigazgatási, közigazgatás-földrajzi szakirodalmából, mint kiválóan hasznosítható munkák publikálóit: ALLEN, J. - MASSEY, D. - COCHRANE, A. 1998; BENNETT, R. J. 1989; BLANKE, H. G. 1991; DICKSON, M. 1995; HESSE, J. J. 1991; JEFFERY, CH. 1997; MÉNY, Y. - WRIGHT, V. 1985; SCHULZ, V. 1994; STORPER, M. 1997; STOKER, G. - HOGWOOD, B. - BULLMANN, U. 1996.

A hazai szakemberek munkái közül pedig az alábbiakat emelem ki, mint a téma tanulmányozásához jelentős segítséget nyújtó publikációkat:

HAJDÚ Z. 2001; TÓTH J. 2001; 2004; RECHNITZER J. 1998; SÜLI- ZAKAR I. 2004; PÓCS GY. 2001; BECSEI J. 2001; KÖSZEGFALVI GY. – LOYDL T. 1999; LOVÁSZ GY - MAJOROS GY. 1997; CSATÁRI B. 1995; NEMES NAGY J. 1998; ENYEDI GY. 1996; CSAPÓ T. 2001

Két művet különösen fontosnak tartok, amelyek elsősorban a közigazgatási aspektusok vizsgálatában komoly segítséget jelentettek számomra, az ismeretanyag összegyűjtésében. HAJDÚ ZOLTÁN *Magyarország közigazgatási földrajza* (2001) című kötetét és PÁLNÉ KOVÁCS ILONA *Regionális politika és közigazgatás* (2001) című könyvét. Tiszta, világos okfejtéseik jó fogódzókat nyújtanak. Széleskörű, jól szerkesztett, könnyen olvasható, mégis alapos munka mindkettő. Az említett szerzők közigazgatás-szervezési elemzései a változásokkal kapcsolatos elképzelései, javaslatai, egyéb munkáikban is józanságot, megfontoltságot, a hurrá hangulatból fakadó kapkodás elkerülését igyekeznek sugallni az olvasó felé. Ez rendkívül rokonszenves vonás a napi politika relációit helyenként elég egyértelműen előtérbe helyező, némely szakmai körök írásmunkáival összevetve.

Feltétlen meg kell említeni a Belügyminisztérium által indított IDEA-programban készült tanulmányokat, ÁGH ATTILA és HORVÁTH M. TAMÁS szerkesztésében. Ezek, *Kistérségi közigazgatás; Magyar közigazgatás a reformok útján; Kistérségi közigazgatási modellek és fejlődési minták; A regionális politika közigazgatási feltételei;* címen jelentek meg. A tanulmányok nagy érdeme a széles, átfogó ismeretanyag közvetítése, a „szakmai közvélekedés” jelentős spektrumának ismertetése, a nagy adat-, ismeretgazdagság. Ami leginkább hibául róható fel, az éppen az előző fejezetben említett elkötelezett szemléletmód, a közigazgatási reformpolitika sürgető szükségességének – véleményem szerint túlzott – hangsúlyozása.

Ezzel szemben azt a HAJDÚ ZOLTÁN által képviselt álláspontot tartom „sarokkőnek”, amely a közigazgatási reformot csak az alkotmányos alapelvek és az államberendezkedési értékek egyértelmű rögzítése után tartja kivitelezhetőnek (HAJDÚ Z. 1997).

Kutatási tevékenységem során a közigazgatási aspektusok hangsúlyozása mellett a geográfiai megközelítések fontossága elsőrangú kritérium volt számomra. Így szintén ki kell emelnem – mint a szűkebben vett szakmai irányvonalam alakításában meghatározó

szerzők –, TÓTH JÓZSEF, KÖSZEGFALVI GYÖRGY és WILHELM ZOLTÁN nevét, akiknek egy, vagy több munkájának tanulmányozása során tudományos ambícióim ébredtek, illetve egyre közelebb kerültem a geográfia színes és izgalmas világához.

A regionalizmus gazdag, általánosan hasznosítható irodalma után, lényegesen szerényebb a Közép-Dunántúli Régióval foglalkozó kutatások listája. Sőt, valójában inkább a régióhoz tartozó megyékre vonatkozó irodalom feldolgozása útján nyerhetünk hasznosítható regionális információkat. Ebben a vonatkozásban a megyei kézikönyvek (*Magyarország megyéi*) útikönyvek, térképek, és KSH-dokumentumok használata nyújthat segítséget a kutatómunkában.

2.2. Az urbanizáció irodalma

Az urbanizációs folyamatok vizsgálata nem önálló célkitűzése a dolgozatnak, ám a területi kérdések értelmezése szempontjából ezek elemzése nem maradhat el. Ezért ha szűkebb terjedelemben is, de megemlítek néhány munkát, amelyet a témában felhasználtam.

Alapműként említem itt PARK, BOURGES és MCKENZIE *The City (A város)* című tanulmányát, az abban szereplő városmodell leírását, amely az ún. chicagói iskola kutatásait elindította. Máig ható megállapításaik a városszerkezetek alakulásának vizsgálatában nélkülözhetetlenek (PARK, R. E. - BOURGES, E. W. - MCKENZIE, R.D. 1921).

Utalnom kell MENDÖL TIBOR 1939-ban publikált tanulmányára az alföldi városok szerkezetének kialakulásáról, amelyben a gazdaságilag megfogható eredőkel alátámasztott fejlődést modellezte. A mezőgazdaságra alapozott termelési viszonyok jellegzetes alföldi városaink arculatát lényegében máig hatóan alakították. (MENDÖL T. 1939).

KÓRÓDI JÓZSEF és KÖSZEGFALVI GYÖRGY jeles munkája a *Városfejlesztés Magyarországon* címen (KÓRÓDI J. - KÖSZEGFALVI GY. 1971). A kötetben a városiasodás folyamatát és a településszerkezet hazai viszonyait tárják fel a szerzők, máig ható tanulságokkal. Kutatásom szempontjából érdekesek a budapesti agglomerálódási folyamatokról szóló megállapításaik, hiszen a Közép-Dunántúli Régió közvetlen szomszédságában zajló mai processzus egy korábbi időszakának jellegzetességeit is megvilágítja az írás, amire érdemes ma is figyelmet fordítani a régió szerkezeti elemeinek vizsgálata során. Az is tény ugyanakkor, hogy a kötet OTK⁷-s „ihlettségű” városfejlesztési szemléletét az idő és a társadalmi folyamatok alakulása csak részben igazolta vissza. Ez a szerzők érdemeit természetesen korántsem csorbítja, mindössze igazolja azt a korábbi megállapításomat, hogy a politika által szélsőségesen determinált térszerkezetben, nehéz távlatos, szakmailag megalapozott terveket a gyakorlatban is megvalósítani.

Az urbanizálódás témakörét több írásmű alapján is tanulmányoztam, mivel nem elhanyagolható jelentősége lehet kutatási területem, a Közép-Dunántúli Régió, belső feszültségcörcinek feltárása szempontjából. Az általam vizsgált régiót ugyanis a geográfus szakma több jeles képviselője, mint BERÉNYI I.; DÖVÉNYI Z.; TÓTH J.; más kutatók munkáira is hivatkozva az urbánus terek közé sorolja az országon belül (BERÉNYI I.; DÖVÉNYI Z.; TÓTH J.; 2003). Az urbanizációval kapcsolatos publikációkból

⁷ Az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció.

nyerhető ismeretanyag felhasználására kiemelt figyelmet fordítok már csak azért is, mivel a régió egészében a besorolást véleményem szerint némileg árnyalni kellene.

Itt említem meg a *Világvárosok, nagyvárosok* című kötetet (BERNÁTH T. - BORA GY. - FODOR L. 1973). A nagyvárosok és metropoliszok fejlődésének fázisait, a fejlődés okait elemző, a nagyvárosok csoportosítását, válságjelenségeiket tárgyaló munka átfogó képet nyújt az urbanizációs jelenségekről. Kiválóan alkalmazható az agglomerálódás lényegének megismerésére.

A témámmal összefüggésben jól hasznosítható ENYEDI GYÖRGY *A városnövekedés szakaszai* című 1988-ban megjelent kötete, amely lényegében négy fő szakaszra bontja a városok fejlődését, amely szakaszok a gazdaság fejlődése által alakulnak ki.

Megállapításom szerint némileg leegyszerűsíti a szerző a folyamatokat, ami által plasztikusabbá válnak azok, ám a párhuzamos jelenségek így némileg rejtve maradnak. Ezzel együtt is tanulságos és figyelemreméltó munka.

A témakörben, a közelmúltban született publikációkból CSAPÓ TAMÁS munkáit is eredményesen hasznosítottam. Az urbanizációs folyamatok sajátosságait vizsgálja a Nyugat – Dunántúlon (CSAPÓ T. 1994), illetve a magyar városok regionális szerepköreit is több publikációban tárgyalja. A régiók központjainak funkcionális, tartalmi elemei alapján a Közép-Dunántúli Régióra vonatkozóan is több figyelemreméltó megállapítást tesz (CSAPÓ T. 2001; 2002).

2.3. Inspirációk

A dolgozat témájával kapcsolatos irodalom tanulmányozása nyomán, a területi politika összefüggéseinek alapján, arra a döntésre jutottam, hogy egy rendkívül izgalmas, ugyanakkor számos vonatkozásban alaposan feltárt kutatási terület, egy kevésbé feldolgozott elemének vizsgálatára vállalkozom.

Mivel szakmailag kötődöm a közigazgatáshoz, az alakuló regionális struktúra közigazgatási rendszerbe tagolásának problematikája is hosszabb ideje foglalkoztat.

A Közép-Dunántúli Régió helyzetének alakulása – mint olyan térségé, amelyben élek –, kutatásra ösztönző tényező volt számomra. A régió létének esetenkénti megkérdőjelezése a jelenlegi regionális felosztás rendszerében, a miértek keresésén túl, a régió létjogosultságnak igazolására is ösztönzött.

A területi politika napjainkban is bonyolult körülmények között alakul egy olyan térszerkezetben, amelyben a számos elképzelés és szakmailag többé-kevésbé megalapozott javaslat éppen az ország átfogó térszerkezeti problémáiból kifolyólag vitatható. Az egyes országok belső struktúrájukat leginkább az államhatároknak „köszönhetik”, ezek definiálják azt a teret, melyben tevékenységük kiteljesedik (TÓTH J. 2004).

A térfelosztás módozatainak a szakirodalomból megismert sajátosságai arra engednek következtetni, hogy tökéletes megoldás nem létezik. Kutatása ellenben létező lehetőség, amit célkitűzésként érdemes megfogalmazni. A térszerkezet regionális szintű alakításának tényezői állnak tehát a dolgozat fókuszában, de nem kizárólagos érvennyel. A megállapításaim és következtetéseim, ha egyebet nem is, újabb vitára késztetést eredményezhetnek.

3. Célkitűzések

Dolgozatomban egy sok szempontból előnyös helyzetű, ugyanakkor talán az egyik legvitatottabb létjogosultságú, differenciált belső struktúrájú regionális egységgel, a Közép-Dunántúli Régióval és kistérségi hálózatainak bemutatásával kívánok foglalkozni. Elsősorban a geográfiai konzekvenciák levonására törekszem, érintve a természetföldrajzi viszonyokat, kiemelten azonban a társadalomföldrajzi aspektusokat helyezve vizsgálódásom középpontjába. Éppen ezért az értekezés felépítése hármassá válik.

A regionalizmus általános magyarországi problematikájától, egy konkrét régió és kistérségei helyzetelemzésén keresztül, a külső és belső ellentmondások feltárásán át kívánok eljutni az egyedi megállapításokhoz. Végül az így nyert tényanyag kvintesszenciáját a teljes struktúrára kívánom rávetíteni.

A téma aktualitását éppen a bizonytalanságokkal terhes de mégis napirenden lévő reformszituáció, a mesterségesen kialakított régiók belső szerkezeti elemei bonyolult összefüggés-rendszereinek feltáratlansága, a vizsgált térség, mint közvetlen kutatási terület viszonylagos érintetlensége, ugyanakkor „problémagazdagsága” biztosítja.

A célkitűzéseim:

- A regionalizmus magyarországi térnyerése problematikájának általános bemutatása, a közigazgatási reformtörekvések és azok belső összefüggéseinek áttekintése.
- A Közép-Dunántúli Régió bemutatása: a területi egység áttekintő jellegű természetföldrajzi jellemzése mellett – a regionalizmus kialakulásának időszakában –, a vizsgált régió külső-belső viszonyrendszere általános geostatisztikai jellemzőit megismertetve érzékeltetem a tetraéder-modell szerinti elrendeződés tartalmi hátterét.
- Kimutatni, hogy milyen társadalmi, gazdasági tényezők hatására állítható, hogy az egyik legsikeresebb régió a Közép-Dunántúli.
- A Közép-Dunántúli Régió specifikus helyzetét elemezni. Vizsgálni azt, hogy miért kérdőjelezhető meg létjogosultsága, illetve miért nem?
- Miért nevezik szakmai körökben „torzszülöttnek”⁸, mennyiben igaz/hamis ez a megállapítás?
- Hogyan illeszkedik az állítás igaz/hamis tartalma a teljes regionális struktúra viszonyrendszeréhez?
- Be kívánom mutatni a kistérségi hálózat geográfiai aspektusait.
- Vizsgálom a térszerkezet alakulására tágabb időintervallumban ható olyan tényezőket, mint a meglévő és épülő autópályák térszerkezeti hatásai.
- A feltárt összefüggések és eredmények alapján egyfajta regionális jövőkép megrajzolására törekszem, mind a konkrét régió, mind az általános magyarországi regionalizmusra kiterjedően.

⁸ Baráth Etele, Vigántpetend, 2003.

4. Kutatási módszerek

4.1. A kutatási terület vizsgálatának általános keretei

Jelentős irodalom – nemzetközi és hazai – foglalkozik a tárgykörrel általánosságban. Az adott régió, a kialakított területi kontextusban, azonban kevésbé feltárt és csak szűk keresztmetszetű anyagok nyújtanak segítséget megismeréséhez. A témában végzett eddigi kutatásaim során igyekeztem olyan faktorokat képezni, amelyek könnyen adaptálhatóak lesznek jelenlegi munkámban, így ezekre feltétlen támaszkodni szeretnék. Szakmai tapasztalataim különösen a kistérségek vonatkozásában megkönnyíthetik olyan mozgások modellezését, amelyek várhatóan bekövetkeznek még a struktúrák alakulása, kiteljesedése során.

Az összefüggések vizsgálata közben a már említett *település tetraéder modelljéből* (TÓTH J. 1981), következő elméleti alapokra kívánok támaszkodni, hiszen az abból fakadó kölcsönhatások ismerete alapvetően szükséges a regionális és kistérségi hatások és következmények megértéséhez. Az értekezés szerkezetének alakításában is alapvetően a modellből fakadó szemléletmódot érvényesítem.

A regionális eredmények két irányban folytatott vizsgálat nyomán születnek meg. Részben a Közép-Dunántúli Régió és a többi régió viszonyrendszerét igyekszem feltárni, részben, pedig a régiót alkotó megyék és kistérségek, tehát a belső struktúra viszonyrendszerének feltárása a célom. Ennek megfelelően a vizsgálati módszerek is ezt a felfogást követik.

Kutatási módszereimet illetően, a különböző tudományterületek nyújtotta információk szintetizálására törekedtem, így biztosítva a célorientált multipolaritást. A földrajztudomány összetettségét, a tudományokat integráló sokszínűségét kívánom érvényre juttatni, a végső megállapításaim megformálása érdekében. Ezért történelmi, irodalmi, filozófiai, statisztikai, közgazdasági aspektusokat is igyekszem felsorakoztatni, ahol erre lehetőség adódik.

4.1.1. Adatbázisok

Adatbázisként elsősorban a régiókra és a megyékre vonatkozó KSH-kiadványok, megyei levéltári anyagok, megyei kézikönyvek, megyei/települési önkormányzati dokumentumok szolgáltak. Ezekből általában az adatok integrálása útján építem fel a regionális adathalmazokat, illetve bontom le a kistérségeket. Fontos szerephez jutnak a könyvtári információhordozók, a könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok, valamint az elektronikus információ-tárolók, mint az internetes weboldalak.

Kiemelt helyet foglal el a munkamódszerem hierarchiájában a kérdőíves információszerzés. Ennek a feldolgozásából nyert eredmények összevetése az adatbázisokból nyert információkkal segíti a kutatás dimenzióinak kiterjesztését, a megállapítások gyakorlati megalapozottságát. Fontos továbbá abból a szempontból is, hogy eligazítást adhat a területi politika szereplőinek viszonyáról a kialakított, illetve kialakítandó régiós és „kistérségi szintekre” irányulóan. Jelzésértékű lehet az identitás alakulásának feltérképezése szemszögéből is. A statisztikai és egyéb adatbázisokból felépített saját adatbázis alapján számítógépes modellezéseket hajtok végre, Excel és SPSS-programok segítségével.

4.1.2. Elemzési technikák

A különféle analízis munkamódszerek alkalmazása során jelentős segítséget nyújtott ABONYINÉ PALOTÁS JOLÁN *Általános statisztika alkalmazása a társadalmi-gazdasági földrajzban* c. kézikönyve (1999), illetve a *Társadalomföldrajzi elemzések számítógépen* c. SZÓKINÉ A. GABRIELLA és HERENDI ISTVÁN szerkesztette kiadvány (1995), valamint SZÉKELY MÁRIA - BARNA ILDIKÓ *Túlélő készlet az SPSS-hez* c. társadalomkutatási számítógépes elemzéseket modellező kötete (2004). Ugyancsak eredményesen forgattam az MTA Dunántúli Tudományos Intézete által jegyzett *Tanulmányok a területi kutatások módszertanából* című közleményeit.

A szakirodalom ismeretanyagának összegyűjtésében eredményesen támaszkodhattam, a meglévő ismereteim bővítése érdekében HAJDÚ ZOLTÁN, PAP NORBERT és TÓTH JÓZSEF által szerkesztett *A magyar regionalizmus válogatott annotált bibliográfiája* c. kiadványra. (1999).

A dolgozatban található ábrákat esetenként különféle kiadványokból válogattam (a források megjelölése mellett), azokat részben átdolgoztam (ezt feltüntetve), részben magam készítettem MapInfo, Corel Draw, Microsoft Excel, Adobe Photoshop, SPSS programok felhasználásával.

4.2. A vizsgálatok sajátosságai

A vizsgálatok részben elméleti jellegűek, amelyek a rendelkezésemre álló, illetve általam ismert szakirodalomra, a témában elismert kutatási eredményekre, a publikált megállapításokra alapoznak.

A regionális tudomány a társadalomtudományok között egy önálló tudományterület, amely a következőkre keresi a válaszokat:

- a társadalmi-gazdasági jelenségek, események, folyamatok mögött milyen sajátosságok mutatkoznak a térbeli dimenziókban?
- miként határozzák meg a térbeli viszonyok az egyes jelenségek, folyamatok szerkezetét, szereplőit, intézményeit, fejlődését.
- miként hatnak az egyes folyamatok a társadalom, a gazdaság különböző szegmenseiben?

A regionális tudomány kutatási témaköreinek összetevői az alábbiak szerint foglalhatóak össze:

- társadalmi térelmélet,
- területi rendszerek, regionális modellek,
- regionalizáció,
- regionalizmus,
- regionális politika, területfejlesztés (LENGYEL I. - RECHNITZER J. 2004).

A vizsgálatom tárgyát illetően igyekszem valamennyi felsorolt témakörben bizonyos következtetéseket levonni, a komplexitásra való törekvés jegyében, de a teljesség igénye nélkül.

Ahol lehetőség adódik az empirikus tapasztalatok közreadására, azt is igyekszem megvalósítani. A gyakorlati megközelítések elsősorban a korábbi hazai és külföldi tanulmányútjaim során szerzett ismeretekből, részben pedig a közigazgatásban eltöltött évek szakmai gyakorlatából származtathatóak.

A vizsgált témakörben ugyanakkor igen jelentős bizonytalansági tényezők sorával kell számolni. Figyelembe véve, hogy részben statikus, részben dinamikus adatokkal dolgozom, a célterület jelenlegi kereteit, adottságként kezelve – csekély múltira visszatekintő – alakulóban lévő struktúrákat próbálok elemezni.

4.3. Kérdőíves felmérés módszere

A felmérés során a régió statisztikai kistérségeinek központi települései polgármestereit kerestem meg. A 26 megkeresésre 23 értékelhető válaszlevél érkezett. A válaszolók a megkeresett polgármesterek, illetve az általuk megbízott szakemberek, vagy térségi menedzserek voltak. A válaszok között a négy megyei jogú város közigazgatási szakembereinek álláspontját is megismerhetjük. Négy kérdéscsoport, 42 kérdés alkotta a felmérést, az alábbiak szerint:

- ✓ Regionális információk.
- ✓ Kistérségi társulásokról szóló információk.
- ✓ A geográfiai tényezők hatásait megjelenítő információk.
- ✓ Integrációs tényezők vizsgálata

A célom az volt, hogy a közigazgatás prominens szereplőinek véleményét, tapasztalatait hasznosítsam a saját megállapításaim pozícionálása érdekében, illetve olyan szakmai álláspontokat hozzak felszínre, amelyek tudományos vizsgálatokban csak ritkán kerülnek kifejtésre. Ugyanakkor a területi politika olyan neuralgikus pontjaira igyekeztem rákérdezni, amelyek a mindennapi munka során is érzékelhetőek, illetve közérdeklődésre tarthatnak számot.

A kapott válaszokat megoszlásuk alapján csoportosítottam és értékeltem. Összehasonlító, illetve pontozásos sorrendképző módszert alkalmaztam. Az eredményeket diagramokon és kartogramokon is megjelenítettem, a területi differenciák áttekinthető bemutatása végett.

5. Eredmények I.

A magyarországi regionalizmus elméleti kérdései

5.1. A régió fogalmi meghatározása

Vizsgálatom tárgya a regionalizmus, mint a társadalom térbeli működésének megnyilvánulása, a tér és a társadalom kapcsolatrendszerének egyfajta nehezen körülhatárolható, mégis számtalan jellemzővel ábrázolható relációja.

A témával foglalkozó kutatók szerint számos módon definiálható a fogalom, a különféle tudományok más és más megközelítésben kezelik, illetve vizsgálják a régiókat, a regionalizmus sajátos problémáit.

- ✓ „A régió többé-kevésbé lehatárolt terület, amely valamilyen szempontból egységesnek tekinthető, vagy valamilyen szerveződési elv alapján jött létre, amely megkülönbözteti a többi régiótól” (JOHNSTON et. al. 2000).

Ebből a megközelítésből, a magyarországi mesterséges régiók magyarázata nem tűnik egyszerűnek.

- ✓ ISARD szerint a definíciók sokfélesége alapján egyértelmű, hogy nincs pontos, vagy egyetlen legjobb meghatározás, ezért a kutatók akkor járnak el helyesen, ha kifejlesztik saját definícióikat, vagy szintetizálják azokat többféle meghatározásból, a saját céljaiknak megfelelően.

Az Ö felfogása alapján az egyik lehetséges definíció szerint: „a régió nem pusztán lehatárolható terület, hanem inkább egy, vagy több olyan probléma alapján értelmezhető térség, amely problémákat a regionális tudománnyal foglalkozók vizsgálni és megoldani szeretnének” (ISARD, W. 1975).

- ✓ E. M. HOOVER miután megállapítja, hogy számos helyes definíció létezhet, ironikusan azt állítja, hogy a régió egy olyan térség, amelynek vizsgálatára egy regionalista elnyerte a kutatási megbízást⁹ (HOOVER, E. M - GIARATTANI, F 1999).

A fenti meghatározásokban az tükröződik, hogy a témával foglalkozók elsősorban, mint a regionális vizsgálatok tárgyát tekintik a régiót, ami némileg leegyszerűsítő attitűdnek tűnhet számunkra, valójában éppen azt fejezi ki, hogy attól függ a definíció, hogy mit akarunk kezdeni a régióval, milyen aspektusból szemléljük azt. A különböző tudományágak régió-felfogása eltér ugyanis egymástól.

- ✓ A földrajz, a régió komplex térszerkezeti egység jellegét, a természeti vagy társadalmi, gazdasági jellemzők, funkciók alapján lehatárolható körzeteket tartja fontosnak, a szociológia a kulturális identitás, vagy etnikai sajátosságok alapján kirajzolódó tájakat, a közigazgatás-tudomány a területi igazgatás funkciói alapján elkülönített területi egységeket stb. (MÉSZÁROS R. 2000; NEMES NAGY J. 1998; PÁLNÉ KOVÁCS I. 2001).
- ✓ A régió „területileg összefüggő, a vizsgált társadalmi és gazdasági jelenség szempontjából homogénnek tekintett, hatáiraival többé-kevésbé megadható térség” (RECHNITZER J. 2004).

A régió tudományos igényű meghatározása, mint látjuk önmagában nem egyszerű feladat. Kiemelve, hogy elsősorban a geográfiai szempontú megközelítés az elsődleges számomra, ugyanakkor tágabb összefüggéseit is magyarázni szándékozom a fogalomnak – megfogadva a korábban említett tanácsot –, az alábbi definíciókat állítom fel:

⁹ Némi ironizálást megengedve a vizsgálatom kapcsán, sajátos hazai régióinkra ezt a definíciót a legkönnyebb ráilleszteni.

- Geográfiai aspektusból a régió a térszerkezet komplexumának egy természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális tartalommal bíró, elsősorban társadalmi aspektusok alapján lehatárolt eleme, amelyben a természetes vonzáskörzetek szerepe tartósan érvényesül.
- A régió, mint közigazgatási egység, egy adott ország közigazgatási struktúrájának része, regionális központtal rendelkező irányítási egysége.
- Társadalom-szociológiai szempontból a sokféleség térbeli eloszlásának egy lehetséges lehatárolása.
- Közgazdasági szempontból a társadalmi tényezők, a termelő kapacitások és a kiszolgáló infrastruktúra területileg megragadható, egységbe foglalható és elemeire bontható része.

A regionális tudomány jeles képviselői általánosan elfogadott elvként kezelik a régiók társadalmi képződményként való értelmezését, amely térben és időben meghatározható módon, a társadalmi szerkezet jellemzőitől függően jelenik meg (RECHNITZER J. 2004).

CASTELLS a társadalmi szerkezet három alapvető jellemzőjeként az ideológiai, a politikai-jogi és gazdasági szempontok által meghatározott térszerkezetet jelöli meg (CASTELLS, M. 1987).

TÓTH JÓZSEF a funkcionális alapon (alulról felfelé), organikusan fejlődő téregységek rendszerét a hatalmi viszonyokat, igazgatást szolgáló (felülről lefelé épülő) térstruktúrával állítja szembe! Szerinte: régióinkat nem „megcsinálni”, hanem felismerni kell. Tisztánlátásunkat segíti a társadalmi-gazdasági tér kialakulása folyamatainak ismerete. A tér komplex jellegére utal, a tetraéder modellel leírható jelenség, amelyet a térszerkezet alakításában figyelembe kell venni (TÓTH J. 2004).

A térszerkezeti felosztás általában, a fenti, társadalmi tényezők által alakított struktúrákban ölt testet, ugyanakkor a lehatárolt térszerkezet is alakítja a társadalmi szerkezetet, azaz egymást alakító tényezőkről van szó, amelyben többnyire a társadalmi hatás az elsődleges és a meghatározó.

A régiók tipizálására a regionális tudományban három típus vált elfogadottá:

- Tervezési, programozási régió (statisztikai) (planning or programming region).
- Csomóponti régió (nodal region).
- Homogén régió (homogeneous region).

RECHNITZER JÁNOS nyomán a tervezési-programozási (statisztikai) régió, az intézményi tér egységeként is értelmezhető. Felülről létrehozott, pontosan lehatárolt, ugyanakkor a társadalmi tudatban csekély beágyazódottsággal bíró, általában külső hatásoktól befolyásolt, makrogazdasági tényezők által jellemezhető térszerkezeti elem.

A csomóponti régió, inkább alulról szerveződő, mikroökonómiai és üzleti hatásokból és kapcsolatrendszeréből szövődő, egy adott gazdasági erőterben belső eredők által meghatározott térszerkezeti elem.

A homogén régió, a természeti, társadalmi, gazdasági tényezők hasonlósága mentén összekapcsolódó, egyik vagy több tényező által alakított egységes arculattal megjelenő, társadalmi tudatban is leképeződő térszerkezeti egység (RECHNITZER J. 2004).

A regionális térfelosztás Magyarországon az EU csatlakozás előzményeként vált igazán szükségessé, legalább a tervezési, statisztikai régiók szintjén. Az EU NUTS-rendszerében kétféle régiótípus szerepel, úgymint:

Normatív régiók (normative regions): történelmi tényezők által alakított, közmegegyezéssel elfogadott, rögzített határokkal bíró régiók, amelyek méretük folytán gazdaságosan képesek ellátni a különféle közszolgáltatásokat.

Analitikus, funkcionális régiók (analytical or functional regions): az elemzési szükségletek szerint lettek megadva, a kategorizálás alapja lehet természeti, környezeti, társadalmi, vagy gazdasági jellegű.

A NUTS rendszer a területi egységeket, a normatív régiók esetében, az alábbiak szerint különíti el:

<u>Regionális jellegű egységek:</u>	<u>Lokális jellegű egységek:</u>
NUTS-1 ⇒3-7 millió fő	NUTS-4 ⇒kistérségek
NUTS-2 ⇒800 ezer-3 millió fő	NUTS-5 ⇒települések
NUTS-3 ⇒150 ezer-800 ezer fő	

5.2. Permanens reformok, vagy átgondolt közigazgatási stratégia?

(A területi reformok általános közigazgatási, közigazgatás-földrajzi aspektusai)

3. ábra: Magyarország jelenlegi regionális térfelosztása

Forrás: KSH 2003

Az 1989-90-es években, az ún. „rendszerátalakítás” időszakában Magyarországon az 1990. évi LXV. – a helyi önkormányzatokról szóló – törvény elfogadásával majdnem ezeréves közigazgatási status quo változás következett be. A változás következtében a megyék (vármegyék) ezeréves hatalmi helyzete alapvetően megváltozott. A járások megszüntetése (1983) után, ez a közigazgatási reform olyan átalakításokat jelentett, amelyben a települések szerepe, funkciója, hatásköre szinte forradalmian új, de legalábbis európai szinten, egyedülálló módon kibővült tartalmat nyert.

Az esetenként szó szerint, a semmiből létrehozott települési önkormányzatok óriási elánnal vetették bele magukat a törvény alapján az önszervezésbe, és rövid idő alatt életképes, sőt dinamikus fejlődő önkormányzati rendszer jött létre az országban. Ma is elmondható – 15 éves visszatekintéssel – az ország legdinamikusabban fejlődő és egyik leghatékonyabb „ágazata” a települési önkormányzatok rendszere. Ha valaki ezt másképpen ítéli meg – ezzel is találkozhatunk –, annak a figyelmébe ajánlom, hogy

folyamatosan forráshiánnyal működő rendszerről van szó, amelybe óriási többletforrást az emberi cselekvőkészség, az identitástudatból fakadó tenni akarás, magyaros leleményesség pumpált, nem pedig a külföldi tőke, mint más hatékonyan működő rendszereinkbe. Sajnos, ennek a települési önkormányzatokra épülő közigazgatási struktúrának a „lehetőségeitől” a központi hatalom, igen korán megrémült alighogy megteremtette azt.

A helyhatósági választások kudarcától és a taxis blokádtól megrettent Antall kormány politikai elitje a dekoncentrált szervek sokaságának létrehozásával¹⁰ és az önkormányzatok vagyonát szabályozó 1991. évi XXXIII. törvénnyel, már jelentősen szembefordult az önkormányzatiság széles demokratizmusát biztosítani képes helyi önkormányzatok érdekeivel. Különösen a kistelepülések esetében, szinte már az induláskor kismérette az önkormányzatokat a vagyoni biztonságból, de számos hatásköri elemből is. A forgalomképes vagyont nem birtokló települések látszatautonómiát, látszat-egyenjogúságot testesítettek meg, és egyre inkább kiszolgáltatottá váltak. Az állami tartalékföldök természetvédelmi birtokbavételének biztosításával (1995) a Horn-kormány tovább fokozta a kistelepülések ellehetetlenítésének csendes programját, az önkormányzati törvény kiüresítését, ami azért is meglepő volt, mivel többségében baloldali vezetésű önkormányzatokkal kellett együttműködnie, szemben az „Antalli” idősakkal. Az autonómia, ami éppen a kvázi függetlenség erejénél fogva több mint szimplán az önkormányzatiság elve, ettől kezdve már csak látszólagos. A valódi függetlenség alapja ugyanis a vagyon.

Az ÖTV 1.§.(5). szerinti kötelező feladatok ellátásához biztosított állami hozzájárulás 1991-től soha nem érte el a 100%-ot, így a törvény „ígéretével,” szellemével ellentétes helyzet folyamatosan fennállt, miközben újabb és újabb feladatok telepítése után (ÖTV 87.§.(2).) azokhoz sem minden esetben volt biztosított a teljes állami fedezet. Nominálisan sem volt biztosított a keret például az iskolák, óvodák működtetéséhez, reálértékben, pedig évről évre drámaian nőtt és növekszik ma is a finanszírozási hiány mértéke. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a települések több mint harmada folyamatosan „önhikis”¹¹ lett.

Az önkormányzatok érdekvédelmi szövetségei betagozódtak a politikai pártok holdudvarába, ami biztos alapot jelentett és jelent ahhoz, hogy az éppen aktuális központi hatalommal szemben ne tudjanak elérni semmit. Ez tovább üresíti az önkormányzatiság tartalmi aspektusait.

Megállapítható, hogy miközben egyre közelebb kerültünk az Európai Unióhoz a csatlakozás időpontjára nézve, sőt ma már a belépés után, a valódi autonómia, és lassacskán az önkormányzatiság elve is, egyre kisebb hatékonysággal érvényesül. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az önkormányzatiság elbogatellizálódik, hiszen az önállóság finanszírozási kérdések hálójában vergődik. A jelszavak szintjén viszont másról sem szólnak a jelszavak, úgy a politikusok, mint a szakemberek körében, mint decentralizációról, szubszidiaritásról, helyi autonómiákról stb.

Valójában volt egy jó lehetőségekkel kecsegtető közigazgatási rendszerünk, ami a valódi demokrácia irányába tett egyedülálló és óriási lépés volt, ami értéként is vihető lett volna Európába, amitől a történelmileg unitárius szemléletű központi hatalom, úgy elkapta a kezét, mint aki forró parazsat érintett.

¹⁰ A hatalomgyakorlás szempontjából meghatározó közigazgatási hatáskörök ezekhez rendelése folytán.

¹¹ Önhibáján kívül hátrányos helyzetű települések megnevezése a szakzsargonban.

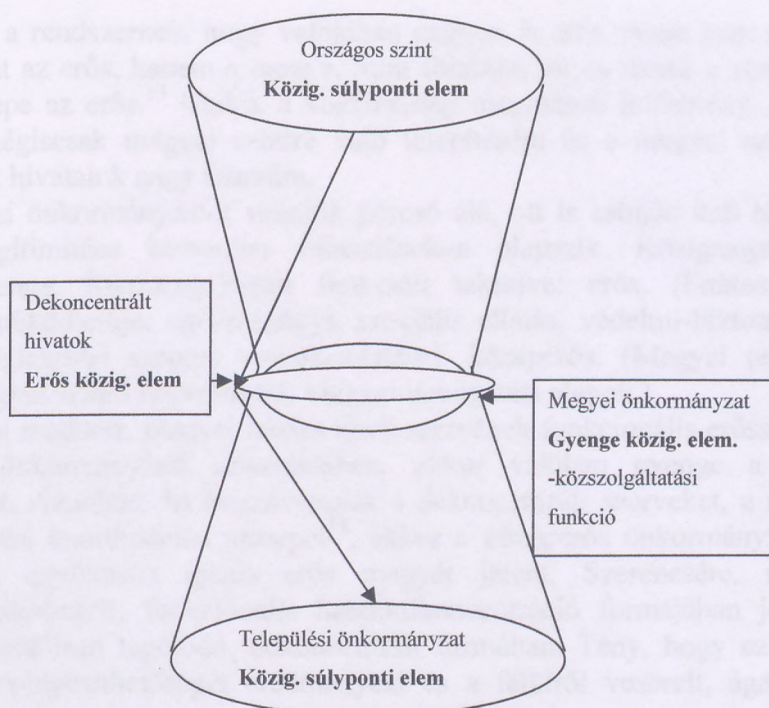
5.2.1. A homokóra modell¹²

A közigazgatás struktúrájára nézve számos változat kidolgozható egy adott országban, egy meghatározott földrajzi térben, ám vannak bizonyos alapkövetelmények, amelyeket ajánlatos figyelembe venni létrehozásuk során. Melyek ezek a követelmények? Bibó István 1975-ös közigazgatás-szervezési alapelveit vázlatosan követve, az alábbiakat szükséges szem előtt tartani:

- 1. A közigazgatási szint székhelyének optimális megközelíthetősége.*
- 2. Az egységek arányosságának elve, ahol is a népesség aránya fontosabb a területi arányosságnál.*
- 3. Az egységesség elve. Azaz az ország területén nyújtott közszolgáltatások, közszolgálatok lehetőleg mindenütt a területi beosztás azonos rendszerében legyenek elérhetőek.*
- 4. Az alsóbb és felsőbb szintű területi egységek illeszthetőségének elve. Ugyanazon szervezet felügyeleti és jogorvoslati ügyei tartozzanak ugyanazon felsőbb központhoz.*
- 5. A célszerű területi hovatartozás szintenkénti eltéréseinek és ütközésének elve. Azaz, ha egyszer egy bizonyos földrajzi pont, egy bizonyos szintű területi egység keretében a legközelebbi, legcélszerűbb központhoz kap besorolást, nem törvényszerű, hogy magasabb szinten is az optimálisabb központhoz kerül. A szintek súlyponti helyzete, fontossága határozza meg a döntésünket.*
- 6. A súlypontok váltakozásának elve. Azaz a közigazgatás területi súlypontjai ne csoportosuljanak egymás mellett lévő szinteken. Egy erős szintet egy kevésbé erős szint kövessen (BIBÓ I. 1986).*

A fenti alapelvek között nem szerepel, de úgy gondolom evidencia, hogy egy közigazgatási struktúra akkor jó, ha az optimálisan a legkevesebb szintet foglalja magában. A túlzottan tagolt rendszerek sajátossága a bürokrácia túlburjánzása, a hatékonyság csökkenése. Nézzük meg, hogyan fest az 1990-ben felállított magyar közigazgatási modell egyszerűsített sémája, amelynek legfontosabb jellemzője pontosan azokat a követelményeket elégíti ki, mint amelyek az előzőekben ismertetett „Bibó-i gondolatok” 6. pontjában jutnak kifejezésre, illetve amit az optimális tagoltságról kifejtettem.

¹² A szerző által használt elnevezés és ábra a gyakorlatban megvalósuló szisztéma leképezésére. A homokóra egyúttal a modell rövidéletűségének megjelenítését is kifejezi.

4. ábra: „Homokóra modell”- napjaink közigazgatási struktúrája

A **4. ábra** szemléletesen érzékelteti a jelenlegi modell egyszerűségét és a fentebb vázolt kritériumokkal való megfeleltetésre is jó példát ad. Kevés szint, nagyfokú decentralizáltsággal. A középszinttől a települési szintre szállítja le a közszolgáltatási funkciók egy részét, a közigazgatási funkciók egy jelentős részét és a terület valamint a településfejlesztési funkciók biztosításához szükséges hatáskörök jelentős részét. Annak a kritériumnak is megfelel, hogy az egymást követő szintek erőssége váltakozó. Az egységesség elvét is biztosítja, azzal együtt, hogy a rendszer homogenitását a megyei jogú városok szerepe bizonyos fokig érinti, ám azok illeszkedése a rendszerhez, az elmúlt évek során egyre inkább megvalósult.

Ugyanakkor a legfontosabb ellenvetések a modellel szemben a következők:

- Drága a működtetés.
- Alacsony a hatékonyság.
- „Elaprózott” a települési struktúra, humánerőforrás allokációs problémák, szakmaiság kérdése.
- Egyre jobban feszülő ellentmondás a feladat és hatáskörök, valamint a hozzárendelt források és finanszírozási technikák között.

Érdekes elem ebben a modellben – amolyan „ravasz” megoldás – a dekoncentrált szervek szerepe. Igaz, hogy a megyei szint elemei – amelyek által a megyék dimenziója lényegesen kitágul –, nem a megyei önkormányzat rendszerébe vannak tagolva, hanem közvetlen központi irányítás alatt állnak. Ugyancsak figyelemre méltó a közigazgatási hivatalok szerepe, amelyek közigazgatás-felügyeleti szervként települtek a középszintre, azaz a megyei szintre. Igaz, az eredeti modellben ezek, mint *köztársasági megbízotti* intézmény, egyfajta regionális beosztás szerint települtek. Talán nem meglepő, hogy később célszerűbbé vált a megyei szintű kialakításuk. Ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor egyre inkább olyan érzésünk támad, hogy a megyei szint úgy gyenge

eleme ennek a rendszernek, hogy valójában nagyon is erős. Azaz nem a megye, mint önkormányzat az erős, hanem a megye, mint földrajzi tér és annak a centrumát jelentő helység szerepe az erős.¹³ Utalok a köztársasági megbízotti intézmény, más formában ugyan, de mégiscsak megyei szintre való telepítésére és a megyei szintre telepített dekoncentrált hivatalok nagy számára.

Ha a megyei önkormányzatot vesszük görcső alá, ott is csínján kell bánni a gyenge jelzővel. Legitimitása közvetlen választásokon alapszik. Közigazgatási funkcióit tekintve: gyenge. Közzolgáltatási funkcióit tekintve: erős. (Fontos intézmények fenntartója, működtetője; egészségügyi, szociális ellátás, védelmi-biztonsági feladatok stb. Területfejlesztési szerepe vonatkozásában: középerős. (Megyei területfejlesztési tanácsok, megyei szintű koordináció, megyei támogatási alapok.)

Ha a korábbi rendszer, megyei tanács nevű szervének funkcionális erősségeit keressük a jelenlegi önkormányzati szisztémában, akkor valóban gyenge a mai megyei önkormányzat. Azonban, ha hozzávesszük a dekoncentrált szerveket, a megyén belüli területfejlesztési koordinációs szerepet¹⁴, akkor a középerős önkormányzat és az erős közigazgatás, együttesen igenis erős megyét jelent. Szerencsére, nem egyetlen szervezetbe tömörített, funkcionális hatalomkoncentráció formájában jelentkezik ez, hanem horizontálisan tagolódó, dekoncentrált formában. Tény, hogy ez a területi elv korlátozott érvényesíthetőségét eredményezi és a felülről vezérelt, ágazati irányítást erősíti.

5.2.1.1. Változtatások a modellben

A rendszerváltás során kialakult modell, az elmúlt közel másfél évtized alatt némileg módosult. Az ÖTV már induláskor lehetőséget biztosított a különféle társulások kialakítására, sőt az alkotmány 44/A.§(1) is biztosítja a szabad társulás jogát. Az ÖTV-ben felsorolt társulási formák:

- hatósági igazgatási társulás,
- intézményi társulás,
- társult képviselő testület.

A törvényhozói szándéknak megfelelően számos „integrációs” folyamat indult be alulról szervezeten a rendszer belső mechanizmusainak működése nyomán, de az állam maga is „belenyúlt” a rendszerbe egyrészt a már említett köztársasági megbízotti státusz megszüntetésével, majd a statisztikai kistérségek kijelölésével (1994), később a területfejlesztési tanácsok felállításával. Így egyrészt regionális, másrészt a társulásokon alapuló kistérségi szerveződések keresztül, illetve a statisztikai kistérségek okán többféle beékelődés jött létre a modellben. Valódi szintekről nem beszélhetünk még, inkább amolyan virtuális megjelenés ez, de a napirenden lévő reformtervek tükrében ez csak ideiglenes állapot.

Vizsgáljuk meg, milyen hatások eredményeként kezd tagolódni a rendszerünk! Alapvetően az alábbi, kettős irányú hatás érvényesül:

¹³ Szándékosan kerülöm a város megjelölést, mivel nem az a lényeg, hogy városban vagy megyei jogú városban találhatóak ezek a hivatalok, hanem, hogy egy megyényi földrajzi tér és a hozzátartozó népesség részére a megyén belül egy elérhető centrumban települnek a hivatalok.

¹⁴ A szerző véleménye szerint a területfejlesztésben, a megye méreténél fogva ideális szint a régió és a települési szint közötti távolságot áthidaló térségi koordinációs szerepre.

Külső hatások

- Európai Unió „elvárások”
- Aktuális politikai törekvések
- Finanszírozási problémák

Belső hatások

- Belső társulási szándékok
- Belső társulási kényszerek
- Valódi tércentrumok vonzása
- Centrum szerepre vágyók ambíciói, törekvései

Ezek egyszerre és külön-külön is érvényesülnek, hatásuk erőssége változó. Ami az Európai Uniót illeti, sok esetben ez a fő hivatkozási alap, a reformok szükségességének alátámasztására. Valójában az Unió nem követel uniformizált közigazgatási reformot, legkevésbé a nemzeti hagyományokkal ellentétes átalakításokat.

Amit követel, az annyi, hogy a regionális szintű tervezés, számbavétel és forrásfogadás és elosztás lehetőségét, valamint az átlátható, hatékony ellenőrzés biztosíthatóságát teremtsük meg a területfejlesztésben. Kétségtelen, hogy a regionalizációt történelmileg az unitárius rendszerű nemzetállamok meghaladása eszközének tekintti, ám senkitől nem várja el, hogy átgondolatlan és társadalmi elfogadottságot nélkülöző reformok siettetésével szétszilálja működőképes rendszereit.

Hosszú folyamat zajlik évtizedek óta a régebbi tagországokban és megállapítható, hogy ahány ország, annyféle megoldás alapján igazi, egységes EU-kompatibilitás nem jött létre.

Statisztikai régiók, közigazgatási régiók, „Landok,” tartományok találhatóak a különböző országokban: választott, vagy delegált testületek és decentralizált regionális hatalomgyakorlás egyaránt fellelhető. Ami létrejött, az általában tradicionális alapokon nyugszik, azaz nem adták fel a történelmi léptékű közigazgatási szisztémákat, hanem megteremtették azoknak a szinteknek az illeszthetőségét, amelyeken az EU-források allokációja biztosítható, ellenőrizhető.

Az EU tehát a területfejlesztési funkciók illeszthetőségére fókuszál és nem szól bele a közigazgatás és közszolgáltatás rendszerébe. A központi szándékkal egyező integrációs magatartás Magyarországon – számos külföldi országban is –, az önkormányzatok részéről egy olyan kényszer következtében valósul meg, amelyet nem feltétlen az összefogás szükségességének felismerése indukál, hanem a központi szándékot hangsúlyozó preferenciák. Nevezhetjük bársonyos kényszernek, de akkor is kényszer. Ráadásul a „helyzetet” az állam a „folytatólagosan elkövetett” forráshiány előidézésével teszi kikerülhetetlenné. Ezzel a legnagyobb probléma az, hogy nem célirányos, hanem „fünyíró elv” szerinti a források csökkenése.

A belső társulási kényszerek így lényegében a forráshiányos települési szint önszerveződésében öltenek testet, furcsamód sok esetben éppen nem az aprófalvas térszerkezetű területeken.

A belső társulási szándékok valójában többnyire szintén kényszerűségből fakadnak, ez esetben azonban a szuverenitás általában kevésbé csorbul, hiszen az adott önkormányzatok saját döntésén alapul a társulási szándék. Ez azt eredményezi, hogy beléphet egy önkormányzat egy társulásba, és ki is léphet abból, ráadásul azzal társul, akivel jónak látja és arra, amire akar. Ez így működött az elmúlt évek során, ahol működött. Ez felel meg az ÖTV szellemének is. Az ilyen társulások általában eredményesek, mert célorientáltak és belső indítékok által vezéreltek. Ez fokozza az azonosulás tudatát, ami hatékonyságot eredményez. Persze nem mindenütt működött így, nem is mindenütt volt rá igény, és nem is biztos, hogy mindenütt eredményesen működtethetőek a társulások.

Ahol valódi tércentrumok vannak, ott ezek a folyamatok természetesen és valószínűleg tartósak, ahol az „újonnan jöttek” (kisvárosok) ambíciói dominálnak, ott már sokkal kényesebb helyzetek alakulhatnak ki.

A kormányzati szándékok korábban nem egyértelműen mutattak egy irányba a társulások támogatása, elismerése vonatkozásában. Akkor sem, ha általánosságban minden eddigi kormány, a társulások ösztönzését képviselte kommunikációjában. Az ÖTV kezdettől fogva deklarálja a jogokat és lehetőségeket, a gyakorlatban azonban ez nem jelent meg határozottan. Éppen ezért meglepő a jelenlegi kormányzat erőteljes fellépése a régiók és többcélú kistérségi társulások már-már kikényszerítendő létrehozásában (2002-es kormányprogram).

Szeretném hangsúlyozni, nem az a baj, hogy koncepciók készülnek egy új közigazgatási, társadalomszervezési mechanizmus kidolgozása során (IDEA-program). Sőt ez egyenesen kívánatos is. Alternatívák keresése nélkül, prekonceptiók árnyékában készíteni tanulmányokat és valós társadalmi viták, társadalmi elfogadottság hiányában kinyilatkoztatni a szándékokat, azonban nem szerencsés.

Ahhoz, hogy képet alkothassunk a készülő közigazgatási reform-elképzelésekről, érdemes elolvasni a már említett IDEA-program keretében elkészült átfogó és sok tekintetben meghatározó jelentőségű tanulmányokat, amelyek a politikai szándékoknak megfelelően a már említett két fő területre, a régiókra és a komplex kistérségekre fókuszálnak, megítélésem szerint helyenként csekély kritikai szemléletet és még kevesebb alternatívát felmutatva.

5.3. A régiók Magyarországa

Magyarország történelmileg – az elmúlt ezer évben – közigazgatásában a megyéknél nagyobb területi integritást nem deklarált.¹⁵

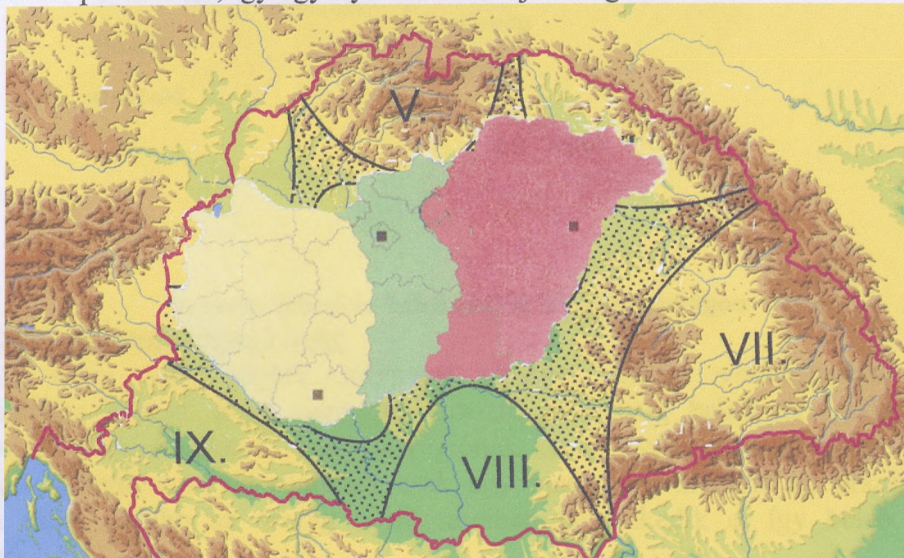
A tartományi rendszer nem létezett, és legfeljebb az egyházi struktúrában találkozhattunk a püspökségek esetében, amolyan szubregionális szervezéssel, illetve az érsekségek esetében a regionalitás elvének érvényesülésével. Mindez nagyon csekély történelmi legitimitást eredményez egy regionális reformhoz, főképpen, ha a kialakítandó régiók területi rendje, ezekkel a történelmileg megélt egyház-szervezési konfigurációkkal semmilyen viszonyban nincs. Nem véletlen, hogy hosszú évek vitái és számtalan elképzelés annullálása után, politikusaink a mai napig újabb és újabb ötletek felszínre hozásával próbálják az éppen aktuális érdekek mentén felosztani az országot.

Hangsúlyozom, hogy szinte minden variáció művi beavatkozást jelent, úgy a térszerkezetben, mint a közigazgatás struktúrájában, sőt azok tradicionális rendjébe is, de esetenként a közigazgatással összefüggő egyéb dimenziókban is sérülékeny állapotot eredményez (közlekedés, infrastruktúra). Térképi vonalak húzogatása sokkal egyszerűbb annál, mint a vonalak által felszabdalt területek láthatatlan szálakból fonódott textúráinak felelős feltárása.¹⁶ Ráadásul valódi régiókat a rajzolgatás nem hoz létre. A jelenlegi magyar állam területén a korábban történelmileg és táj-, illetve térszerkezeti jól megragadható regionális tagoltságból legfeljebb három, életszerű régióra való terület maradt. A valódi regionalitás kialakítását, ami hármas tagolást jelentene (**5. ábra**) úgy, mint Dunántúl, Közép-Magyarország és Kelet-Magyarország – másképpen Pannónia,

¹⁵ Horvátország, Dalmácia, sőt Erdély speciális helyzetétől eltekintve. A megszállási periódusokat is figyelmen kívül hagyva. Ugyancsak eltekinthetünk a különféle ideig-óraig napirenden lévő, számos változatban megjelenő kerületi beosztásoktól, mivel ezek a gyakorlatban ritkán, vagy alig érvényesültek. (Pl. II. József elképzelései, Bach-korszak, megyeellenes centralizációs törekvései stb.)

¹⁶ lásd. Trianon átgondolatlan területi döntései.

Danubia, Hunnia –, felemlégetik ugyan néha szakmai körökben is, változatok is készültek ilyen térfelosztásra, ám valószínűleg történelmi tapasztalataink okán ezt nem igazán favorizálja ma a szakma jelentősebb része. Érthető ez némiképpen, hiszen rövidtávon akár tragikus megosztottságot eredményezhet a kialakult egyenlőtlenségek figyelembevételével, ráadásul a potenciális régióközpontok területi elhelyezkedése meglehetősen periférikus, így egy ilyen felosztás jelenleg valóban időszerűtlen.

5. ábra: Nagyrégiós változat az ország történelmi térszerkezetében

Forrás: TÓTH J. 2004a; SZIGETI E. 2004 alapján, saját szerkesztés

Még a jelenlegi struktúrában is komoly társadalmi, gazdasági, esetenként politikai különbségek, látens törésvonalak húzódnak az így lehatárolható területek viszonyrendszerében, a napi folyamatok mögött. Ezek generálása nem lenne szerencsés. Így, ma valóban jobb figyelmen kívül hagyni, elfogadva, hogy egyelőre csak a mesterkélt megoldások léteznek, ami viszont óvatosságra int bennünket a regionalizmus magyarországi túldimenzionálása tárgyában.

Van egy különleges geográfiai aspektusa is a jelenlegi regionális térfelosztásnak a magyar állam területén. A jelenlegi felosztásban kettő belső régiót és öt külső régiót különböztethetünk meg:

Belső régiók

- Közép-Magyarország
- Közép-Dunántúl

Külső régiók

- Nyugat-Magyarország
- Dél-Dunántúl
- Észak-Magyarország
- Észak-Alföld
- Dél-Alföld

6. ábra: Külső és belső régiók Magyarországon

A megkülönböztetés alapja kettős:

– egyik, hogy mely régiók súlyponti térsége, milyen viszonylatban van az országhatárhoz képest, azaz mennyire tartozik az ország belső térségeihez, illetve mennyire a határtérségekhez. Amelyik régiónak két megyéje is határ menti, azt külső régiónak tekintem, amelyik régiónak csak egy megyéje érintkezik az országhatárral, annak a súlya inkább az ország belső tereiben helyezkedik el így belső régiónak tekinthető.

– másik szempont, hogy az ország fővárosával, mint fő centrumtényezővel, milyen kapcsolatban van az adott régió. Amelyiknek a központja 100 km-en belül, illetve közúton egy órán belül elérhető, az szintén belső régiónak tekinthető. A jelenlegi határok esetében a földrajzi távolság ugyanakkor kevésbé fontos, a központ és a határ-menti régiók között. Fontosabb, hogy e relációban a centrum-periféria kapcsolat problematikája is testet ölt. Ugyanakkor a jelenlegi regionális térfelosztásunk belső feszültségei is lényegében abban gyökereznek, hogy két belső régió van, korántsem azonos súllyal.

Megkérdőjelezve a jelenlegi területi felosztás alapján kialakított egységek tervezési statisztikai régióknál (7. ábra) magasabb, önkormányzó, közigazgatási szintet jelentő régiókba szervezését, azért foglalkozom az esetleges megvalósulásukból fakadó következmények bemutatásával! Kérdőjeleim nem csak a területiség történelmi vetületeit kísérik, de számos egyéb vonatkozásban is felmerülnek.

Jelmagyarázat: 1-Országhatár; 2-Régióhatár; 3-Megyehatár

7. ábra: Tervezési, statisztikai régiók (1998)

Ha a reformkoncepciók célkitűzéseit vizsgálom, úgy a korábban bemutatott homokóra modell lényegi változásaival kellene számolni. Ezeket a változásokat ábrázolni ma még nem lehet pontosan, hiszen napi politikai viták folynak a hatalmi eliten belül is az új szerkezeti elemek súlypontjainak meghatározását illetően.

Nem hagyható figyelmen kívül a középszinten négyévente választott politikai elit, a megyei közgyűlés tagjainak ellenérdekeltsége. Regionális közigazgatás szervezés esetén számosan kiszorulnak a hatalomból. Mivel a megyei közgyűlések politikai erőtere – az első kormányzati ciklus kivételével – általában konvergens a központi hatalmi viszonyokkal, az éppen aktuális kormányzati hatalom, igen erős szemben állásra számíthat saját táborán belül.

Akkor még nem is beszéltünk, a mindenkori ellenzék következetes elzárkózásától egy általuk nem támogatott, „erőből” fakadó, ideiglenességet, bizonytalanságot gerjesztő közigazgatási reformmal szemben (kétharmados törvények).

5.4. Közigazgatási reformok

Ha egy alkotmányozással egybekötött közigazgatási reform elkészítésére alkalmas politikai helyzet adódna¹⁷, akkor jól átgondolt reformterveknek létjogosultságuk lehetne a megvalósításra. Így azonban inkább a politikai voluntarizmus egy sajátos megnyilvánulásának tekinthetők a közigazgatási reformtervek, amelyek úgy tűnik, permanens velejárói a magyar társadalmi-politikai állapotoknak. Se szeri, se száma ugyanis az elmúlt száz évben a különféle elképzeléseknek, koncepcióknak, reformterveknek a közigazgatás területi struktúráját illetően éppúgy, mint a vertikális és horizontális tagolási variációknak a működési mechanizmusra vonatkozóan. Nyilván része van ebben a trianoni trauma feldolgozhatatlanságának éppúgy, mint a múlt században folyamatosan érvényesülő egyéb történelmi hányattatásoknak is.

¹⁷ Kétharmados parlamenti többség, vagy egy új társadalmi-szerződészerű nemzeti kerekasztal-megállapodáson alapuló törvénykezés melletti megvalósítás esetén. Utalok HAJDÚ Z. idézett megállapításaira.

Éppen ez kellene, hogy végre asztalhoz ültesse a társadalmi elit felelős közszereplőit, ha valódi és tartós érvényű változtatásokat kíván a társadalom döntő többsége a jelenlegi közigazgatási szerkezetben. Nagy kérdés már az is, hogy kívánja-e a társadalom többsége ezeket a reformokat? Több hamvába halt, megalapozatlan, rosszul megvalósított, közigazgatás-szervezési, területfejlesztési, közszolgáltatás-szervezési modell után egy újabbat, néhány évre.

HAJDÚ ZOLTÁN írja: „Egy ország közigazgatási reformkonceptiójának kidolgozása több éves, kollektív, célirányos, interdiszciplináris együttműködési, együttgondolkodási és vitafolyamat eredménye lehet csak. (Ebből a szempontból is tanulságos az a 1970-es évek elején végrehajtott angol közigazgatási reform, melynek előkészítése az 1960-as években megindult.)” (HAJDÚ Z. 2001)¹⁸ Tegyük hozzá, hogy Franciaországban még ennél is hosszabb folyamatról beszélhetünk.

Mielőtt továbblépünk, emeljünk ki két alapfogalmat, minden különösebb értelmezés nélkül az uniós alapelvek közül:

- Szubszidiaritás
- Decentralizáció

A továbbiakban fogadjuk el hipotézisnek, hogy a **3. ábrán** jelzett területi lefedettség szerinti régiók jönnek létre Magyarországon. „Homokóra modellünk” tehát gazdagodik egy gyűrűvel, amely az országos és a megyei szint között helyezkedik majd el. Emlékezzünk a szintek számára vonatkozó korábbi észrevételekre, vagyis, hogy törekedjünk a lehető legkevesebb szint elérésére. Ebbe a gyűrűbe választott regionális tanácsot képzeljünk, ami a már így is végletesen konfrontálódott politikai szereplők népes taborát, ezzel együtt a konfrontációs küzdőterek számát alaposan megnöveli.

A jólfizetett politikai vezetők mellé, jólfizetett bürokratákat, közreműködésükkel pedig, – borítékolható – túlbujánzó bürokráciát telepítünk. Már az elején jó lenne tisztázni a politikai szándékot. Vajon adminisztratív, igazgatás centrikus régiókat kívánunk-e építeni, vagy inkább az innovatív, terület- és gazdaságfejlesztő célkitűzéseket akarjuk megvalósítani? Az egyik működtetéséhez nagy és drága apparátus, politikai bázis, magas állami finanszírozás, az utóbbihoz kis létszámú, versenyszellemű, modernizációs szemléletű önkormányzat szükségeltetik, ahol nem csak a választott politikai elit, de a valójában nagyobb jelentőségű, befolyással rendelkező gazdasági, vállalkozói elit is frekvenciált szerephez jut.

Állítások szerint ez a szint a decentralizációt szolgálja, vagyis az állam lebontja önmagát és korábban kormányzati szinten telepített, döntési jogköröket szállítanak le régiós szintekre, ezáltal kormányzati szinten csökkentve a hivatalnoki réteg létszámát is. Amennyiben az EU által előírt jogkörök gyakorlásának az EU-s forrásallokáció biztosítására és ellenőrzésére hivatkozást elfogadjuk is – megjegyezve, hogy számos példa van Európában¹⁹ ahol tervezési statisztikai régiókkal is megoldható a forrás allokáció és ellenőrzés –, legyen szabad kételkedni a tágabb decentralizáció megvalósítását illetően. Egyáltalán beszélhetünk-e bármiféle decentralizációról addig, amíg nincs meghatározva markánsan a területi szintek viszonyrendszere, nincs meghatározva a súlyponti elemek elhelyezkedése és nincs politikai széljárástól független, távlatos döntés a megyerendszer jövőjét illetően.

¹⁸ HAJDÚ Z. (2001): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs, pp. 259-300.

¹⁹ Portugália, Görögország

Figyelemreméltó HORVÁTH M. TAMÁS egyik tárgybeli tanulmányának prioritásokról szóló fejezete b) pontja valamint a c) és d) pont bevezető mondata:

b) „A települési és a központi szint között a következő középszintek kialakítása és szükség szerinti újra értelmezése valósul meg: a kistérségekben (NUTS-4) erősödnek az integrációs megoldások, a települési önkormányzatok önállóságának megtartása mellett. Megyei szinten (NUTS-3) a jelenlegi választott szerv helyébe intézményirányító feladatokat ellátó testület lép. A régiókban (NUTS-2) a mai területfejlesztési funkción kívül a területi kormányzási feladatok széles köre kerül ellátásra.

c) Regionális szinten területi önkormányzatok alapítása szükséges...

d) Az önkormányzati rendszer területi szintje perspektivikusan ne kettőződjön meg (HORVÁTH M. T. 2003).²⁰

Elég egyértelmű lenne ez az álláspont, ám a megyék teljes felszámolását nem mondja ki, inkább valamiféle megfoghatatlan intézmény-irányító testületet helyez a megye szintjére, mintegy a megyei identitást jelképező szervezetet.

A területi politika középszintje ebben a felfogásban tehát a régió. Egyúttal a decentralizáció hordozója is!?

Az állampolgárok szemszögéből a két állítás nyilvánvalóan ellentmondást hordoz magában. Hiszen, ha valóban jelentős kormányzati kompetenciák kerülnek is a régió szintjére, ez a szint nem sokkal lesz közelebb sem területileg, sem a hatalomgyakorlás módjában az átlagpolgárhoz, mint az eddigi állami szint. A leadott jogosítványok ugyanakkor távolról sem érintik az emberek mindennapjait olyan mértékben, mint a megyéktől elvont hatáskörök és az így koncentrált, volt dekoncentrált szervek fizikai távolságának megtapasztalása. A területiség földrajzi dimenziói a megyékben még megfoghatóak az állampolgár számára, ám ha Lentiből kell Győrbe utazni ügyintézésre, az aligha alternatíva Zalaegerszeggel szemben, sőt a közlekedési viszonyok miatt valószínűleg Budapesttel szemben sem.

Beszélhetünk-e egyáltalán decentralizációról addig, amíg pontosan nem tudjuk, hogy a kormányzati szintről leszállított hatáskörök, jogkörök száma, súlya és hatásmechanizmusa lesz-e vajon a jelentősebb a régiós szintek hatalomgyakorlásában, vagy a megyei szintről „felemelt” hatáskörök száma, súlya és hatásmechanizmusa lesz komolyabb? Hiszen a ma még láthatatlan, nyilvánosan meg nem hirdetett elképzelések mögött, akár lopakodó centralizáció is meghúzódhat. A korábban már említett IDEA-program keretében készült tanulmányokból azt eléggé plasztikusan kiolvashatjuk, hogy mit lehetne regionális szintre emelni a megyei szintről, illetve a megyei területi szintű dekoncentrált szervekből, de, hogy miben nyilvánul majd meg az állam szerepcsökkenése, azt nem lehet kideríteni. Az idézett HORVÁTH M. TAMÁS, úgy foglal állást említett tanulmányában, hogy a regionális hatáskörök nagyobbik része a központi kormányzat szintjéről delegálódik, de ezek konkretizálása elmarad. Az 1057/2001. (VI. 21.) Kormányhatározat a közigazgatás továbbfejlesztésének 2001-2002-es évekre szóló kormányzati feladattervében is megfogalmazásra kerül (d. pont) a területi államigazgatás regionális alapokra helyezése lehetőségeinek keresése és a másodfokú hatósági szint megyeit meghaladó, azaz regionális szintű telepítése. Lehet, hogy történtek is ilyen irányú lépések, de ezek nagy nyilvánosságot nem kaptak.

A közigazgatási hivatalok regionális szervezése egyszer már csődöt mondott, vagy ha nem, hát a politikai szándékok áldozata lett, míg a különböző államigazgatási szervek

²⁰ Horváth M. T. (2004): *A regionális intézményrendszer kiépítése Magyarországon* IDEA pp. 5 - 33

decentralizálása is roppant nehezen képzelhető el regionális koncentráció útján, ahogy erre már a területiség korábbi taglalásánál utaltunk. Természetesen vannak még lehetőségek, a már meglévő regionális hatáskörű dekoncentrált szervek mellé **(2. melléklet)**, továbbiak koncentrállhatóak regionális szintre **(3. melléklet)**.

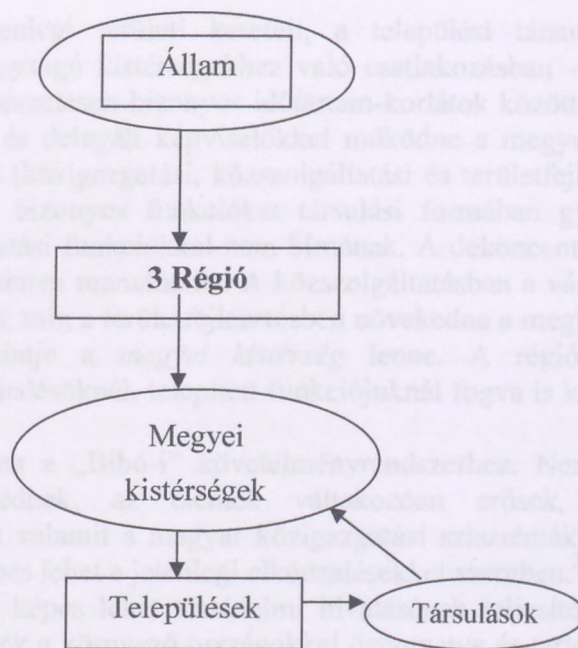
Vitatható a felsorolás, ám azokat a hivatalokat, amelyeket tömegesen nap, mint nap látogatnak az ügyfelek, hiba lenne regionalizálni (szubszidiaritás). Kirendeltségekkel való helyettesítésük esetén, valójában nem racionalizálnánk semmit. Az állam nem leépülne, hanem bővítené szervezeti kereteit, azaz drágább lenne. Ezeknek a hivataloknak a megyei szintű telepítése az indokolt.

A magyar rendszerben a megyei szint, több más ok mellett, ezért is megkerülhetetlen. Egyszerűen sem a jelenlegi infrastruktúra, közlekedési hálózatok rendszere, sem az állampolgárok életszínvonala, mobilitása nincs azon a nívón, hogy ne okozna traumákat a reform-törekvések elhamarkodott, átgondolatlan megvalósítása.

5.5. Nagyrégiós alternatíva

Legalább 15-20 éves átmeneti időszak lenne indokolt a területi középszint regionális kialakításához, a jelenlegi 7 régiós beosztás szerint. Ezt tekinthetnénk első lépcsőnek. Ez időszak alatt lehetne tudatosan kijelölni, a majdani régióközpontokat, a hármas tagoltságú regionális beosztáshoz. Földrajzi, infrastrukturális (közlekedési folyosók), történelmi, tradicionális szempontok alapján, tudományos szakszerűséggel és nem politikai széljárás és lokálpatrióta ambíciók alapján felkészíteni a kijelölt központokat szerepkörükre. Majd amikor a megfelelő fejlesztési források bevonásával, egyre bővülő gazdasági potenciál, infrastrukturális ellátottság jön létre, az innovációs egyensúly biztosítása folytán többé-kevésbé homogén Magyarországról beszélhetünk, akkor második lépcsőben megvalósítani, a hármas tagolású regionális beosztást, így képezve komoly regionális erőtereket. A tér – tudományos, technikai innovációkból származó – „zsugorodása” folytatódni fog. Az elektronizáció két évtized múltán a közigazgatási távolságokat könnyedén áthidalhatja. Az optimális régiós méret ezt a modellt kívánja meg. Ebben a modellben már lehet létjogosultsága mindannak az elvárásnak, amit a Regionális Önkormányzatok Európai Chartája megfogalmaz (pl. autonómia, választott testület, saját apparátus, adminisztráció, kompetenciák, rögzített regionális határok).

Igen, három ilyen hatalmi centrum értelmezhető egy kis-magyarországnyi területen, de hét, már csak költség-oldalról is felesleges, egyéb szempontokról (térfelosztás, infrastruktúra stb.) nem is beszélve. Ezeknek a nagyrégióknak a jelenlegi megyék lehetnének a kistérségei, így lényegében négy szintű közigazgatásunk alakulna ki, a most kirajzolódó öt szint helyett. A jelenleg formálódó „kistérségi társulásoknak” helyük lenne ebben a rendszerben, de nem mint önálló közigazgatási szint, hanem mint többcélú, esetenként többközpontú, feladatra orientált, önszervező társulások, ami által a települési szint ereje is megmaradna **(8. ábra)**.

8. ábra: Egy lehetséges közigazgatási modell²¹

Magyarázat a 8. ábra elemeihez:

Magyarországon jelenleg kettő meghatározó adottsággal kell számolni az érvényes közigazgatási modellben:

- erős állam
- erős települési szint

Ha a decentralizáció és a szubszidiaritás követelményeit szem előtt kívánjuk tartani, akkor reálisan, hosszabb távon egy olyan modell szükségeltetik, amelyik erős településekkel, gyenge (megyei) kistérségekkel, erős régiókkal és középérső állammal számol.

Ha a jelenleg napirenden lévő reformterveket nézzük, azok a jövőben erősödő kistérségekkel és gyengülő településekkel, ugyanakkor erős régiókkal számolnak, kimondva, kimondatlanul megyék nélkül. Az állam szerepe pedig nem teljesen tisztázott.

Egy közigazgatási rendszernek nem lehet minden eleme hangsúlyos, ezért az állam és a települések jelenlegi erős pozícióit nyilván megkérdőjelezzük a tervezett rendszer hívei. Ezzel szemben az általam felvázolt modell, az állam középérső pozícióját 30-50 éves távlatban realitásként tekinti, míg a települések erejét a szubszidiaritás legfontosabb alapvetéseként kezeli.

A modell három, választott képvisellel rendelkező közigazgatási szintet foglal magában, úgy, mint település, régió és állami szint, ahol a negyedik „szint” a megye, delegált. A települési társulások – akár többcélú társulások – belső választásokon mandátumot szerző, politikai, gazdasági, társadalmi viszonyokat reprezentáló küldöttei alkotják a Megyei Kistérségi Tanácsot. A települések társulásai, tehát nem kistérségi társulások, ami nem zárja ki a térségi alapú szerveződést, de nem is feltételezi azt.

²¹ A szerző szerkesztése, saját elképzelés alapján.

Ugyanakkor a megyék jelenlegi területi kereteit, a települési társulások szabad választása – a megyényi nagyságú kistérségekhez való csatlakozásban – a szükséges esetekben módosíthatja, természetesen bizonyos időtartam-korlátok között. A települési társulásokban megválasztott és delegált képviselőkkel működne a megyei kistérségek tanácsa. Egy teljes funkciójú (közigazgatási, közszolgáltatási és területfejlesztési) szint lenne: a régió. A település bizonyos funkciókat társulási formában gyakorolna. A megyei kistérségek közigazgatási funkciókkal nem bírnának. A dekoncentrált hivatalok egy része azonban megyei szinten maradhatna. A közszolgáltatásban a városok vennék át a megye jelenlegi feladatait, míg a területfejlesztésben növekedne a megye szerepe. A területfejlesztés középső szintje a *megyei kistérség* lenne. A régiók, választott képviselőiknél, területi kiterjedésükkel, telepített funkciójuknál fogva is kellően erősek lennének.

A modell jól alkalmazkodna a „Bibó-i” követelményrendszerhez. Nem túlságosan tagolt, elemei jól illeszkednek, az elemek váltakozóan erősek, ugyanakkor tradicionálisan is megőriznek valamit a magyar közigazgatási szisztémákból. Költség-hatékonyságban is versenyképes lehet a jelenlegi elképzelésekkel szemben.²²

Egy ilyen rendszer, inkább képes lehet történelmi hivatásának teljesítésére. Ezek a régiók versenyképesek lehetnek a környező országokkal összevetve és tartósabb területi konglomerációkat indukálhatnak.

5.6. Kistérségi társulások

5.6.1. Térségi társulások kialakulása Magyarországon

Visszatérve az aktuális reformok törekvéseihez, a kistérségekről a különféle térségi társulásokról az elmúlt években egyre többet hallunk, sőt az utóbbi években a földrajzi, térségi, területfejlesztési kutatásokban is egyre népszerűbb ez a témakör. Nyilvánvalóan jó okkal, hiszen a rendszerváltás előtti időszakban alulról szerveződő társulásokról nem beszélhetünk, ha voltak is társulások, pl. városkörnyéki települések, térségi víztársulatok stb., azok alapvetően felülről szervezettek voltak, látszólagos demokratikus működésük mögött a pártállami felügyelet érvényesült. Az 1990 utáni időszakban azonban a valódi társulások szerepe jelentősen előtérbe került, azzal együtt, hogy továbbra is maradtak felülről létrehozott, felülről „kikényszerített” társulások (statisztikai kistérségek, a helyenként újjá szervezett, másutt megmaradt víztársulatok stb.) példájára hivatkozom elsősorban. Jelen esetben a különféle társulási formációk közül a kistérségi társulásokat emelem ki, mint a területfejlesztési, közszolgáltatási, esetleg közigazgatási szempontból meghatározó jelentőségű mikroegységet.

Az ÖTV 1990. LXV. 1§.(6) négy társulási formát említ: körjegyzőség, közös képviselő testület, hatósági igazgatási társulás, intézményirányító társulás. Az 1996. évi XXI. tv. a területfejlesztési társulásokra vonatkozóan rendelkezik azok jogi státusáról és meghatározza feladataikat.

A helyi önkormányzatok társulásáról szóló 1997. CXXXV. tv. keretjelleggel rögzíti a társulások szabályait, elismerve az intézményi társulást és a társult képviselő testületet is.

²² Természetesen részletes kidolgozása lényegesen tágabb kereteket feltételez.

Ezek a törvények alapvetően helyes irányba igyekeztek terelni az időközben szaporodó társulási formációkat, a legnagyobb gondot az jelentette, hogy a már meglévő társulások eleve sokszínűek voltak. Volt olyan kistérségi társulás, amelyik egyúttal területfejlesztési társulásként is működött és volt, amelyik társadalmi szervezatként lett nyilvántartásba véve, továbbá volt, amelyik költségvetési szervként.

Miután valamennyi társulási formáció alapvető feladatának tartotta a pályázatok útján történő forrásbevonást az adott térségbe, a kialakult helyzetet tovább bonyolította a kedvezményezett térségek kijelölése. A hátrányos helyzetű települések könnyített forrásbevonási lehetőségei és az, hogy egy település esetleg több társulásnak is tagja volt – versus léteztek olyan kistérségi társulások, amelyeknek tagközségei három statisztikai kistérségbe voltak besorolva, miközben városi jogállású település nem volt a társulásban –, néha áttekinthetetlen szituációkat eredményezett. Esetenként még vonzáskörzetről sem beszélhettünk (Sárvíz Kistérség, az Enying - Sárbogárd - Székesfehérvár háromszög közepén).

A területi politika, a területfejlesztési kérdések kezelésére, a statisztikai kistérségek után a területfejlesztési társulások létrehozására, megteremtette a törvényi alapokat. Ezek a társulások többnyire azonosak a statisztikai kistérségek területi lefedettségével, vannak azonban eltérő változatok is.

A kistérség fogalma az évek során lényegében egyre inkább szorosan összekapcsolódott a társulás fogalmával. Ha kistérségről beszélünk, többnyire kistérségi társulásra gondolunk, holott ez korántsem ennyire egyértelmű kategória.

A statisztikai kistérség is kistérség, bár semmi köze a társuláshoz. A területfejlesztési társulás is térségi alapon szerveződik, de színterei nem feltétlenül a statisztikai kistérségek. Ugyanakkor a kistérség, mint földrajzi kategória nem feltétlen szerencsés, ha közigazgatási egységként jelenik meg, hiszen a társadalmi viszonyok, ha esetenként paralel módon alakulnak is a természetes térszerkezettel, azért így ez általánosan nem írható le.

5.6.1.1. A kistérség meghatározása

A KISTÉRSÉG LÉNYEGÉBEN (SCHWERTNER J.[2003] alapján):

- Területi egység
- Földrajzilag homogén kistáj
- A humánszféra által megélt tér (identitás)
- Ellátási egység
- A területi politika alapegysége
- Statisztikai egység
- Közigazgatási egység²³
- Együttműködési forma²⁴

CSATÁRI BÁLINT szerint:

²³ A jelenlegi elképzelések szerint.

²⁴ Amennyiben a kistérség társulási tartalommal bír, a statisztikai kistérség nem ilyen.

„A kistérségek három alapvető jellemzője a homogenitás, a funkcionalitás és az identitás.” (CSATÁRI B. 1995).²⁵

Megismerve a többcélú kistérségek kialakításának központi szempontjait, az azokkal szemben támasztott követelményeket, ma már megkísérélhető egy átfogó definíció felállítása, figyelembe véve a fentebb ismertetett megközelítéseket is. *A többcélú kistérség, olyan földrajzilag meghatározott, közigazgatási, közszolgáltatási és területfejlesztési tartalommal bíró funkcionális egység, amelynek legfontosabb jellemzői, a homogenitás, a funkcionalitás és az identitás.*

A társulásra való hajlandóság egyébként nagyon sok összetevőből álló problémakör, aminek része a magyar köztudatban igen mélyen gyökerező, a megélt közösködések hátrányából származó rossz beidegződés.

„A hazai és az európai tapasztalatok viszont egybeesnek abban, hogy önkéntes alapon, önkéntes társulások révén nem alakulnak ki átfogó, stabil társulási rendszerek, még megfelelő költségvetési, pénzügyi ösztönzés esetén sem. Ahol átfogó társulások jöttek létre ott gyengébb, vagy erősebb kényszerítő eszközökkel érték azt el, a községek feladat- és hatáskörét szűkre vonták, a közszolgáltatások szervezését vagy magasabb szintre telepítették, vagy társulásokhoz telepítették” (FÜRCHT P. 2003).²⁶

Látható tehát, hogy a társulások szervezése nem csak Magyarországon problematikus, de szerte Európában.

Gyakorlati tapasztalat, hogy a társulási hajlandóságnak több összetevője van. Melyek ezek?

TÁRSULÁSI HAJLANDÓSÁGOT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK:

- Tradicionális kapcsolatrendszer
- Földrajzi egységek, tájak belső kohéziója, identitásalapok
- Személyes kapcsolatok minősége
- Infrastrukturális kapcsolatok erőssége
- Gazdasági kapcsolatok
- Etnikai identitás
- Politikai attitűdök
- Állami szintű ösztönzők
- Költségvetési kényszer
- Káresemények/sorsközösségek

Feltételezésem szerint, a sorrendiség egyben a társulás minőségi és tartóssági viszonyaira is enged következtetni. Kiemelem a sorból az egyébként szubjektív kategóriába sorolható személyes kapcsolatok fontosságát, hiszen ez egyrészt roppant

²⁵ CSATÁRI B. (1995): *A kistérség fogalma*. In: Kistérségeknek kistérségekről Csefkó F. Dunaholding Kft. Bp. pp 12-16.

²⁶ FÜRCHT P.(2003): *Szabályozási koncepció a kistérségi társulásokhoz*. In: Ágh A. - Németh J. Kistérségi közigazgatás IDEA MKI Bp .pp. 107-131.

sérülékeny, ugyanakkor mégis általában döntő jelentőségű tényező.²⁷ Döntő jelentőségű nemcsak a társulás létrejöttében, kohéziójában és fenntarthatóságában, de annak minőségében is.

A települések egyenrangúsága ugyanis egy adott társulásban törvény által deklaráltan létező fogalom, ám valós érvényesülése mindig a települést képviselő személy vagy személyek képességeitől, ambícióitól függ, túl azon, hogy a döntések milyenségét az érintett települések lélekszáma szokta még leginkább befolyásolni. A társulások belső egyensúlyának megbomlása többnyire a humán tényezők egyensúlyának hiányára, a személyes kapcsolatokban keletkező minőségi hullámzásokra, szembenállásokra vezethető vissza.

A sérülékenység ellensúlyozásának eszköze lehet a felülről jövő kényszer, ám ettől kezdve az autonómia sérül, vagyis nem *társulásokról* beszélhetünk, hanem *formális kreációkról*.

Az 1997. évi CXXXV. törvény az ÖTV szellemében a helyi önkormányzatok társulásairól és együttműködéséről rendelkezik. Lényegében a társulások kereteit jelöli ki. A területfejlesztési társulások szervezésében először adott jelentős segítséget a települések számára. A területfejlesztési társulások szervezése így nem is jelentett komoly problémát, hiszen ezeknek a létjogosultságát nem lehet vitatni.

A 2004. május 10-i többcélú kistérségi társulásokról szóló törvényjavaslat – jelenleg a köztársasági elnök által kért alkotmányossági vizsgálatra vár – többcélú, ha úgy tetszik, komplex kistérségi társulások szervezését kívánja előmozdítani. Valójában a kistérségi társulások közszolgáltatási, közigazgatási, területfejlesztési dimenzióit hivatott kialakítani. A törvény pályázati úton elnyerhető, preferenciális támogatásokat is tartalmaz a társulási szándék erősítésére, ugyanakkor ez a társulási formáció lényegében a rendszerváltás óta első ízben kezdi komolyabban érinteni a települési autonómia kereteit.²⁸

Különösen annak a fényében válik ez sok önkormányzat számára kényes kérdéssé, hogy a statisztikai kistérségek 2004. január 1-től érvényes új besorolása sem talált egyöntetű igenlésre az érintettek körében, ráadásul az egész új szisztéma kialakítása alkotmányossági kérdéseket is felvet. A többcélú kistérségek szervezése napjaink vitatott társadalmi folyamatai körébe sorolható, ezért is nehéz megítélni a valós támogatottságát. Tény, hogy a sajtóban időről-időre olvashatóak pozitív és negatív példák egyaránt. Mielőtt a kistérségek lehetséges jövőbeni szerepével foglalkoznánk, két gondolatot idézünk a korábban már említett SCHWERTNER J. féle tanulmányból:

- „A területfejlesztést meg kell szabadítani az önkormányzati túlsúlytól. A kistérség nem az érintett települések összessége, hanem egy magasabb elvonatkoztatási szint. Ezért meg kell találni a kistérségi szempontból releváns feladatokat és szereplőket.
- A kistérségi szint nem az ÖTV korrekciós terepe. Amit akkor nem, vagy kevésbé ésszerűen sikerült rendezni, azt nem a területfejlesztési célú kistérségektől kell elvárni.”²⁹ (SCHWERTNER J.)³⁰

²⁷ Ezt a feltételezést az 5.1.1 rész ide vonatkozó válaszai csak részben igazolják.

²⁸ Korábban utaltam rá, hogy finanszírozási okok miatt, az autonómia értéke jelentősen csorbult eddig is.

²⁹ A komplex kistérségek sem lehetnek ennek eszközei.

³⁰ SCHWERTNER J (2003): *Kistérségi térségfejlesztés* In: Ágh A. - Németh J. Kistérségi közigazgatás IDEA MKI Bp. 264 p.

Mindkét gondolattal egyetértve fontos hangsúlyozni, hogy a kistérség önmagában is egy komplex egység, számtalan, az önkormányzati szférán jelentősen túlmutató viszonyrendszerrel, természeti, szellemi, anyagi, gazdasági potenciállal. Éppen ettől válik különlegesen fontossá, hogy a kistérség ne legyen hangsúlyos önkormányzati, közigazgatási szint, ne legyen a politikai csatározások újabb színtere és vertikálisan ne tagolja tovább a korábban felrajzolt „homokóra modellt”, azaz a magyar közigazgatási rendszert, hiszen ezáltal az ötödik szintet építenénk a modellünkbe. Ettől lenne egy soklépcsős, rosszul súlyozott, illeszkedéseiben torz rendszerünk, ami szinte mindenben ellentmondani látszik a Bibó I. által felvázolt követelményeknek.

Rendjén való, hogy a területi politika preferálja a kistérségi társulásokat, a területi elv azonban nem kíván lépten-nyomon közigazgatási szintet.

5.6.1.2. Kitekintés európai kistérségi társulási szisztémákra

Valójában inkább rövid kitekintést, mint valódi mélyebb elemzést szándékozom adni az európai kistérségi mechanizmusok működéséről, a fő hangsúlyt a német modellre helyezve, mert bár jelentősek a különbségek, azért ez az a kistérségi szisztéma, amely leginkább a várhatóan kialakuló magyar rendszer jellemzőihez hasonlítható. Az általam vizsgált országok modelljei eltérőek, de tanulságosak, még ha csak a legfontosabb jegyeket mutatom is majd be.

Ha a hasonló méretű és lélekszámú országot (10,5 millió lakos, 92000 km² terület) a portugál modellt vesszük szemügyre, megállapítható, hogy a közigazgatási struktúrában a kistérségeké a fő szerep. Közigazgatásilag is, és a területfejlesztési szempontokat illetően is (*a megyerendszert megszüntették - 14 megye volt.*)

A régiók tervezési statisztikai régiók, az EU regionális követelményeinek a NUTS-2 szintnek a megvalósításában teljesítve az elvárásokat. A NUTS-1 szintet Portugália, Madeira és az Azori-szigetek jelentik. Portugália 5 NUTS-2 régiót tartalmaz a két sziget pedig egy-egy NUTS-2 szintet is jelent. Összesen tehát 7 régióról beszélhetünk, közigazgatási szerep nélkül.

Az embereket érintő, mindennapjaikat döntően befolyásoló határozatok, fejlesztési tervek a kistérségek kompetenciájába tartoznak, hozzárendelt források biztosítása mellett. Például:

- Állami támogatás (ÁFA 11 % az alapfeladatok finanszírozására).
- Állami kiegészítő támogatás az előírt feladatok teljes finanszírozása érdekében.
- Helyi adóbevételek.
- Kompenzációk az iparilag kevésbé fejlett, ezáltal az iparüzési adókból, vállalkozói adókból kevesebb bevételt realizálók számára.
- Államilag garantált hitelek, saját források biztosításához.
- EU közösségi források (strukturális alap, kohéziós alap)

Tény, hogy az irigylésre méltó forrásbiztosítás mellett a kistérségek komoly feladatokat oldanak meg, lényegében a *közigazgatás és a területfejlesztés alapkövei*. A települési önkormányzatok szerepe valójában reprezentációs, ceremoniális. Családi jellegű események (esküvők, esketések, temetők rendben tartása, közcélú létesítmények karbantartása, fogadások, ünnepségek megrendezése, települések rendje, tisztasága) végrehajtására korlátozódik.

Az is tény, hogy Portugália az egyik legsikeresebben pályázó ország volt az elmúlt évtizedben, de az 1986. évi csatlakozása óta is, mindvégig az EU-ban. Ami annak a hihetetlenül tudatos felkészülésnek és a jól működő decentralizációnak az eredménye, amely a kistérségekben ölt testet.

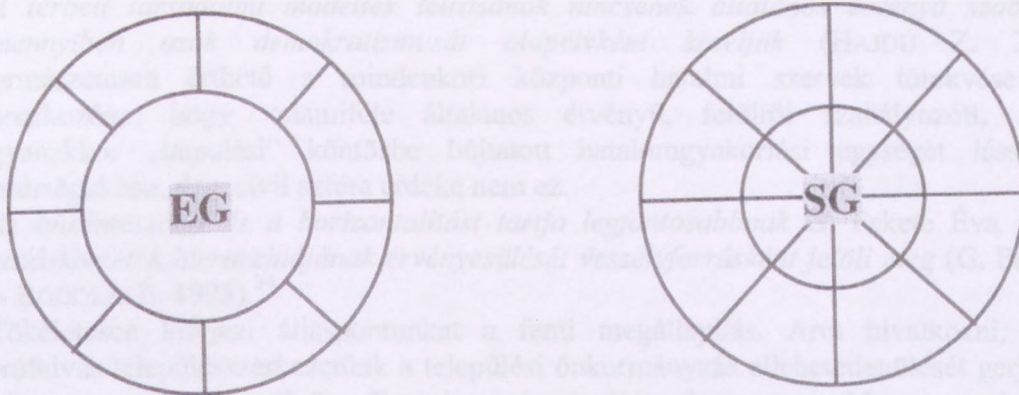
A kistérségi apparátusok jól szervezettek, szakmailag felkészültek. A politikai irányítás pártokra alapozott, de konszenzusra törekvő, azaz, pl. a bizottsági helyek elosztásánál nem feltétlen ragaszkodnak a választási eredmények numerikus arányaihoz, esetenként szakmai szempontok alapján nagyobb teret engednek a kevésbé eredményes pártok képviselőinek is, fontos a konszenzus keresése.

A kistérségek méretére jellemző, hogy van olyan, amelyik 1 településből áll, míg a legnagyobbak 30 települést fognak össze. Képviselői előterjesztés alapján a parlament mondja ki egy-egy kistérség megalakításának elfogadását. Így a kistérségi struktúra bizonyos fokig változó, amelyet én jó példának tekintek a jövőre nézve, számunkra is. A portugál modell rendkívüli hatékonysága az EU-pályázatok elnyerésében, a kistérségek szervezettségének, a csatlakozás előtti tudatos felkészítésnek és a szubszidiaritás elve egyedi szemléletű érvényre juttatásának az eredménye.

Érdemes néhány szót szólni az írországi rendszerről, ez az ország szintén komoly sikereket ért el az EU-források elnyerésében. Az egész terület „hátrányos helyzetű” besorolást kapott, az ír kormány egyben regionális kormányzatnak minősül (RECHNITZER J. 1998). Három-három megyét összevonva 7 tervezési-statisztikai régiót szerveztek, közigazgatási szerep nélkül. A megyerendszert meghagyták és lényegében ez a legalsó közigazgatási szint (megjegyzem lényegesen kisebb megyék vannak, mint nálunk). A településeken önálló hivatalok nincsenek. A közigazgatásban a megyéké a meghatározó szerep, a kistérségi funkciókat is ellátják. Települési szinteken a civil szervezetek, egyesületek képviselik a közösség érdekeit. A területfejlesztés lényegében ágazati jellegű. A Nemzeti Fejlesztési Terv prioritásai a termelő szektor fejlesztése, gazdaságfejlesztés, emberi erőforrás fejlesztés, város és vidékfejlesztés (RECHNITZER J. 1998).

A harmadik típust az Európai Unió színes térségi palettáján a német modell bemutatásával kívánom érzékeltetni. Németország európai viszonylatban nagy ország (területe 357000 km², lakossága mintegy 83 millió fő). Gazdasága meghatározó az EU keretein belül is. Regionális felépítése a történelmi tartományi alapokra szerveződött (16 tartomány). Ezek a tartományok valós politikai, közigazgatási hatalmi centrumok, amelyek nagyfokú önállósággal rendelkeznek. Ha mint régiókat tekintjük ezeket, Európában szinte a legerősebb regionális súlypontok itt vannak. Nem egyedüli azonban ez az erős régiós hatalmi szint, amelyik legitimizációja történelmi, hatalomgyakorlása pártpolitikai erőviszonyok alapján, tartományi választásokon jön létre. (Hasonlóan alakul ez, pl. Lengyelországban, Ausztriában is.) Ugyanakkor a kistérségi modellek, amolyan szubrégiók, szintén pártokhoz kötődő polgármesterek és képviselők irányításával működnek. Az érdekérvényesítés elsődleges eszköze tehát itt is a pártpolitika. A kistérségekben azonban nem mint pártpolitikuskok, hanem mint polgármesterek, települési előljárók vesznek részt a testületekben. Különösen így van ez az ún. Samtgemeindékben.

A 9. ábra szemlélteti a két különböző típusú kistérséget.

9. ábra: Kistérségi típusok Németországban³¹

Az első típus az ún. Einheinzgemeinde (EG), úgymint „egyközpontú” kistérség. Általában városi státusú központtal. Az ábra második objektuma a Samtgemeinde, (továbbiakban SG) községek önkéntes társulása. Amolyan „mindközség” kifejezéssel jelölve az egyenrangúságot a települések között. A szerveződési sorrendet tekintve az SG-k általában előbb létrejött önkéntes, alulról szervezett társulások, míg az EG-k többnyire felülről létrehozott társulások, sok kis községgel körülvett nagyközségek, vagy kisvárosok, városok.

A feladatkörök lényegében azonosak (*közművek, közellátás, energia-szolgáltatás, segélyezések, igazgatási feladatok stb.*). A két formáció hatékonyságát, illetve demokratizmusát tekintve csak szűk körű tapasztalatok állnak rendelkezésemre.³² A települések számára nagyobb függetlenséget a Samtgemeinde biztosít. Feltétlenül hangsúlyozni kell azonban, hogy Németországban a *területfejlesztés* és a *regionális gazdaságfejlesztés* szétválik, ez utóbbi szövetségi hatáskörbe tartozik.

A tartományok közötti területi különbségek kiegyenlítése meghatározó gazdaságpolitikai cél, egyben kötelezettség is, azaz biztosítani kell, az alaptörvényben foglaltak szerint a tartományoknak és a községeknek az alapfeladataik ellátásához szükséges forrásokat. A területfejlesztésnek lényeges eleme ez, hiszen a közösségi feladatokhoz, ha arra források nem állnak rendelkezésre, szövetségi szintről kell biztosítani, ugyanakkor a tartományoknak is a községi szintre kell továbbítani a működés, illetve az alapfeladatok forrásait. A horizontális és vertikális irányú pénzügyi kiegyenlítés a német területfejlesztés meghatározó finanszírozási alapelve (RECHNITZER J. 1998).³³

5.6.2. Konzekvenciák

Ha felülről nem nyúlunk bele a folyamatokba, bizonyára sokkal lassúbb, de ellentmondásoktól mentesebb társulási processzusok bontakoznak ki a jövőben. A többcélú társulások számára, különösen a tradicionálisan erős kistérségi központtal nem bíró egységekben, többközpontú modellek kialakulását is támogatni kell.

³¹ A szerző saját szerkesztése, németországi közigazgatási tapasztalatszerző útjain szerzett ismeretek alapján.

³² Alsó-Szászország egyes térségeit volt alkalmam tanulmányozni.

³³ Megjegyzem a magyar ÖTV is rendelkezik az alapfeladatok teljes állami finanszírozásáról, ezt azonban még egyetlen kormányzati ciklusban sem sikerült elérni.

A térbeli társadalmi modellek leírásának nincsenek általános érvényű szabályai, amennyiben azok demokratizmusát alapelveként kezeljük (HAJDÚ Z. 2001). Természetesen érthető a mindenkori központi hatalmi szervek törekvése arra vonatkozóan, hogy valamiféle általános érvényű, felülről szabályozott, stabil, ugyanakkor „társulási” köntösbe bújtatott hatalomgyakorlási egységet lásson a kistérségekben, de a civil szféra érdeke nem ez.

Az önkéntességet és a horizontalitást tartja legfontosabbnak G. Fekete Éva, aki a vonzáskörzetek hierarchiájának érvényesülését veszélyforrásként jelöli meg (G. FEKETE É.- BODOLAI É. 1995).³⁴

Tökéletesen kifejezi álláspontunkat a fenti megállapítás. Arra hivatkozni, hogy aprófalvas településszerkezetünk a települési önkormányzás ellehetetlenülését gerjeszti, farizeus szemléletet tükröz. Franciaország területe hatszorosa Magyarországnak, miközben településeinek száma közel tizenegyszerese a miénknek. Mégis jelentős a települési közigazgatás súlya Franciaországban, míg definiált közigazgatási funkciójú kistérségek nem léteznek.

Mérethatékonysági szempontok bizonyos szintű közigazgatási rendezést indokoltta tehetnek, de ezt nem feltétlen a kistérségi társulásokon keresztül lehet és kell megoldani. Ráadásul az önkormányzati források döntő hányadát az országban a települések alig 10%-a birtokolja, miközben a települések 90%-a legfeljebb a források harmadát használja fel, ám a megtakarításokat mégis ezen a harmadon akarjuk realizálni.

A „vonzáskörzetek” egy része hazánkban – ha alaposan szemügyre vesszük adott térségekben a folyamatokat, – nem tud, de nem is mindig akar térségi szerepet vállalni. Forráshiányos közigazgatási rendszerben térségi szemléletet a települések többségétől nehéz elvárni.

A fejezetben foglaltak legfontosabb megállapításait az alábbiakban összegzem:

A homokóra modell szerinti közigazgatási struktúra nem tökéletes ugyan, de nem is olyan rossz, hogy annak megváltoztatására mindenáron és gyorsan szükség lenne. További közigazgatási szintek beépítése a rendszert nehézkessé, költségessé és átláthatatlanná teszi, miközben sem markáns decentralizáció nem valósul meg, sem a szubszidiariás elve nem erősödik.

A térfelosztás pazarló jellegét nem szabad fokozni. Nem lehet minden szintre erős, vagy középerős elemet beiktatni.

A megye realitás, amit csak lassú folyamatokkal gyengíthetünk, ha ez feltétlen szükséges. Ésszerű megoldások mellett is jelentős ellenérdekek vélelmezhetők. Valódi régiókat csak a hármas térfelosztás (Hunnia, Danubia, Pannónia) eredményezhet. Ennek tudatos, tervszerű kiépítése, több évtizedes folyamatként, célkitűzés lehet. A megyék a társulások koordinációs szintjeként hosszabb távon is térszervező szerepet kaphatnak.

A többcélú kistérségek közszolgálati és területfejlesztési szintet jelentsenek elsősorban. Ne politizálódjanak át térségi választások során és ne gyengítsék a települési szint közigazgatási erejét. Delegálással kell a szakmaiságot és a civil érdekvédelmet erősíteni. Az önszerveződést lehet preferálni, de nem szabad erőltetni.

A területi politikában rendszerváltás során végrehajtott közigazgatási változtatások reformértékűek voltak az 1989-1991-ben megalkotott törvények alapján. Ez a reform azonban magában hordozza az előkészítetlenség számos problémáját, amelyet az adott társadalmi-politikai helyzetben egyszerűbb lett volna megoldani, mint napjainkban. Nem

³⁴ G. FEKETE É. – BODOLAI É. (1995): *Együtt! De hogyan?* A kistérségi fejlesztő szervezetek megjelenése a területfejlesztésben. MTA RKK, Miskolc 227 p.

az volt a probléma gyökere, hogy tudományos megalapozottságú elméletek nem tártak volna fel időben valós alternatívákat a regionalizmus újszerű megközelítésére. TÓTH JÓZSEF például 1987-ben, azaz három évvel a rendszerváltás előtt *Régiók és/vagy megyék?* c. írásában (TÓTH J.1987) az akkori térfelosztás pazarló voltára hívta fel a figyelmet, lényegében nyíltan a régiók mellett téve le a voksát. A felgyorsuló események és a polarizálódó társadalmi közfelfogás azonban nem kedvezett a radikális regionalista térszervezésnek.

Nagyon fontos lenne, ha felismernénk ennek a jelentőségét és egy valóban hosszú távra szóló, történelmileg is értelmezhető közigazgatási reformot hajtánánk végre. SCHWERTNER J. említett tanulmányát egy igen figyelemre méltó bekezdéssel zárja: *Előbb építkezzünk, és csak azután bontsunk. A területfejlesztési kistérség és a régió működtetésével immáron 7 éve három kormány foglalkozott; az eltelt időhöz képest aránytalanul szerény eredményekkel. A lassúság mögött, – fel nem tárt – ellenérdekek dolgoznak.* (SCHWERTNER J. 2003³⁵)

³⁵ SCHWERTNER J (2003): *Kistérségi térségfejlesztés*. In: Ágh A. - Németh J. Kistérségi közigazgatás IDEA MKI Bp. 264 p.

6. Eredmények II.

A Közép-Dunántúli Régió

10. ábra: A Közép-Dunántúli Régió

6.1. A terület természetföldrajzi viszonyainak bemutatása

6.1.1. Általános jellemzők

A Közép-Dunántúli Régió – nevének megfelelően – a Dunántúl középső részén helyezkedik el, miközben északi része az országhatárként is funkcionáló Duna vonalával zárul. Ennek következtében, ahogy hazánk valamennyi mesterségesen létrehozott régiójának, így ennek is van határon túli dimenziókban természetes folytatódása. Elég, ha csak a határként és összekötő kapocsként is funkcionáló Dunára gondolunk. A régió területe (11117 km²), az ország egyik legkisebb, ugyanakkor legsokszínűbb, természet - földrajzilag legmozgalmasabb és legváltozatosabb területe.

1. táblázat: Az ország régióinak területi adatai

Régió megnevezése	Terület/km ²	%
Közép-Magyarország	6918	7,43
Közép-Dunántúl	11 117	11,94
Nyugat-Dunántúl	11 329	12,17
Dél-Dunántúl	14 169	15,23
Észak-Magyarország	13 430	14,43
Észak-Alföld	17 729	19,05
Dél-Alföld	18 339	19,75
Ország összesen	93031	100

Forrás: KSH 2003

Duna vonala északon, mintegy 80 kilométer, keleten 50 kilométer hosszan határvonala a régiónak. Ugyancsak fontos déli mezsgye a Balaton, amely mintegy 65 kilométer hosszban természetes határa a kialakított területi egységnek. Ezzel a jelenlegi regionális beosztásban a Dél-Dunántúli Régió mellett a természetes határokkal leginkább körülvett régiónak tekinthető, amit érdemes hangsúlyozni.

A régió főbb táji egységei a Bakony-Vértes hegyvidéki területei, a Mezőföld alföldies jellegű tereuma, a Velencei-hegység, valamint a régióba nyugatról benyúló Győr-Tatai teraszvidék és a Pannonhalmi-dombság egyes nyúlványai.

A régió korábban említett sokszínűségét főbb táji egységei változatos felszíni sajátosságainak és természeti értékeinek köszönheti. A Duna hazánkban a legnagyobb, európai összefüggésekben is az egyik legjelentősebb vízfolyás, amely komoly hatással van a természeti, környezeti viszonyokra a régióban is.

A Balaton az ország és Közép-Európa legnagyobb tava a régió déli határán található és vízfelületének mintegy fele a Közép-Dunántúli Régióhoz tartozik. Teljes területe 588,5 km², hossza 76,5 km, átlagos szélessége 7,5 km. A tó átlagos vízmélysége 3,36 méter, vízi sportokra, üdülésre kiválóan alkalmas. A régióhoz tartozó északi partja viszonylag hirtelen mélyülő, ám környezeti értékeit tekintve gazdagabb, attraktívabb, mint a déli part, így látogatottsága és regionális szerepe igen jelentős.

Kisebb jelentőségű, de természeti értékekben igencsak gazdag a Velencei-tó és környezete, amely teljes egészében a régió határain belül található és vízi-világa rendkívül változatos, mind faunáját, mind flóráját tekintve. Jelentős felszíni víz még a régióban a Galya-Séd-patakok, Nádor-Malom-csatornák összekapcsolódó rendszere, amely a régió jelentős területeit behálózza. Számtalan helyi jelentőségű tó, víztározó kisebb patak és csatorna teszi változatossá a terület felszíni vízrajzi viszonyait. A felszín alatti vizek gazdagságában a régió kiemelkedő jelentőségű, különösen az ún. karsztvizek vonatkozásában. A Dunántúli-középhegység hatalmas mészkőtömbje igen jelentős karsztvízbázis kialakulását segítette elő, amelynek tározó rétegei³⁶, a hegység peremén feltörő karsztforrásokat táplálják, miközben ezek a tározó rétegek messze a hegységperemtől elnyúló – pl. egészen a Mezőföld középső harmadáig –, természetes tározó közegben, jelentős vízbázisokat rejtnek. Az elkövetkező évtizedek várható

³⁶ Az egész Dunántúli-középhegységben az alsó-karbontól a felső-pliocénig összesen tíz karsztvíz emeletet ismertünk a rétegtani felépítés, illetve a szerkezeti viszonyok függvényében (BÖCKER T.-MÜLLER P. 1967).

klimatikus változásai következtében, ezek a vizek stratégiai jelentőségűekké válhatnak az egész medencefenék-jellegű ország szempontjából. Regionális jelentőségük felbecsülhetetlen. A bázis megőrzése, védelme, fontos infrastrukturális beruházások megvalósítását (szennyvíz-kezelés, csatornázás, belvízelvezetés, hulladékkezelés stb.), illetve a bányászattal kapcsolatos (bauxitbányászat) problémák kezelését is sürgeti.

A természeti értékek sorában kiemelkedő jelentőségű a Dunántúli-középhegység szerepe – a vizsgált régióban található a hegység területének legnagyobb része –, amelynek területe közel 7000 km² a Zala-folyótól a Dunáig húzódik, így mint egy tengely, északnyugati és délkeleti részekre osztja a régió területét. Hatása az általam vizsgált egyéb geográfiai dimenziók alakulására is jelentős befolyással bír a régióban. Természetföldrajzi tényezőként az egész Dunántúl domborzati struktúrájában meghatározó szerepet játszik, energiahordozó és nyersanyagkincseinek gazdagsága következtében, meghatározó ipartelepítési tényező volt, lehet (ENYEDI GY. - HORVÁTH GY. 2001). Mint ilyen, az 1950-1960-as évek ipartelepítési stratégiáiban kiemelkedő jelentőségű nyugat-kelet irányultságú országos ipari tengely része, máig ható előnyös és hátrányos következményekkel. Legfontosabb ásványkincsei: barnaszén, lignit, bauxit, mangánérc.

A középhegység tagolt szerkezetű és a főbb törésvonalai mentén alakította igazán a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális szféra arculatát. Így a Várpalota-Veszprém-Ajka-Devecser, a Veszprém-Tapolca, a Veszprém-Zirc-Győr tengelyt, valamint a Móri-árok nyomvonalán a Székesfehérvár-Mór-Kisbér tengelyt fontos megemlíteni az egyéb kisebb jelentőségű törésvonalak mellett.

A Tatabánya-Tata vonaltól keletre található a Dunántúl, de az egész ország egyik legsokoldalúbban tagolt, bonyolult szerkezetű területe az ún. „Esztergom-megye”. A térség orográfiai (domborzati) képét a Gerecse, a Dorogi-medence és a Duna közösen határozza meg. Nem szélsőségesen mozgalmas domborzati képről van itt szó, hanem a domborzati formációk kis területen való sokszínű megjelenéséről, kombinációjáról, sőt igazi harmóniájáról. A térség az energikus tájak és kultúrtájak valóságos gyűjteménye (ENYEDI GY. - HORVÁTH GY. 2001). Ugyanakkor itt a Pilisben található a régió legmagasabb pontja a 756 m magas Pilis-csúcs.

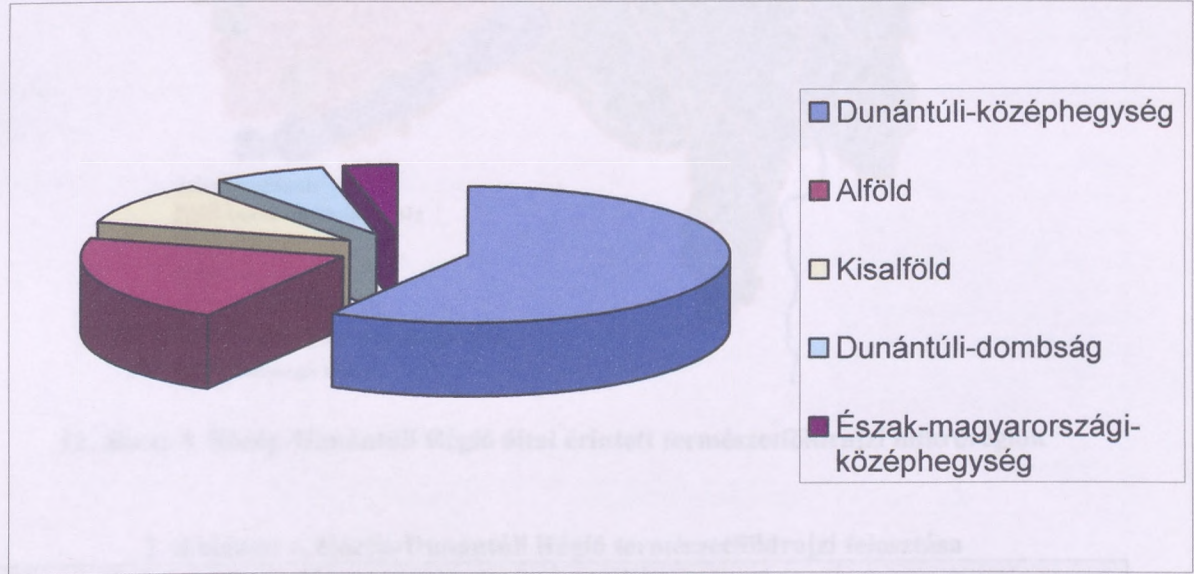
Külön említésre méltó domborzati jelenség a Velencei-hegység, amely valójában szigethegységnek tekinthető és genetikájában, kőzetállományában teljesen eltér a Dunántúli-középhegységtől, a Tisia-alaphegység maradványának tekinthető. Legmagasabb pontja a Meleg-hegy (352 m).

A főbb tájegységek közül feltétlenül be kell mutatni a mintegy 4000 km² kiterjedésű Mezőföldet, amely terület a régiónak több mint harmadát alkotja. Domborzati, éghajlati viszonyai, állat- és növényvilága az Alföld folytatódásaként jelenik meg a Dunántúlon. Bár kétségtől sok a hasonlóság a két tájegység között és ezért sorolják az Alföld részeihez, azért a Mezőföld arculata számos egyedi vonással tarkított, felszíne tagoltabb, terei változatosabbak, így valójában átmenetet képeznek az Alföld és a Dunántúli-dombság között. A terület lényegében alaktaniilag három részre bontható. Az északi részen 200-300 méteres abszolút magasságú területek találhatók (Etyeki-dombság). A második elkülönülő része a Nyugat-Mezőföld, a Sárvíz, a Sió-völgye és a Balaton között elhelyezkedő terület, széles, terjedős löszlábláival, míg a harmadik rész a Dél-mezőföld, medenceszerű, széles, lapos, enyhe lejtésű völgyeivel (ÁDÁM L.-MAROSI S.-SZILÁRD J. 1959). Jellegzetes az emberi tevékenység által erősen alakított kultúrtáj, ahol a mezőgazdaság – szántóföldi, erdészeti, rét-legelő kultúrák mellett a vízhasznosítás, vadászat, halászat – számtalan formában nyújt megélhetést és kikapcsolódást az itt élő emberek és az idelátogató turisták számára.

A régió természeti értékekben gazdag voltát bizonyítja a három nemzeti parki rész: a Duna-Ípoly, a Duna-Dráva és a Balatoni Nemzeti Parkok. Hat tájvédelmi körzet, úgy mint Gerecsei Tk., Vértesi Tk., Sárréti Tk., Sárvíz-völgye Tk., Somlói Tk., Magas-Bakonyi Tk., valamint harminc jelentős természetvédelmi terület is része a régiónak.

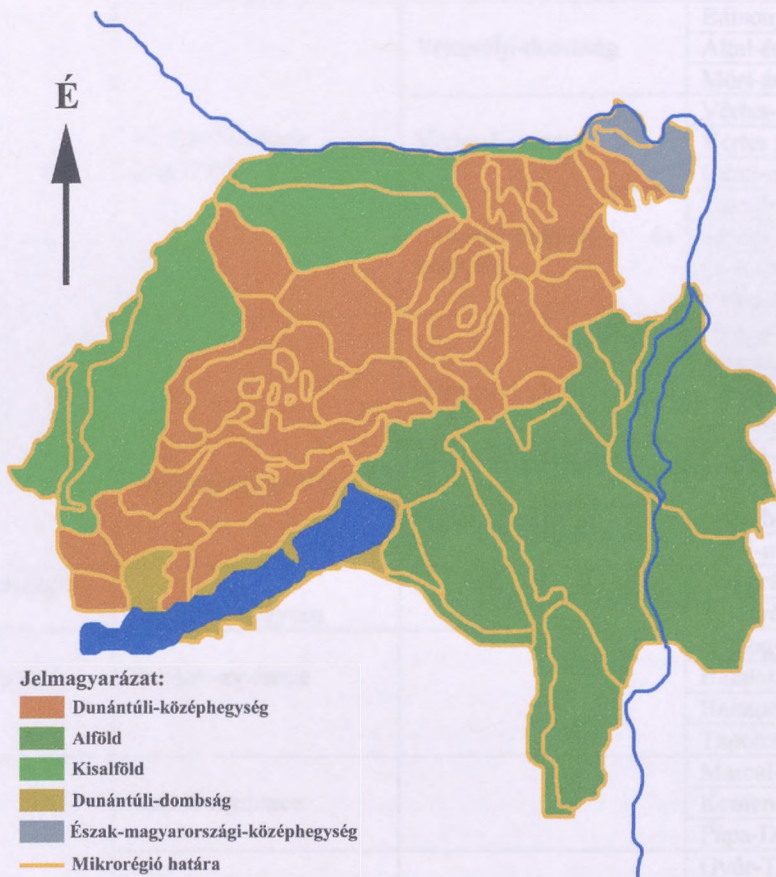
6.1.2. A régió természeti viszonyait alakító tényezők, a terület természetföldrajzi adottságai

Ha lehet, az amúgy is bonyolult „regionális” képet a természetföldrajzi adottságok és ezek tudományos igényű rendszerezése tovább bonyolítja. A három megye területén – természetföldrajzi értelemben – több makrorégió osztozik. Az Alföld, a Kisalföld, a Dunántúli-középhegység, sőt az Észak-magyarországi-középhegység és a Dunántúli-dombság is (11. ábra). Így tehát a Közép-Dunántúli Régió hazánk legheterogénebb természeti adottságaival rendelkező, ember alkotta határok közé szorított tervezési-statisztikai egysége. Területén számtalan mikrorégió található (12. ábra). Ez a heterogenitás ugyanakkor nem biztos, hogy szétagoltságot jelent, inkább a több lábon állás záloga lehet

11. ábra: A Közép-Dunántúli Régió természetföldrajzi kistájainak makrorégiók szerinti megoszlása

További, természeti geográfiai beosztásának tekintetében a 2. táblázat nyújt segítséget. Kiemelendő, hogy a tervezési-statisztikai régió legkarakteresebb része a Dunántúli-középhegység vidéke, hiszen 34 természetföldrajzi mikrorégió tartozik ehhez a nagytájhoz. Ugyanakkor a síksági jellegű tájak sem szorulnak háttérbe, mivel az Alföld makrorégiójához 12, a Kisalföldéhez 6 mikrorégió tartozik a Közép-Dunántúl tervezési-statisztikai régióján belül. Mindemellett – annak ellenére, hogy az Észak-magyarországi-középhegység is érintett a vizsgálati területünk által (két kistáj) – elmondhatjuk, különösen a Dunántúli-dombsági tájak (négy mikrorégió) közel alföldi jellege fényében: a kutatási térrénumunk többé-kevésbé fele-fele arányban síksági, illetve hegyvidéki karakterű.

12. ábra: A Közép-Dunántúli Régió által érintett természetföldrajzi mikrorégiók

2. táblázat: A Közép-Dunántúli Régió természetföldrajzi felosztása

Nagytáj (makrorégió)	Középtáj (mezorégió)	Kistájcsoporth (szubrégió)	Kistáj (mikrorégió)
	Bakonyvidék	Keszthelyi-hegység	Tátika-csoport
			Keszthelyi-fennsík
		Balaton-felvidék	Badacsony-Gulács-csoport
			Balaton-felvidék és kismedencéi
			Vilonyai-hegyek
		Déli-Bakony	Veszprém-Nagyvázsonyi-medence
			Kab-hegy–Agártető-csoport
			Sümeg-Tapolcai-hát
			Devecseri-Bakonyalja
			Öreg-Bakony
			Bakonyi kismedencék

Dunántúli-középhegység		Északi-Bakony	Keleti-Bakony	
			Veszprém-Devecseri-árok	
		Bakonyalja	Pápai-Bakonyalja	
			Pannonhalmi-dombság	
	Súri-Bakonyalja			
	Vértes-Velencei-hegyvidék	Vértessalji-dombság	Bársonyos	
			Által-ér-völgy	
			Móri-árok	
		Vértes-hegység	Vértes-fennsík	
			Vértes peremvidéke	
			Gánti-medence	
		Velencei-hegység környéke és	Zámolyi-medence	
			Sörédi-hát	
			Lovasberényi-hát	
			Velencei-hegység	
	Dunazug-hegyvidék	Gerecsevidék	Nyugati-Gerecse	
			Központi-Gerecse	
			Keleti-Gerecse	
			Gerecsei kismedencék	
Bicske-Zsámbéki-medence		Etyeki-dombság		
Zsámbéki-medence				
Pilis-hegység		Pilisi-hegyek		
	Pilisi-medencék			
Észak-magyarországi-középhegység	Visegrádi-hegység		Visegrádi-Dunakanyar	
		Visegrádi-hegység		
Dunántúli-dombság	Balaton-medence		Somogyi parti sík	
			Balaton	
			Balatoni-riviéra	
			Tapolcai-medence	
Kisalföld	Marcal-medence		Marcál-völgy	
			Kemenesalja	
			Pápa-Devecseri-sík	
	Komárom-Esztergomi-síkság		Győr-Tatai-teraszvidék	
			Igmánd-Kisbéri-medence	
Alföld	Dunamenti-síkság	Csepel-Mohácsi-síkság	Csepeli-sík	
	Mezőföld	Észak-Mezőföld		Solti-sík
				Érd-Ercsi-hátság
		Duna-Sárvíz-köze		Váli-víz-síkja
				Közép-Mezőföld
				Velencei-medence
				Sárrét
				Sárvíz-völgy
				Dél-Mezőföld
		Nyugat-Mezőföld		Enyingi-hát
				Káloz-Igari löszhátak
			Sió-völgy	

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

A továbbiakban részletes természetföldrajzi elemzésnek vetjük alá a Dunántúli-középhegység makrorégióját, mint a vizsgált terület arculatát döntően alakító nagytájat. Domborzati adottságai rendkívül változatosak, hiszen az alacsonyabb hegylábi, medencevidéki területektől a 700 m-t is meghaladó térszínekig különböző magasságú

formákat találunk. A variabilitás még inkább szemünk elé tárul, ha a földtani adottságokat vesszük górcső alá (**4. melléklet**).

A Velencei-hegység ópaleozóos kristályos tönkröghegységének karbon kori gránitplutonjától, a mezozóikum üledékes kőzeteiből álló sasbércei középhegységi tagokon át, a vulkáni kúpokból, lávatarakókból, gerincekből és tanúhegyekből álló vulkánsoportokig és az azoktól is fiatalabb üledékekig rendkívül változatos földtörténeti, geológiai viszonyokat találunk. Ez a sokszínű földtani alap, mozgalmas előzményeket feltételez, melyek több helyen máig nyúló folyamatokat takarnak, ebből fakadóan a vidék néhány helyen szeizmikusan igen aktív. Mindemellett jelentős ásványkincs-vagyon is kapcsolódik a litoszféra itteni részéhez.

A hegység tagolt volta erős éghajlati változatossághoz vezetett. Az évi napsütéses órák száma 1950 és 2000 óra között változik, a középhőmérséklet azonban az expozíció és a tszf-i magasság függvényében komolyabb szélsőségeket mutat: 8,5-10,5 °C közötti értékeket. A 365 nap alatt hulló csapadék szintén jelentős eltéréseket tükröz. Az 550-800 mm közötti értékek az óceáni mennyiségtől a száraz kontinentális értékekig terjednek. A hótakarós napok számát főképpen a csapadék mennyisége, a tszf-i magasság és a kitettség szabályozza. Nem elhanyagolható természetesen a földrajzi szélesség és a hosszúság hatása sem. Így a középhegységben legkevesebb 1 hónapig (30 nap), de ennek jóval több, mint a duplájáig (70 nap) is fedheti fehér takaró a tájat. A fentiek függvényében számolható az ariditási index, mely 0,85-1,28 között ingadozhat (**5. melléklet**).

A terület felszíni folyóvizei rövidek, alacsony vízhozamúak, általában ingadozó vízjárásúak. A vízjárások árvizei inkább a nyári nagy csapadékok alkalmával keletkeznek. A közettani felépítés, a csapadék mennyisége, a hőmérsékleti viszonyok, a természetes növénytakaró függvényében szemléletes mutatónak bizonyulnak a fajlagos lefolyás, a lefolyási tényező, illetve a vízfelesleg és a vízhiány. Az állóvizek – a Balaton kivételével – kis kiterjedésűek. A talajvíz általában hiányzik, vagy viszonylag mélyen helyezkedik el. A terület rés- és rétegvizekben gazdag (**6. melléklet**).

Az eltérő tájtypusok találkozása ellenére a terület döntő része a Pannóniai flóratartományhoz tartozik (kisebb részben Illir flóratartományhoz), azon belül, pedig a Dunántúli-középhegység flóraidékéhez. Ezen több flórajárás osztozik (Balatoni, Bakony-Vértesi, Pilis-Gerecsei). Természetesen az Alföld flóraidéke is képviselteti magát (Kisalföldi flórajárás). Ez az első ránézésre viszonylag egységes kép komoly különbségeket takar, hiszen a montán bükkösöktől a löszpusztákig rendkívül jelentős számú társulás fordul elő (**7. melléklet**).

A középhegységi tájtypusból fakadóan jelentős területet foglalnak el a társadalmi-gazdasági hasznosításra alkalmatlan köves és földes kopárok, illetve kevésbé alkalmas rendzinák. Mindemellett viszont jó minőségű agyagbemosódásos barna erdőtalajok, csernozjom barna erdőtalajok, barnaföldek (Ramann-féle barna erdőtalajok), mészlepedékes csernozjomok fordulnak elő. Színező elemként kisebb arányban még többféle talajtípust megtalálunk a vidéken (**8. melléklet**).

A terület gerincét alkotó Dunántúli-középhegységen kívül még négy másik nagytáj is érinti vizsgálati területünket. Ezek közül a legfontosabb az Alföld és az annak részét

képező Észak-Mezőföld, Duna-Sárvíz-köze és a Nyugat-Mezőföld szubrégiók kistájai: a Csepeli-sík, a Solti-sík, az Érd-Ercsi-hátság, a Váli-víz-síkja, a Közép-Mezőföld, a Velencei-medence, a Sárrét, a Sárvíz-völgy, a Dél-Mezőföld, az Enyingi-hát, a Káloz-Igari löszhátak és a Sió-völgy. A természeti geográfiai mikrorégiók közül mind területét, mind jelentőségét tekintve kiemelkedik a Közép-Mezőföld 97 és 204 m közötti tszf-i magasságú, lösszel fedett hordalékkúp síksága.

A középhegység tájaival összehasonlítva természetesen a morfortópban meglévő magasságkülönbségek szembetűnők. Ugyanakkor a mikrorégió éghajlati adottságai – eltekintve a tekintélyes méretű kistáj K-i és Ny-i szegélyének szélsőségeitől – nem mutatnak alapvető különbségeket a középhegység átlagos magasságú területeihez képest. A mérsékelt meleg, mérsékelt száraz jelleg is erre utal. A 2000-2050 óras évi napsütés kivételével, a 9,8-10,3 °C középhőmérséklet, az 550-600 mm-es csapadékmennyiség, a 30-32 hótakarós nap olyan adat, melyekre a tervezési-statisztikai régió természetföldrajzi tengelyében is találunk példákat. Ilyen az ariditási index értéke is: 1,17-1,28.

A terjedelmes tájnak csak kisebb vízfolyásai vannak (újabb párhuzam). Viszont a fajlagos lefolyás, a lefolyási tényező és a vízhiány már jelentősebb eltérést mutat ($L_f = 1$ l/s·km²; $L_t = 6\%$; $V_f = 100$ mm/év; $V_h = 120$ mm/év). A Mezőföld flórajárásba (Colocense) sorolt kistáj – növényföldrajzi értelemben – leginkább az Etyeki-dombsággal rokonítható. A tatárjuharos löszpusztai tölgyesek, a cseres tölgyesek, a tölgy-kőris-szil ligeterdők és a löszpusztarétek átmenetet képeznek a középhegység és az Alföld szárazabb vidékei között.

Jellemző talaja a kiváló termőképességű mészlepedékes csernozjom (szintén nagy arányban fordul elő, pl. az Etyeki-dombság, a Zámolyi-medence, a Zsámbéki-medence területén).

Közép-Dunántúli Régió kisalföldi, Észak-magyarországi-középhegységi és Dunántúli-dombsági kistájai további színező elemként vesznek részt a tervezési-statisztikai régió életében. Közülük társadalmi-gazdasági szempontból a dombsághoz sorolt mikrorégiók tűnnek a legfontosabbnak, hiszen ezek: a Somogyi parti sík, a Balaton, a Balatoni-riviéra és a Tapolcai-medence.

Összességében megállapítható, hogy a régió – a mesterséges lehatárolástól, a megyékből képzettségtől függetlenül – a megyék szerencsés adottságainak ötvözetével, egy tájképét, természeti adottságait tekintve, egyedülállóan gazdag tájkomplexum. Az ország regionális tagoltságához egyébként csak elvétve illeszkedő természeti struktúrákkal szemben, itt figyelemre méltó az összhang a természeti és a társadalmi struktúrák között.

Adott esetben – ha nem a megye határokat követné pontosan a lehatárolás – indokolható lenne a Mezőföld déli csücskét és a Dunazug-hegység Észak-keleti nyúlványát a régióhoz csatolni a teljes lefedettség érdekében, míg a Kisalföld keleti nyúlványát a Nyugat-Magyarországi régióhoz sorolni. Természetföldrajzilag – a jelenlegi regionális térszerkezetben – így is önálló és feltétlen indokolt lehatárolásnak tekinthetjük a Közép-Dunántúli régió területét.

6.2. Társadalmi viszonyok

6.2.1. Történeti áttekintés

A víz és a hegyvidék, két fontos összetevője volt az emberiség fejlődésének korai időszakában is az életfeltételek biztosításában. A különféle civilizációk éppen ezért nem csak a mezopotámiai folyók völgyében alakultak ki, illetve fejlődtek, hanem a folyók, tengerek és nagytavak környezetében másutt is. A történelem bizonyos időszakában, a természeti tényezők kedvező alakulása következtében, a kisázsiai folyó menti kultúrák fejlődése felgyorsulhatott, ám más vidékek is megfelelő élőhelyet jelenthettek a különféle embercsoportok számára.

A Közép-Magyarországi Régió területén a történelmi időkre visszatekintve, több ezer éve, folyamatosan lakott térségről beszélhetünk. Az emberi civilizáció korai szakaszait megelőző időkben is éltek ezen a vidéken emberelődök. Ilyen a vértesszőlősi előember „Samu”, akinek maradványai 1965-ben kerültek felszínre, Vértesszőlős falu határában, a Gerecse-hegység oldalában folytatott mésztufa-bányászat során. A közeli Szent Vít-barlangban ősemberek nyomaira is bukkantak, ilyen nyomokat találtak többek közt, a Sárrét mocsaras vidékén és a dunapentelei löszfennsíkon (gravetti művelődés) is. Tehát a későbbi időszakban is lakott vidék volt az őskorban ez a térség. Sőt a különféle őskori civilizációk (közép-európai; balkáni, sztyeppei művelődések) találkozási, érintkezési területei alakultak itt ki. A Bicskén található újkőkori település maradványok a vonaldíszes kerámia területi csoportját jelölik. A közeli dunai átkelőn keresztül kapcsolat alakult ki a Kőrös-kultúra irányába, az újabb kőkor egyik jelentős művelődés állomása felé (FARKAS G. 1997).

A bronzkori-vaskori leletek sokasága található az egész Kárpát-medence területén, így a régióban is (Gyermely; Uzsa, stb.). Gyermely fontos bronzkori leletei, például a badeni kultúra nyomait őrzik (BONDÁR M. 2002). Felsorolni is nehéz lenne természetesen minden települést, ahol kisebb-nagyobb jelentőségű régészeti leletek bizonyítják a terület folyamatos lakottságát az első ismert népcsoportig, a szkítákig, majd kelta népek lakhelyéül is szolgált a vidék. A rómaiak korában már Pannónia provincia északi vidéke, a „civilizált világ” részeként említhetjük a területet (Tác, Gorsium; Szőny, Brigétio; Adony, Vetus Salina; Dunaújváros, Intercisa, stb.).

A népvándorlás korában számos népcsoport vonult át, vagy töltött hosszabb-rövidebb időt a Kárpát-medencének ezen a részén (hunok, avarok, szlávok, stb.).

A honfoglalás után a magyar törzsek központi szállásterületei esnek a térségbe, és zömmel az Árpád-család birtokai találhatóak itt. A királyi hatalom kialakulása idejében Szt. István a mai régió jelentősebb városaiban rendezi be a központi hatalom fő székhelyeit. Így Székesfehérvár az ország világi fővárosa, míg Esztergom a szakrális főváros, az érseki székhely. Veszprém, pedig a királyné Gizella székhelye, s később is a királyné városa lesz.

A magyar történelem viharos századai során mindenkor osztozik a terület az ország egészének sorsával, sőt éppen ez a térség volt az egyik legtöbbet szenvedett vidéke a történelmi Magyarországnak és a Trianoni-Magyarországnak is, (Tatár-dúlás; Török-hódoltság; Kuruc harcok; 1848-as harcok; II. világháborús ütközetek) jelzik mindazt a megrázkódtatást, amit az itt élő emberek elszenvedtek az évszázadok során. Mindez inkább észrevétlen, mintsem kinyilvánuló sorsközösséget jelent a magyar nemzet egészén belül az itt élők számára napjaikban. A sorsközösség lehetne identitásképző erő a régió belül, azonban nem az, és belátható időn belül nem is lesz, mivel történelmileg nincs megfogható állapotban. A Dunántúl talán még megfogható identitás

szempontjából, ennél kisebb egység nem. Így a Közép-Dunántúli Régió sem. Nincs hagyománya, nem rögzült a fejekben és nem különült el markánsan a környezetétől semmiben. Nincs a sorsközösséget kifejező szimbólum rendszere, nincsen zászló, címer és nincs személyi kötődésen alapuló belső kapcsolat rendszere sem. Sőt, az alkotmányban sincs rögzítve semmilyen regionális felosztás. A regionális társadalmi elit sem igazán talál autentikus kapaszkodókat, nincs számottevő önálló irodalma, sem a társadalmi, sem a politikai-gazdasági, sem a néprajzi viszonyoknak a hétköznapi emberek számára pedig még inkább tartalom nélküli kifejezés a Közép-Dunántúli Régió.

A térség társadalmi, gazdasági viszonyainak napjainkra jellemző arculata döntően a II. világháborút követő, 1948. évi baloldali hatalomátvételtől kezdődő politikai, gazdasági sorsforduló utáni időszakban determinálódik. Erre az alapra épül a rendszerváltás utáni évek társadalmi, gazdasági fejlődés története. Az 1950-es évek erőltetett iparpolitikája a nehézipari doktrínán alapult, aminek egyik bázisa a Dunántúli-középhegység, ahol számottevő bányászható barnaszén, lignit és egyéb ásványi-vagyon, bauxit, mangánérc található még napjainkban is. A jelentős ipartelepítések, illetve továbbfejlesztések eredményeként a mai régió területén az ipar koncentrációja valósult meg, ami két-három évtized leforgása alatt a társadalmi szerkezetet és a korábbi térszerkezetet is átalakította. Jelentős városok alakultak ki az ipari bázison., Dunaújváros, Várpalota, Ajka, Dorog a legszembevetőbb példa erre a fejlődésre. A nehézipari doktrína tévútjai után a könnyűipar, az elektronika és a vegyipar fejlesztésének is széles lehetőségeket biztosított a három megye térsége. Nyergesújfalú (Magyar Viscosa); Székesfehérvár (Videoton); Pét (Nitrogénművek), stb. A rendszerváltást megelőzően pedig a primer és szekunder ágazatok fejlődésének megtorpanása mellett, a terciér ágazatok fejlődése is elindult, köszönhetően a térségben jelentős idegenforgalmi szolgáltatást igénylő balatoni és velencei-tavi turizmusnak.

6.2.2. Napjaink társadalomföldrajzi viszonyai a régióban

A rövid történeti előzmények felvázolása után a régió társadalmi folyamatait az elmúlt évek adatsorai alapján kívánom részletesen vizsgálni. Lényegében a területfejlesztésről szóló 1996. évi. XXI-es törvény az, amely a regionális politika alapjait először rögzíti Magyarországon. A törvény azonban a régiók geográfiai lehatárolását nem tartalmazza. A napjainkban érvényes lehatárolást az Országos Területfejlesztési Konceptiót elfogadó 35/1998 sz. országgyűlési határozat alapján jelölték ki. A határozat 7 *tervezési-statisztikai régió* létrehozásáról döntött az érintett megyékkel történő egyeztetések után, kompromisszumos megoldásként, hogy az ún. NUTS-2 régióként stabil alapjává váljanak az európai regionális statisztikai megfigyelési rendszernek (PÁLNÉ KOVÁCS I. 2001). Az így kialakított struktúra része a Közép-Dunántúli Régió. A régiók olyan időszakban váltak a térszerkezet hivatalosan is kinyilvánított részévé, amikor a differenciálódás egyre inkább jellemzője a térségek fejlődésének. NEMES-NAGY JÓZSEF szerint mind a lokális terekben, vagyis a települések között, mind a regionális terekben, azaz a régiók és megyék viszonylatában megfigyelhető ez a folyamat (NEMES-NAGY J 1997). Ennek a differenciálódásnak a következőkben a témám vizsgálata szempontjából is nagy jelentőséget tulajdonítok, hiszen egy adott regionális egység életképességét, dinamizmusát a differenciálódás minőségi és mennyiségi mutatói jól jelzik.

6.2.2.1. A népesség szerkezeti elemei a régióban

a) Népsűrűség, születés, halálozás, migráció

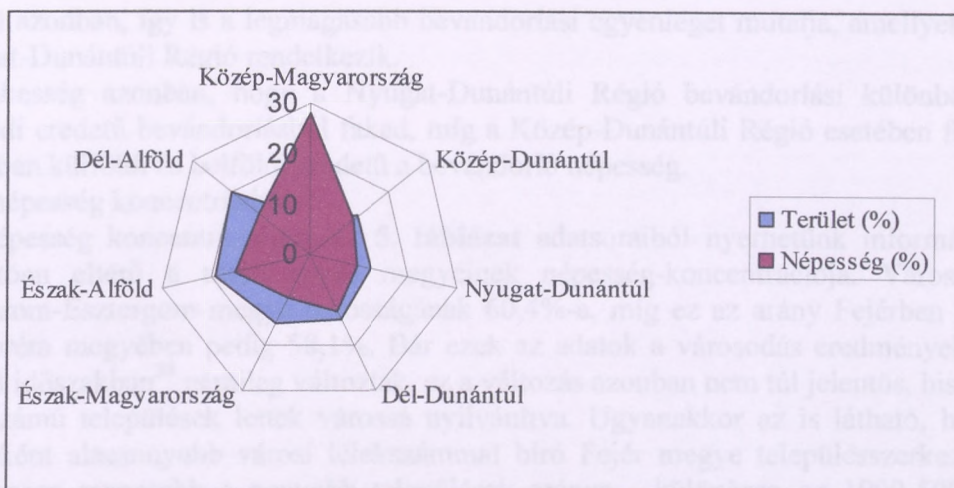
A népesség a térségfejlődés egyik legfontosabb alakító tényezője. A népesség kora, képzettsége jelentősen befolyásolja a gazdaság fejlődését, és mivel területileg differenciált, így a gazdaság területileg differenciált elhelyezkedésére is hatással van. A posztindusztriális korszak gazdasági tevékenysége oda települ, ahol megfelelő minőségű,³⁷ képzett munkaerőt talál (ENYEDI GY. 1996). A Közép-Dunántúli Régióban - az ország területének több mint nyolcadán - 1 millió 111 ezer ember élt 2005. január 1-én, vagyis az ország lakosságának 11 %-a, míg a vidéki lakoságnak (7 257 ezer fő) 15,3%-a. A terület és népesség arányának összevetéséből, **(13. ábra)** jól érzékelhető, hogy a Közép-Dunántúli Régió területe és lélekszáma a legarányosabb az országos adatok százalékában. Az arányok illeszkedése ideálisnak mondható.

Népsűrűségét (100 fő/km²) tekintve a központi régió után a legmagasabb mutatóval bír. A régióban a lakosság száma az elmúlt évtizedben csökkent, ám ez a csökkenés nem érte el az országos csökkenés átlagát, **(4. táblázat.)** sőt az országosan jellemző lélekszámcsökkenés mellett a régióban volt az egyik legalacsonyabb a lakosságszám csökkenése.

3. táblázat: Kiinduló adatok a 10. ábrához

Régiók	Terület (%)	Népesség (%)
Közép-Magyarország	7,4	28,1
Közép-Dunántúl	11,9	11
Nyugat-Dunántúl	12,3	9,9
Dél-Dunántúl	14,4	12,6
Észak-Magyarország	15,2	9,7
Észak-Alföld	19,1	15,3
Dél-Alföld	19,7	13,4

³⁷ A mennyiség sem elhanyagolható tényező az esetek többségében.

13. ábra: A magyarországi régiók terület és lélekszám adatainak arányai, az országos adatok %-ában, 2005-ben

Felmerül a kérdés, hogy a lakosságszám csökkenése, a természetes fogyás alacsonyabb szintje, vagy a vándorlási különbözet pozitív egyenlege miatt volt-e alacsonyabb a többi régióhoz viszonyítva? Az elmúlt évek ilyen irányú adatsoraiból az derül ki, hogy pozitív bevándorlási különbözete mellett, a természetes fogyás szintje is alacsonyabb volt az átlagosnál. Míg a halálozás/élveszületés indexe 2004-ben országosan 1,38, addig a régióban ez a mutató 1,35, így az 1000 lakosra vetített természetes fogyás 3,2 fő, míg az országos adat 3,7 fő.

Az országban már huzamosabb ideje természetes fogyás tapasztalható a népességszám tekintetében, ami sokkal inkább sajnálatos, mint természetes, ám a népességszámnak – a vándorlási egyenleg figyelembevétele nélküli – a negatív változását ezzel a metodikával illetjük.

A Közép-Dunántúli Régióban a természetes fogyás 3570 fő volt 2004-ben, ami az Észak-Alföldi Régió után (3424 fő) a második legjobb mutató, messze jobb, mint a többi régió ilyen vonatkozású adatai.

4. táblázat: A magyarországi régiók népességszám alakulása (1990-2005)

Régiók megnevezése	1990	1995	2000	2005	Bázis (%)
	ezer fő				
Közép-Magyarország	2988	2905	2845	2841	95,08
Közép-Dunántúl	1122	1123	1119	1111	99,01
Nyugat-Dunántúl	1007	1011	1005	1000	99,30
Dél-Dunántúl	1014	1013	1000	997	98,32
Észak-Magyarország	1314	1322	1305	1271	96,72
Észak-Alföld	1539	1576	1546	1542	100,19
Dél-Alföld	1391	1396	1384	1355	97,41
Ország összesen:	10375	10337	10222	10 098	97,33

Forrás: KSH alapján saját számítások

Az összevont (külföldi+belföldi eredetű) vándorlási különbözet 1000 lakosra vetítve 1,3 fő az ország összesen 1,8 fővel szemben. Ez a Budapesti adatok figyelembe vétele

nélkül azonban, így is a legmagasabb bevándorlási egyenleget mutatja, amellyel csak a Nyugat-Dunántúli Régió rendelkezik.

Érdekesség azonban, hogy a Nyugat-Dunántúli Régió bevándorlási különbözete a belföldi eredetű bevándorlásból fakad, míg a Közép-Dunántúli Régió esetében fele-fele arányban külföldi és belföldi eredetű a bevándorló népesség.

b) A népesség koncentrációja

A népesség koncentrációjára az **5. táblázat** adatsoraiból nyerhetünk információkat. Láthatóan eltérő a régió egyes megyéinek népesség-koncentrációja. Városban él Komárom-Esztergom megye lakosságának 60,4%-a, míg ez az arány Fejérben 52,5%, Veszprém megyében pedig 58,1%. Bár ezek az adatok a városodás eredményeként az elmúlt időszakban³⁸ némileg változtak, ez a változás azonban nem túl jelentős, hiszen kis lélekszámú települések lettek várossá nyilvánítva. Ugyanakkor az is látható, hogy az egyébként alacsonyabb városi lélekszámmal bíró Fejér megye településszerkezetében lényegesen magasabb a nagyobb települések aránya - különösen az 1000-5000 főig kategóriában -, mint a másik két megyében. Ez a városodásban, az elmúlt években már jelentkezett és a jövőre nézve is potenciális többletet jelent a megye számára a városodásban.

5. táblázat: A Közép-Dunántúli Régió településszerkezete (2003. jan. 1.)

Településkategóriák aránya							
Megnevezés	Települések száma	Városok száma	Városi népesség aránya (%)	<999 fő (%)	1000-4999 fő (%)	5000-9999 fő (%)	1000< fő (%)
Fejér megye	108	9	52,5	22,2	66,7	6,5	4,6
Komárom-Esztergom megye	76	8	60,4	27,6	57,9	6,6	7,9
Veszprém megye	217	12	58,1	72,4	23,5	2,3	2,8
Régió	401	29	56,6	49,9	41,7	4,2	4,2

Forrás: KSH alapján saját összeállítás

A régiók összehasonlításában (**14. ábra**) csak a közép mezőnyben található a Közép-Dunántúli Régió a városi népesség arányát tekintve, ami a kutatók által urbánusnak tekintett térben (DÖVÉNYI Z. 2003.) véleményem szerint relatíve alacsony mutatónak számít.

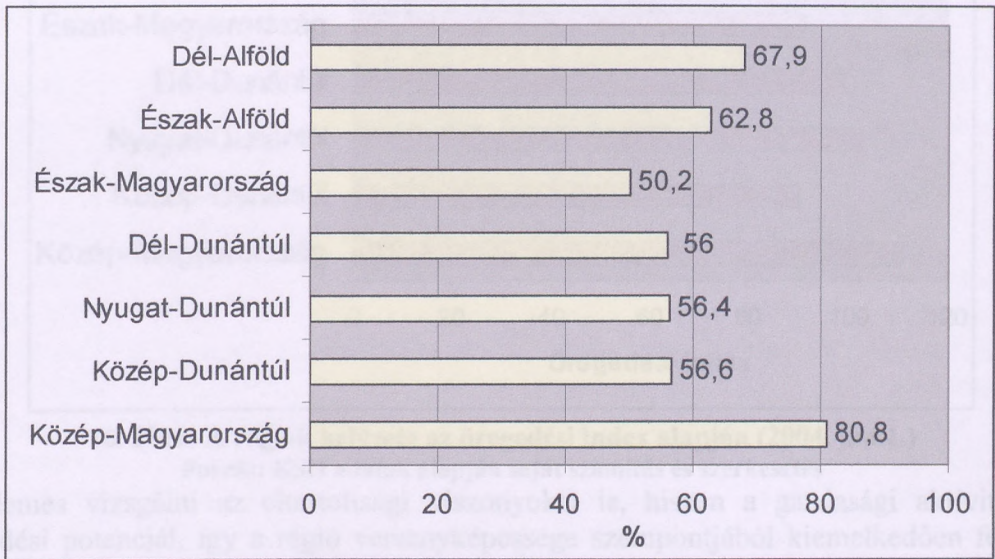
c) A korstruktúra

A régióban élő népesség korösszetételét vizsgálva, arra a megállapításra juthatunk, hogy az kiegyensúlyozottabb, mint más régiók esetében, még akkor is, ha egyébként az öregedés folyamatai itt is megfigyelhetők (**15. ábra**). Az öregedési index³⁹ alapján számított rangsorban a régió a 2. helyen áll, (**16. ábra**) ami a gazdasági aktivitás

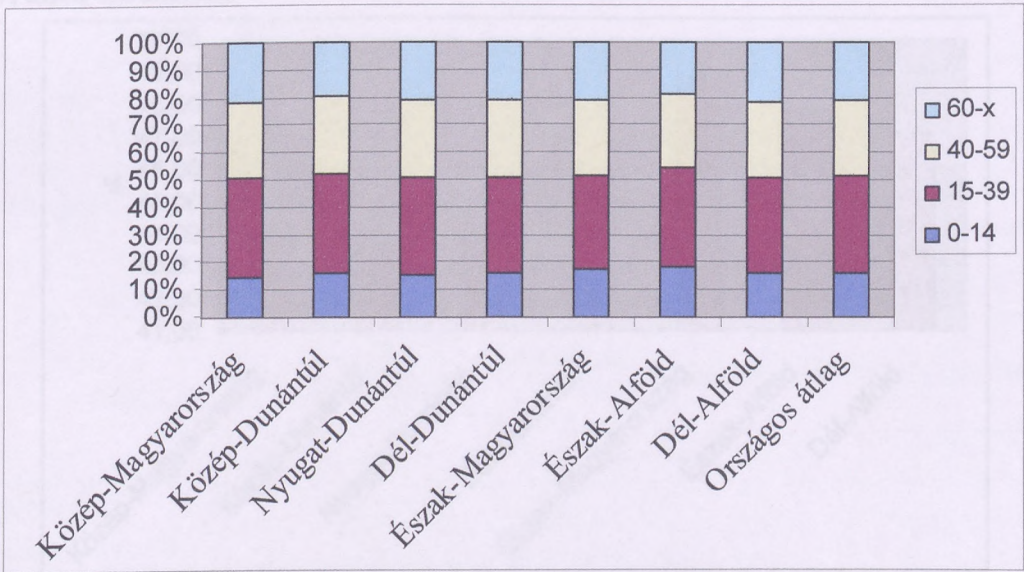
³⁸ Új városok : Adony, Bábolna, Berhida, Martonvásár, Velence

³⁹ Az öregedési index a hatvan év feletti népességnek a tizennégy év alatti népességre vetített viszonyszáma.

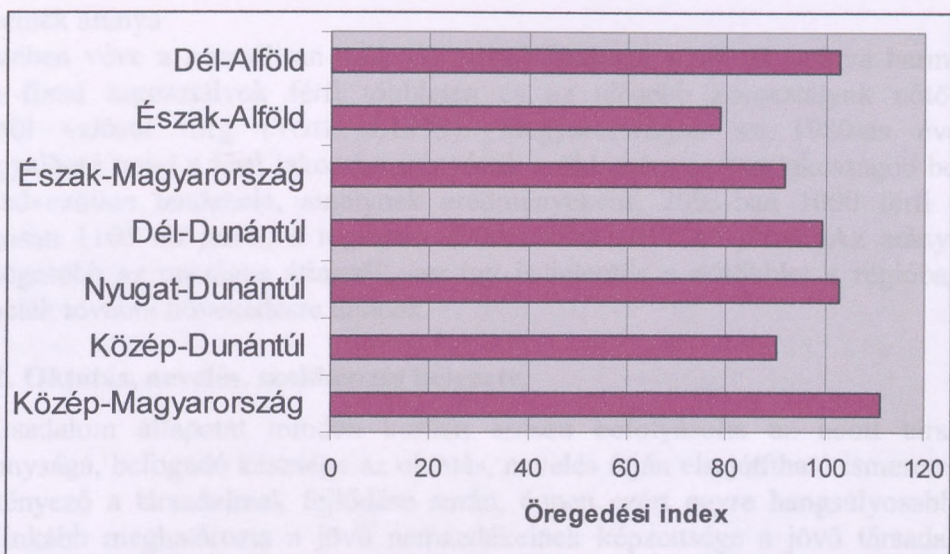
szempontjából kimondottan jó pozíciót jelent a régiók sorában, mivel a némileg jobbnak tűnő pozícióban lévő Észak-Alföld esetében lényegesen hátrányosabb gazdasági környezetben érvényesül a jobb mutató.

14. ábra: A városi népesség aránya az egyes régiókban (2003. jan. 1.)
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

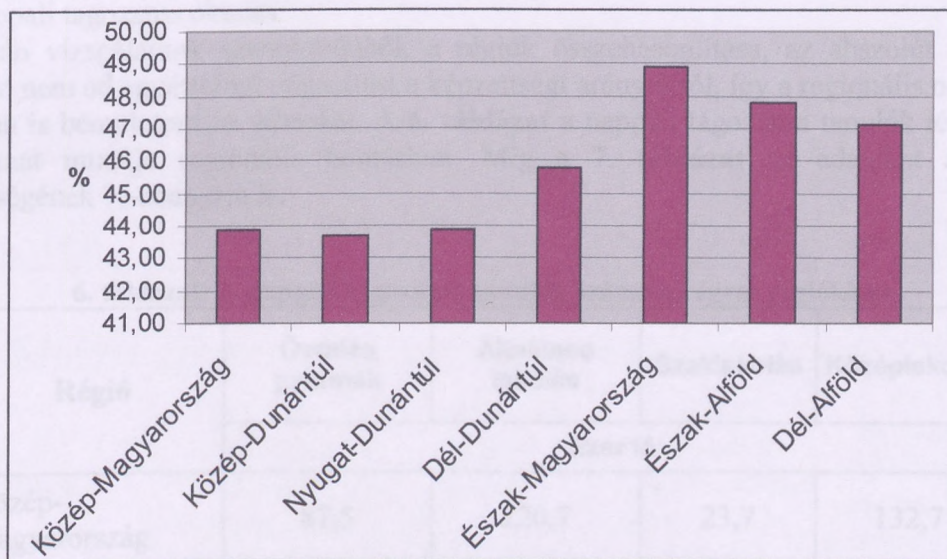
15. ábra: A lakónépesség korcsoport szerinti megoszlása (2004. jan. 1.)
KSH adatok alapján saját számítás és szerkesztés

16. ábra: A régiók helyzete az öregedési index alapján (2004. jan.1.)

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Érdeemes vizsgálni az eltartottsági viszonyokat is, hiszen a gazdasági aktivitás, a fejlődési potenciál, így a régió versenyképessége szempontjából kiemelkedően fontos. Társadalmunk egyik súlyos problémája az alacsony foglalkoztatottság, ami többek között a magas eltartotti arányból is következik. Európában egyedülállóan magas negatív foglalkoztatottsági mutatóink változtatása komoly társadalmi kihívás. A régiós adatokat a 17. ábra szemlélteti.

17. ábra: Az eltartott népesség aránya az egyes régiókban (2004. jan. 1.)

Forrás: KSH 2004.

Figyelemre méltó, hogy az egyébként magas öregségi rátával bíró központi régióban az eltartottak aránya viszonylag kedvező, ami a fiatalok alacsony számából és a munkanélküliség alacsony szintjéből együttesen következik. Ez a gazdasági versenyképesség szempontjából, hosszabb távon ott gondok forrása lehet, amit azonban rövidtávon a migrációs vonzás ellensúlyozni képes. A Közép-Dunántúli Régió esetében a legegészségesebb a népesség aktivitási struktúrája, amihez hasonló csak a Nyugat-Dunántúli Régió adatsoraiban figyelhető meg.

d) A nemek aránya

Egészeiben véve a normálisan működő társadalmakban a nemek aránya harmonikus, ami a fiatal korosztályok férfi többletén és az idősebb korosztályok nőtöbbletén keresztül valósul meg (TÓTH J.1993). Magyarországon az 1980-as évek óta megfigyelhető trend a férfi lakosság arányának csökkenése az összlakosságon belül. Ez egy kedvezőtlen tendencia, amelynek eredményeként, 2003-ban 1000 férfi lakosra országosan 1105 nő jutott, a régióban 1000 férfira 1057 nő jutott. Az arány ugyan egészségesebb az országos átlagnál, ám így is jelentős a nőtöbblet a régióban, és a tendenciák további növekedésre utalnak.

6.2.2.2. Oktatás, nevelés, szakképzés helyzete

A társadalom állapotát minden korban erősen befolyásolta az adott társadalom fogékonysága, befogadó készsége az oktatás, nevelés útján elsajátítható ismeretek iránt. Ez a tényező a társadalmak fejlődése során, éppen ezért egyre hangsúlyosabbá vált, egyre inkább meghatározta a jövő nemzedékeinek képzettsége a jövő társadalmának minőségét. Napjainkban a tudásalapú társadalom kibontakozása korszakát éljük. Egyre markánsabban érezzük valamennyien, hogy a hagyományos munka, a korábban értékteremtőnek mondott tevékenységek, rohamosan háttérbe szorulnak az elektronizáció, a kiber-technológiák, a mikrotudományok és egyéb magas képzettséget és tudást feltételező munkák mögött. A társadalom alulképzett tagjainak tömegei szorulnak ki egyre erőteljesebben a munkaerőpiacokról. Ezért – igen fontos tényezőként – itt a társadalmi tényezők vizsgálatánál foglalkozom az oktatás-nevelés regionális összetevőinek bemutatásával.

a) Nappali tagozatos oktatás

Miután vizsgálatunk szempontjából, a régiók összehasonlítása, az abszolút számok alapján nem ad egyértelmű eligazítást a képzettségi arányokról, így a regionális népesség %-ában is bemutatom az adatokat. A **6. táblázat** a nappali tagozaton tanulók tényleges létszámát mutatja regionális bontásban. Míg a **7. táblázat** az adatokat a régió népességének %-ában írja le.

6. táblázat: A nappali tagozaton tanulók száma az egyes régiókban

Régió	Óvodás gyermek	Általános iskolás	Szakiskolás	Középiskolás
	Ezer fő			
Közép-Magyarország	87,5	220,7	23,7	132,7
Közép-Dunántúl	35,2	99,3	17,5	44,9
Nyugat-Magyarország	29,8	84	13,7	44,6
Dél-Dunántúl	31,4	86	15,4	38
Észak-Magyarország	43	122,1	18,1	54,5
Észak-Alföld	56,4	156,4	23,4	65,4
Dél-Alföld	42,7	119,3	19,9	58,9

Forrás: KSH 2003

Az óvodás és általános iskolás adatok lényegében tükrözik az egyes régiók juvenilitását, a másik két rovat azonban érdekes, különösen az **5. táblázatban**. A Közép-Dunántúli Régió ipari jellegének megfelelően magas a szakiskolások aránya, ám ugyanitt, meglepően alacsony a középiskolások aránya, amit népesedési adatok nem magyaráznak. A népesség iskolai végzettsége egyike azon területi különbségeket generáló tényezőknek, amelyek multiplikációs és akcelerációs hatással bírnak, azaz megsokszorozzák a differenciálódás elemeit és felgyorsítják a differenciálódás ütemét. A társadalmi termelés minden fázisában megragadhatóak ezek a hatások. A regionális különbségek alakulásában is jelentős szerepet játszanak. Ezek az adatok a régió versenypozícióinak egy gyenge pontját mutatják. A **8. táblázat** a régiók népességének iskolai végzettségét tárja elénk az érintett korosztályok %-ában.

7. táblázat: A nappali tagozaton tanulók aránya régióként, a lakosságszámhoz viszonyítva, 2004-ben, az adatok a régió népessége %-ában

Régió	Óvodás gyermek	Általános iskolás	Szakiskolás	Középiskolás
Közép-Magyarország	3	7,8	0,8	4,7
Közép-Dunántúl	3,2	8,9	1,6	4,1
Nyugat-Magyarország	2,9	8,4	1,4	4,6
Dél-Dunántúl	3,2	8,8	1,6	3,9
Észak-Magyarország	3,4	9,6	1,4	4,3
Észak-Alföld	3,7	10	1,5	4,2
Dél-Alföld	3,2	8,8	1,5	4,3

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

8. táblázat: A népesség iskolai végzettsége a megfelelő korosztályokból, 2001.

Régió	Az első osztályt sem végzettek aránya, 10 év felett (%)	A legalább 8 osztályt végzettek aránya, 15 év felett (%)	Legalább középiskolai végzettségűek aránya, 18 év felett (%)	Felsőfokú végzettségűek aránya, 25 év felett (%)
Közép-Magyarország	0,2	92,9	51,7	19,4
Közép-Dunántúl	0,3	90,2	35,9	10,4
Nyugat-Magyarország	0,4	90	37,4	10,9
Dél-Dunántúl	0,7	87,7	33,7	9,9

Észak-Magyarország	0,6	87,1	35	9,3
Észak-Alföld	0,8	85,3	32,6	9,4
Dél-Alföld	0,5	86,9	33,5	9,8
Országos átlag	0,5	89,1	39,5	12,6

Forrás: M. CSÁSZÁR Zs. 2005: Magyarország oktatásföldrajza Pro Pannónia alapítvány Pécs

A Közép-Dunántúli Régió pozíciói láthatóan jók az adott korosztályok körében, a képzés területén, a vidéki régiók között. Ugyanakkor a középfokú képzés minősége tekintetében is jó mutatókkal bír a régió.

Ha a felvételi eredményesség alapján végzett rangsorolást vesszük figyelembe 2000-2004 között,⁴⁰ a három középiskolai kategória 20-20 legjobb helyezettje között 8 középiskola található a régióból, ami azonos a központi régió adatával, és eggyel kevesebb a legmagasabb értéket produkáló Nyugat-Dunántúli régiónál.

b) Felnőttképzés

A felsőfokú oktatásban résztvevő összes hallgató adatait a szülők lakhelye szerinti regionális bontásban vizsgáltam, hiszen itt nem az oktatási infrastruktúra területi elhelyezkedéséből fakadó különbségek a fontosak, hanem az egyes régiók szakember utánpótlásának kérdése. Természetesen pontos képet így sem kaphatunk, hiszen a szakemberek képzés utáni mobilitása, a mobilitási vektorok másként hatnak az egyes régiókban. Vannak régiók, ahonnan elvándorolnak a képzett emberek, (Észak-Magyarország) és vannak, ahova visszatérnek, illetve máshonnan is képesek vonzani a szakembereket.

A vizsgált régió esetében a **9. táblázat** adataiból a szakképzés relatív erőssége olvasható ki, a valóságban nem elégséges a helyi képzés, mivel a térség szakember felszívó képessége jobb az országos átlagnál, így az ideáramlás az, ami lényegesen javítja a szakember ellátottság képét. Ezzel együtt is elgondolkodtatóak a **9. táblázat** adatai. A központi régió teljes dominanciája a képzés területén, ami a megközelítőleg két és félszeres lélekszám többlettől lényegesen magasabb, több mint háromszoros képzettségi mutatókat produkál a többi régióval szemben. Ez azért is figyelemre méltó, mert nem a képzési infrastruktúra erősségét vizsgáljuk, hanem a képzésben résztvevők származását, területi aspektusban. A Közép-Dunántúli Régió ez irányú mutatói ugyanakkor, ha a régiós lélekszámok figyelembevételével vizsgáljuk azokat, legfeljebb átlagosnak tekinthetők, sőt a szakképzés kivételével a gazdasági potenciálhoz képest inkább szerényebbek annál.

9. táblázat: A felsőfokú oktatásban résztvevő hallgatók a szülők lakhelye szerint, 2004.

Régió	Szakképzés	Főiskolai képzés	Egyetemi képzés	Phd DLA	Szakirányú továbbképzés
Közép-Magyarország	2705	72671	42181	3046	11206
Közép-Dunántúl	1260	24528	12521	554	2076

⁴⁰ HVG 2005. 01. 12.

Nyugat-Magyarország	1157	21461	11850	582	1818
Dél-Dunántúl	1202	19586	12852	820	2042
Észak-Magyarország	1128	28856	15805	628	2641
Észak-Alföld	845	36217	19642	863	3262
Dél-Alföld	741	31839	15909	756	2660

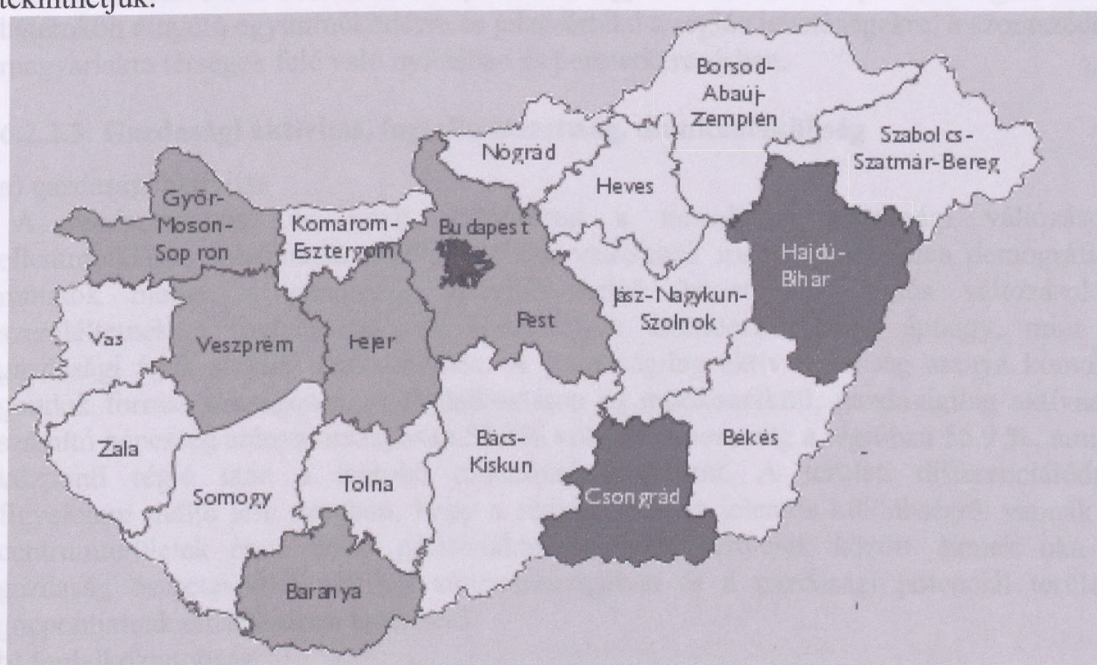
Forrás: KSH 2004

A viszonylag jó szakképzési mutatók ellenére tehát – vagy inkább azzal együtt – a Közép-Dunántúlon így is jelentős a kereslet a szakképzett munkaerő iránt.

c) Tudományos kutatók, fejlesztők

Érdekes képet nyerünk a kutatásban, fejlesztésben résztvevők arányait vizsgálva. Ez a tényező, a régió innovativitásával függ össze, ami a társadalom fejlődésének egyik meghatározó tényezőjévé vált. A központi régió óriási dominanciája itt is megvan, ami lényegében Budapest kiugróan magas értékéből származik **(18-19. ábra)**. A Közép-Dunántúli Régió két megyéje átlag körüli értékek mellett viszonylag egyenletesen osztozik a potenciál birtoklásában. Sajnos Komárom-Esztergom megye alacsony mutatója 2,1 fő/10 ezer lakos, a megye fejlettségével, infrastrukturális erejével, földrajzi helyzetével egyáltalán nincs összhangban. A többi régióban az egypólusú eloszlás a jellemző. Vagyis az egyetemi központok helye a meghatározó tényező a kutatók, fejlesztők eloszlásában és az ábrán elfoglalt terület nagyság alapján láthatóan a Dél-Alföldi Régióban Csongrád megye a vidék legerősebb tudományos bázisa.

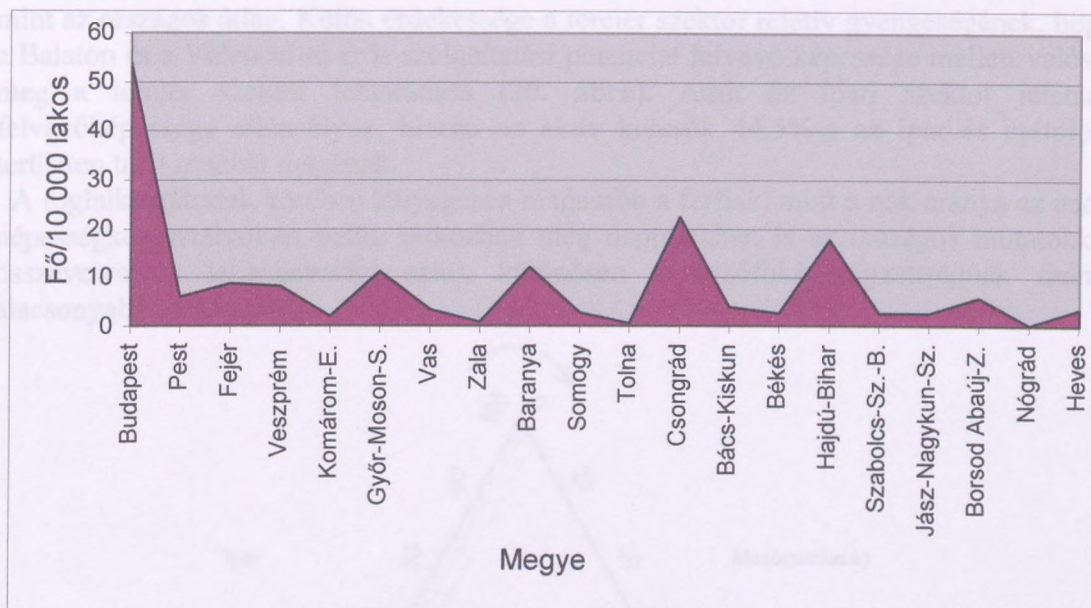
A Közép-Dunántúli Régióban Fejér megye 8,8 fős és Veszprém megye 8,3 fős mutatója - tízezer főre vetítve - közel azonos potenciált jelent, ami a régió szempontjából előnyös, amennyiben a tudományos tevékenység decentralizált struktúráját kívánatosnak tekinthetjük.

18. ábra: A K+F személyi állománya és költségvetése (BALÁZS É. 2005)

Jelölések:

■ magas ■ elég magas ■ elég alacsony ■ alacsony

19. ábra: Kutatók, fejlesztők tízezer lakosra jutó száma az országban, 2002.

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

Ha a tudomány térszervező erejét is evidenciaként kezeljük, akkor némileg árnyaltabb megítélést kell tennünk. Éppen abból kifolyólag, hogy nem domináns egyik megyei jogú város tudományos szerepe sem a régióban, a kíváncsú centrum képzés szempontjából a társadalomban sem alakul ki egyértelmű kép a centrum elhelyezkedése kérdésében. Ezzel együtt tény, hogy komoly egyetemi bázissal csak Veszprém rendelkezik a régióban, amit a Kodolányi János Főiskola magánegyetemmé való fejlesztésével igyekszik Székesfehérvár kompenzálni. A Kodolányi János Főiskola speciális kapcsolatrendszere a komáromi Sellye János Egyetemmel kiváló példa a régiókon és határokon átnyúló együttműködésre és jelzésértékű a régiós lehetőségekre, a szomszédos magyarlakta térségek felé való nyitásban és partnerkeresésben.

6.2.2.3. Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság, munkanélküliség

a) gazdasági aktivitás

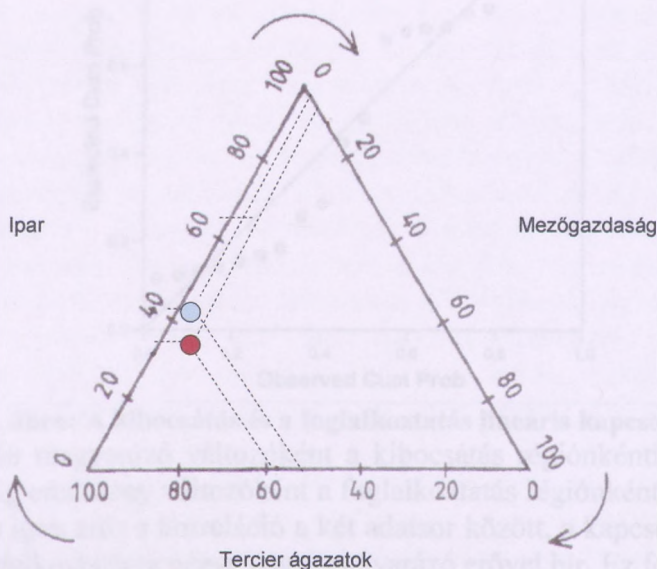
A rendszerváltás óta eltelt időszakban a társadalmi, gazdasági változások ellentmondásos folyamatok eredményeként valósultak meg. Kedvezőtlen demográfiai mutatók mellett, a gazdasági aktivitás belső összetevői jelentős változásokat szemléltetnek a foglalkoztatottak korosztályos átrendeződéseiben éppúgy, mint a gazdasági ágak szerinti összetételben. A gazdaságilag aktív népesség aránya komoly gondok forrása országosan. A foglalkoztatott és munkanélküli, gazdaságilag aktívnak számító népesség aránya országosan 53,8% volt 2004-ben, míg a régióban 56,9 %, ami a központi régió után a legjobb mutatónak számított. A területi differenciálódás figyelemre méltó jele azonban, hogy a régióon belül is jelentős különbségek vannak a centrumterületek és a belső perifériáknak számító területek között. Ennek oka a gazdaság összetevőinek területi változatosságában és a gazdasági potenciál területi gócpontjainak eloszlásában keresendő.

b) foglalkoztatottság

A foglalkoztatottak aránya az országos átlagnál jobb, miközben ez a jobb arány a gazdasági szerkezetben eltérő összetételt eredményez. Feltételezhető, hogy az eltérő gazdasági szerkezet eredménye a magasabb foglalkoztatottság. Akkor is így van ez, ha egyébként éppen a tercier szektorban lényegesen alacsonyabb a foglalkoztatottak száma,

mint az országos átlag. Külön érdekessége a tercier szektor relatív gyengeségének, hogy a Balaton és a Velencei-tó erős szolgáltatási potenciál felvevő képessége mellett valósul meg a tercier szektor lemaradása (**20. ábra**). Amit az ipari szektor jelentős felvevőképessége ellensúlyoz, hiszen az aktív keresők 44,5%-a az ipar és építőipar területén talál munkát magának.

A foglalkoztatottak körében lényegesen magasabb a férfiak, mint a nők aránya az adott népességkorosztályokon belül, miközben még napjainkban is az országos mutatókkal összevetve az iskolázottsági szint, különösen a felsőfokú végzettségűek száma alacsonyabb az átlagnál.

20. ábra: A foglalkoztatottak ágazati megoszlása (%) országosan és a Közép-Dunántúli Régióban

Forrás: KSH-adatok (2002) alapján saját szerkesztés

Jelölések:

■ Országos adat ■ Regionális adat

Ez még ma is a korábbi gazdasági szerkezetből fakadó (pl. bányászat) szakmai követelmények eredményeként figyelhető meg.

A **20. és 30. ábrák** összehasonlítása nyomán láthatjuk, hogy a gazdasági teljesítmény szektorális megoszlása és a foglalkoztatás szerkezete hasonló, ha nem is teljesen azonos képet mutat a régióban és országosan. Egy regressziós analízis keretében elvégzett vizsgálat alapján a két vizsgált kategória szoros lineáris kapcsolatát a **9. mellékletben** látható modell bizonyítja

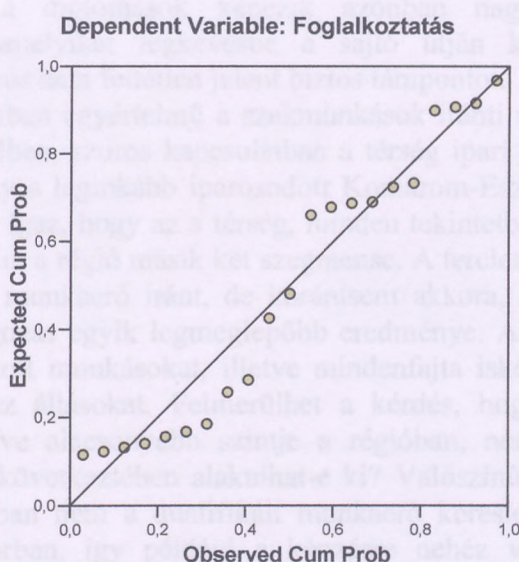
10. táblázat: A regressziós analízis eredménye

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,969(a)	,939	,936	48,83549

a Predictors: (Constant), Kibocsátás

b Dependent Variable: Foglalkoztatás

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

21. ábra: A kibocsátás és a foglalkoztatás lineáris kapcsolata

A vizsgálat során magyarázó változóként a kibocsátás régiónkénti, ágazatok szerinti adatait vettem, míg eredmény változóként a foglalkoztatás régiónkénti, ágazatok szerinti adatait. Láthatóan igen erős a korreláció a két adatsor között, a kapcsolat is szoros, tehát a kibocsátás a foglalkoztatásra nézve nagy magyarázó erővel bír. Ez fordítva is igaz.

A fentiek ismeretében és a sztereotípiák kerülése igényével vizsgáltuk⁴¹ a régióban a munkaerő kereslet egyfajta manifesztációja tényleges pillanatnyi alakulását, 2005. szeptember 1-30-ig tartó időszakban, a régió három megyéjének napilapokban megjelenő álláshirdetése alapján.

A vizsgálat nyomán a foglalkoztatottsággal kapcsolatban számos, érdekes megállapításra jutottunk, amelyek a munkanélküliség kérdésének árnyaltabb megítélését is segítik. A vizsgálat teljes eredményét bemutató adatokat a **10. mellékletben** láthatjuk.

Összességében 4108 hirdetést regisztráltunk, amelynek 80%-a Fejér megyében realizálódott, 18,5%-a Veszprém megyében és mindössze 1,5 %-a Komárom-Esztergom megyében. Napi 158 álláshirdetés, csak a napilapokban, véleményem szerint jelentős keresletet igazol, akkor is, ha a teljes keresletnek csak egy kis részét mérhetjük az álláshirdetéseken keresztül. Az adatainkat Fejér megye esetében – ahol a kereslet döntő része jelentkezett – összevetettük a munkaügyi hivatal nyilvántartásával, ahol hasonló keresleti tendenciák érvényesültek a jelzett időszakban.

A mért kereslet összetétele ugyanakkor jelentősen eltér a gazdasági szerkezet jellemzőitől. A legmagasabb kereslet a terciér szektorban jelentkezik. Ennek aránya 66,3%, míg a szektor kibocsátási részaránya 2004-es adatok alapján csak 52,1%. A mezőgazdaság és az ipar is meglehetősen alul reprezentált az állásajánlatok terén. Az a szoros kapcsolat tehát, ami a foglalkoztatás és a kibocsátás között mérhető volt, korántsem mérhető a kibocsátás és a napilapokban megjelenő munkaerő kereslet között, a jelzett időszakban.

⁴¹ (ULCZ GY. - ROMVÁRI M. 2005)

Szektoronként jelentősek az eltérések a képzettségi igényre vonatkozóan, ám meglepő, hogy a primer szektorban a legmagasabb a diplomás végzettségűeket keresők relatív részaránya, hiszen itt a meghirdetett állások 23, 3%-a diplomások részére szól.

A szekunder ágazatokban ez az arány 6,9%-os, míg a szolgáltatások esetében, csak 5,7%. Valószínűleg a diplomások képezik azonban nagyobb számban azt a munkavállalói kört, amelyiket legkevésbé a sajtó útján keresik, ezért ebben a vonatkozásban a felmérés nem feltétlen jelent biztos támpontot.

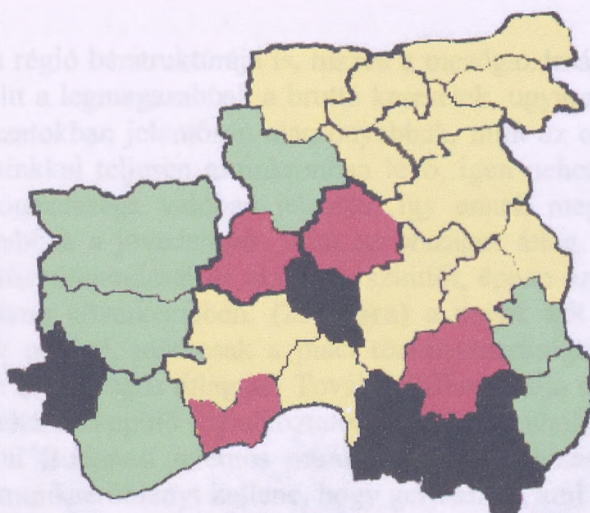
A szekunder ágazatokban egyértelmű a szakmunkások iránti rendkívül nagy kereslet, különösen Fejér megyében, szoros kapcsolatban a térség ipari jellegének alakulásával. Meglepő azonban, hogy a leginkább iparosodott Komárom-Esztergom megye alig-alig keres szakmunkásokat. Igaz, hogy az a térség, minden tekintetben lényegesen kevesebb állásajánlatot hirdet, mint a régió másik két szegmense. A tercier szektorban is jelentős a kereslet a szakképzett munkaerő iránt, de korántsem akkora, mint a szakképzetlenek iránt. Ez volt a feldolgozás egyik legmeglepőbb eredménye. A tercier szektorban igen sokan keresnek betanított munkásokat, illetve mindenfajta iskolai végzettség kikötése nélkül hirdetik meg az állásokat. Felmerülhet a kérdés, hogy a tercier szektorban foglalkoztatottak relatíve alacsonyabb szintje a régióban, nem a munkaerő kínálati oldalának gyengesége következtében alakulhat-e ki? Valószínűleg ez is közrejátszik a dologban. Mivel azonban nem a kvalifikált munkaerő keresletét mutatta a vizsgálat dominánsnak a szektorban, így például a képzésre nehéz visszavezetni a kereslet kielégítetlenségét, marad a feltételezés, hogy már nincs elegendő, mobilizálható munkaerő a térségben.

Jelentős az iparon belül az építőipar munkaerő kereslete, ami hagyományosan így alakul minden térségben, minden időben (a szezonális hatások mellett). Ugyanakkor itt is a képzetlen munkaerő iránti igény a magas, ami alátámasztja az előbbi megállapítást a munkaerőhiányra vonatkozóan.

A viszonylag magas foglalkoztatottság tehát, különösen Fejér megye esetében jelentős munkaerő kereslet mellett valósul meg a régióban. A munkaerő kereslet tartós, vagyis a foglalkoztatottság növelhető lenne.

c) munkanélküliség

A munkanélküliségi mutatókat, kistérségenként, regionálisan folyamatában és állapotszerűen, országos összehasonlításban a **22-23-24. ábrán** láthatjuk. A munkanélküliség tendenciái a rendszerváltás óta hullámzó jellegűek. Korábban (1996-ig) növekedés, aztán lassú csökkenés, majd 2002 után ismét egy szerényebb mértékű növekedés jellemezte a régió munkanélküliségi mutatóit. Folyamatában vizsgálva a problémát, láthatóan hasonló trend érvényesül, mint országosan, ugyanakkor a pozíció a régióban tartósan (csaknem minden évben) jobb az országos pozíciónál, azaz kevesebb a munkanélküli. A Közép-Dunántúli Régió a harmadik legjobb adattal rendelkezik. A régióban a fő problémát a Fejér megyei déli kistérségekben jelentkező tartós, strukturális munkanélküliség okozza, amely a korábbi mező-, erdőgazdasági munkaerő felszabadulását követően állandósult foglalkoztatási gondokat okoz a térségben. Sajnos ez a réteg mára egyre inkább kiszorult a munkaerőpiacról, és aktivizálásának csekély az esélye, így a munkanélküliség ebben a térségben relatíve magas szintje vélhetően továbbra is fennmarad, miközben a kereslet akár a képzetlenek iránt is magas a régióban.

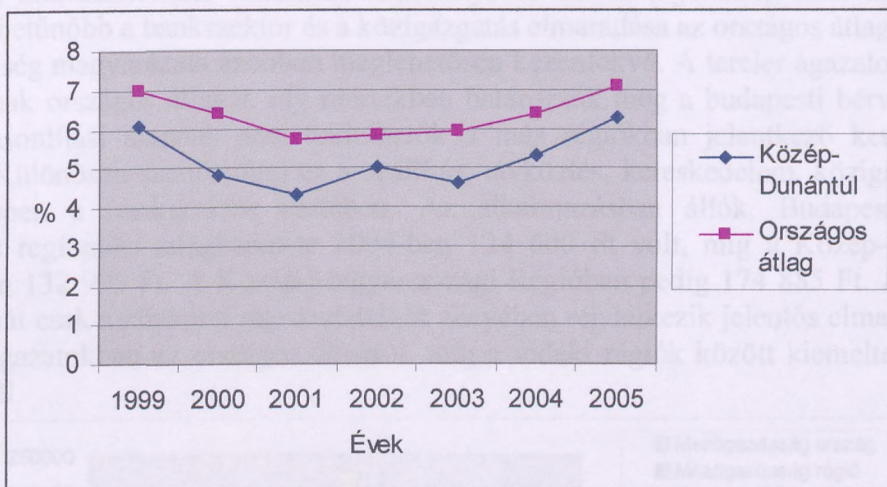

Jelölések:

■ 2,5-4,5 % ■ 4,51-5,5 % ■ 5,51-6,5 ■ 6,51-9,6

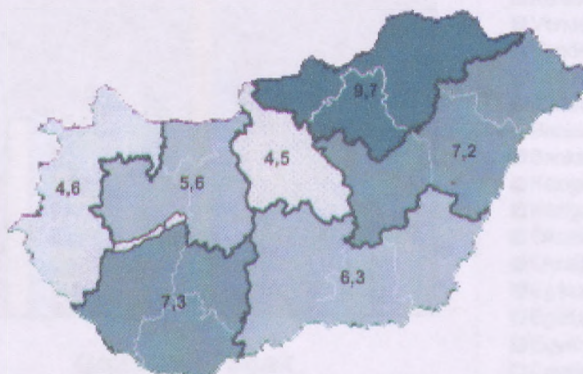
22. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei munkanélküliségi mutatói 2004. január 1.

Forrás: KSH 2004 alapján saját szerkesztés

23. ábra: A munkanélküliség alakulása az elmúlt évek során

Forrás: KSH alapján saját számítás

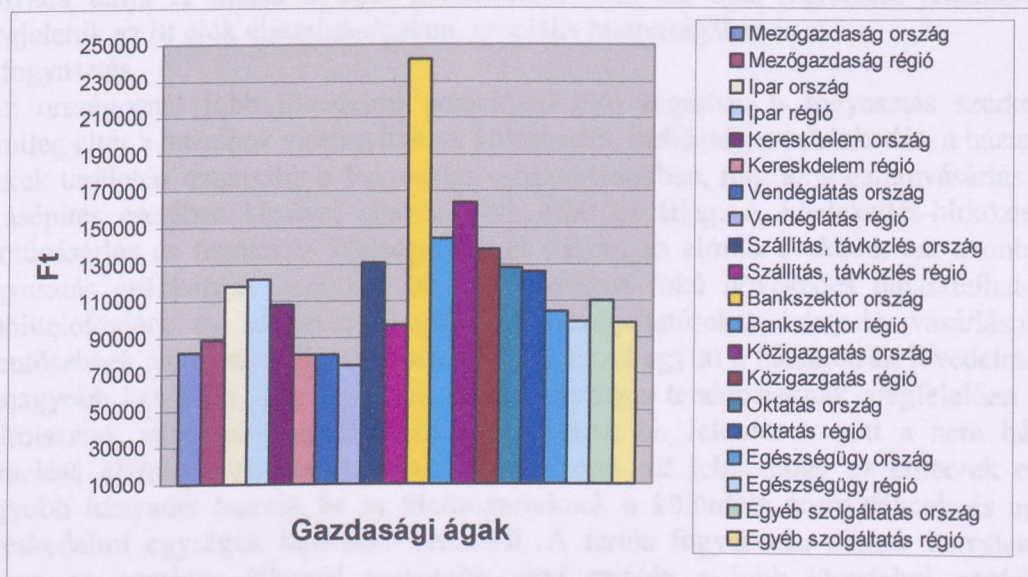
24. ábra: A munkanélküliség aránya az egyes régiókban, 2004. dec. 31.

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

d) keresetek

Figyelemre méltó a régió bérstruktúrája is, hiszen a mezőgazdaságban és az iparban, a központi régió után itt a legmagasabbak a bruttó keresetek, ugyanakkor az építőiparban és egyéb tercier ágazatokban jelentősen alacsonyabbak, mint az országos átlag. Ez, az eddigi megállapításainkkal teljesen aszinkronban lévő, igen nehezen magyarázható. A régió ipara és mezőgazdasága valóban jelentős, így ennek megfelelően, ezekben a szektorokban magasabbak a jövedelmek, mint az országos átlag, ám a tercier szektor jövedelmeinek jelentős elmaradásai az országos szinttől, éppen az ott foglalkoztatottak alacsonyabb lélekszáma következtében, **(25. ábra)** a másik két szektorban „magas” jövedelmi viszonyok mellett, már csak a piaci törvényszerűségek miatt is magasabb kellene, hogy legyen az országos átlagnál. Tovább differenciálja a képet a már említett üdülőterületek szolgáltatásra épülő foglalkoztatottsági bázisa, ahol elvileg magasabbak a jövedelmek. Ráadásul Budapest jelentős munkaerő elszívó hatása – piaci szabályok szerint – a régióban munkaerőhiányt kellene, hogy gerjesszen, ami elvileg a munkabérre nézve húzó hatású. Sőt, a korábbi gazdasági szerkezetből örökölt sajátosságként sem írható le a jelenség, mivel a keresetek növekedési üteme az elmúlt évtizedben folyamatosan alacsonyabb volt az országos átlagnál. A jelentős multinacionális vállalkozási háttér munkabér letörő hatása sem igaz, hiszen éppen az ipari szektorban magas a multinacionális vállalatok részaránya és ott ez a jelenség nem áll fenn. A legszembetűnőbb a bankszektor és a közigazgatás elmaradása az országos átlagtól.

A jelenség magyarázata azonban meglehetősen kézenfekvő. A tercier ágazatok kereseti mutatóinak országos átlagát, oly mértékben határozzák meg a budapesti bérvizonyok, hogy hasonlítási alapnak sem tekinthetők a más régiókban jelentkező keresetekhez képest. Különösen szembetűnő ez a szállítás, távközlés, kereskedelem, közigazgatás és legfőképpen a bankszektor esetében. Az alkalmazásban állók, Budapest nélküli, országos regionális átlagkeresete 2004-ben 124 600 Ft volt, míg a Közép-Dunántúli Régióban 132 995 Ft. A Közép-Magyarországi Régióban pedig 174 885 Ft. A vizsgált régió tehát csak a központi régió adatainak fényében rendelkezik jelentős elmaradással a tercier ágazatokban az országos átlagtól, míg a vidéki régiók között kiemelten az első helyen áll.

25. ábra: Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete az országban és a Közép-Dunántúli Régióban

Forrás: KSH-adatok (2002) alapján saját feldolgozás

6.2.2.4. A háztartások jövedelme és fogyasztása

a) jövedelmi viszonyok

A jövedelmi viszonyok a régióban jobbak az átlagosnál. A lakosság 40%-a aktív kereső⁴². Mind a munkanélküliek, mind a nyugdíjasok aránya alacsonyabb az országos átlagnál. A jövedelmek forrását a 11. táblázatban láthatjuk az országos átlaggal való összevetésben.

11. táblázat: A háztartások egy főre jutó jövedelme források szerint, 2001

Megnevezés	Régió	Ország
Munkajövedelem/fő	462 956 Ft	429 400 Ft
Társadalmi jövedelem/fő	163 600 Ft	170 508 Ft
Egyéb jövedelem/fő	10 616 Ft	8 828 Ft
Bruttó összes jövedelem/fő	637 173 Ft	608 736 Ft

Forrás: KSH

Az összes jövedelem közel háromnegyede munkajövedelem, ami lényegesen magasabb, mint az országos átlag, miközben az összes jövedelem is lényegesen magasabb annál. Ha figyelembe vesszük, hogy a központi régió jövedelmi adatait is tartalmazza a táblázat, és összevetjük a korábbi, Budapest esetében kiemelt magas jövedelem szintre utaló adatokkal, akkor láthatjuk, hogy a jövedelmek egy főre vetített aránya egészen más képet mutat, mint a foglalkoztatottakra eső jövedelem vonatkozásában azt megfigyelhettük. Az is figyelemre méltó, hogy a háztartások egy főre eső jövedelmében az országos átlag %-ában, a központi régió 116,3%-a után, 104,7%-kal egyedül a Közép-Dunántúli Régió rendelkezik 100 % feletti mutatóval. Az eltartottak relatíve alacsony száma és a magasabb jövedelmek együttesen eredményezik a lényegesen jobb helyzetet. Ez egyébként a 11. táblázatban is megjelenik a társadalmi jövedelmek alacsonyabb regionális adatában. Mindez a térségben élők életminőségi és szociális helyzetére is pozitív hatással bír. Megállapítható, hogy az itt élő emberek lényegesen magasabb hányada tartja el magát a saját munkájából, mint az, más régiókban jellemző. Ez megjelenik az itt élők életminőségében, szociális biztonságában is.

b) fogyasztás

Az országosnál jobb jövedelmi pozícióval bíró régióban a fogyasztás szerkezete némileg eltér a hazaihoz viszonyítva. A közlekedés, hírközlés, a ruházkodás, a háztartási cikkek területén magasabb a fogyasztás a háztartásokban, míg az ingatlanvásárlás és a lakásépítés esetében kicsivel alacsonyabb, mint az átlag. A közlekedés-hírközlés, a járművásárlás és fenntartás költségei nőttek ugyan az elmúlt években, ezt azonban a fogyasztás csökkenése nem követte, sőt bizonyos fokú növekedés tapasztalható. A mobiltelefonára és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatásokra irányuló vásárlások is jelentősebbek az országos képhez viszonyítva. Ezzel együtt a háztartások jövedelmének legnagyobb hányadát, mintegy 30%-át – az országos tendenciáknak megfelelően – az élelmiszerek vásárlására fordított összegek teszik ki. Jelentősen nőtt a nem háztáji termelésű élelmiszerek vásárlásának összege, ami azt jelzi, hogy az emberek egyre nagyobb hányadát szerzik be az élelmiszereknek a különféle áruházláncok és egyéb kereskedelmi egységek kínálatán keresztül. A tartós fogyasztási cikkek keresletének aránya az országos átlagnál magasabb, ami szintén a jobb jövedelmi pozíciókat

⁴² KSH, 2003.

érzékelteni. Figyelemre méltó, hogy 2001-ben a személygépkocsi ellátottságban 53 db jutott 100 háztartásra, ami országosan is az egyik legjobb mutató. A számítógép ellátottság területén a háztartások 23%-os mutatóval, egyértelműen az első helyen álltak a régiók sorában.⁴³

6.3. A gazdaság helyzete a Közép-Dunántúli Régióban

A gazdasági fejlődés minden társadalomban a társadalomfejlődés alapvető feltétele, sőt esetenként – tévesen – szinte annak szinonimájaként jelenik meg. A társadalom térbeli különbségeinek fő meghatározója a reálgazdaság, ennek teljesítményétől függ a térség társadalmának fejlődése. A gazdaság térszerkezetére ható főbb tényezők sorában a gazdasági teljesítőképesség, a foglalkoztatottság, valamint a gazdasági szervezetrendszer összessége emelhető ki (HRUBI L. 2000). A gazdaság fetiszizálása, jelentőségének túldimenzionálása napjainkban éppen úgy veszélyeket hordozhat, mint a térszerkezet bármely elemére értelmezett, korábban hivatkozott tetraéder modell, bármely oldala egyensúlyi pozíciójának megbomlása.

Az emberi civilizáció tudatos gazdasági tevékenysége olyan társadalomszervező erő is egyben, amely éppen tudatossága folytán, nem válhat a társadalom pusztításához vezető, öncélú és önző termelő tevékenységgé. A profit-maximalizálási törekvések, elvben nem veszélyeztethetik a globális, emberi civilizáció létérdekeit. A gazdasági fejlődésnek számos útja lehetséges, ám a fenntartható fejlődésnek jelenleg nincsen értelmes alternatívája a Föld és élővilága számára. Ennek felismerése a XX. század második felében, jelentős fontosságú esemény az emberiség fejlődése szempontjából. L. R. BROWN, Building a Sustainable Society (1981) – *A fenntartható társadalmat építeni* – című könyvében foglalkozott először széleskörűen a fenntarthatóság elvének leírásával és napjainkra ez a szemléletmód nemcsak a szakirodalomban, de egyre inkább a köztudatban is kezd visszatükröződni. Annak ellenére állítható, hogy a gyakorlati eredmények vonatkozásában számos szkeptikus állásfoglalás is született és születik a témakörben, illetve a társadalmi-gazdasági folyamatok alakulása sem igazán támasztja alá a mégoly sokszor használt, némileg frazeologizált kifejezést.

Tény, hogy a válságfolyamatok megállítására nem elegendő a frázisok rutinszerű szajkózása. FODOR ISTVÁN felteszi a kérdést, hogy megállítható-e egyáltalán ez a válság, vagy az emberiség minden erőfeszítése ellenére csupán lassítható (FODOR I. 2001)? A kérdés költőinek tűnik, de teljesen reális egy olyan világban, amely a GDP szakadatlan növekedésére alapozza fejlődését, meg sem próbálva alternatívákat állítani, mint lehetséges fejlődési pályákat. Ugyanakkor, ha valóban nincsenek a fejlődésben választási lehetőségek, akkor eredményként kell felfogni a negatív folyamatok lassulását is. Éppen ezért a fejlesztési stratégiák része kell, hogy legyen a fenntarthatóság elvére alapozó szemléletmód (ENYEDI GY. 1994).

A fenntartható fejlődés három alapvető aspektusát lehet kiemelni a szakértői megközelítésekben: a gazdaságit, az ökológiai és a szociokulturális (ERDŐSI F. 2000). A gazdasági megközelítés az energiapazarló, a természeti-erőforrásokat felemésztő növekedést, hatékonyabb erőforrás allokációval, technológiai megújulással és aktív környezetvédelemmel kívánja megoldani. Az életszínvonal és a gazdasági növekedés fenntarthatóságát hirdeti, ugyanakkor a népességszám csökkenését/csökkentését tartja célkitűzésnek (KOVÁCS T. 2005).

⁴³ Adatok KSH 2003 alapján.

Az ökológiai megközelítés szerint a civilizáció rosszul gazdálkodik az egész bioszférával, mert nem tudja az egyre nagyobb méreteket öltő melléktermékeket a természetes körfolyamatba beépíteni. A „felvilágosult” ember hallatlan érzéketlenséggel, a közömbösség és a nemtörődomség mögé bújva nyúlt bele az ökoszférába (ERDŐSI F. 2002)⁴⁴. Ennek a megközelítésnek a hívei tagadják a folytonos növekedés lehetőségét, ám mivel az ökológiai megközelítés a gazdaság elsődlegességének megkérdőjelezését is jelenti, általában alul maradnak a gazdasági érdekcsoportokkal szemben.

A szociokulturális megközelítés igen tág határok között értelmezi a fenntarthatóság problematikáját. A természetnek tudományos értékelését a zsidó-keresztény kultúrkör hagyományaiban jellemző értéknek tekinti, amelyet azonban az ázsiai és afrikai kultúrákban nem igazán vél felfedezhetőnek, de számon kérhetőnek sem. A szegény és gazdag nemzetek közötti történelmi szakadék ismeretében, a szegény emberek rövidtávú, gazdasági haszonszerzésére morálisan elítélő állásfoglalás nem adható. Ugyanakkor az óriási mértékű erdőirtások ökoszisztémára gyakorolt negatív hatásai annyira sokrétűek és annyira agresszívek, hogy akár a társadalmi szolidaritás növelésével az erőforrások bizonyos átcsoportosításával, az esélyegyenlőség javításával is támogatni kellene ezeket a nemzeteket a közös jövő érdekében.

A három megközelítés szintézise valószínűleg a legkézenfekvőbb megoldás lenne a problémák kezelésére. Ezt hangsúlyozza ERDŐSI FERENC is, amikor a komplexitásra hívja fel a figyelmet a jövőképpel kapcsolatosan, mondván, a jövő egységes egészként kell, hogy megjelenjen (ERDŐSI F. 2002).

A gazdasági folyamatok értékelése és elemzése kapcsán egy adott régióban is fontosak azok a szempontok, amelyek az előzőekben leírtakból következnek. A mennyiségi szemléletre építő – gyakran mutatós és effektív – számbavételi lehetőségek, lényegesen egyszerűbbek és plasztikusabbak, mint a folyamatok mögött meghúzódó érdekstruktúrák és a folyamatokból származó minőségi változások feltárása. A fejezet rész tárgyalása során éppen ezek miatt, a mennyiségi mutatók alkalmazása mellett, azok és a minőségi változások közötti összefüggések feltárására is törekszem, különös tekintettel arra, hogy „a fenntartható fejlődésnek az életminőség és az életfeltételek javítását kell célul kitűznie” (LÁNG I. 1997).⁴⁵

6.3.1. Gazdaságszerkezeti változások a rendszerváltás után

A Közép-Dunántúli Régióhoz tartozó megyék gazdasága a rendszerváltás előtt is az országos átlagnál fejlettebb mutatókkal bírt. A Dél-nyugat - Észak-kelet ipari tengely – ez a Dunántúli-középhegység természeti adottságainak, ásványkincsekben relatíve gazdagságának következtében alakulhatott ki, az iparosítási doktrínáknak megfelelően – szerkezetileg megroppant ugyan az iparágak leértékelődése következtében, de így is jelentős bázisul szolgált egy új struktúra kialakításához.

Az érintett megyék területi elhelyezkedése az ország térszerkezetében rendkívül előnyös. Az infrastrukturális fejlettség és a képzett munkaerő jelenléte együttesen olyan vonzerőt jelentett a külföldi működőtőke számára, amely az egyik leginkább vonzó befektetési övezetté tette. A gazdaság fejlődésének motorja az elmúlt évtizedben a

⁴⁴ ERDŐSI F. (2000):

Hangzatos frázis csupán, vagy korunk megvalósítható főparancsa? In: Alföld és nagyvilág Tanulmányok Tóth Józsefnek. Szerk. Dövényi Z. Bp. pp 45-66

⁴⁵ LÁNG I. (1997):

A magyar mezőgazdaság fenntartható fejlődése –Lehetőségek és korlátok In: A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig IV. Falukonferencia. Szerk. Kovács T. Pécs pp. 40-45

működőtőke beáramlása volt az országban, így nem utolsó sorban a vizsgált régióban is. A külföldi működőtőke beruházásokat a szakirodalom (KOJIMA K. 1973; SACHWALD F. 1993) általában az alábbiak szerint csoportosítja:

- Gyarmati típusú beruházások
- Piacvásárló beruházások
- Termelés kihelyező beruházások
- Kormányzati beruházások indukálta beruházások

Régiókban a piacvásárló beruházások (Danon; Alcoa; Parmalat-Székesfehérvár.) és a termelés kihelyező beruházások (Suzuki-Esztergom; DENSO-Székesfehérvár.; SCI System-Tatabánya, stb.) voltak a jellemzőek. A termelés kihelyező beruházásokra jellemző a régióban a zöldmezős beruházás, (Ford; Philips-Grundig; Suzuki; IBM; Nokia; AMP; SANYO; GRUNDFOS, stb.) míg a piacvásárlók esetében úgy a zöldmezős beruházások, mint a meglévő termelői kapacitások megvásárlása volt az alkalmazott módszer.

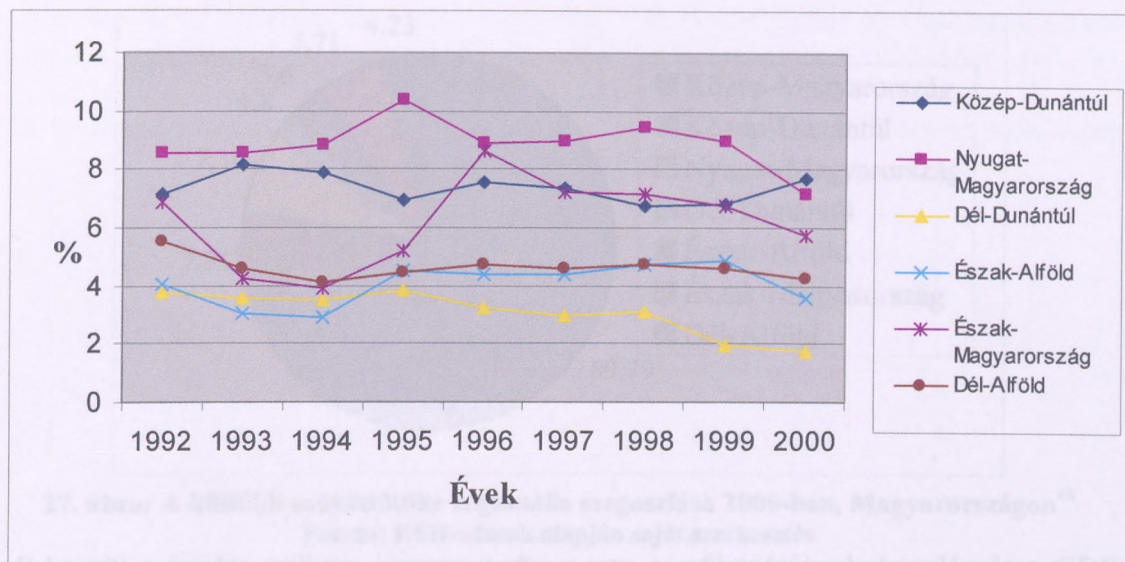
A régióban a posztmodern regionális politika stratégiai irányzataiból a kínálat-orientált gazdaságfejlesztési szemléletre alapozó tőkebevonás zajlott le. A kínálat-orientált regionális stratégia központjában az áll, hogy a „térseget kívülről, a külső hatótényezők felől érkező impulzusok, külső feltételek, lehetőségek és korlátok felől közelítve egyre több belső folyamatra, összefüggésre rávilágítva, kívülről befelé fejlesztjük”(KOROMPAI A.1995)⁴⁶.

Lényegében a regionális egység komparatív előnyeit kívánja érvényesíteni ez a fejlesztési stratégia. Esetünkben korántsem a regionális tér egészére, inkább megyei szintű területi egységekre vonatkozott ez, az 1990-es években. Ez időszakban is egy-egy nagyváros, vagy megyeszékhely valósította meg ezt a gazdaságfejlesztési stratégiát. Elsősorban Székesfehérvár – „székesfehérvári modell” (RECHNITZER J. 1998) –, de Tatabánya gazdaságfejlődésének példája is ezt igazolja.

Székesfehérvár ipari parkok sorának kialakításával, helyi kedvezmények nyújtásával, a helyben található komoly humán erőforrás bázis képzésével, és fogadókészségének erősítésével teremtette meg a vonzó feltételeket a működőtőke beáramlása előtt. Hozzájárult mindehhez az 1990-es évek első felében, a nemzetgazdaságban általánosan érvényre jutó támogatási politika, a külföldi működőtőke letelepedésének előmozdítására. Továbbá az az előny, amellyel a térség a hightech-kultúrákhoz közelálló (RECHNITZER J. 1998), abban ismeretekkel rendelkező munkaerő és ahhoz alapot biztosító technikai és részben technológiai háttér jelentett. Mindez együttesen a vidéki térségekben – különösen a korai időszakban – kiemelkedő nagyságúnak számító tőkebevonást eredményezett a szerkezeti és tulajdonosi változások közepette lezajlott gazdasági rendszerváltás megvalósításához.

⁴⁶ KOROMPAI A.(1995):

Regionális stratégiák jövő kutatási megalapozása Regionális Tudományi Tanulmányok 1.sz. Bp. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék 65. p.

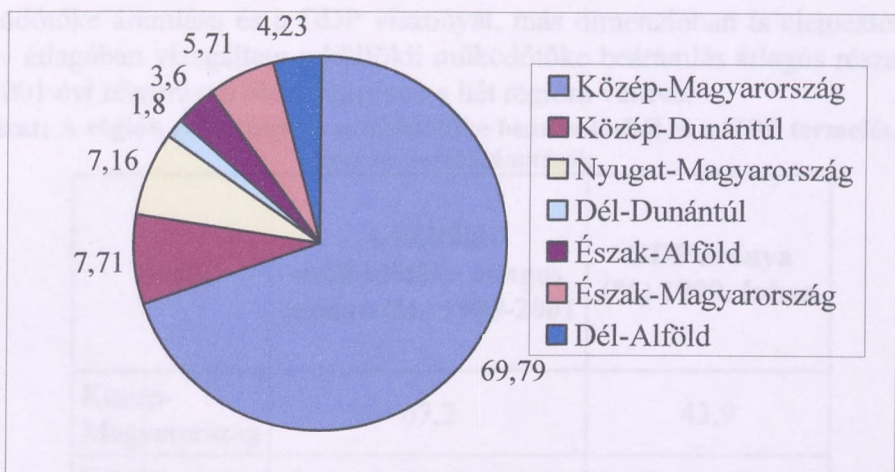
26. ábra: A külföldi működőtőke állománya, arányának alakulása, régióként 1992-2000. között⁴⁷

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás és szerkesztés

A 26. ábrán megfigyelhető, a Közép-Dunántúli Régió folyamatos, stabilan kedvező pozíciója a működőtőke beáramlás, regionális részarányában. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a régió három megyéje korántsem arányosan osztozik a tőke bevonásból. Veszprém megye tartósan 1% körüli részaránya, térbeli, földrajzi helyzetéhez, méretéhez, jelentős közép-városaihoz mérten, meglepően alacsony. Fejér és Komárom-Esztergom megyék viszonylatában Fejér megye általában némileg magasabb mutatóval rendelkezik. Mindez valószínűleg a jó adottságok mellett, a sikeres és viszonylag gyors szerkezetváltás, a helyesen megválasztott gazdaságfejlesztési stratégia eredménye is.

A 27. ábrán az országos, külföldi működőtőke állomány, regionális megoszlását látjuk 2000-ben. Ez esetben a központi régió adatait is feltüntettük. Láthatóan szélsőséges viszonyokat szemléltet az ábra és tovább gondolva, amit látunk, regionális struktúránk kérdőjelei erősödhetnek fel bennünk. Milyen regionális térfelosztás az, amelyik olyan szélsőséges viszonyokat képes teremteni, egy - egy fontos gazdasági mutató vonatkozásában, hogy az ország hat régiója összesen sem képes olyan eredményt produkálni, mint a hetedik egyedül? Természetesen az is nyilvánvaló, hogy a háromrégiós térfelosztás esetében, amit korábban preferáltam sem lenne számottevően jobb a kép. Ebben a viszonylatban, Budapest önmagában is erősebb, mint az ország egésze. Nézzük, hogy a GDP termelésében, hogyan jelentkezik ez !?

⁴⁷ A Közép-Magyarországi Régió nélkül

27. ábra: A külföldi működőtőke regionális megoszlása 2000-ben, Magyarország⁴⁸

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

Felmerül a kérdés, milyen viszonyrendszer van a működőtőke beáramlás és a GDP regionális előállítása között? A Közép-Dunántúli Régió esetében regressziós számításokat végeztem 7 év adatainak figyelembevételével.

Kiinduló adatok: A Közép-Dunántúli Régió részesedése a külföldi működőtőke beáramlásból és a GDP előállításból 1994-2000 ig.

12. táblázat: A külföldi működőtőke és a GDP Közép-Dunántúli regionális részaránya az országos adatok %-ban

Forrás: KSH adatok alapján saját számítások

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Működőtőke	7,91%	6,92%	7,57%	7,38%	6,75%	6,82%	7,71%
GDP	9,14%	9,69%	9,88%	10,39%	10,49%	10,13%	10,88%

Megállapítottam, hogy 1994-2000 közötti időszakban, a régióban a külföldi működőtőke beruházások évenkénti arányváltozásai, az országos adatok %-ban és a GDP arányváltozásai, az országos adatok %-ban, nem mutatnak szoros, pozitív korrelációt. Az $r^2 = 0,25$ -ös determinációs együttható alapján elmondható, hogy szoros kapcsolat nem áll fenn a két tényező között. Azaz, a fenti időszakban attól, hogy az adott régió, milyen arányban részesedett egy évben az országba áramló működőtőke egészéből, nem függ a régió részesedése, az országban, az adott évben megtermelt GDP-ből. Az, hogy negatív a kovariancia ez esetben a rendelkezésre álló adatsorok viszonylag kis száma miatt nem bír valódi információs tartalommal, inkább csak megerősíti azt, hogy nem volt szoros kapcsolat a két tényező között, hektikusan változtak az összetartozó adatpárok.

A GDP részesedés – az 1999-es évtől eltekintve – egyenletesen növekvő, míg a működőtőke beáramlás részaránya, évenként váltakozóan, de inkább csökkenő tendenciát mutat. Logikai úton kikövetkeztethető, hogy valószínűleg időben eltolódva jelentkeznek a szorosabb kapcsolatok.

⁴⁸ A megoszlási %-ok kerekített adatokat tartalmaznak.

A működőtőke áramlása és a GDP viszonyát, más dimenzióban is elemeztem. Ekkor három év átlagában vizsgáltam a külföldi működőtőke beáramlás átlagos részaránya, és a GDP 2001 évi részaránya összefüggéseit a hét régióra vetítve.

13. táblázat: A régiók részaránya a működőtőke beáramlásból és a GDP termelés eloszlása
 Forrás: Saját számítások

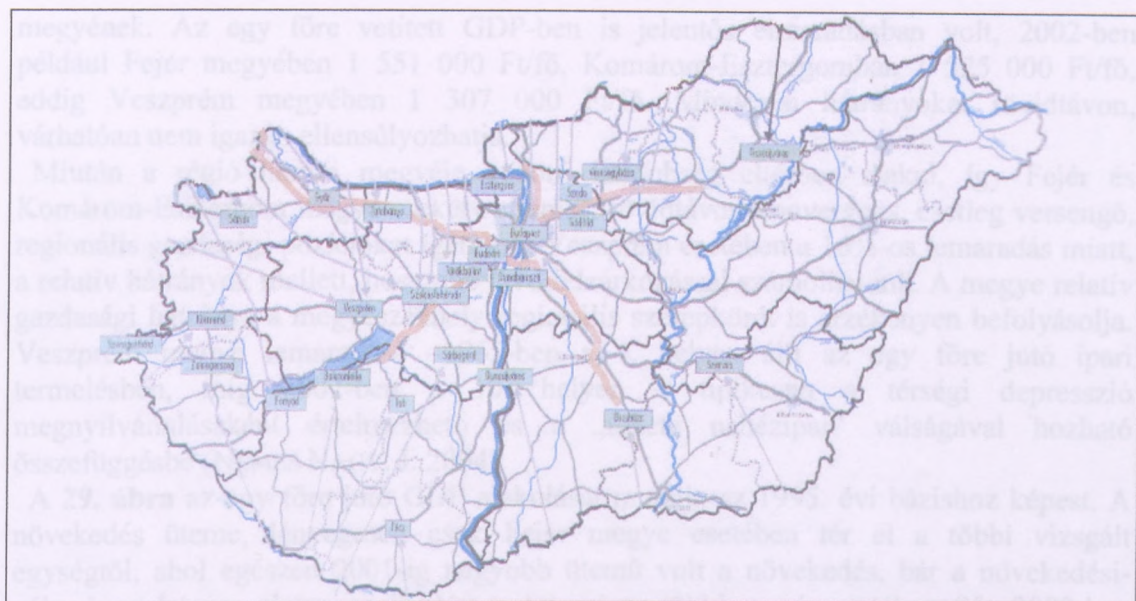
Régió	A külföldi működőtőke átlagos aránya (%) 1999-2001	GDP aránya (%) 1999. évben
Közép-Magyarország	67,2	43,9
Közép-Dunántúl	7,1	10,3
Nyugat-Magyarország	8,5	10,2
Dél-Dunántúl	2,3	7,4
Észak-Magyarország	6,4	8,3
Észak-Alföld	4,3	10,2
Dél-Alföld	4,5	9,7
Összesen:	100	100

A 13. táblázatban ránézésre megállapítható a pozitív korreláció, számítással a kapcsolat szorossága, $r^2= 0,94$ is. Ugyanakkor látható, hogy a Közép-Dunántúli Régió némileg kilóg a sorból, esetében alacsonyabb külföldi működőtőke részarány mellé magasabb GDP-arány tartozik, mint a következő Nyugat-Magyarországi Régió esetében. Ez összecseng a korábbi megállapításommal, amit az évenkénti részarány változás vizsgálata eredményezett, vagyis a régióban a működőtőke beáramlása mellett, egyéb tényezők (hazai tőke részesedése, korábbi jó pozíciók) is érezhetően befolyásolja a GDP alakulását. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a külföldi működőtőke áramlásának irányát a meglévő GDP részaránya területi elhelyezkedése legalább annyira befolyásolja, mint az fordítva is igaz. Így, tehát valódi kölcsönhatásról beszélhetünk ebben a vonatkozásban. Az is látható ugyanakkor, hogy bár a GDP termelésében a Közép-Magyarországi Régiónak igen magas a részaránya, azért az koránt sincs arányban az oda áramló külföldi működőtőke nagyságával.

Ha megvizsgáljuk a hazai fejlődési zónák geográfiai sajátosságait, akkor megállapítható, hogy azok alapvetően négy meghatározó földrajzi tényező mentén szerveződnek.

Ezek:

- A nyugati országhatár
- Az ország fővárosa és közvetlen környezete
- Az autópályák térszerkezeti elhelyezkedése
- A térszerkezetben kiemelt fontossággal bíró, sziget jellegű nagyobb városokhoz köthető agglomerációs koncentrációk

28. ábra: A külföldi zöldmezős beruházások térbeli eloszlása, 1996-ig

Forrás: (Árva L.-Katona K.-Ivics M.-Schlett A. .2002, alapján saját szerkesztés)

A Közép-Dunántúli Régió döntő része – Fejér, Komárom-Esztergom megye – a felsorolt fejlesztési zónák által meghatározott térben helyezkedik el. A térbeliség a négy felsorolt tényezőre fókuszálva döntő, ha nem is kizárólagos fontosságú elem. Mint láttuk, a külföldi működőtőke beáramlása Veszprém megyét éppen csak, hogy az átlagos mértékben érintette. Az 1% körüli részaránya, még a keleti megyékkel összevetve is alacsony, holott komoly munkaerő bázissal, nagy ipari üzemekkel rendelkezett a rendszerváltás előtti időszakban. Jelentős középvárosai, markánsan urbánus tereket biztosítanak a tőke érvényesüléséhez. Vajon miért nem tudott megközelítően sem annyi működő tőkét bevonni, mint a másik két megye?

Ha elfogadjuk, hogy a regionális potenciál egy-egy térség endogén forrásainak összessége (RECHNITZER J. 1993), akkor a változások nyomán bekövetkező exogén hatások aktivizálhatják ezt az induló, esetleg korábban nem is kellően mobilizálható, netán rejtett adottság halmazát. Így új lehetőségek, fejlődési irányok bontakozhatnak ki a hatások nyomában. Ez esetben azonban döntő tényező lehet, hogy egy adott régió hogyan képes felmérni endogén forrásait, hogyan képes kapcsolódási pontokat teremteni a megtermékenyítő külső hatások számára?

Említettem a kínálat orientált gazdasági stratégiát,⁴⁹ a „high-tech” közeli ismeretekkel rendelkező munkaerőt, az ilyen irányú technikák, technológiák relatív fejlettségét és a térszerkezetben való szerencsés elhelyezkedését. Veszprém esetében ezek a tényezők alig, vagy egyáltalán nem érvényesültek. Egy adott területrendszer sikerét a gyorsabb alkalmazkodás biztosíthatja (ENYEDI GY. 1997).

Veszprém viszont nem alakított ki markáns kínálat orientált gazdasági stratégiát. Munkaereje zömmel a korábbi nehézipari, bányászati, kohászati ismeretekkel, a megye területe a posztmodern gazdaságfejlődés által meghaladott termelői kapacitásokkal rendelkezett. Térszerkezeti elhelyezkedése pedig, a felsorolt négyes tőkevonzási tényező tekintetében hátrányos volt.

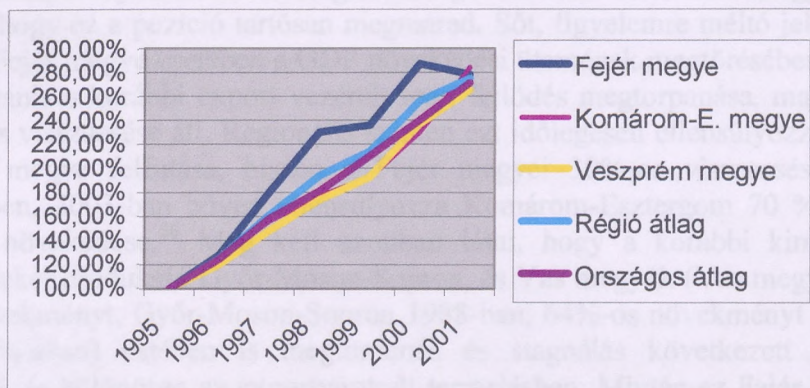
Veszprém megye GDP-je 2003-ban, 2,9% volt, az országos részarány alapján, ugyanannyi, mint a lényegesen kisebb és kevesebb lélekszámú Komárom-Esztergom

⁴⁹ Önmagában nem csodafegyver, de a többi tényezővel együtt, amely a felsorolásban szerepel egymást erősítő hatásuk révén, az lehet.

megyének. Az egy főre vetített GDP-ben is jelentős elmaradásban volt, 2002-ben például Fejér megyében 1 551 000 Ft/fő, Komárom-Esztergomban 1 525 000 Ft/fő, addig Veszprém megyében 1 307 000 Ft/fő. Mindezen hátrányokat rövidtávon, várhatóan nem igazán ellensúlyozhatja.

Miután a régió három megyéje közötti különbség eltérően alakul, így Fejér és Komárom-Esztergom megye csekély eltérése, rövidtávon konvergencia, esetleg versengő, regionális gazdasági pozíciókat ígér, míg Veszprém esetében a 16%-os lemaradás miatt, a relatív hátrányok mellett, hosszabb távú felzárkózással számolhatunk. A megye relatív gazdasági hátránya a megyeszékhely regionális szerepkörét is érzékenyen befolyásolja. Veszprém megye lemaradása –1965-ben a 4. helyen állt az egy főre jutó ipari termelésben, míg 2002-ben a 10. helyen – tipikusan a térségi depresszió megnyilvánulásaként értelmezhető és a „fekete nehézipar” válságával hozható összefüggésbe (NEMES NAGY. J. 2004).

A 29. ábra az egy főre jutó GDP alakulását mutatja az 1995. évi bázishoz képest. A növekedés üteme, lényegesen csak Fejér megye esetében tér el a többi vizsgált egységtől, ahol egészen 2001-ig nagyobb ütemű volt a növekedés, bár a növekedési-pálya kevésbé egyenletes emelkedést mutat, mint a többi egység esetében. Sőt, 2000-ben meg is törik a Fejér megyére jellemző növekedési-pálya, és csökkenési irányba fordul.

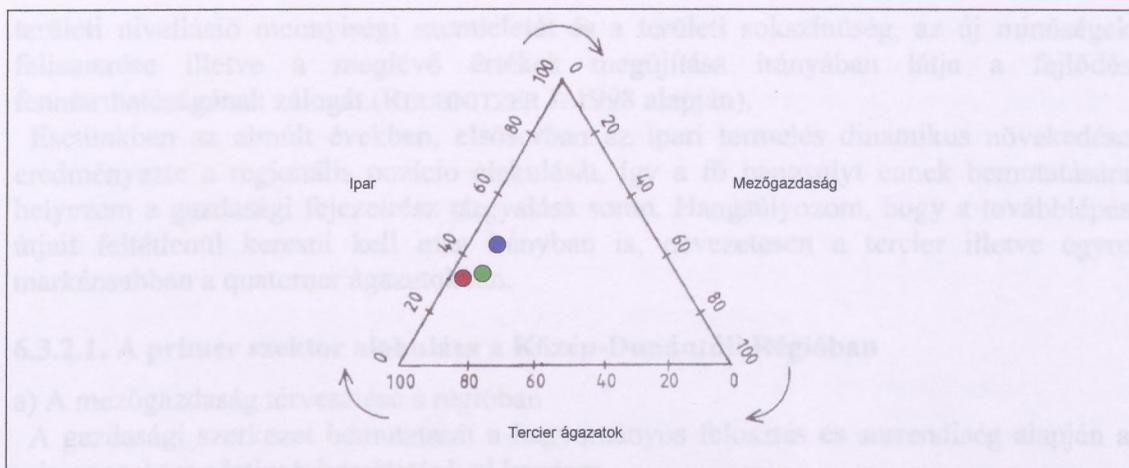

29. ábra: Az egy lakosra jutó GDP alakulása folyó áron, (1995=100)
Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

6.3.2. A régió gazdasági szerkezetének összetevői napjainkban

A régió foglalkoztatási viszonyainak bemutatása során a 20. ábrán a foglalkoztatás gazdasági ágankénti megoszlását országos összevetésben ábrázoltam. Az ábra analógiájára a bruttó hozzáadott érték előállításának ágazati megoszlását regionális és országos szinten a 30. ábrán szemlélhetjük meg. A vizsgált régió jelentősen eltér az előállítás országos szerkezeti jellemzőitől, de még a központi régió nélküli struktúrában is szemmel látható az eltérés. Egyértelműen az ipar által dominált a GDP előállítása a Közép-Dunántúli Régióban, míg országosan a terciér illetve a hozzá számolt quaterner ágazatok dominanciája tapasztalható. Fontos, hogy az 1990-es évek GDP növekményeinek hátterében a regionális versenyképesség területileg eltérő alakulása mögött, a versenyképes ipari termelés növekedésének különbözősége húzódott meg, így ez jelentette a fő differenciáló tényezőt a vidéki régiókban.

Budapest esetében már inkább a terciér és quaterner ágazatok növekedési jellemzői váltak meghatározóvá. Összhangban azzal a fejlődési pályával, ami a posztmodern gazdaságfejlődési szakaszban a regionális gazdaságpolitika jellemző sajátossága.

30. ábra: A bruttó hozzáadott érték előállításának megoszlása gazdasági ágak szerint

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

Jelölések:

■ Közép-Dunántúli Régió adata ■ Magyarország teljes országos adata ■ Magyarország adata, a központi régió nélkül

Az, hogy az ipari termelés dominanciája, egy megváltozott termelési szerkezet mellett jelentős versenyelőnybe hozta a vizsgált térséget az 1990-es években, egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez a pozíció tartósan megmarad. Sőt, figyelemre méltó jelenség, ami a **29. ábrán** Fejér megye esetében a GDP növekedési ütemének megtörésében ölt testet. E mögött ugyanis a korábbi export vezérelt ipari fejlődés megtorpanása, majd 2003-ban, már 20%-os visszaesése áll. Regionális szinten ezt időlegesen ellensúlyozza Komárom-Esztergom megye felfutása, hiszen a Fejér megyei 30%-os visszaesést a külpiaci értékesítésben, 2003-ban bőven ellensúlyozza Komárom-Esztergom 70 %-os külpiaci értékesítés növekedése.⁵⁰ Meg kell azonban látni, hogy a korábbi kimagasló ipari növekményeket produkáló Győr-Moson-Sopron, és Vas megyék (Vas megye 1995-ben, 50%-os növekményt, Győr-Moson-Sopron 1988-ban, 64%-os növekményt produkált az előző év %-ában) estében is megtorpanás és stagnálás következett be az ipari termelésben, és különösen az exportvezérelt termelésben. Miután ez Fejér megyében is bekövetkezett, várhatóan Komárom esetében sem lesz tartós a növekedési pálya dinamikája, ami akkor is feltételezhető, ha figyelembe vesszük NEMES NAGY JÓZSEF megállapítását arról, hogy Komárom-Esztergom megye 1965-ben is az első helyen állt az egy főre jutó ipari termelésben, és lényegében ezt a pozícióját szerezte vissza 2003-ban.

Kérdés persze az is, hogy feltétlen az ipari pozíciók bebetonozása jelenti-e a régió tartósan nyertes regionális pozíciója megőrzésének kulcsát? Egy adalék a kérdés lehetséges megválaszolásához, hogy Budapest 1965-ben második volt az egy főre jutó ipari termelés listáján és a változatlanul megőrzött térszerkezeti pozíciói mellett, ma már csak a hatodik, miközben a GDP előállításában ma is magasan az első.

A területi különbségek kiegyenlítődéseként neoklasszikus egyensúly elméleten nyugvó megközelítése – tőke, munka, információk (technológiák) szabad áramlása – (RICHARDSON, H. W.1969), a nemzetek közötti versenyben hosszútávon valóban bizonyos konvergenciát eredményez. Egy kis ország, kicsi és mesterséges régióiban, – modern gazdaságfejlődésre utaló⁵¹ – az ipari eredőkkel bíró fejlődési pályák tartóssága azonban megkérdőjelezhető. A posztmodern megközelítés egyébként meg is haladja a

⁵⁰ NEMES NAGY, J. 2004. adatai szerint.

⁵¹ Az ipari eredőkkel bíró fejlődési pályák tartóssága azonban megkérdőjelezhető. A posztmodern megközelítés egyébként meg is haladja a

területi nivelláció mennyiségi szemléletét és a területi sokszínűség, az új minőségek felismerése illetve a meglévő értékek megújítása irányában látja a fejlődés fenntarthatóságának zálogát. (RECHNITZER J. 1998 alapján).

Esetünkben az elmúlt években, elsősorban az ipari termelés dinamikus növekedése eredményezte a regionális pozíció alakulását, így a fő hangsúlyt ennek bemutatására helyezem a gazdasági fejezet rész tárgyalása során. Hangsúlyozom, hogy a továbblépés útjait feltétlenül keresni kell más irányban is, nevezetesen a tercier illetve egyre markánsabban a quaterner ágazatokban.

6.3.2.1. A primer szektor alakulása a Közép-Dunántúli Régióban

a) A mezőgazdaság térvesztése a régióban

A gazdasági szerkezet bemutatását a hagyományos felosztás és sorrendiség alapján a primer szektor adatainak ismertetésével kezdem.

Régióinkban a mezőgazdasági tevékenység súlyának csökkenése a hatvanas években már érezhetővé vált az egyre inkább fellendülő ipari termelés, iparosodás következtében. Fejér megye korábban jellegzetes agrártípusú megye képét mutatta, ahol a mezőföldi kiváló talajadottságokból fakadó komparatív előnyök kihasználására szerveződő nagybirtokrendszer volt a jellemző a II. világháborút megelőzően. A régiónak a kisalföldi részén szintén hasonló adottságok mellett folyt a termelés. Jelentős nagybirtokok (Bábolna) adták a mezőgazdasági termelés nagy hányadát. Ezt a nagybirtokrendszert, egy speciális az alfölditől eltérő szerkezetű és jellegű tanyavilág látta el munkaerővel. ILLYÉS GYULA, Puszták Népe c. művéből nyerhetünk autentikus információkat erről a világról, hozzátéve, hogy az adott kor, adott viszonyait nem könnyű ma, a mai viszonyok ismeretében hasonló látásmóddal értékelni.

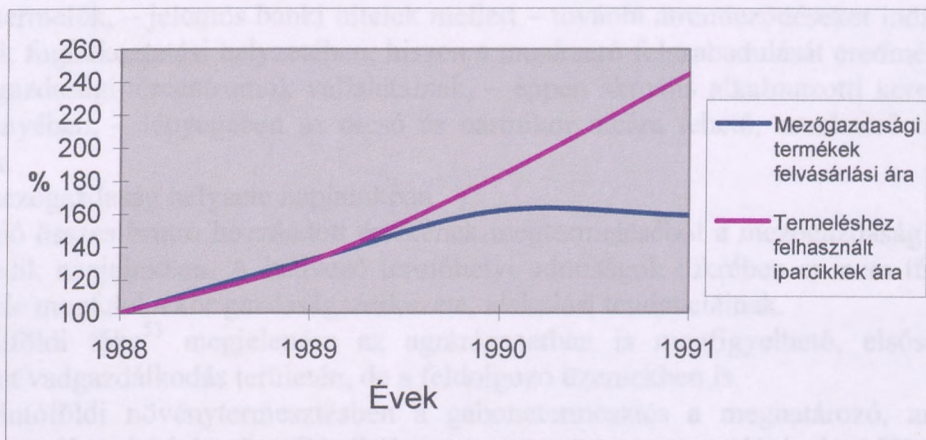
Rövid kitérő után, amit a földosztás és az azt követő kis- és középparaszti gazdaságok által gerjesztett fellendülés követett, beindult a kolhoz-nagybirtok jellegű szövetkeztetés és az állami gazdaságok láncolatának kialakítása. Ennek gyötrelmeiről, lélek- és társadalomromboló hatásairól kevesebb irodalmi értékű alkotás maradt fenn. Nyomait azonban még napjainkban is felfedezhetjük a mezőföldi falvak lakóinak szocializációs viszonyaiban, a még élők, de esetenként a leszármazottak egyéni, sőt családi tragédiáktól terhes lelki zavaraiiban és kilátástalanságaiban. Egykor volt mintagazdák, módos parasztok leszármazottjai tengődnek egy elveszett, elvett világ, zsákutcában végződött átalakításai nyomán, a modern mezőgazdálkodásra képtelen, hitehagyott állapotban. A „puszták népe” helyett a „kocsmák népe” korszaka köszöntött a települések jelentős részére.

A nagyüzemi mezőgazdaság a nyolcvanas évek elejére eljutott fejlődése csúcsára, ekkor valóban figyelemre méltó eredményeket produkált, ám ma is feltáratlan még, hogy mindezt milyen áron? Milyen környezeti hatások, milyen szocializációs torzulások, milyen településfejlődési traumák maradtak rejtve a dinamikus fejlődés mögött? Ezzel együtt, ez a felfutás nem volt tartós. A struktúra belső ellentmondásai gyorsan a felszínre törtek. A falvak fiatal, mobil népessége a városokba áramlott, a központi szándékoknak megfelelően.⁵²

A kezdetben nagy reményekkel induló melléküzemágak, a kevésbé kvalifikált, szocializációjában fejletlen, kétkezi munkaerő termelési ismereteinek szűkös

⁵² A kilencvenes évek elején egyre feleslegesebbé váltak ott is. Ekkor a leszakadók körében elindult egy visszaáramlás, tovább rontva az amúgy is szociális feszültségekkel terhes falvak helyzetét.

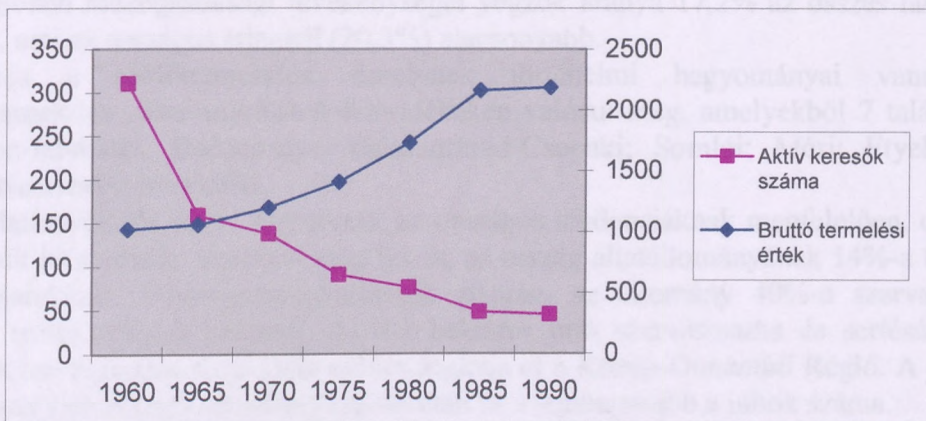
kapacitására építve, rendre ellehetetlenültek. Így a továbbiakban lényegében a tőke kivonás eszközeivé váltak. A tőke kivonás egyébként is erőteljessé vált az 1980-as évek végére, hiszen az agrárolló folyamatos nyílása jellemezte ezt az időszakot, miközben az ország export bevételeinek legnagyobb hányadát a mezőgazdaság állította elő. Lényegében ezt az időszakot tekinthetjük a múlt században a falvak népe, második nagy kifosztásának. Ez természetesen nemcsak mezőföldi specialitás volt, hanem országos jelenség.

31. ábra: Az agrárolló nyílása az 1980-as évek végén

Forrás: KSH-adatok (1991) alapján saját számítás és szerkesztés

A 32. ábra a nagyüzemi termelés következtében a mezőgazdasági foglalkoztatásból élők számának drasztikus csökkenését és párhuzamosan a termelési érték nagyarányú növelését illusztrálja. A folyamat világjelenség volt, amit a gépesítés, a kemikáliák alkalmazása és a termék-specifikus termelési rendszerek kialakulása generált.

32. ábra: Az aktív keresők és a bruttó termelési érték folyóáras alakulása a mezőgazdaságban, 1990-ig

Forrás: saját adatgyűjtés és szerkesztés

A rendszerváltás utáni időszakban a mezőgazdaság termelési viszonyai tovább romlottak. Részből a kárpótlás nyomán kialakult birtokszerkezet pillanatnyi zavarai, de sokkal inkább a mezőgazdasági feldolgozó üzemek felelőtlen és átgondolatlan privatizációja okozta a problémát. Esetenként a humán erőforrás hiánya és a termelési kultúra, a falusi társadalom termelési hagyomány-láncolatának megszakadása is jelentősen rontotta az ágazat pozícióit.

Napjainkra lényegében válság jellegű állapotok mutatkoznak a szektorban, amit az EU - csatlakozás kapcsán fellépő zavarok tesznek teljessé. A birtokszerkezet ugyan, ha lassan is, de változik. Valójában a pillanatnyi zavarok után az 1990-es évek közepén

viszonylag gyorsan egyensúlyba került a bérleti rendszer kialakulásával. A sztereotip „elaprózott birtokszerkezet” inkább mondvascsinált probléma volt, hiszen a tényleges használók gyorsan kialakították az 50-60 hektáros gazdaságokat, amelyek életképes része napjainkra 200-300 hektáros méreteket öltött, sőt az egyre inkább ellehetetlenülő mezőgazdasági termelők jó része felhagyott a gazdálkodással, ami további birtokkoncentrációkat eredményezett. Így a régióban fokozatosan teret nyernek a már nagybirtoknak számító 500 hektár feletti gazdaságok. A gépesítésben minőségi váltásra képes termelők, – jelentős banki hitelek mellett – további átrendeződéseket indítottak el a falvak foglalkoztatási helyzetében, hiszen a munkaerő felszabadulását eredményezték. Így a gazdasági-tércentrumok vállalatának, – éppen aktuális alkalmazotti keresletének függvényében, – lényegében az olcsó és bármikor utcára tehető, munkaerő tartalékát jelentik.

b) A mezőgazdaság helyzete napjainkban

A régió összes bruttó hozzáadott értékének megtermeléséből a mezőgazdaság 4,8%-al részesedik napjainkban. A kedvező termőhelyi adottságok tükrében ez nem túl magas arány, de megfelel a kor gazdaságszerkezetének, alakulási tendenciáinak.

A külföldi tőke⁵³ megjelenése az agrárágazatban is megfigyelhető, elsősorban a vadászat vadgazdálkodás területén, de a feldolgozó üzemekben is.

A szántóföldi növénytermesztésben a gabonatermesztés a meghatározó, amelynek országos súlya is jelentős. Búzából az ország összes termelésének 15%-a innen származik, mellette a kukorica, napraforgó, árpatermesztés 10% körüli részaránya jellemző. Minden gabonaféleség, de cukorrépa, lucerna vonatkozásában is az országos termésátlagok feletti termelést lehet betakarítani a régió mezőgazdasági területein, ami 2002-ben az ország termőterületeinek 11,3%-át jelentette, mintegy 878 ezer hektár nagyságrendben.

A régióban mezőgazdasági tevékenységet végzők aránya 17,2% az összes lakosságra vetítve, ami az országos átlagnál (20,3%) alacsonyabb.

Jelentős a szőlőtermesztés, amelynek történelmi hagyományai vannak. A szőlőtermesztés zöme minősített borvidékeken valósul meg, amelyekből 7 található itt (Balaton-felvidéki; Badacsonyi; Balatonfüred-Csopaki; Somlói; Móri; Etyek-Budai; Ászár-Neszmélyi borvidék).

Az állattenyésztés súlya, ugyancsak az országos tendenciáknak megfelelően, csökkent az elmúlt időszakban, azonban még így is, az ország állatállományának 14%-a található itt napjainkban. Számosállat-egyenérték alapján, az állomány 40%-a szarvasmarha, 30%-a sertés, 10%-a baromfi. A 100 hektárra jutó szarvasmarha és sertésállomány tekintetében egyaránt a második helyet foglalja el a Közép-Dunántúli Régió. A juhászat is jelentős a térségben, az alföldi régiók után itt a legmagasabb a juhok száma.

A vadászat és halászat szerepe is számottevő, mind a nagyvadász, mind az apróvadász területek megtalálhatóak itt. A halászatban pedig a balatoni és velencei-tavi halász- és horgászlehetőségek mellett, a Sárvíz térség vízvilága is számos lehetőséget biztosít.

Az utóbbi években fejlődésnek indult a falusi turizmus is, amely tevékenység a vidéki térségekben a mezőgazdasági termelést kiegészítő jövedelem forrása lehet.

⁵³ 2001-ben 88 külföldi érdekeltségű vállalkozás működött a mezőgazdaság területén a régióban.

6.3.2.2. Ipari tényezők

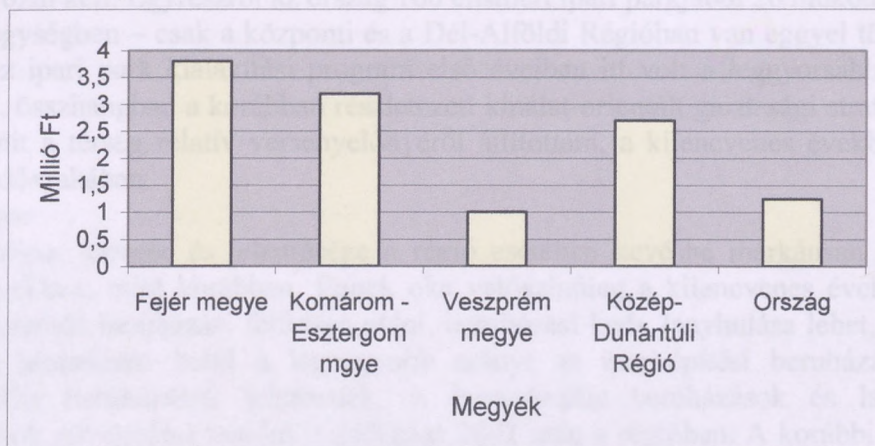
a) feldolgozóipar

Megfigyelhető régióink esetében, hogy az ipar szerepe a legjelentősebb, úgy az országos, vidéki regionális összevetésben, de még inkább a teljes regionális összevetésben.

A természetföldrajzi és társadalmi viszonyok leírása során ismertetett tényezők és a gazdaság kapcsolata, nyilvánvaló összefüggéseiből származik ez az eltérés.

A Közép-Dunántúli Régióban, amely a külföldi működőtőke áramlása irányának útjába esik, a tőkebefektetések ágazati megoszlása, legalábbis rövidtávon, alapvetően alkalmazkodik a priori természeti, társadalmi, gazdasági, és mint később látni fogjuk az infrastrukturális viszonyokhoz is.

Az is igaz természetesen, hogy a beáramló tőke nem a korábbi nehézipari centrumokat és főleg nem a meglévő kapacitásokat érintette, hanem a feldolgozóipar, a gépipar szegmenseiben indukált kiemelkedő növekedési potenciált. A régió 2002-ben az ország ipari termelésének negyedét produkálta, megelőzve a központi régiót is.⁵⁴ Fejér megyében az egy lakosra jutó ipari termelési érték 3,5-szerese volt az országos átlagnak, így a régió belül is több mint felét állította elő Fejér megye, az iparban megtermelt GDP-nek. Láthattuk, hogy az utóbbi években Komárom-Esztergom megye is komoly előretörést ért el az ipari fejlesztések terén, itt is elsősorban a feldolgozóipar vált húzó ágazattá (33. ábra).

33. ábra: Az egy lakosra jutó ipari termelés

Forrás: KSH-adatok (2002) alapján saját szerkesztés

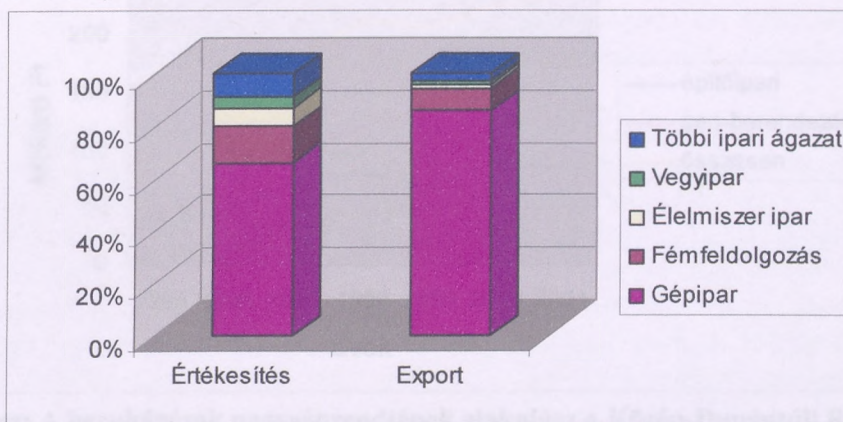
A gépipar kiemelkedő részaránya, a feldolgozóiparon belül, elsősorban az elektronikai, számítástechnikai gépek, híradástechnikai berendezések, közúti járművek, alkatrészek gyártásában nyilvánul meg. A kapacitások növekedése következtében, ezek a területek a folyamatosan növekvő export meghatározó bázisai (34. ábra).

A kivitel fő iránya napjainkban az Európai Unió, míg a rendszerváltás előtt a gépipari kivitel elsősorban a KGST-országokba irányult. Ez a versenyképesség szempontjából fontos tényező, ami nyilvánvalóan a multinacionális vállalatok tőkebefektetései nyomán válhatott – a szerkezetváltás eredményeként – lehetségessé. A hazai vállalkozások növekvő értékesítési részaránya is érzékelhető, ám a piacváltás alapvetően a külföldi működőtőke piaci igényeinek megfelelően zajlott le.

A régió ipari struktúrájának alakulását lényegesen befolyásolta az ipari parkok rendszerének kialakulása. Székesfehérvár és környéke korábban említett, kínálati jellegű

⁵⁴ Magyarország Régiói c. kiadvány szerint, KSH 2003

gazdaságfejlesztési stratégiájában az ipari parkok kialakítása volt az egyik legjelentősebb tényező.

34. ábra: Az ipari értékesítés szerkezete a régióban

Forrás: KSH-adatok (2002) alapján saját szerkesztés

Ezek menetközben, általában innovációs centrumokká is alakultak, így biztosítva a még nagyobb szerepet a térség fejlesztésében. A régióban ma már 26 ipari park biztosít letelepedési lehetőséget a külföldi, de a belföldi működőtőke számára is (**11. melléklet**).

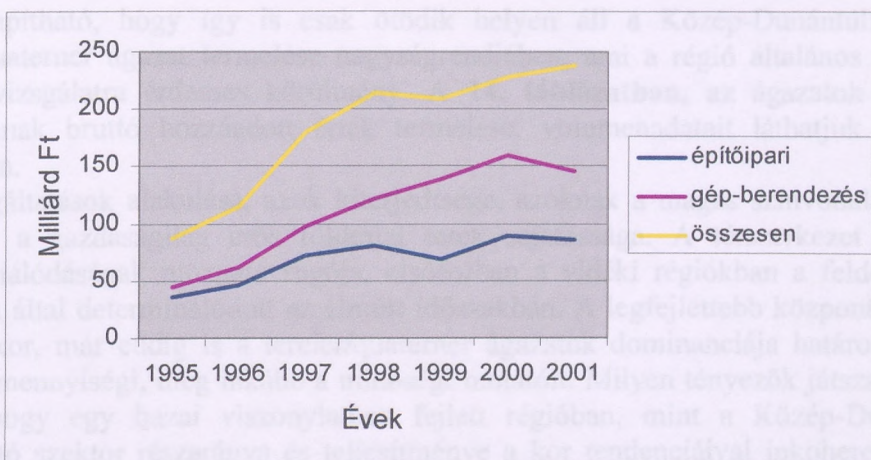
Az ipari parkok szerepét és jelentőségét a vizsgált régió fejlődésében feltétlen hangsúlyozni kell. Egyrészt az ország 160 elismert ipari parkjából 26 működik ebben a területi egységben – csak a központi és a Dél-Alföldi Régióban van eggyel több –, más részből az ipari park kialakítási program első éveiben itt volt a leggyorsabb a parkok kiépítése, összhangban a korábban részletezett kínálat-orientált gazdasági stratégiával és azzal, amit a térség relatív versenyelőnyéről állítottam, a kilencvenes években történt felfutás időszakában.

b) építőipar

Az építőipar szerepe és jelentősége a régió esetében kevésbé markánsan alakult az elmúlt években, mint korábban. Ennek oka valószínűleg a kilencvenes évek második felének jelentős beruházási felfutása utáni, beruházási kedv lanygulása lehet, hiszen az építőipar termelésén belül a legnagyobb arányt az ipari-építési beruházások és a kommunális beruházások jelentették. A kommunális beruházások és lakásépítési beruházások növekedési trendje is csökkent 2002 után a régióban. A korábbi építőipari termelés döntő hányadát a kisvállalkozások (50 fő alattiak) végezték, így a megtorpanás, elsősorban a hazai tulajdonú vállalkozások prosperitását érintette kedvezőtlenül. Ennek legmarkánsabb jeleit napjainkban tapasztalhatjuk, amikor a lakóparkok építése nyomán számtalan csődeljárásról, körbe tartozásról, és jelentős kifizetetlen alvállalkozói követelésekről olvashatunk a napi hírek között.

c) beruházások

A beruházási tevékenység a régióban, 1995-2001 években lényegében folyamatosan és dinamikusán emelkedett (**35. ábra**). Kivételt a 1998-1999 közötti időszakban tapasztalhatunk, amikor az építőipari beruházások esetében megtörik a növekedés és egy hullámzó vonalú trend alakul ki a régióban. A 2000-2001-es időszakban viszont, mindkét fő beruházási kategóriában visszaesés tapasztalható, ami az összes beruházások növekedési dinamikáját is megtöri.

35. ábra: A beruházások nagyságrendjének alakulása a Közép-Dunántúli Régióban

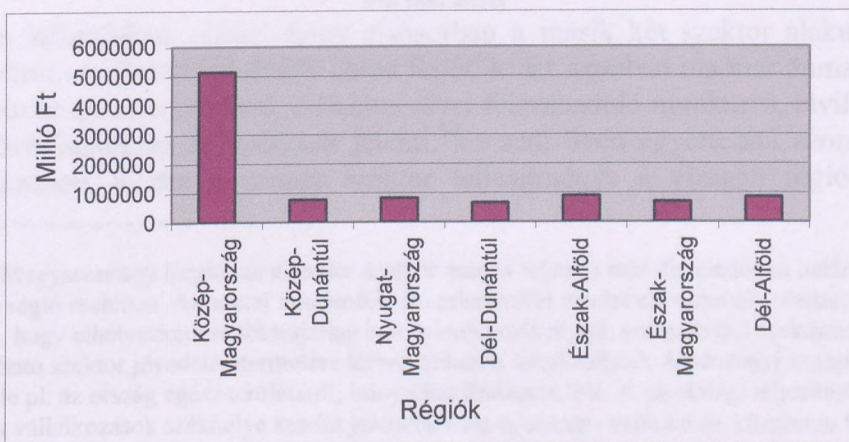
Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

A beruházások döntő hányada az ipar, ezen belül a gépipar területén valósult meg; jelentős a szállítás, távközlés területén realizálódott beruházások volumene, és a 2000 utáni időszakban komolyabb környezetvédelmi beruházások is megvalósultak, elsősorban Veszprém megye területén. Ezek értéke 2001-ben meghaladta a 10 Mrd. Ft-ot. Ennek 45%-a Veszprém megyébe áramlott.

A külföldi tőkeberuházások jelentős része szintén az ipari-gépipari szférában valósult meg úgy, hogy az országos aránynál lényegesen magasabb, mintegy 80%-ban a megvalósult gépipari beruházásokat külföldi tőkéből finanszírozták. Ez jelentős anyagi-műszaki összetétel változást eredményezett, nemcsak a mennyiségi, de a minőségi színvonal emelkedését is biztosította.

6.3.2.3. Tercier, (quaterner) szektor

A régió tercier szektorának helyzetét, a foglalkoztatottság megoszlásában, és a bruttó hozzáadott érték előállításában a **20. és a 30. ábrán** már bemutattam. Mindkét vonatkozásban érzékelhető, hogy mind országos viszonylatban, mind a vidéki régiók viszonylatában relatíve alacsony a harmadik szektor részaránya a Közép-Dunántúli Régióban. Ez azonban még nem jelentené azt, hogy volumenében is alacsonyabb, mint a többi régióban, már csak a központi régió erős torzító szerepe miatt sem. A **36. ábrán** azonban láthatjuk, hogy volumenében hogyan viszonyul a régióban a tercier szektor által előállított bruttó hozzáadott érték a többi régió hasonló adatához.

36. ábra: A tercier szektorban előállított bruttó hozzáadott érték nagysága

Forrás: KSH 2003

Megállapítható, hogy így is csak ötödik helyen áll a Közép-Dunántúli Régió a tercier/quaterner ágazat termelése nagyságrendjében, ami a régió általános fejlettsége mellett vizsgálatra érdemes körülmény. A **14. táblázatban**, az ágazatok három fő csoportjának bruttó hozzáadott érték termelése, volumenadatait láthatjuk regionális bontásban.

A szolgáltatások alakulása, azok kiterjedtsége, azoknak a magas színvonala, a fejlett térségek, a gazdaságilag erős földrajzi terek sajátossága. A térszerkezet gazdasági differenciálódásának mozgó rugója, elsősorban a vidéki régiókban a feldolgozóipar alakulása által determinálódott az elmúlt időszakban. A legfejlettebb központi régióban ugyanakkor, már eddig is a tercier/quaterner ágazatok dominanciája határozta meg a fejlődés mennyiségi, még inkább a minőségi mutatóit. Milyen tényezők játszanak közre abban, hogy egy hazai viszonylatban fejlett régióban, mint a Közép-Dunántúl, a szolgáltató szektor részaránya és teljesítménye a kor tendenciáival inkoherens módon alakul?

A kérdés megválaszolásához, a központi régió figyelmen kívül hagyásával⁵⁵tisztázni kell, milyen tényezők befolyásolják a szolgáltató szektor fejlődésének alakulását?

14. táblázat: A bruttó hozzáadott érték ágazati megoszlása a régiókban, 2002

Régió	Primer ágazat	Szekunder ágazat	Tercier ágazat	Ágazatok összesen
Millió Ft				
Közép-Magyarország	61 274	1 553 118	5 140 118	6 754 510
Közép-Dunántúl	62 372	626 083	754 093	1 442 548
Nyugat-Magyarország	63 430	643 340	808 471	1 515 241
Dél-Dunántúl	79 335	320 828	655 979	1 056 142
Észak-Magyarország	49 938	462 967	687 685	1 200 590
Észak-Alföld	104 160	463 318	893 401	1 461 879
Dél-Alföld	123 839	403 963	848 922	1 376 724
Összesen:	554 348	4 474 617	9 788 669	14 807 634

Forrás: KSH

Adódik a kézenfekvő válasz, hogy elsősorban a másik két szektor alakulása. Így a tercier szektor amolyan maradvány elven fejlődik. Ez azonban ma már önmagában nem igaz. A primer szektor súlyának csökkenésével felszabaduló munkaerő, elvileg a tercier szektor bővülésének az utánpótlását jelenti,⁵⁶ ez sem ilyen egyértelmű azonban a fenti adatok tükrében, hiszen a primer szektor teljesítménye a vizsgált régióban volt a

⁵⁵ A Közép-Magyarországi Régióban a tercier szektor aránya teljesen más dimenzióban határozódik meg, mint a többi régió esetében. Az adatai mindenféle összehasonlító mérést eltorzítanak, ráadásul az a hipotézisem, hogy elhelyezkedése földrajzilag befolyásolja más régiók szolgáltatási szektorának alakulását is. A szolgáltató szektor jövedelemtermelése térben nehezen lokalizálható. A pénzügyi szolgáltatások igénybevétele pl. az ország egész területéről, irányulhat Budapest felé. A gazdasági teljesítmények adatai jellemzően a vállalkozások székhelye szerint jelennek meg és számos vállalkozás központja Budapest, miközben a szolgáltatást az ország területén térben dekoncentráltan, vagy akár globálisan végzik.

⁵⁶ Mint ahogy a klasszikus ipari jellegű társadalmak, fellendüléseinek időszakában az ipari munkásság bővítésének a bázisát is jelentette.

második legalacsonyabb 2002-ben, a vidéki régiók között, amihez nem párosult a második legmagasabb vidéki mutató a tercier szektorban.

15. táblázat: A tercier ágazatok egy főre jutó, bruttó hozzáadott érték termelése régióként, 2002

Régió	A tercier ágazatok teljesítménye/fő	Rangsor
Közép-Magyarország	1,816	1
Közép-Dunántúl	0,677	3
Nyugat-Magyarország	0,805	2
Dél-Dunántúl	0,666	4
Észak-Magyarország	0,537	7
Észak-Alföld	0,577	6
Dél-Alföld	0,624	5
Összesen:	0,967	-

Forrás: KSH

A tercier szektor értékeit érdemes standardizálni, egy főre vetítve, hiszen a népesség száma feltehetőleg befolyásolja a mért értékek volumenét. A **15. táblázat** alapján látható, hogy alapvetően a „helyükre kerülnek” a dolgok, hiszen a lakosságszám figyelembe vételével lényegesen változik a sorrend a régiók között. Ez jelzésértékű arra nézve, hogy a szolgáltató szektor teljesítménye volumenét, a lakosságszám, egy adott térben számottevően befolyásolja.⁵⁷ A Nyugat-Dunántúli Régió is „kilóg a sorból,” hiszen magasabb primer szektor súlyához, magasabb tercier adat társul. Természetesen számtalan mérhető és kevésbé mérhető tényezőt figyelembe lehet venni, ami befolyásolja a tercier szektor fejlődését, mivel elsősorban a geográfiai tényezők vizsgálata a célkitűzésem, nézzük meg, hogyan hatnak az alábbi földrajzi tényezők, a vidéki régiók, tercier szektorai teljesítményeire:

- Népsűrűség
- Urbanizációs viszonyok
- Földrajzi elhelyezkedés (centrum-periféria)

Az input adatok standardizálása:

Magyarázó változók:

Népsűrűség: fő/km² 2002. évi adat

Urbanizációs viszonyok: Városok száma; városi lakosság száma (1000 fő), 2002 évben.

A városok száma és a lakosság száma is befolyásolja a szolgáltatások alakulását, de a két tényező viszonylatában is a városi lakosság száma meghatározó. A városi funkciókkal,

⁵⁷ Mint korábban láthattuk az ipar esetében ez korántsem így áll, hiszen az egyik legkevesbé népes megye Komárom-Esztergom az iparilag legfejlettebbnek számító terület az országban.

viszont eleve együtt járnak bizonyos szolgáltatási elemek, amelyeknek a mérésben is meg kell jelennie, de ezek feltehetőleg nem meghatározóak, hiszen napjainkra a városok jelentős hányada olyan kisváros, amelynek a lakossága nem éri el a 10 000 főt sem. Számtalan funkcióhiányos, jelentősebb szolgáltató potenciál híján lévő településről van ez esetben szó. Ezért a regionális mérőszámot úgy alakítom ki, hogy a régiók városi lakossága lélekszámát, szorzom $1 + \frac{100}{\text{városok száma}}$ -al, ami realisabb pozíciót biztosít az urbanizációs tényező részére a modellben.

Földrajzi tényezők: Hipotézisem szerint Budapest földrajzi közelsége befolyásolja a szolgáltató szektor alakulását, két irányban is. Egyrészt, a szolgáltatók bizonyos távolságból szívesebben húzódnak a főváros felé, másrésztől a szolgáltatást igénybe vevők is hasonlóan cselekszenek. Ez a vizsgált régióban különösen érezteteti hatását, de hatással van az országos szolgáltatási struktúrára is. A távolság növekményének függvényében, azonban ez a hatás vélhetően egyre kisebb, ami viszont a szolgáltató szektor bővítésére ösztönöz, az általam „külső régiókként” megjelölt körben. Regionális kontraszelekciót eredményez Budapest térbeli közelsége, vagy távolsága a régiók viszonyában.

Mérőszámként a régiós megyeszékhelyek átlag távolságát veszem, mivel ezekben a központokban található a szolgáltatási potenciál legjelentősebb komponense, minden régióban.

Eredményváltozó:

A bruttó hozzáadott érték nagysága egy főre vetítve 2002 évben, a szolgáltatási szektorban. Adatok 1000 Ft-ban.

A modell vizsgálata előtt, szemrevételezve a független változókat, láthatjuk, hogy bizonyos fokú sztochasztikus multikollinearitás van a népsűrűség és az urbanizációs viszonyszám között, de feltételezem, hogy ez nem olyan fokú, ami értelmetlenné tenné a két tényező külön vizsgálatát. További gyengéje a modellnek, hogy kevés elemszám összefüggéseinek vizsgálatára szorítkozhatunk, és viszonylag szűk intervallumokat képeznek a mért adatok. Kiinduló adatainkat a **16. táblázat** tartalmazza.

16. táblázat: Kiinduló adatok a regressziós elemzéshez

Régió	Népsűrűség (fő/km ²)	Urb. mutató szám	Távolságok átlaga (km)	Bruttó hozáadott érték (ezer Ft/fő)
Közép-Dunántúl	100	814	74	678
Nyugat-Magyarország	89	721	184	806
Dél-Dunántúl	69	762	182	667
Észak-Magyarország	87	1509	139	537
Észak-Alföld	95	885	190	578
Dél-Alföld	74	1352	152	624

Forrás: KSH 2002, és Magyarország térkép mátrixok alapján, saját számítások

Miután a probléma valós gazdasági kérdéseket feszeget, nem elégedhetünk meg a magyarázó változók és az eredményváltozók pozitív korrelációja $r = 0,72$

megállapításával, hiszen ez egy többváltozós regressziós modellben, csak kevés információt jelent. A determinációs együtthatónk – a kapcsolat szorosságát jelzi – a három tényező változó és az eredményváltozó között $r^2 = 0,52$, közepes szorosságot mutat. A korrigált determinációs együtthatónk azonban, már csak 0,19, ami azt jelzi, hogy magyarázó változóink az alapsokaságból, lényegében semmit sem magyaráznak meg számunkra. Sajnos a kicsi elemszám és a szűk intervallumok is ezt az eredményt vetítették előre. Azt is tudjuk, hogy a központi régió adatai hiányoznak, ami az alapsokaság része, mégpedig esetünkben kiemelkedő része.

További probléma a szignifikancia, aminek a mutatója túl magas mindhárom függetlenváltozó esetében, ami a nullhipotézis megerősítése, azaz a vizsgált változók között nincs összefüggés, amit a t-próba is igazolni látszik, meglehetősen alacsony t-értékeivel. Egyenként vizsgálva a tényező változókat, a népsűrűség, lényegében korrelálatlan és gyakorlatilag semmit nem magyaráz a tercier szektor eredményeiből.

Az „urbanizáltság változónak” a Beta-értéke jelzés arra vonatkozóan, hogy ennek a változónak tulajdoníthatunk a legnagyobb jelentőséget az eredmények alakulásában. Ezt az urbanizáltsági mutatóra számított egyváltozós regresszióink is igazolja. $r = 0,70$; $r^2 = 0,50$. Javuló, de még így is szerény a Beta (7,65) érték, tehát még mindig gyenge a hatás az alapsokaságra vonatkozóan, bár esetünkben 37%-ot magyaráz, de még mindig elégtelen szignifikancia (0,11) és viszonylag alacsony megbízhatósági szint (74%) mellett.

A távolságra vonatkozó feltételezésem, még inkább gyenge lábakon áll, így elmondható, hogy az adott tényező változók közül komolyabb korrelációt, csak az urbanizációs mutatószám jelez, ám itt is relatíve alacsony megbízhatósági szint mellett, az alapsokaságra nézve, amit a null-hipotézist megerősítő szignifikancia szint is igazol. Következtetés: az általam eddig vizsgált geográfiai aspektusok a tercier szektor átfogó alakulását illetően, nem magyarázzák annak érdemi hányadát.

A következő lépésben visszatérek az urbanizáció hatásának vizsgálatára, hiszen ez volt az a változó, amelynek az elemzése leginkább informált a vizsgált kapcsolat alakulásáról. Szűk intervallum és kevés elem a méréshez – ezt induláskor megállapítottam –, ezért a regionális adatokat a továbbiakban megyékre bontom, a bruttó hozzáadott értéket pedig abszolút nagyság szerint vizsgálom, így szélesítve a mérési intervallumot. Kiinduló adatok a **17. táblázat** szerint.

17. táblázat: A megyék urbanizációs mutatói és a bruttó hozzáadott érték alakulása a tercier szektorban, 2002

Megyék	Urbanizáltsági mutató	Bruttó hozzáadott érték a tercier szektorban (millió Ft)
Fejér megye	262	297 490
Komárom-Esztergom megye	225	204 377
Veszprém megye	236	252 226
Győr-Moson-Sopron megye	259	380 012

Vas megye	153	205 565
Zala megye	163	222 894
Baranya megye	261	289 751
Somogy megye	170	220 487
Tolna megye	140	145 741
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	491	394 107
Heves megye	148	184 511
Nógrád megye	99	109 067
Hajdú-Bihar megye	524	362 609
Jász-Nagykun-Szolnok megye	358	234 931
Szabolcs-Szatmár megye	332	295 861
Bács-Kiskun megye	417	316 525
Békés megye	352	223 309
Csongrád megye	343	309 088
Budapest+Pest megye	3356	5 140 118

Forrás: KSH és saját számítások

Először csak a vidéki megyékre futtatva le a regresszió-analízist, máris szembeötlő változásokat tapasztalhatunk. A korreláció szintje 0,79, ami jelentős, ehhez 0,62-es determinációs együttható társul, tehát a kapcsolat szorossága is figyelemre méltó, és a magyarázó erő az alapsokaságra vetítve 60%. Szignifikancia tökéletes, t-próba, F-próba megfelelő. A modell megbízhatósági értéke az alapsokaságra 97,6%-os.

Budapest és Pest megye adatai, ebben a kétdimenziós változó szettben már értelmezhetőek, és ránézésre eldönthető, hogy erősíteni fogják a lineáris regressziós hatást. Lefuttatva az elemzést gyakorlatilag tökéletes regressziós modellt kapunk, ami azt bizonyítja, hogy az urbanizáltság mennyiségileg, – magas szinten – mérhető mutatói, és a tercier szektor termelése között szoros lineáris korrelációt mérhetünk.

Az alapkérdés az volt, hogy vajon mi magyarázza a tercier szektor viszonylagos alacsonyabb részarányát a Közép-Dunántúli Régióban, ahol a jelenlegi általános fejlettségi szint magas, a régiók többségéhez képest? Amennyiben elfogadjuk, hogy a tercier szektor teljesítményének térbeli eloszlását az urbanizáció szintje döntően befolyásolja, akkor ebből az is következik, hogy az urbanizáció szintje a Közép-Dunántúli Régióban, gazdasági erejéhez mérten relatíve alacsony. Ez egyúttal bizonyos sztereotípiák, a „dunántúli régiók urbanizáltsága” a „dunántúli urbánus terek”, stb. vitathatóságát is aláátmasztja. Kétségtelen, hogy a használt mutató szám csak a városodást, nem pedig a városiasodást mérte, de pusztán a **17. táblázatra** pillantva is megállapítható, hogy 2002-ben a városodásban a Dunától keletre eső területek,

lényegesen felülmúlták a Dunántúl megyéit.⁵⁸ Azt is megállapíthatjuk, hogy a regionális rendszerünk magyarázó ereje lényegesen kisebb a területi folyamatokban, mint a megyei rendszeré.

Jelentős tényező a tercier szektorban a kereskedelem és az idegenforgalom szerepe. Kereskedelmi ellátottság tekintetében ma már a régióban is a multinacionális áruházláncok váltak meghatározóvá, különösen a nagyvárosok és vonzáskörzeteik ellátásában. A kiskereskedelmi egységek száma ezzel együtt a kistelepüléseken jelentősen megnőtt a rendszerváltás előtti időszakhoz képest. Itt a kényszervállalkozók és „valódi kereskedők” széles skálája próbál megélhetést biztosítani magának és családjának, esetenként nem is eredménytelenül.

Az idegenforgalom hullámzó intenzitású a térségben. A régió, ebből a szempontból, természeti adottságainak köszönhetően kiemelkedően jó helyzetben van. A Balaton relatív térvesztése a belföldi idegenforgalomban az elmúlt években szembetűnő volt, ezt a falusi turizmus szárnybontogatása ellensúlyozni nem volt képes és valószínűleg nem is lesz. A jó helyzet kiaknázásában azonban vannak még további lehetőségek is, hiszen például a kereskedelmi szálláshelyek összességében magas száma (60 929 férőhely) a második helyet jelenti a régiók sorában, míg a minőségi turizmus célterületét meghatározó szállodai kategóriában, (14 091 férőhellyel) csak a negyedik a régiók között.

A tercier szektor rendkívül fontos és érzékeny identitása a bankszféra, illetve a befektető, pénzügyi alapok infrastruktúrája. Ezek regionális csatornái folyamatosan bővültek a térségben, viszonylag dinamikus fejlődést produkáltak saját hálózataik kiépítésében éppúgy, mint a vállalkozások fejlesztési igényeinek finanszírozásában. A 2000. évben elvégzett felmérés szerinti rangsorolásból⁵⁹ kiszűrt adatok alapján, a mérleg-főösszeg szerinti legerősebb 20 bankból 18-nak volt a régióban egy, vagy több kirendeltsége.

Az elmúlt években bizonyos városodási folyamatok felerősödtek a régióban. Nyolc település városi rangot nyert. Ez, ha lassan is, de elősegíti a szolgáltatási szektor bővülését, ami az ipari felfutás már érzékelhető megtorpanása miatt, a további – a posztmodern követelményekhez illeszthető – általános fejlődés záloga.

Elsősorban a quaterner szektor, a tudásközpontok fejlesztése, az információs gazdaság, az innovációs terek kialakítása és regionális szintű koordinációja lenne kívánatos. Ez lehet a régió továbbfejlődésének kulcsa.

6.4. Az infrastruktúra

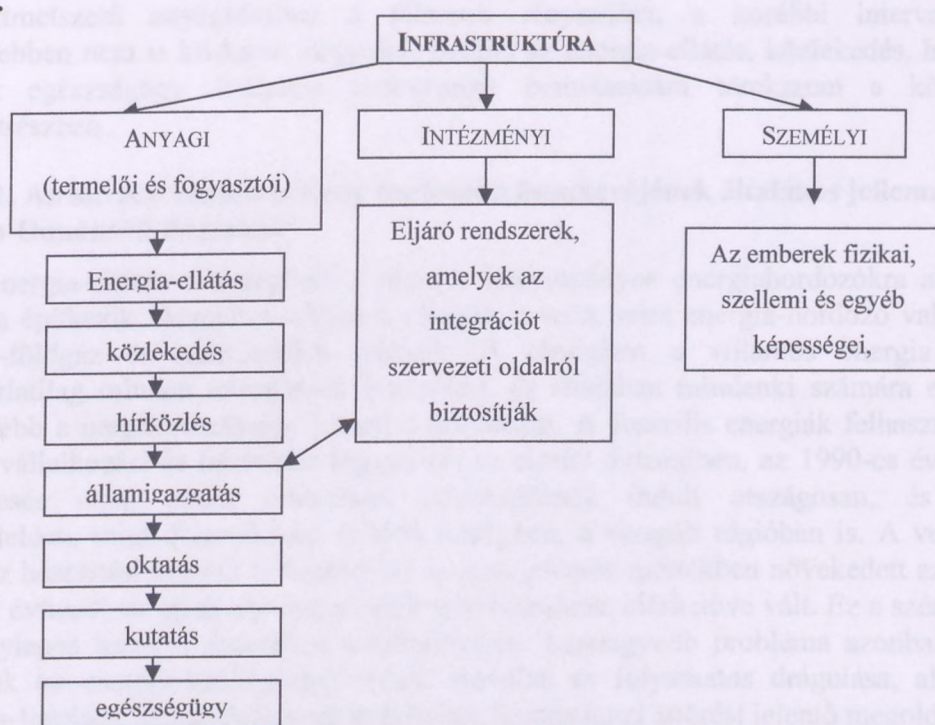
A tetraéder modell szerinti megközelítésben a régió bemutatása és teljesítményelemzése során az utolsó oldal következik. Száz évvel ezelőtt valószínűleg megrökönyödést váltott volna ki, ha az infrastruktúrát egyenrangú tényezőnek tekintettük volna, a természeti, a társadalmi, de akár a gazdasági kategóriákkal is. Ráadásul az infrastruktúra értelmezése önmagában is komoly vitákat eredményezett volna. Napjainkra számos megközelítésben határozták meg a fogalom tartalmát. Ezek közül az alábbiakban ismertetek néhányat:

⁵⁸ További adalék a kérdés megítéléséhez, hogy például Fejér megye lakossága 1990-2005 között, több mint 10 ezer fővel gyarapodott, miközben a városi lakosság lélekszáma 13 ezer fővel csökkent, úgy, hogy közben négy új város is született, a falvak sorából.

⁵⁹ Figyelő különszám 2000. okt.

- ✓ Az infrastruktúra azon tényezők hálózata, amely lehetővé teszi egy ország gazdaságának, vagy egy ipari tevékenységnek a hatékony működését (Cambridge Enciklopédia)
- ✓ Az infrastruktúra a társadalmi gazdasági újratermelés zavartalanságát biztosító háttér. (Magyar Larousse Enciklopédia).
- ✓ Az infrastruktúra azon általános feltételeknek a komplexuma, amelyek kedvező alapot biztosítanak a magántőke számára a fő gazdasági ágakban, és az egész lakosság szükségleteit elégeftik ki (ROSENSTEIN R. In. ABONYINÉ P.J.2003).

Általában leszűrhető az a konzekvencia az elméletek alapján, hogy az infrastruktúra nemcsak tárgyasult formában jelentkezik, hanem intézményi, személyi háttérrel is megtestesít. Ilyen megközelítésben tehát, humán-infrastruktúráról is beszélhetünk, azaz a gazdaság minden olyan szférája ide sorolható, ami más szférák működésének feltételeit biztosítja. „Háttérágazatként” próbálták korábban a magyar megfelelőjét megalkotni a szónak, ez azonban a gyakorlatban nem igazán terjedt el. Az infrastruktúra TÓTH JÓZSEF általi beemelése a tetraéder modellbe,⁶⁰ fontosságának felismerését illusztrálja, azt hogy a területi fejlesztésben egyenrangú szereplő, a másik három tényezővel. Anyagi javakat nem termel ugyan, de azok megtermeléséhez a feltételeket biztosítja. Az infrastruktúra felosztásában is többféle megközelítéssel találkozhatunk, a magam részéről R. JOCHIMSEN felosztását tartom leginkább hasznosíthatónak vizsgálatom alapjaként (37. ábra).

37. ábra: Az infrastruktúra felosztása⁶¹ (R. JOCHIMSEN szerint)

⁶⁰ Ami e nélkül persze nem is lenne tetraéder modell.

⁶¹ Forrás: ABONYINÉ PALOTÁS J. alapján, saját szerkesztés. Az államigazgatás visszanyilazásával arra kívánok utalni, hogy ezt a kategóriát az intézményi struktúrában én értelmezhetőbbnek tartom, sőt további átcsoportosításokat is elképzelhetőnek tartok a modellben, illetve érzékeltetem, hogy nehezen különíthetők el az egyes alrendszerek egymástól.

6.4.1. Infrastrukturális hálózatok a Közép-Dunántúli Régióban

Az infrastruktúra elemei egy adott térben, önmagukban is értelmezhetőek és vizsgálhatóak, de napjainkra már célszerűbb, ha hálózatokként kezeljük, és eszerint vizsgáljuk az egész rendszert. Részben azért célszerű ez a megközelítés, mert az infrastruktúra elemei egyébként is hálózatokat alkotnak, másrészt a hálózat szemléletű megközelítés térben megjeleníthetőbb és differenciáltabb megítélést eredményezhet. Különösen a vonalas infrastruktúra az, ami nem igazán kapcsolható a tér egy adott pontjához, sokkal inkább pontok halmazához. A közlekedési infrastruktúra alapja az úthálózat. Az utak értelmezhetőek ugyan lokálisan is, de mégiscsak a globális térben nyerik el igazi jelentőségüket. Attól válnak ugyanis háttértényezővé a társadalom, a gazdaság dimenzióiban, hogy összekötik a térben helyhez kötött produktivitást.

A 37. ábra két alrendszerét a társadalmi tényezők vizsgálatánál már érintettem. Az intézményi és a személyi infrastruktúra lényegében a társadalom szervezettségének, megújuló képességének, a társadalmi szolidaritás eszközrendszere minőségének fokmérőjeként is jó fogódzókat biztosít számunkra. Ugyanakkor ezek a szegmensek, pl. a kultúra, csak igen nehezen mérhetőek. Az ábrán az anyagi infrastruktúrához sorolt oktatás, képzés, de az államigazgatás színvonalát is csak következményeiben, mintsem állapotát jelző viszonyszámokban lehet plasztikusan bemutatni. Egy szűk keresztmetszetű anyagrészben a felsorolt tényezőket, a korábbi intervallumnál szélesebben nem is kívánom tárgyalni. Inkább az energia-ellátás, közlekedés, hírközlés és az egészségügy általános viszonyaink bemutatására törekszem a következő fejezetrészen.

6.4.1.1. Az infrastruktúra néhány fontosabb összetevőjének általános jellemzői a Közép-Dunántúli Régióban

Az energia-ellátás tekintetében a régió a hagyományos energiahordozókra alapozott bázisra építkezik. Alapját a villamos energia, a szén, mint energia-hordozó valamint a kőolaj-földgáz és származékai jelentik. A térségben a villamos energia ellátás gyakorlatilag minden településen biztosított, és általában mindenki számára elérhető, legfeljebb a megfizethetősége jelenti a korlátokat. A fosszilis energiák felhasználására épülő vállalkozási és háztartási fogyasztás az elmúlt évtizedben, az 1990-es évek eleji visszaesés után, ismét dinamikus növekedésnek indult országosan, és ennek megfelelően, mint dinamikusan fejlődő térségben, a vizsgált régióban is. A vezetékes földgáz háztartási célzatú felhasználása is igen jelentős mértékben növekedett az elmúlt másfél évtizedben, gyakorlatilag a régió teljes területén elérhetővé vált. Ez a széntüzelés viszonylagos háttérbe szorulását eredményezte. Legnagyobb probléma azonban, hogy ezeknek az energia-hordozóknak véges mivolta, és folyamatos drágulása, alternatív energia-források felkutatását teszi indokolttá. Sajnos igazi áttörést jelentő megoldások ez ideig nem kerültek felszínre a régióban – mint, ahogy másutt sem –, figyelemre méltó viszont a két hivatalosan is működő és energiát termelő szélerőmű, Tés és Kulcs térségében. Más régióban, ilyen még nem működik az országban, Hegyeshalom térségében épül még egy szélerőmű park napjainkban.

Közlekedési viszonyait tekintve, mint „belső régió”a központi régió után a legjobb feltételekkel rendelkezik a térség. Két működő (M1; M7) és egy építés alatt álló autópálya, (M6) egy épülő autópálya (8-as; Veszprém-Székesfehérvár). Több egy- és kétszámjegyű főútvonal és viszonylag jó térszerkezetű alsóbrendű utak hálózata biztosítja a közúti közlekedés elfogadható színvonalát. Ez várhatóan tovább javul a következő időszak jelentős autópálya és gyorsforgalmi úthálózat bővítése során, amelyre

vonatkozó tervek a meglévő útvonalak feltüntetése mellett a **38. ábrán** láthatóak. Ugyanakkor azt is megállapítottam, hogy a teljes közúthálózat sűrűsége alapján a régió csak a 3. helyen található.

18. táblázat: Országos közút km/km²

Régió	Km/km ²
Közép-Magyarország	0,38
Közép-Dunántúl	0,35
Nyugat-Magyarország	0,43
Dél-Dunántúl	0,31
Észak-Magyarország	0,35
Észak-Alföld	0,28
Dél-Alföld	0,27

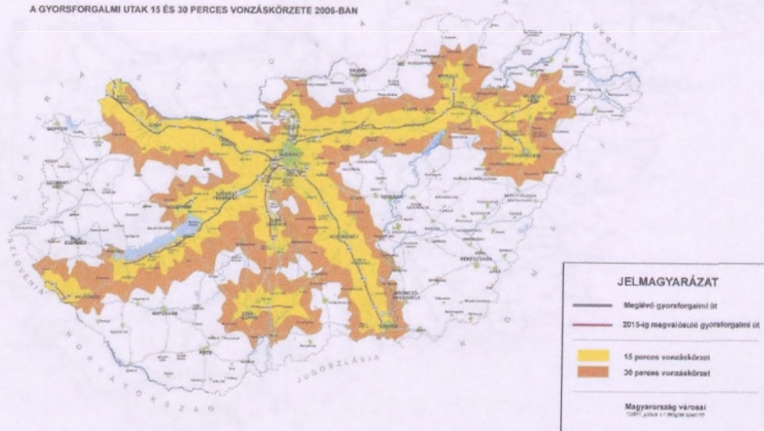
38. ábra: Meglévő és tervezett közlekedési folyosók Magyarországon

Forrás: www.betonnet.hu

Különösen sokat árul el a régió közlekedési infrastruktúrája fejlettségéről a **39. ábra**, amelyen az autópályák 15-30 percen belüli elérhetőségét szemlélhetjük meg. A régió területének közel 2/3-ad részéről elmondható lesz 2006-ban, hogy autópályától 30 perc elérési időnél közelebb fekszik.

A gyorsforgalmi úthálózat elérhetősége 15 és 30 perces vonzáskörzetek 2006-ban

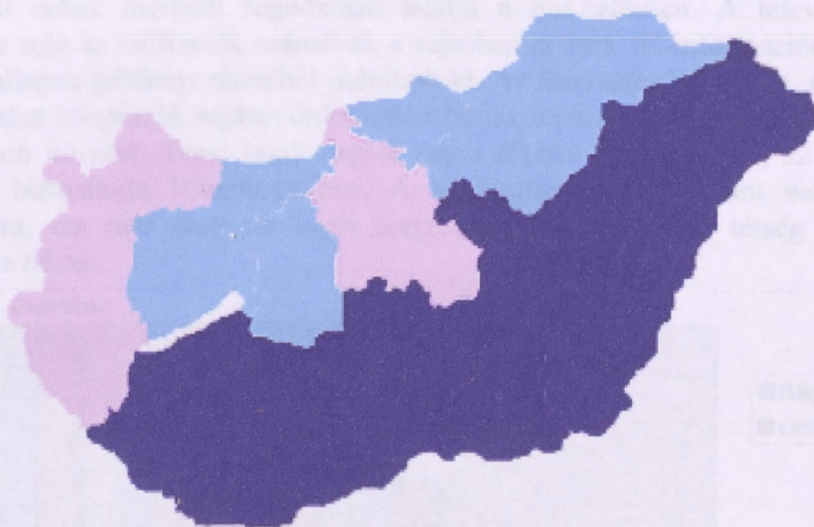
A GYORSFORGALMI UTAK 15 ÉS 30 PERCES VONZÁSKÖRZETE 2006-BAN

39. ábra: Az autópályák és gyorsforgalmi utak elérhetőségei 15-30 percen belül, 2006

Forrás: www.bentonnet.hu

A **40. ábra** kartogramja a közúthálózat sűrűségét, területenként mutatja meg, az 1km^2 -re jutó közút hossza alapján. Ebben a Nyugat-Magyarországi Régió bír a legmagasabb értékkel.

Jelölések:

■ $>0,27\text{ km/km}^2$ ■ $>0,31\text{ km/km}^2$ ■ $>0,38\text{ km/km}^2$

40. ábra: A közúthálózat sűrűsége az ország térszerkezetében

Forrás: KSH alapján, saját számítás és szerkesztés

A vasúti közlekedésben Székesfehérvár kiemelkedő jelentőségű csomópont, de Pápa, Pusztaszabolcs, Komárom, Sárbogárd, Veszprém, Tatabánya, Tapolca, is jelentős vasúti forgalmat lebonyolító csomópontok. Székesfehérvár viszonylatában, a vonalak villamosítása is jelentős szakaszokat érint. A közeljövőben várhatóan Pusztaszabolcsra épül meg a MÁV új karbantartó üze, amely a legmodernebb motorvonatok kiszolgálására lesz hivatott. A **41. ábrán** jól látható, hogy Székesfehérvár az ország egyik legjelentősebb vasúti csomópontja.

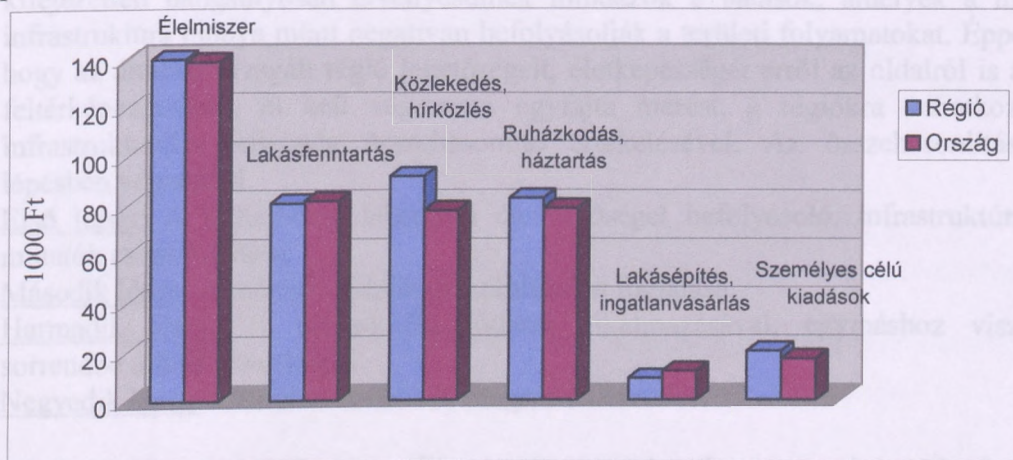
MAGYARORSZÁG VASÚTI TÉRKÉPE

41. ábra: Magyarország vasúti hálózata

Forrás: www.logsped.hu

A hírközlésben ma már egészen más dimenziók mentén lehet a térbeli hálózatok szerepét megítélni, mint akár csak 15 évvel korábban is. A vonalas telefonok háttérbe szorulásával nehéz mérhető fogódzókat találni a hírközlésben. A televíziózás sem mérhető ma már az előfizetők számával, a sajtóban is csak fél-információt jelent, ha a megyei napilapok példányszámaiból indulunk ki. Az internetezők számát, és különösen a weboldalakat böngészők sajátos érdeklődési köreit, az információk jellegét sem igazán lehet nyomon követni. Tény, hogy napról napra többen férnek hozzá, az információs társadalom biztosította lehetőségekhez. A hagyományos értelemben vett hírközlési infrastruktúra, ma már nem bír igazi mérési hitelességgel, egy térség információs potenciáljára nézve.

42. ábra: A háztartások egy főre jutó kiadásai, 1000 Ft-ban, 2001-ben

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Ha rápillantunk a **42. ábrára**, megállapíthatjuk, hogy a közlekedés, hírközlésre fordított kiadások a vizsgált régióban ma már meghaladják a lakásfenntartásra, vagy ruházkodásra, háztartásvezetésre fordított kiadások nagyságrendjét, sőt lényegesen magasabbak, mint az ország más területein. Mindez arra utal, hogy a hírközlés szerepe felértékelődött, és a megfelelő eszközök és csatornák is rendelkezésre állnak az igények

kielégítésére. Ez a tényező jelentős versenyelőny forrása lehet, az innovációt támogató infrastruktúra terén, amelynek társadalmi gazdasági hatásai is pozitívabbak lehetnek.

A közlekedés, de különösen a hírközlés előretörése kulcskérdés az innovációs készség megalapozása, a tudáscentrumok kialakítása és az információs társadalom regionális térnyerése szempontjából. Az adott földrajzi térben kisebb-nagyobb tudáscentrumok kialakulását kell először feltételeznünk ahhoz, hogy a spillover⁶²-hatások révén az adott tér belső struktúrájának egyre távolabbi pontjaiban, majd a tér teljes, vagy legalábbis döntő részében az adott folyamatok éreztessék társadalomformáló hatásaikat. A nyilvánvalónak látszó terjedési mechanizmust, ugyanakkor speciális hatások módosíthatják. „A távolság – a térbeli közelség – jelentősége az egyik legellentmondásosabban kezelt téma az innovatív kapcsolatokkal és hálózatokkal foglalkozó kutatásokban” (STERNBERG R. 1999).

Az egy adott tércentrumtól való földrajzi távolság, ugyanis nem feltétlen jelenti az innovációs távolságot. A tudás/információ átvételi készség, nemcsak, és nem is elsősorban a földrajzi távolság függvényében determinálódik. Valójában éppen a hírközlés, mint infrastrukturális elem fejlettségének függvényében veszíti el a földrajzi távolság egyre inkább a meghatározó szerepét az innovációk terjedésében. A hírközlés globális hálózatainak kiépülése csökkenti a térbeli kitüntetett helyek és a tér kevésbé kitüntetett pontjai közötti, az előbbieket által birtokolt információs monopóliumok szerepének, korábban szinte ledönthetetlennek hitt korlátait. Ezzel együtt az agglomerációs előnyök nem tűnnek el a térszerkezeti relációkban, ha azokat, például a gazdasági tényezők, területi függőségi viszonyaiban értelmezzük, de a tudásáramlás folyamatait is gyorsíthatja egy olyan közeg, amely nagyobb népsűrűséget, vagy jobb infrastrukturális potenciált birtokol, a komplex infrastruktúra hálózataiban. Ilyen összefüggésben tehát, a távolság mégiscsak meghatározó tényező marad.

6.4.2. Az infrastruktúra területi alapú, összehasonlító vizsgálata

Az infrastruktúra jelentőségét a térbeli differenciálódásban nem lehet elvitatni, sőt kifejezetten hangsúlyosan érvényesülnek mindazok a hatások, amelyek a megfelelő infrastruktúra hiánya miatt negatívan befolyásolják a területi folyamatokat. Éppen ezért, hogy az általam vizsgált régió lehetőségeit, életképességét erről az oldalról is alaposan feltérképezhessem, el kell végeznem egyfajta mérést, a régiókra vonatkozóan, az infrastrukturális fejlettség összehasonlító értékelésével. Az összehasonlítást, négy lépésben végzem el.

Első lépés: A különböző, lakossági életminőséget befolyásoló, infrastruktúrát mérő mutatók csoportosítása.

Második lépés: A mérési eredmények táblázatba foglalása.

Harmadik lépés: A rangsorolás-módszer alkalmazásával, egymáshoz viszonyított sorrendbe állítás következik.

Negyedik lépés: Komplex mutató és rangsor elkészítése.

Első lépésben fel kell tehát állítani egy mutatórendszert, amely mérhető adatokat tartalmaz, az infrastruktúra lehetőleg minél szélesebb spektrumát érintve. A vizsgált időszak, 2003.

⁶² Túlszorduló, tovább gyűrűző hatások. A tudás terjedése.

A mutatórendszer a következő elemekből áll:

Közlekedés, hírközlés infrastruktúrája

- 1) Az ezer lakosra jutó gépkocsik száma
- 2) A személygépkocsik átlag életkora
- 3) A közúthálózat sűrűsége
- 4) Az autópályák hossza az adott területegységben
- 5) Az ezer lakosra jutó telefon fővonalak száma
- 6) A kábeltelevíziós hálózatba kapcsolt lakások száma /1000 lakos

Lakás és kommunális ellátottság infrastruktúrája

- 7) Száz lakásra jutó lakosok
- 8) Az újonnan épített lakások száma /10 ezer lakos
- 9) A közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások aránya %
- 10) A szennyvíz csatornahálózatba kapcsolt lakások aránya %
- 11) A vezetékes gázt használó lakások aránya %

Kereskedelem, vendéglátás

- 12) Az ezer lakosra jutó kiskereskedelmi egységek száma
- 13) Az ezer lakosra jutó vendéglátóhelyek száma
- 14) Az ezer lakosra jutó kereskedelmi szálláshelyek száma

Oktatás, nevelés művelődés infrastruktúrája

- 15) Száz férőhelyre jutó óvodások száma
- 16) Egy óvodapedagógusra jutó gyermekszám
- 17) Ezer lakosra jutó középiskolai tanulók létszáma
- 18) Ezer lakosra jutó felsőoktatásban résztvevő hallgatók száma⁶³
- 19) Egy olvasóra jutó kölcsönzött könyvtári egységek száma

Egészségügyi, szociális ellátás infrastruktúrája

- 20) Egy háziorvosra, illetve házi gyermekorvosra jutó lakosok száma
- 21) Egy háziorvosra, illetve házi gyermekorvosra jutó lakosok száma változása 2002-2003 %-ban.
- 22) Tízezer lakosra jutó kórházi ágyak száma
- 23) 100 bölcsődei férőhelyre jutó beírt gyermek
- 24) Tízezer lakosra jutó, nappali ellátást nyújtó, idősek otthona férőhelyei
- 25) Tartós vagy átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézmények férőhelye, tízezer lakosra

19. táblázat: Az infrastruktúra egyes elemeinek területi egységekre vonatkozó mutatórendszere

Régiók	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Közép-Magyarország	338	10,3	0,38	197	391	232
Közép-Dunántúl	273	12,1	0,35	186	316	220
Nyugat- Magyarország	284	11,8	0,43	134	316	231

⁶³ Az egyetemi és főiskolai hallgatók, az intézmény helye szerint.

Dél-Dunántúl	263	12,4	0,31	25	294	199
Észak-Magyarország	219	12,7	0,35	162	284	177
Észak-Alföld	221	12,2	0,28	0	261	112
Dél-Alföld	257	12,9	0,27	45	294	143
Országos átlag	275	11,9	0,33	-	308	188

25. táblázat

Régiók	7.	8.	9.	10.	11.
Közép-Magyarország	228	47	94	66	88
Közép-Dunántúl	261	27	96	60	62
Nyugat-Magyarország	253	48	95	58	58
Dél-Dunántúl	253	35	93	48	55
Észak-Magyarország	255	19	89	40	67
Észak-Alföld	260	35	92	35	69
Dél-Alföld	234	24	88	32	83
Országos átlag	245	35	92	48	69

20. táblázat

Régiók	12.	13.	14.
Közép-Magyarország	17,3	4,5	19
Közép-Dunántúl	16,1	5,7	54
Nyugat-Magyarország	17,7	5,8	60
Dél-Dunántúl	18,2	6,2	68
Észak-Magyarország	14,2	4,9	29
Észak-Alföld	15,7	5,1	26
Dél-Alföld	16,3	4,9	20
Országos átlag:	16,5	5,3	39

21. táblázat

Régiók	15.	16.	17.	18.	19.
Közép-Magyarország	97	9,8	47	56,3	29
Közép-Dunántúl	89	10,2	41	18,6	20
Nyugat-Magyarország	85	10	44	29,1	22

Dél-Dunántúl	88	10,3	39	31,2	21
Észak-Magyarország	97	11	42	30,8	22
Észak-Alföld	99	11,4	42	28,5	22
Dél-Alföld	89	10,5	43	30,3	21
Országos átlag	93	10,5	41	36,2	23

22. táblázat

Régiók	20.	21.	22.	23.	24.	25.
Közép-Magyarország	1438	100	92	117	28	71
Közép-Dunántúl	1561	101	69	124	30	72
Nyugat-Magyarország	1539	100	80	128	35	87
Dél-Dunántúl	1419	99,7	76	124	45	89
Észak-Magyarország	1600	99,4	75	128	50	74
Észak-Alföld	1617	99,5	72	129	49	77
Dél-Alföld	1503	99,6	72	133	52	96
Országos átlag	1513	99,9	79	124	41	81

Forrás: KSH 2003, illetve saját számítások

A táblázatokba foglalt mutatórendszer széles spektrumát öleli fel az infrastruktúra, – elsősorban a humánszférára, de áttételesen a gazdasági élet számos területére is hatással bíró – összetevőinek. A táblázatokban zömmel statikus, de dinamikus adatokat is találhatunk (az új lakások száma, vagy az orvos-ellátottság változása). Ugyanakkor egyenes és fordított mutatók is szerepelnek benne. Egyenes mutató például az ezer lakosra jutó gépkocsik száma, míg fordított a háziorvosokra jutó lakosok száma.

A következő lépésben a rangsorolás, a felhasznált táblázatokkal analóg rendszerben történik. Azonos értékek esetén minden érintett területi egység azonos rangsort kap, de a következő egység már az egyébként magát megillető helyet kapja. Így, ha kettő ötödik helyezett van, akkor a következő adat birtokosa a hetedik helyet foglalja el. A módszer gyenge pontja, hogy a rangsort mutatja, de a távolságokat nem. A dolgozat szempontjából azonban elegendő információs tartalommal bír az elemzés így is.

23. táblázat: Közlekedés, hírközlés infrastruktúrája

Régiók	1.	2.	3.	4.	5.	6.	pont	helyezés
Közép-Magyarország	1	1	2	1	1	1	7	1
Közép-Dunántúl	3	3	3	2	2	3	16	3
Nyugat-Magyarország	2	2	1	4	2	2	13	2
Dél-Dunántúl	4	5	5	6	4	4	28	4
Észak-Magyarország	7	6	3	3	6	5	30	5
Észak-Alföld	6	4	6	7	7	7	37	7

Dél-Alföld	5	7	7	5	4	6	34	6
------------	---	---	---	---	---	---	----	---

24. táblázat: Lakás és kommunális infrastruktúra

Régiók	7.	8.	9.	10.	11.	pont	helyezés
Közép-Magyarország	1	2	3	1	1	7	1
Közép-Dunántúl	7	5	1	2	5	20	3
Nyugat-Magyarország	3	1	2	3	6	15	2
Dél-Dunántúl	3	3	4	4	7	21	4
Észak-Magyarország	5	7	6	5	4	27	7
Észak-Alföld	6	3	5	6	3	23	5
Dél-Alföld	2	6	7	7	2	24	6

25. táblázat: Kereskedelem, vendéglátás infrastruktúrája

Régiók	12.	13.	14.	pont	helyezés
Közép-Magyarország	3	7	7	17	7
Közép-Dunántúl	5	3	3	11	3
Nyugat-Magyarország	2	2	2	6	2
Dél-Dunántúl	1	1	1	3	1
Észak-Magyarország	7	4	4	15	4
Észak-Alföld	6	5	5	16	6
Dél-Alföld	4	5	6	15	4

26. táblázat: Oktatás, nevelés, művelődés infrastruktúrája

Régiók	15.	16.	17.	18.	19.	pont	helyezés
Közép-Magyarország	5	1	1	1	1	9	1
Közép-Dunántúl	3	3	6	7	7	26	6
Nyugat-Magyarország	1	2	2	5	2	12	2
Dél-Dunántúl	2	4	7	2	5	20	3
Észak-Magyarország	5	6	4	3	2	20	3
Észak-Alföld	7	7	4	6	2	26	6
Dél-Alföld	3	5	3	4	5	20	3

27. táblázat: Egészségügyi, szociális ellátás infrastruktúrája

Régiók	20.	21.	22.	23.	24.	25.	pont	helyezés
Közép-Magyarország	2	6	1	1	7	7	24	5
Közép-Dunántúl	5	7	7	2	6	6	33	7
Nyugat-Magyarország	4	5	2	4	5	3	23	4
Dél-Dunántúl	1	4	3	2	4	2	16	1
Észak-Magyarország	6	1	4	4	2	5	22	3
Észak-Alföld	7	2	5	6	3	4	27	6
Dél-Alföld	3	3	5	7	1	1	20	2

28. táblázat: Az infrastrukturális fejlettség komplex mutatója

Régiók	Rész pontok					Összes pont	Helyezés
Közép-Magyarország	7	7	17	9	24	64	1
Közép-Dunántúl	16	20	11	26	33	106	4
Nyugat-Magyarország	13	15	6	12	23	69	2
Dél-Dunántúl	28	21	3	20	16	88	3
Észak-Magyarország	30	27	15	20	22	114	6
Észak-Alföld	37	23	16	26	27	129	7
Dél-Alföld	34	24	15	20	20	113	5

Értékelés:

Közlekedés hírközlés infrastruktúrája:

A témát több oldalról próbáltam megközelíteni, az elérhető információk alapján. Az ágazat színvonalát a mért mutatók alapján jó megközelítéssel lehet értékelni. A legfontosabb konzekvencia, hogy az adott területen egyértelmű a központi és dunántúli régiók fölénye. Az is figyelemre méltó, hogy mind a lakossági szegmensben – gépkocsik száma, átlag életkora –, mind a közösségi szegmensben, – autópályák hossza, közúthálózat sűrűsége –, egyértelműen megállapítható a fölény. Leginkább elmarad az Észak-Alföldi Régió a nyugati területek színvonalától.

Lakás és kommunális ellátottság infrastruktúrája:

A helyzet lényegében azonos az előző területen tapasztalt eredményekkel. Ugyanakkor érdekes, hogy az újonnan épített lakások esetében Nyugat-Magyarország, míg a közüzemi vízhálózat kiépítettségében a Közép-Dunántúli Régió rendelkezik a legmagasabb értékekkel. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a csatornázottság szintje 2003-ban, országos átlagban nem érte el a 48%-ot. Olyan arány eltolódások mellett, mint a központi régió 66%-os részaránya és a Dél-Alföld 32%-os részaránya.

Kereskedelem, vendéglátás infrastruktúrája:

Itt teljesen felborul az eddigi trend és a központi régió leggyengébb mutatója meglepetésszerűen hat. Úgytűnik Budapest viszonylag jó mutatói mellett, Pest megye

egésze jelentősen elmarad. A Dél-Dunántúli Régió, első helye elsősorban Somogy megye Balaton-parti ellátottságának következtében alakul ki. Az idegenforgalmilag preferáltabb területek elhelyezkedése jól megfigyelhető a faktor mérése során.

Oktatás, nevelés, művelődés infrastruktúrája:

A legmeglepőbb a Közép-Dunántúli Régió utolsó helyezése – igaz holt versenyben –, mert míg a központi régió és Nyugat-Magyarország tartja a technikai infrastruktúra szerinti saját színvonalát, gazdasági ereje megfelelően kibontakozik, a humán infrastruktúra alapját, szubjektív feltételrendszerét biztosító szférában, addig ez a vizsgálatom tárgyát képező régió esetében nem figyelhető meg. Természetesen a hagyományos egyetemi centrumok szerepe ebben a mérésben sokat nyom a latba – az intézményi ellátottságot reprezentálja elsősorban a mérés –, de középiskolától felfelé tapasztalható a lemaradás, sőt a könyvtári látogatottság mutatójában is az utolsó helyezett a régió, ami nehezen magyarázható az intézményi háttér hiányával.

Egészségügyi, szociális ellátás infrastruktúrája:

A Dél-Dunántúli Régió jelentős fölényrel legjobb, ebben a kategóriában, miközben néhány anomáliát megfogalmazhatunk a mért mutatóink esetében. A **20-as 21-es mutatónk** például a házi orvosokra jutó lakosok számát, illetve a változás arányát méri. Klasszikus esetben az a jó, ha minél kevesebb lakos jut egy-egy házi orvosra, itt azonban éppen a dinamikus, 21-es mutató, azt jelzi, hogy azokban a térségekben, ahol a lakosságszám lényegében folyamatosan csökken, ott csökken az orvosra jutó betegek száma, míg ahol a lakosság stagnál, vagy csekély mértékben növekszik ott növekmény tapasztalható az egy orvosra jutó betegek számában, azaz valószínűleg az orvosok száma csökken, vagy stagnál. Így nem feltétlen az a jó, ha a mért mutató csökken. Hasonlóan problémás a 22-es mutató is, hiszen az alacsonyabb bölcsődére jutó gyermekszám, ma már nem feltétlen a bölcsődei férőhelyek számának a növekményét jelenti, hanem inkább a gyermekszám csökkenését. A besorolásoknál ettől függetlenül a hagyományos felfogás szerint jártam el.

Az egyes kategóriák szerinti eredményeket kartogramokon is bemutatom, a kevés mérési egység miatt három szintet kialakítva, a mért pontszámok, nem pedig a helyezések alapján. Egyrészt a pontszámok jobban differenciálnak, másrészt a távolságokat is jobban kifejezik.

A besorolásnál a következő elv szerint járok el: az adott infrastruktúra csoportban elért összes pontszám átlagától le és felfele eső egy-egy pontszám tartozik a közepesen fejlettek sorába, míg a felette lévők a fejlettek, az alatta lévők a gyengén fejlettek. A közepesen fejlettek csoportjába így két régió kerül rendszerint, kivétel, ha valamelyik régió adata éppen az átlaggal egyezik meg. Ebben az esetben három közepesen fejlett régióunk lesz.

Ugyancsak kartogramon ábrázolom a komplex infrastruktúra mérési eredményeit. Fejlett, közepesen fejlett és gyengén fejlett szinteket alakítok ki.

Fejlettnek tekinthető a Közép-Magyarországi és a Nyugat-Magyarországi Régió infrastruktúrája. Közepesen fejlett a Dél-Dunántúli és a Közép-Dunántúli Régió, míg a keleti országrész régiói, a némely területen kimagasló mutatók mellett is, valamennyien a gyengén fejlett régiók sorába tartoznak. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a térszerkezet megyei szintű mérése pontosabb képet nyújt a valós helyzetről, differenciáltabb területi megoszlásokat mutat, ugyanakkor a regionális összehasonlításnak van csak létjogosultsága a dolgozat témájával összefüggésben, ezért ilyen szintű vizsgálatot végeztem.

Az infrastruktúra területén összességében a vizsgált régió közepesen fejlettnek tekinthető. Elsősorban a technikai jellegű, vonalas, kemény infrastruktúrában vannak jó

pozíciói, míg a humán jellegű infrastruktúra területén jelentősek a lemaradásai. Ezen a téren komoly fejlesztésekre lenne szükség, mivel hosszabb távon az általános fejlődés gátját is jelentheti a probléma.

Közlekedés hírközlés:

Lakás és kommunális infrastruktúra:

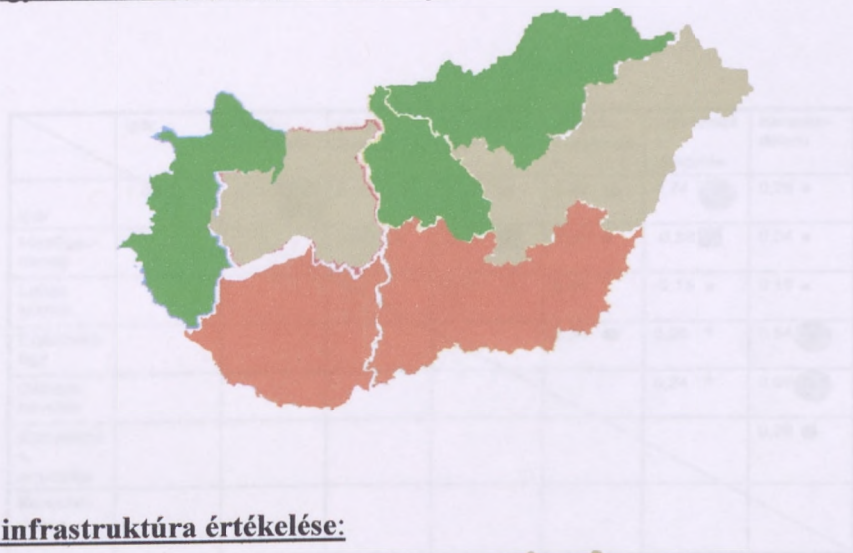
Kereskedelem, vendéglátás infrastruktúrája:

Oktatás, nevelés művelődés infrastruktúrája:

Egészségügy, szociális ellátás infrastruktúrája:

Komplex infrastruktúra értékelése:

Jelölések: ■ Fejlett ■ Közepesen fejlett ■ Gyengén fejlett

43. ábra: Az infrastrukturális fejlettség egyes összetevőit bemutató kartogramok

Felmerül a kérdés, mi okozza az infrastruktúra területi differenciálódásának ilyen ellentmondásos alakulását a Közép-Dunántúli Régióval összefüggésben? A

nemzetgazdasági ágak és az infrastruktúra fejlettsége közti összefüggések érzékeltetésére, **(29. táblázat)** ABONYINÉ PALOTÁS JOLÁN által szerkesztett korrelációs mátrix alapján próbálok rávilágítani. Megállapítható az ábráról, hogy legjelentősebb korreláció az ipar és a közlekedés-hírközlés infrastruktúrája között tapasztalható. Ez tökéletesen így van régiók esetében is, hiszen a fejlett iparhoz, fejlett közlekedési és hírközlési infrastruktúrát mértem. A lakás és kommunális infrastruktúra esetében is szorosabb kapcsolatot jeleznek az általam mért adatok, mint az ábráról leolvasható. Éppen ezért a regionális mérési eredmények alapján elkészítettem egyfajta korrelációs mátrix modellt. Ennek során a 2003-as adatok alapján, az infrastruktúra egyes csoportjaira jellemző rangsorok kapcsolatát vizsgáltam, a nemzetgazdasági ágak 2002. évi, egy főre jutó, bruttó hozzáadott érték termelésének alapján felállított rangsorokkal. A **30. táblázat** adataiból láthatjuk, hogy némileg eltérő eredményeket mértem, mint az előző táblázatban leírtak.

	ipar	Mezőgazdaság	Lakás Komm.	Egészségügy	Oktatás, művelődés	Közlekedés, hírközlés	Kereskedelem
ipar	1,00	-0,66 	0,15 	0,42 	0,39 	0,74 	0,26
Mezőgazdaság			-0,12 	-0,37 	-0,01 	-0,38 	0,04
Lakás komm.				0,08 	0,14 	-0,15 	0,19
Egészségügy					0,50 	0,26 	0,54
Oktatás, nevelés						0,24 	0,68
Közlekedés, hírközlés							0,39
Kereskedelem							

29. táblázat: A nemzetgazdaság egyes ágainak fejlettségi szintjei közti összefüggések,
Forrás: Abonyiné Palotás J. (2003)

Jelölések:

-

 $r = 0,51-0,80$
-

 $r = 0,31-0,50$
-

 $r = 0,00-0,30$

Arra lehet következtetni, hogy a regionális szintű mérés, a megyei szintűhöz képest eltorzíja a függvénykapcsolatokat az egyes ágazatok és az infrastruktúra vonatkozásában, de még az egyes főágazatok viszonylatában is, hiszen két év alatt nyilván nem következett be ilyen mértékű átrendeződés. Esetemben a terciér szektor kapcsolatait is vizsgáltam, meghaladva a korábbi táblázat mérési kereteit. Meg kell jegyezni, hogy a megyékre vetített mérések, lényegesen differenciáltabb, képet adnak, mint a regionális szintű mérések. A rangsorok korrelációja viszont nyilván erősebb, mintha más arányszámokat vizsgáltam volna, hiszen az egyes elemek távolsága csekély és lényegében állandó. A dolgozat regionális szintre fókuszál, ezért a vizsgálatot ebben a közegben kellett elvégezni, itt tehát elemszám csökkenés is regisztrálható, ami szintén az erősebb korrelációk irányába hat.

Mi az, ami ezek után, a **30 táblázatból** leolvasható? Elsősorban az, hogy ahol az ipar fejlett, ott a közlekedés- hírközlés, a lakás-kommunális infrastruktúra és a szolgáltatások is erősek. Fordítva is igaz, ahol fejletlen, ott ezek is fejletlenek. Ez hasonló

eredményeket mutat, mint a **29. táblázat**. Továbbá az is megállapítható, hogy az ipar és a kereskedelem között szinte alig van kapcsolat, akár csak az ABONYINÉ -féle vizsgálatban. Az ipar, az oktatást, nevelést, művelődést esetemben még kevésbé határozza meg, mint Nála. A mezőgazdaság, az egyéb ágazatok és infrastruktúra csoportok kapcsolatában hasonló eredményekre jutottam, kivétel az egészségügy, ahol éppen ellentétes kapcsolatot mértem. Ugyanakkor a közlekedés-hírközlés infrastruktúrája, az a kör, amelyik szinte minden ágazattal és infrastrukturális csoporttal a legjelentősebb kapcsolatot mutatja, ami viszont kézenfekvő eredménynek tekinthető.

A mezőgazdaság és közlekedés-hírközlés kapcsolatában mért -0,60-as korreláció igazolja, hogy ez az infrastruktúra-csoport a gazdasági fejlődés autentikus jelző indikátora, hiszen az iparral és a szolgáltató szektorral jelentős pozitív korrelációt mutat, míg a mezőgazdasággal éppen ellentétes a kapcsolata. Márpedig a mezőgazdaság ma nem számít a gazdasági fejlődés hordozójának.

	Ipar	Mezőgaz - daság	Szolgálta - tások	Lakás és komm.	Egészség - ügy	Oktatás, nevelés	Közleke - dés, hírk.	Kereske - delem
Ipar	1,00	-0,60	0,64	0,68	-0,51	0,13	0,77	0,16
Mezőgaz - daság		1,00	-0,32	-0,39	0,50	-0,24	-0,60	0,43
Szolgálta - tások			1,00	0,96	0,50	0,44	0,89	0,00
Lakás és komm.				1,00	-0,39	0,32	0,85	-0,07
Egészség - ügy					1,00	0,50	-0,17	0,47
Oktatás, nevelés						1,00	0,56	-0,02
Közleke - dés, hírk.							1,00	0,07
Kereske - delem								1,00

30. táblázat: A nemzetgazdaság egyes ágainak fejlettségi szintjei közti összefüggések regionális szintű mérések alapján

Az egészségügy és az ipar közepesen erős negatív kapcsolata, ami a legnagyobb ellentmondást hordozza a két vizsgálat között. A Közép-Dunántúli Régió az egyik fő okozója ennek a negatív kapcsolatnak, hiszen itt a második legerősebb ipari fejlődés mellé a leggyengébb egészségügyi és szociális infrastruktúra társul.

Az oktatás, nevelés kategóriában is gyenge a Közép-Dunántúli Régió pozíciója, tehát ez is nyilván rontja a korreláció szintjét.

A fentiek alapján, a humánjellegű infrastruktúra fejlettsége, nem vezethető le a gazdasági ágak szerinti fejlettségből, így a vizsgált régió esetében is másutt kell keresni ezen területek relatív fejletlensége okait.

A GDP és a komplex regionális infrastruktúra mutató kapcsolata, erősen korrelál, ($r = 0,82$) jelentős magyarázó erő mellett, ($r^2 = 0,67$). Ugyanakkor a regionális modellben az egészségügy gyengén, míg az oktatás, nevelés csak közepes mértékben mutat korrelációt, a GDP alapján mért, gazdasági fejlettséggel.

7. Eredmények III.

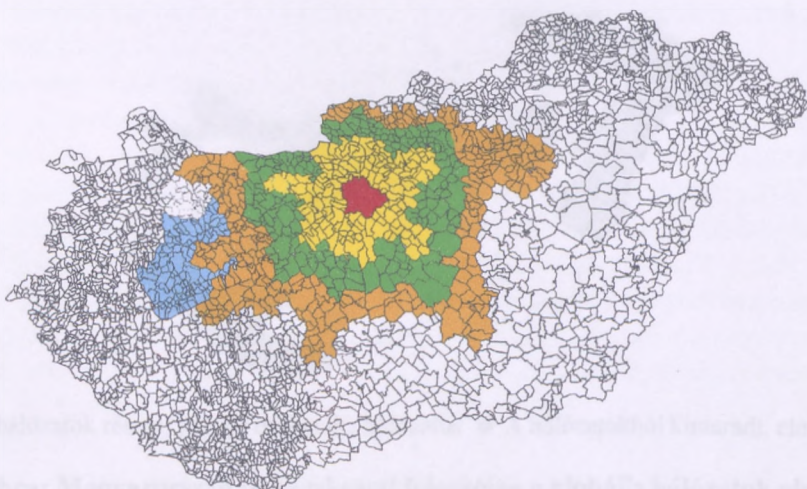
A Közép-Dunántúli Régió térszerkezeti viszonyrendszere

7.1. Külső hatások

A Közép-Dunántúli Régió az ország térszerkezetében közbülső helyet foglal el, ezért a korábban megfogalmazott kritériumok alapján belső régiónak tekinthető. Mint ilyen, nincs egyedül a térszerkezetben, hiszen szintén belső régiónak tekinthető a Közép-Magyarországi Régió is, amelyik bár területileg lényegesen kisebb, de inkább központi fekvésű és ráadásul társadalmi, gazdasági infrastrukturális ereje lényegesen meghaladja a vizsgált régió mutatóit. Az ország fővárosa is ott található és történelmileg kialakult, geográfaiilag, politikailag is megalapozott, hegemonisztikus szereppel bírt a régiók megjelenése előtt is, az országban és ezt a szerepét napjainkban is őrzi. Egyedülállóan kitüntetett terület az ország térszerkezetében. Az emberi erőforrások, a tőke, az innovációs potenciál és a hatalmi apparátusok ilyenén koncentrációja, ami Budapesten megvalósul, nem egyedülálló ugyan az európai térstruktúrában, (Athén, Lisszabon, Helsinki) de elég ritka, és az említett esetekben is, található, amolyan ellenpont városok (Thessaloniki, Portó), amelyek csökkentik az egyközpontúságot. Budapest teljesen egyedül uralja az ország centrumát, de a távolabbi tér helyi centrumait is alapvetően befolyásolja. Mint ilyen, komoly hatással van mindazokra a folyamatokra, amelyek az ország egész területén zajlanak, értelemszerűen fokozódó mértékben a hozzá közelebb eső területekre. Éppen ezért különös jelentősége van térszerkezeti szempontból annak, hogy egy adott régió, a mesterségesen kialakított regionális szerkezetben, milyen közelségben található ehhez a központi térhez. A fizikában, csillagászatban közismert tömegvonzás jelensége a geográfiai dimenziókban is hasonlóképpen működik, hasonlóan működnek a vonzás-taszítás mechanizmusai.

A Közép-Dunántúli Régió speciális helyzetét éppen az adja, hogy annak a régiónak a közvetlen szomszédságában található, amelyik lényegében folyamatos növekedésre van ítélve, és mint ilyen állandó feszítő erővel hat a térszerkezet teljes egészére, ezen belül legerősebben a szomszédos területekre. Különösen felerősítik ezeket, a hatásokat az olyan lehetőségek, mint az uniós források bevonásának esetleges megszüntetése, amennyiben például a strukturális alapokból, nem részesedhet az a NUTS II-es szintű területi egység, amelyben a támogatást megelőző 3 évben az egy főre eső GDP értéke meghaladja a közösségi átlag 75 %-át. Budapest, már ma is meghaladja ezt az értéket, de Pest megyével együtt is 71-72%-on áll, vagyis egy kevésbé fejlett területnek a központi régióhoz csatolásával tudná csak hosszabb távon is elérni, a strukturális alapokat. Ez nyilván megfogalmazódik a különféle regionális átszervezési elképzelések háttérében, amelyek időről időre felröppennek.

Ugyanakkor tény az, hogy a Közép-Dunántúli Régió területének döntő részével esik közel a központi régióhoz, és természetföldrajzilag is számtalan ponton kapcsolódik össze a két térség. Közlekedés és megközelíthetőség szempontjából is szoros a kapcsolat a két régió között. A **44. ábrán** láthatjuk, hogy a Közép-Dunántúli Régió területének kétharmad része Budapestről másfél órán belül elérhető, míg a régió területének 40%-a egy órán belül elérhető. Budapest térszervező, gazdasági és társadalmi hatása ebből következően is igen erős a vizsgált régió esetében.

Jelölések:

■ Budapest ■ Budapestről félórán belül, elérhető területek. ■ Egy órán belül, elérhető területek. ■ Másfélórán belül, elérhető területek. ■ Közép-Dunántúli Régió másfélóránál hosszabb idő alatt elérhető részei.

44. ábra: Budapest közúti elérhetőségének izokronjai

Tovább differenciálja a Közép-Dunántúli Régió helyzetét az a tény, hogy az ország két legfejlettebb régiója között fekszik, hiszen a legfejlettebb külső régió a nyugati szomszédja. Így a regionális folyamatokból fakadó térszerkezeti impulzusok a régióban kettős hatást érvényesítenek.

7.1.1. Kettős globalizációs hatás

Az ország nyugati kapuit birtokló Nyugat-Magyarországi Régió a globális folyamatok áramlása szempontjából kedvező helyzetben van. Figyelembe véve, hogy a folyamatok elsődleges célterülete Magyarországon Budapest, nyilvánvaló, hogy a Bécs-Budapest tengely puffer övezetének tekinthető, amely állapot ez esetben számtalan előnnyel szolgál. Ennek megfelelően társadalmi, gazdasági, sőt infrastrukturális vonatkozásokban, – az előző részekben is látható volt – napjainkra az ország második legfejlettebb területi egységévé vált. A vizsgált régió térszerkezetére ható tényezők ereje, ugyanakkor ebből az irányból kisebb, mint Budapest irányából. A Dél-Dunántúli Régió irányából ható tényezők, viszont lényegében nem érzékelhetők.

ENYEDI GYÖRGY térszerkezeti felosztása, (45. ábra) szemlélteti azokat az erőtereket, amelyek mentén a globális rendszerek hálózatainak térhódítása az országban zajlik. Láthatóan összefüggő hálózatok az autópályák mentén, (M1, M7) Budapesti irányultsággal, illetve Budapesti eredővel alakultak ki. Zárványszerű gócpontok a nagyobb városok környezetében láthatóak. Ezek a gócpontok a tervezett, illetve folyamatban lévő autópálya építések megvalósultával, egy Budapest-centrikus, sugaras szerkezetű hálózatot képeznek, mindaddig, amíg egy nyugati-keleti irányú Budapestet elkerülő autópálya meg nem épül, ami majdan nagyban hozzájárulhat a horizontális hálózati kapcsolatok fejlődéséhez. A dinamikus tengelyek autópálya függősége nem ellentmondásos a globális hálózatok elektronizációjának napi tapasztalataival, hiszen itt éppen arról van szó, hogy Magyarországon egyszerre zajlanak modern, illetve posztmodern folyamatok. Egyszerre építjük a XX. század meg nem épített autópályáit és a XXI. század „kibertereit.”

Jelölések:

■ A globális hálózatok részei □ Helyi regionális hálózatok ■ A hálózatokból kimaradt, elmaradott térségek

45. ábra: Magyarország térszerkezeti felosztása a globális hálózatok alapján

Forrás: Enyedi Gy. 2004 alapján, saját szerkesztés

Az mindenképpen megállapítható, hogy a meglévő dinamikus tengelyek némileg az urbanizációs viszonyokat is jelképezik az ország térszerkezetében. Az urbanizáció térnyerése és az autópályák szerepe ok-okozati összefüggése azonban korántsem egyértelmű, olyan képzet alakul ki a térképeket szemlélve bennünk, hogy az autópályák inkább követik az urbanizációs térszerkezetet, mintsem kiépülésükre reagálna az urbanizáció. Természetesen a megépült autópálya a továbbiakban jelentősen javítja az urbanizációs viszonyokat, fokozza a városodást és a városiasodást, mintegy előkészítve a terepet a globalizációs hálózatok szálainak kifeszítéséhez. A Közép-Dunántúli Régió esetében az autópályák szerepe nagy fontosságú, mert a működő tőke áramlásában ma ez, elsődleges tényező. A korábban már megállapított területi differenciálódás harmadik manifesztációját is ebben a dimenzióban érzékelhetjük, vagyis az autópályák egyben a területi differenciálódás gerjesztőinek is tekinthetők, a magyar térszerkezetben. Éppen a fentiek miatt, a nyugati területek, és a központi terület között a vizsgált régióban kettős hatás érvényesül a tőkeáramlásban. Egyrészt a nyugati irányból áramló tőke a központ felé, másrészt a központi térségből áramló tőke az ország egyéb részeibe – különös tekintettel a balatoni térség tőkevonzó potenciáljára –, érinti a régiót. Ez azon túl, hogy a fejlődésben elengedhetetlen és kedvező a térségre nézve, magában hordozza a térszerkezetre való hatásgyakorlás lehetőségeit is. Regionális térszerkezetünk alapjaiban hordozza a felbontásra való törekvések számára a kapaszkodókat, amelyek a tőkeáramlás kiemelt útvonalai mentén találhatóak meg leggyorsabban. Ilyen szempontból figyelemre méltó fejlemény lehet a majdani M8-as autópálya megépítése, ami egyrészt jelentősen csökkenti a sugaras útszerkezetből fakadó, térszerkezeti hátrányokat az ország Nyugat-Kelet tengelye mentén, másfelől viszont további feszültségek forrása lehet a Közép-Dunántúli Régió térszerkezetében.

7.1.2. A centrum tér fejlődésének lehetséges hatásai

A címben szándékosan kerültem Budapest megnevezését, hiszen az ország középső térségének fejlődése ugyan alapvetően Budapest által determinált, ám korántsem egykomponensű folyamat. A Duna, mint természetes térszervező erő történelmileg hatást gyakorolt az ország városodási folyamataira, még a Trianon előtti Nagy-Magyarország térszerkezetében is. Hatása nyilván még erősebben érvényesül a lecsökkent területű országban. Elég, ha csak az elmúlt néhány évtized városodási folyamatait szemléljük és a teljesség igénye nélkül, felsorolok néhány települést,

amelyek ez időszakban várossá váltak: Dunaújváros, Százhalombatta, Paks, Dunakeszi, Dorog, Érd, Ráckeve, Ercsi, Adony, stb.

Kirajzolódik egy láncolat, amely a korábban meglévő városokkal, már ma is – különösen a Dunaújváros-Esztergom közötti térben – a budapesti agglomerációt jelentősen túllépő városhálózatot alkot. Ezek a városodási folyamatok nyilván folytatódnak és hatására jelentős, urbánus magtértség alakulhat ki Budapest központtal, ami nyilvánvalóan érinti a jelenlegi regionális határokat, ez pedig elsősorban a Közép-Dunántúli Régió számára jelent igazi kihívást. Dunaújváros szerepe a már épülő Duna-híddal, a 2006-ban odaérő M6-os autópályával és a középtávú tervekben szereplő M8-as gyorsforgalmi úttal hihetetlenül megnő, nemcsak regionális, de országos relációban is. Az ennek következtében átalakuló orientációk nem kérdésesek, csak az irányok nehezen jósolhatóak. Egyrészt a Veszprém - Székesfehérvár - Dunaújváros megyei jogú városok dinamikus tengelye részeként a régió pozíciójának erősítése lehet a következmény, de nem zárható ki a jelentősebb Budapest irányú orientáció sem, hiszen a relatív földrajzi távolságot bőven ellensúlyozza a budapesti vonzáskörzet kiterjedése, a globális folyamatok regionális eredője és a Duna térszervező ereje. Hasonló hatások északról is érhetik a vizsgált régiót, Esztergom és térsége orientációjából következően. A magtértségbe való betagozódás ez esetben még valószínűbb, igaz térszerkezeti hatása, regionális következményei jóval csekélyebbek, mint Dunaújváros esetében. Megállapítható tehát, hogy vannak tényezők, amelyek a Közép-Dunántúli Régió területi szerkezetére nézve bizonytalanságok hordozói, és mint ilyenek, a régió létjogosultságát megkérdőjelező politikai törekvéseknek megfelelő táptalajt biztosítanak. A térszervező hatások irányát és erejét a múltban és napjainkban is Budapest határozta meg a Közép-Dunántúli Régió jelentős területén. A 2004 évi adatok szerint a régióban 35 városi jogállású település volt, ebből 13 található 70 km-nél közelebb Budapesthez. A 13 városban 254 ezer fő él, míg a hozzájuk tartozó kistérségekben további 205 ezer fő. Így lényegében 460 ezer fő, vagyis a régió lakosságának 41,5%-a egy óra autótú távolságnyra van a fővárostól.

Az infrastruktúra vizsgálata során megállapított, a humánjellegű infrastruktúra és a tercier szektor relatív fejletlenségének okait is ebben kell keresni. Budapest egyszerűen és gyorsan elérhető. Kiemelkedő oktatási, kulturális, egészségügyi lehetőségekkel bír. Sok esetben könnyebben elérhető az egyes térségekből, mint a regionális centrum, illetve alcentrum települések. Ez egy roppant kézenfekvő térszervező hatás, az ugyancsak nem elhanyagolható presztízshatással⁶⁴ kiegészülve pedig, még inkább az. Nem csak politikai, de gazdasági kérdés is, hogy a fejlesztéseknél a regionális intézmények kialakítása, bővítése, mennyiben függetleníthető a térszerkezettől, így mennyi párhuzamos illetve mennyi alternatív beruházás valósítható meg egy tőkeszegény gazdasági környezetben? A regionális struktúra alakításának ez egy koncepcionális kérdése, amire érdemes odafigyelni. Az viszont nem megoldás, hogy létrehozunk egy struktúrát, majd azt mondjuk, hogy ennek egyes elemeit preferálom, míg más elemét nem. Így lesznek a térszerkezetben régiók és régióbbak, ami feltétlen kerülendő. Jó példa erre a II. Nemzeti Fejlesztési Terv előkészítése során kialakult helyzet, amikor is „Fejlődési pólusokat” jelöltek ki, amiben az összes régióközpont szerepelt kivéve Székesfehérvárt és így a Közép-Dunántúli Régiót. Majd a tiltakozások hatására egy Veszprém - Székesfehérvár - Dunaújváros - Szolnok „fejlődési tengelyről,”

⁶⁴ Egy vidéki város színháza, kórháza vagy egyéb létesítménye az emberek szemében eleve kevésbé jó, mint a fővárosi intézmények. Ez az előfeltevés, sok esetben igazolható, esetenként nem, de a köztudatban így rögződik.

mint lehetőségről esett szó, amit újabb módosítások után, mégiscsak fejlődési pólusként aposztrofáltak. Mégpedig Székesfehérvár - Veszprém fejlődési pólus⁶⁵ néven. Ezt az érintettek ugyan elfogadták, – jobb híján – én azonban anakronizmusnak, sőt cinikusnak tartom a döntést. Egyrésztől negligálja Székesfehérvár és a régió jelentőségét, másrésztől a centrum kérdés napirenden tartására ösztönöz, nem téve a tartós megoldásért semmit. A két központú tér problematikája nyilvánvaló, nem a stabilitást, hanem a permanens bizonytalanságban tartást szolgálja, ami nem közigazgatási, közgazdasági, geográfiai megoldás, hanem kizárólag politikai.

7.2. A térszerkezet belső viszonyrendszere

A mesterségesen létrehozott régiók, sajátos történelmi fejlődést követő, drámai hatású külső beavatkozás eredményeként kialakult, sérült térszerkezetű országot osztanak hét egységre napjainkban. A centralizációs állami berendezkedés a társadalom, a gazdaság az infrastruktúra és sok vonatkozásban a kultúra centralizációját is kialakította. Nehéz eldönteni, hogy vannak-e még tartalékok ebben a berendezkedésben? A központosított térszerkezet képes-e megfelelni a kor kihívásainak? Valószínűleg tartósan nem képes. *„A központosítás tartalékai napjainkra lassan kiürülnek...azok tartósan nem újíthatók meg, a jövőhöz innen már nem lehet innovációs lendületet nyerni”* (RECHNITZER J.-LADOS M.2004).⁶⁶

A decentralizációnak többféle megoldása is lehet, az európai törekvések fő iránya napjainkban a regionalizáció. Ennek jegyében mostanában régiókat építünk, nagyjából ugyanolyan centralizáltan, ahogyan a megyéket fejlesztettük az elmúlt évtizedekben. A fő problémát nem az jelenti, hogy bizonyos infrastruktúrát, (autópálya, vasút, innovációs intézmények, egyetemek, kutatóbázisok) központi döntések alapján kívánnak megvalósítani, hiszen ezek többnyire egy korábbi időszak elmaradt fejlesztéseinek pótlását jelentik, hanem az, hogy a közigazgatási struktúra kialakításának háttérében is felfedezhetők a centralizációs törekvések és az infrastrukturális fejlesztések eredői is hasonló aspektusokból származtathatóak. Az innovációs bázisok, ha úgy tetszik fejlődési pólusok diszkriminatív, központi döntéshozás keretében történő kijelölése, egy elvileg decentralizált struktúrában, hitelesen árulkodik a valódi célok/szándékok és a propagált célok ellentmondásairól. Ráadásul ez a szemléletmód nem is pártpolitikai dimenziókból fakad, hanem egyszerűen a magyarországi politikai elit Budapest-centrikus, ezáltal egyközpontú, a priori központosító beállítottságából. Ezt feltétlen fontos hangsúlyozni a térszerkezet belső viszonyainak elemzése előtt, mivel érzékelteti, hogy nem kőábrába vésett közigazgatási felépítmény elemeit boncolgatjuk, főképpen nem olyan elemeket, amelyek belső determinációja, belső legitimitása, igen erős lenne.

7.2.1. Régió, megyék, városok

A Közép-Dunántúli Régió helyzetét, más régiókkal komplex mutatók és egyéb kézzelfogható viszonzyszámok alapján összevetve, az előző részekben bemutatam. A vizsgálatot a továbbiakban a régió belső viszonyaira, térszerkezeti egységeire szűkítem. Ebben a kontextusban a megyék jelentik a legnagyobb alkotmányosan is rögzített területi egységeket az országban.

⁶⁵ FMH 2005.okt. 24.

⁶⁶ RECHNITZER J.- LADOS M.(2004):

A területi stratégiától a monitoringig Dialóg Campus Pécs 66p.

A Közép-Dunántúli Régió három megyéből áll. Fejér megye, Komárom-Esztergom megye és Veszprém megye. A három megye térszerkezeti pozíciója eltérő. Fejér megye és Komárom-Esztergom megye a történelmi Magyarországon és a mai Magyarországon is központi elhelyezkedésű területnek számított és számít ma is, míg Veszprém megye, amolyan közbenső téregység, amelyik orientációja azonban szintén elsősorban az ország központi térségével összefüggő. Területileg 2003-ban, Veszprém megye 4493 km², Fejér megye 4359 km², Komárom-Esztergom megye 2265 km². A városok száma Fejérben 9, Veszprémben 12, Komárom-Esztergom megyében 8. A községek száma sorrendben 99; 205; 68; összesen: 372. Megyei jogú város négy van: Székesfehérvár; Tatabánya; Veszprém; Dunaújváros.

A megyék település szerkezete eltérő. Fejér megye és Komárom-Esztergom megye nagyobb részben közepes és nagy területű és lélekszámú községekből áll, ugyanakkor Veszprém megyében jelentős az aprófalvas térség területe. Különösen a Balaton felvidéken, a Tapolcai medencében és a Pápai, illetve Ajkai térségben.

7.2.2. A városok térbeli elhelyezkedése

A térszerkezet egészséges fejlődéséről a közigazgatási egységek térbeli elhelyezkedése (például városok esetében) ad támpontot számunkra. Ilyen megközelítésben érdemes vizsgálni a régióban a területnagyságra eső városok számát. Ütemes fejlődés tapasztalható a régióban, ám ez az ütem alacsonyabb, mint az országos fejlődés dinamikája. 1990-ben a régióval azonos területen 24 városi jogállású település volt, tehát 1000 km²-re 2,2 város esett, az országos átlag 1,8 várossal szemben. 2003-ban, a régióban 30 város található, így ezer km²-re 2,7 város esett, azaz a növekedés 22,7%-os, míg az országos átlag szintén 2,7 város, azaz a növekedés 50%-os. Vagyis a régió területén azonos a városok száma ezer km²-ként, mint az országos átlag, de a növekedés üteme kisebb. További változások történtek 2005 -ig, így a régióban jelenleg 37 város van, ami 3,4 város/ezer km², szemben az országos átlag 3,1 város számával, ami 289 várost jelent az országban. Így 1990-hez képest a régióban 54%-al nőtt a városi jogállású települések száma, míg országosan 74%-al, ami jelentős dinamikai deficit a városodásban. Ez azért is figyelemre méltó, mert a városi népesség aránya is alacsonyabb, mint az országos átlag, sőt lényegében csökkenő tendenciájú, a jelentős városodás mellett. Ez azt is jelzi, hogy az újonnan belépő városok csekély lélekszámú, mesterséges, valódi funkciók nélküli városok, „ceremoniális városok,” HAJDÚ ZOLTÁN szerint (HAJDÚ Z. 2001). Ezek, pedig még a nagyobb városok lélekszám csökkenését sem képesek várossá nyilvánítással ellensúlyozni.

A 46. ábrán a városok elhelyezkedésének, mint pontalakzatoknak a hálózata látható. A konfiguráció a legközelebbi szomszéd-analízis⁶⁷ alapján rajzolódik ki, az ábrán jelzés értékkel a Budapesti agglomeráció és a központi régió csatlakozó részeinek városi konfigurációja is feltüntetésre került.

⁶⁷ A legközelebbi szomszéd, a városközpontok légvonalban mért távolsága alapján lett meghatározva.

46. ábra: A Közép-Dunántúli Régió városainak térbeli konfigurációja, 2003

Ez gyakorlatilag alátámasztja a korábbi megállapítást az egybefüggő városi/városiasodó övezetről a Duna mentén a fővárosközpontú észak-dél tengely mentén, ahol 2003-ban, Ercsi és Gárdony kapcsolatán keresztül Székesfehérvárral is egybefüggő lánc alakult ki.

Ugyancsak érdekes az esztergomi térség, ahol nagy közelségben 2-3 elemű láncok sorozata található, érzékelte a regionális határ térszerkezeti bizonytalanságait, valamint a Tatabánya környéki 7 elemből álló város láncolat konfigurációja. Ez szintén urbanus/urbanizálódó térként értékelhető.

Figyelemre méltó a Veszprém körüli 7 tagú városlánc, amelynek bővülése a Balatonparti városiasodó települések irányában várható. Egyébként a régióban találunk még elszórtan további 2-3 pontból álló konfigurációkat is. A legközelebbi szomszédok átlagtávolsága 15,1 km, ami 2003-ban az országos 252 város alapján, számított elméleti átlagtávolságnál (7,8 km) lényegesen nagyobb. A legközelebbi szomszéd index így:

$$L = D^0/D, \text{ azaz } 15,1 / 7,8 = 1,93$$

ahol: L = legközelebbi szomszéd város index

D^0 = a legközelebbi szomszéd városok távolságainak átlaga

D = elméleti érték, az ország területe és a városok száma alapján számított adat

Ez az index⁶⁸, egy már-már szabályos felé hajló ponteloszlás értéket mutat, ami a külső beavatkozás jeleként értelmezhető és igazolja a spontán fejlődés hiányát. A véletlenszerű (Poisson-eloszlású) pontalakzat ugyanis 1-hez közeli értéket mutatna. 1990 évi azonos index 1,47 is elmozdulás volt már a véletlenszerű eloszlástól,⁶⁹ de az még természetesebb értéknek tekinthető.

A 47. ábra, az autópályák és a városi konfigurációk viszonyáról, a viszonyok változásairól is árulkodik és megerősíti a korábbi állítást, miszerint az autópályák követik a városodás folyamatait, majd gerjesztik azt, megépülésük után.

⁶⁸ A viszonylag alacsony elemszám miatt, inkább csak orientációs jellegű.

⁶⁹ 1945-ben, ez az index még 1,22, volt és 1960-ban is csak 1,23, ami még véletlenszerű eloszlásnak tekinthető.

47. ábra: A Közép-Dunántúli Régió városainak térbeli konfigurációja, és a meglévő, épülő, illetve tervezett autópályák, 2005

Elvégezve a legközelebbi szomszéd analízist (nearest neighbour analysis) a pontalakzatok szóródása szabályszerűségeinek vizsgálatára, 2005-ben az index: $L=2$ arányt kapjuk, ami már szabályos elrendeződésnek tekinthető. Ráadásul az elemszámunk is egyre növekvő, tehát egyre erősebb az érvényessége az indexnek. Városszerkezetünk változásai jól megfigyelhetők a 47. ábrán. Határozottan kibontakozik a Dunaújváros-tengely a Duna mentén, igazolva korábbi megállapításomat a Budapest-Dunaújváros innovációs tengely és az autópálya kapcsolatára vonatkozóan. A fontos városokat eléri az autópálya, majd egy városodási folyamat követi a dinamikus tengelyt. Várható ugyanis a térségben további települések várossá válása.

Elméletileg Székesfehérvár térségi kapcsolatai szűkebbre redukálódtak, ami a gyakorlatban, természetesen lényegesen lassabban megy végbe, hiszen a városi potenciál tekintetében a születő városok és kapcsolataik ma még elenyésző súllyal bírnak. Átrendeződött a Veszprém központú láncunk is. Itt a Balaton térszervező ereje kezd mindjobban kibontakozni. Látható, hogy a tervezett M8-as autópálya, majd egy fokozatosan bővülő városláncolat mentén halad, és itt is további városodási folyamatok várhatóak, elsősorban az Enying-Sárbogárd viszonylat városhiányos térszerkezetében, valamint Veszprém -Várpalota között, Hajmáskér is ilyen település lehet.

Mozgalmasan alakul a Tatabánya központú városlánc kapcsolatrendszere is, azzal együtt, hogy ez egy meglehetősen stabil, Tatabánya által determinált kapcsolat rendszer, ahol valóban urbánus jellegű térszerkezet bontakozik ki. Az autópálya hatása itt a leginkább egyértelmű. Ugyanakkor számos település kapcsolódhat még ehhez a lánchoz, de a Duna mentén az Esztergomi lánchoz is.

Fejér megye déli részein és Veszprém megye északi részein viszont városhiányos térségeket találunk, ahol valódi urbanizációs folyamatokat nem indukál jelenleg semmi. Az autópálya építések Fejér megye déli részein, középtávon segíthetnek ezen a helyzeten, míg Veszprém megyében a viszonylag jelentős középvárosok, mint Veszprém Pápa, Tapolca, Ajka vonzáskörzeti funkcióinak megerősödésétől, belső dinamizációjától várhatóak a városodás és hosszabb távon a városiasodás folyamatainak kibontakozása. Ebben is nagy lökést adhat az M8 autót kiépülése, amelyre azonban néhány évet még várni kell.

7.3. A Közép-Dunántúli Régió kistérségei

A kistérségek kialakulásának folyamata az 1990-es években kezdődött és napjainkban is tart. A folyamat napjainkban a többcélú kistérségek kialakításának stádiumában van, és 2005-ben, mintegy száz ilyen egységről beszélhetünk az országban. Ezek a funkcionális egységek némileg bizonytalan közjogi státusban, nem kellően beágyazott közigazgatási, közszolgáltatási szerepkörökben és területfejlesztési pozíciókban működnek. Regionális térszerkezeti helyzetük elemzése érdekes lehet, hiszen a megyéknél kisebb egységek, még, ha esetenként bürokratikus szempontok alapján kerültek is lehatárolásra, sokkal differenciáltabb képet mutatnak egy adott régió belső potenciáljáról, belső fejlődési differenciáiról, mint azt a nagyobb egységek vizsgálata lehetővé teszi. A kistérségekben egyébként is komoly belső aktivitás jelenik – jelenhet – meg, ami sok esetben képes kompenzálni olyan hátrányokat, amelyek térszerkezeti, társadalmi, gazdasági, kulturális vagy egyéb „hozott szegmensekből” származtathatóak.

Merev földrajzi lehatárolásukat ugyan alapvető tévedésnek, a „társulás elve” elbürokratizálásának tartom, egyetértve Pálné Kovács Ilonával, aki állítja, hogy „a kistérségek dinamikus világában a földrajzi lehatárolások szükségtelen korlátokat jelentenek” (PÁLNÉ KOVÁCS I. 2001), ezzel együtt a régió belső mérhetőségi fogódzóit a statisztikai kistérségekben látom elérhetőnek. Nem gondolom ugyanakkor, hogy a társulásokat szükségszerű egy-egy merev statisztikai egységbe szorítani.

A Közép-Dunántúli Régió belső viszonyainak elemzéséből tehát a kistérségek nem hagyhatóak ki, mert települési szintű mérések alig-alig állnak rendelkezésre, miközben kistérségi szinten már vannak értékelhető mutatók.

7.3.1.1. A kistérségek térszerkezeti pozíciói

A Közép-Dunántúli Régióban 2004. január 1-től 26 kistérség lett kijelölve a 244/2003. (XII.18.) Korm. rendelet hatályánál fogva. Megyéenként az alábbiak szerint:

Fejér megye:

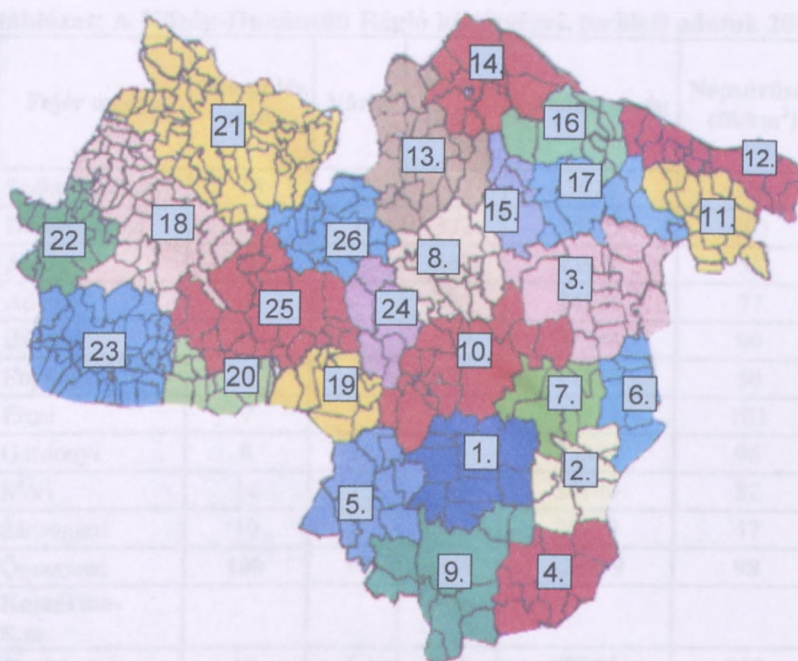
1.) Abai kistérség 2.) Adonyi kistérség 3.) Bicskei kistérség 4.) Dunaújvárosi kistérség 5.) Enyingi kistérség 6.) Ercsi kistérség 7.) Gárdonyi kistérség 8.) Móri kistérség 9.) Sárbogárdi kistérség 10.) Székesfehérvári kistérség

Komárom-Esztergom megye:

11.) Dorogi kistérség 12.) Esztergomi kistérség 13.) Kisbéri kistérség 14.) Komáromi kistérség 15.) Oroszlányi kistérség 16.) Tatai kistérség 17.) Tatabányai kistérség

Veszprém megye:

18.) Ajkai kistérség 19.) Balatonalmádi kistérség 20.) Balatonfüredi kistérség 21.) Pápai kistérség 22.) Sümegi kistérség 23.) Tapolcai kistérség 24.) Várpalotai kistérség 25.) Veszprémi kistérség 26.) Zirci kistérség

48. ábra: A Közép-Dunántúli régió kistérségei

7.3.2. A kistérségek területi és népesedési adatai

Az országban az említett törvény a kistérségek számát 150-ről 168-ra bővítette. Ez a régióban is hozott változásokat, hiszen több helyütt is átalakult a korábbi kistérségi struktúra. Anélkül, hogy a korábbi lehatárolással bővebben foglalkoznánk, meg kell említeni, hogy nőtt a kistérségek száma a régióban, és ez értelemszerűen az egyes kistérségekhez tartozó települések számának a csökkenésével járt. Ez mindenképpen pozitív eredménynek tekinthető, hiszen egy bizonyos településszám felett negligálódik a társulás jelentősége, ami a többcélú társulások esetében azért – ha néhol felülről erőltetett is a folyamat – mégiscsak a belső kohézió feltétele. Míg tehát korábban mintegy 21,5 kistérség esett egy-egy régióra országosan, addig ma 24 kistérséget tekinthetünk átlagnak. Így a kistérségekhez tartozó települések száma – 3145 települést véve alapul⁷⁰ – korábban 21 település volt átlagosan régióként, még jelenleg 19 település. Mindez szélsőséges szóródással értelmezendő, hiszen egy település is alkot kistérséget, (Budapesti, Debreceni kistérség) és 79 is (Zalaegerszegi kistérség).

A vizsgált régióban 26 kistérség van, ami magasabb az országos regionális átlagnál, ugyanakkor a kistérségekre jutó települések száma átlagosan 15, ami lényegesen alacsonyabb az országos kistérségi átlagnál (18,7). Ezt a gyakorlati tapasztalatok alapján kedvezőnek tekinthetjük. A **31. táblázatban**, a régió kistérségeinek legfontosabb területi és térségszerkezeti mutatóit tüntettem fel.

⁷⁰ KSH. 2004. jan. 1.

31. táblázat: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei, területi adatok 2003

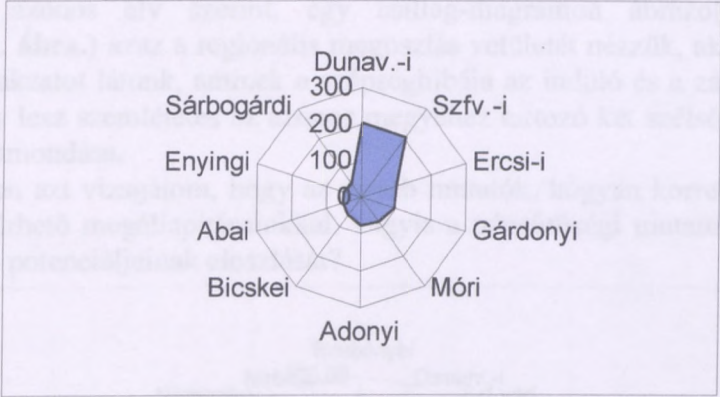
	Fejér megye	Település szám	Város	Terület (km ²)	Lakónépesség	Népsűrűség (fő/km ²)
1	Székesfehérvári	18	2	677	136727	202
2	Dunaújvárosi	9	1	372	75501	203
3	Abai	9	-	467	23932	51
4	Adonyi*	8	-	320	24538	77
5	Bicskei	16	1	619	37244	60
6	Enyingi	9	1	433	21858	50
7	Ercsi	7	1	237	23875	101
8	Gárdonyi	8	1	243	23391	96
9	Móri	14	1	430	35140	82
10	Sárbogárd	10	1	561	26373	47
	Összesen:	108	9	4359	428579	98
	Komárom- E.m.					
1	Tatabányai	10	1	332	89274	269
2	Dorogi	15	1	233	40535	174
3	Esztergomi	9	2	305	55769	183
4	Kisbéri	17	1	511	21399	42
5	Komáromi	9	1	379	41463	109
6	Oroszlányi	6	1	199	28063	141
7	Tatai	10	1	307	39383	128
	Összesen:	76	8	2265	315886	139
	Veszprém megye					
1	Ajkai	39	2	743	58793	79
2	Balatonalmádi	12	2	299	27629	92
3	Balatonfüredi	20	1	318	22167	70
4	Pápai	49	1	1021	63193	62
5	Sümegi	21	1	306	16355	53
6	Tapolcai	33	1	540	37081	69
7	Várpalotai	6	1	270	37792	140
8	Veszprémi	20	2	644	83541	130
9	Zirci	17	1	350	21968	63
	Összesen:	217	12	4493	368519	82
	Régió összesen:	401	29	11117	1112984	100

*Adony ma már városi jogállású település.

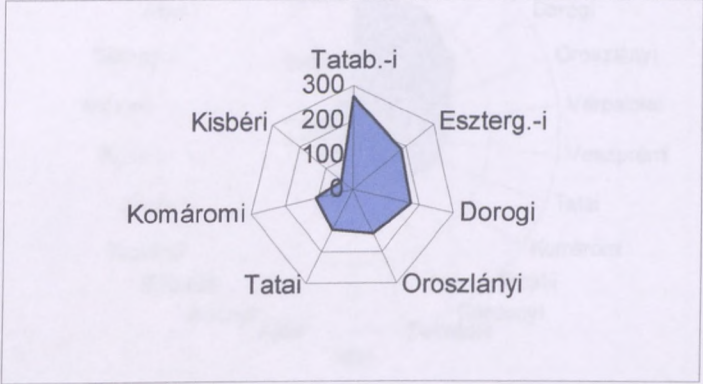
Forrás: KSH 2003 alapján saját számítás

Anélkül, hogy részletesen elemeznénk a számadatokat – amelyekből egyébként sok érdekes információ kiolvasható – a népsűrűségi mutatóra hívom fel a figyelmet, hiszen

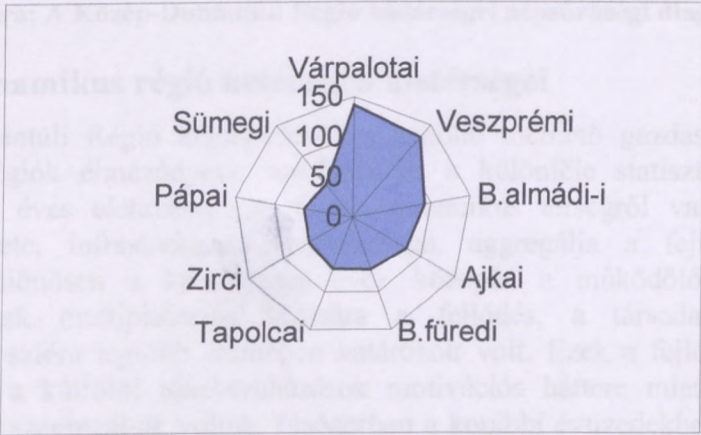
az országos népsűrűségénél (109 fő/km^2) alacsonyabb mutató nem igazán illeszkedik a térség urbanus jellegéről általánosan elfogadott nézethez. Árnyalható persze a kép, amennyiben Budapestet kiemljük az országos átlagból, mivel így a vidéki térségek átlag népsűrűsége már csak 90 fő/km^2 lesz. Ilyen összevetésben valóban beszélhetünk urbanizálódó régióról, amelyen belül, a fenti adatsorok alapján jelentős szóródás tapasztalható.

49. ábra: Fejér megye kistérségei népsűrűsége fő/km²

50. ábra: Komárom megye kistérségei népsűrűsége fő/km²

51. ábra: Veszprém megye kistérségei népsűrűsége fő/km²

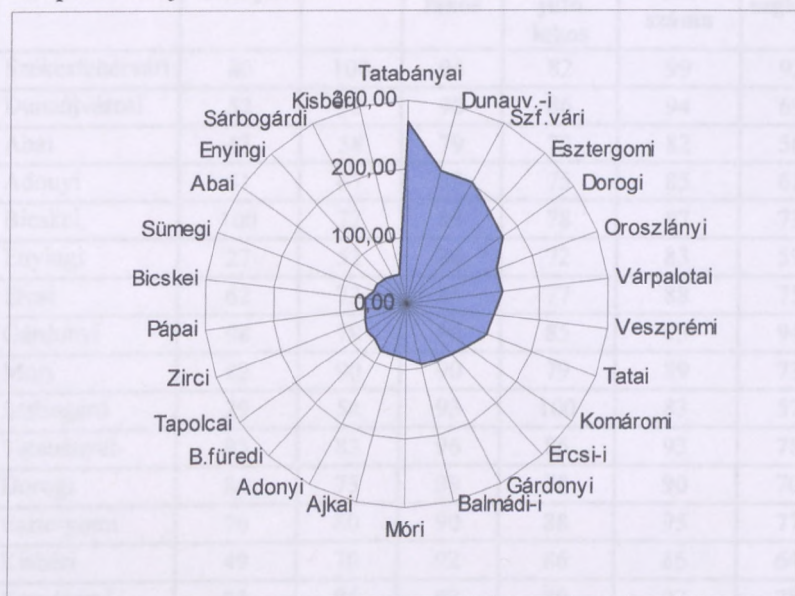
A kisbéri, sümegi, enyingi, sárbogárdi és abai kistérségek 50 fő/km^2 körüli, vagy az alatti mutatószámai erősen a rurális térségekre jellemzőek, míg Székesfehérvár, Dunaújváros, Tatabánya és Esztergom térsége kiemelkedik magas népsűrűségi mutatóival. A csillag-diagramokon (49-51. ábra) a népsűrűségi mutatókat csökkenő sorrendben egy-egy tengelyhez rendelve, különféle alakzatú területeket kapunk. Ezek alakja

minél inkább közelíti a befelé spirális körívet, annál inkább arányos népsűrűségű a megye.

A legszélsőségesebb Fejér megye népesség eloszlása, ahol szinte egy téglalap mellé rendelhetőek a pontok. Komárom-Esztergom megye esetében a Kisbéri Kistérség alacsony mutatója „húzza be a spirált,” míg Veszprém megye a legkiegyensúlyozottabb népesség eloszlást mutatja.⁷¹

Amennyiben azonos elv szerint, egy csillag-diagramon ábrázoljuk az összes kistérséget, (52. ábra.) azaz a regionális megoszlás vetületét nézzük, akkor egy nagyon szép spirális alakzatot látunk, aminek a szépséghibája az induló és a záró adatok óriási különbsége. Így lesz szemléletes az azonos megyéhez tartozó két szélsőértékű kistérség regionális ellentmondása.

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy az egyéb mutatók, hogyan korrelálnak a területi adatokból kiszűrhető megállapításainkkal, vagyis a népsűrűségi mutatók leképezik-e a régió más belső potenciáljainak eloszlását?

52. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei népsűrűségi diagramja

7.3.3. Egy dinamikus régió heterogén kistérségei

A Közép-Dunántúli Régió kétségtelenül a legtöbb mérhető gazdasági és szociális mutatóban a régiók élmezőnyébe sorolható és a különféle statisztikák ezt rendre igazolják is az éves elemzésekben. Olyan dinamikus térségről van szó, melynek központi helyzete, infrastrukturális ellátottsága, aggregálja a fejlődési tényezők összességét. Különösen a kilencvenes évek közepén a működőtőke beruházások jóvoltából, annak multiplikációs hatására a fejlődés, a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális szféra legtöbb elemében határozott volt. Ezek a fejlődési összetevők azonban éppen a külföldi tőkeberuházások motivációs háttere miatt, meglehetősen koncentráltak és szegregáltak voltak. Elsősorban a korábbi évtizedekben kialakult ipari bázisok infrastrukturális alapjaira szerveződtek. Ez a koncentráció, láncolatszerűen összekapcsolódik ugyan, de a megyeszékhelyek körül összpontosul elsősorban.

⁷¹ A diagram lépték váltása ezt kissé hangsúlyosabbá is teszi.

7.3.3.1. Az életminőség faktor vizsgálata

Már a területi adatoknál megfigyelhető volt, hogy a népsűrűség jelentős egyenlőtlenségei egyúttal a rurális és urbánus jellegű térségek régió belüli viszonyáról is informálnak bennünket. A **32. táblázat** adataiból az életminőségre ható néhány tényező alakulását olvashatjuk ki. Az elemzési módszer lényege, hogy a legjobb minőséget jelentő elem kapja a 100 %-os arányszámot és a többi adat ehhez viszonyítva kerül kimutatásra. A végén az arányszámokból összevont pontérték, a hat mutató viszonyrendszerében ragadja meg az adott kistérség életminőségi jellemzőit.

32. táblázat: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei, életminőség faktort meghatározó tényezői⁷²

Helyezés	Kistérségek	Munkanélküliek aránya	SzJA. Alap/fő	100 lakásra jutó lakos	Egy házi- és gyermek orvosra jutó lakos	Elvégzett iskolai osztályok átl. száma	1000 lakosra jutó szgk/db	Pont
1	Székesfehérvári	80	100	94	82	99	92	547
13	Dunaújvárosi	52	92	98	86	94	69	491
25	Abai	43	58	79	72	82	56	390
23	Adonyi	51	67	85	75	85	61	424
12	Bicskei	100	72	84	78	87	73	494
26	Enyingi	27	52	88	72	83	59	381
17	Ercsi	62	73	85	77	88	75	460
2	Gárdonyi	98	79	96	85	93	94	545
10	Móri	82	90	90	79	89	73	503
24	Sárbogárd	29	54	93	100	83	57	416
5	Tatabányai	95	83	96	86	93	78	531
14	Dorogi	84	73	89	78	90	70	484
8	Esztergomi	76	80	90	88	95	77	506
19	Kisbéri	49	70	92	86	86	64	447
4	Komáromi	98	86	93	89	92	78	536
11	Oroszlányi	82	78	91	80	90	75	496
9	Tatai	64	82	92	87	95	85	505
16	Ajkai	53	71	94	83	89	72	462
7	Balatonalmádi	58	75	98	91	96	90	508
6	Balatonfüredi	45	75	100	95	97	100	512
21	Pápai	47	64	93	75	88	67	434
22	Sümegi	33	55	93	97	85	68	431
15	Tapolcai	55	62	96	92	91	82	478
18	Várpalotai	39	76	90	94	91	64	454
3	Veszprémi	78	97	92	90	100	86	543
20	Zirci	44	71	88	84	88	65	440

Forrás: KSH alapján saját számítások

A táblázatban a munkanélküliségi mutató és az SZJA alapmutatója a jelentősebb szóródás okán, nagyobb súlyt képvisel a végeredmény alakításában, de ezek

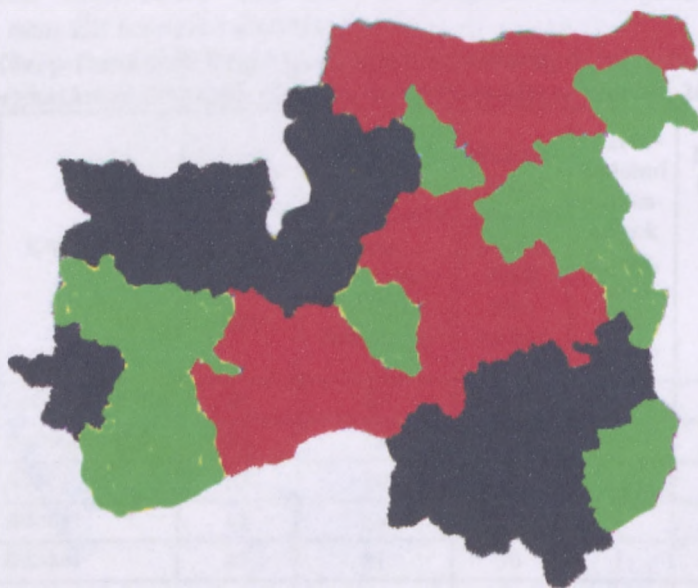
⁷² KSH 2003, adatok alapján a szerző számításai. Benett-módszer. A legjobb mutató értéke 100% = 100 pont. A többi arányosan kevesebb.

megítélésünk szerint az emberek életminőségének alakításában is meghatározó súllyal bírnak. Aktuális adataink végeredménye ránézésre bizonyos korrelációt sugall a népsűrűségi mutatóinkkal. Ennek vizsgálatát elvégezve $r = 0,59$ azaz közepesen erős pozitív korreláció mérhető, vagyis régiókban a népsűrűségi mutatókból kiolvasható tendenciák érvényesülnek az életminőségi mutatókban is. Ugyanakkor a még szorosabb korrelációt a régiós térszerkezet heterogenitása oldja. Például Gárdony, Balatonfüred, Balatonalmádi népsűrűsége nem korrelál életminőségi mutatóikkal. Lévény üdülőjellegű települések, életminőségi mutatóikat kevésbé határozza meg a lakosságszám, mint a termelő kapacitások bővítésére alapozott gazdasági struktúrákkal bíró Székesfehérvár, Veszprém, Tatabánya esetében. A lakásviszonyokban Balatonfüred első helyezése éppen szezonális, üdülő-település jellegéből fakadóan nem meglepő. Ugyanakkor Fejér megye adatai itt is a szélsőségeket testesítik meg, akár csak korábban a népsűrűségi mutatóknál. Az enyingi, abai, sárbogárdi mutatók 150-160 pont körüli eltérései a közvetlen szomszéd székesfehérvári, gárdonyi adatokkal összevetve 30%-os életminőség különbségről árulkodnak. Sárbogárd esetében az orvosi ellátottság 100-as indexe „kilóg a sorból,” meglepően magas. Ez településszerkezeti okokkal részben magyarázható. Ha a BENETT-módszer alapján kialakult pontszámot három csoportra bontom és fejlett, közepesen fejlett, és fejletlen elnevezéssel jelölöm az egyes csoportokat, az **53. ábrán** látható kartogram szerinti területi eloszlásokat mérhetünk. A csoportba sorolás kritériuma ez esetben: 500 pont felett fejlett, 450-500 pont között közepesen fejlett, 450 pont alatt fejletlen térségről beszélhetünk.

Fejlett kistérségek: Székesfehérvári; Gárdonyi; Móri; Tatabányai; Esztergomi; Komáromi; Tatai; Veszprémi; Balatonfüredi; Balatonalmádi;

Közepesen fejlett kistérségek: Dunaújvárosi; Bicskei; Ercsi; Oroszlányi; Dorogi; Ajkai; Várpalotai; Tapolcai;

Fejletlen kistérségek: Abai; Enyingi; Sárbogárdi; Adonyi; Kisbéri; Zirci; Pápai; Sümegi;

Jelölések:

■ Fejlett ■ Közepesen fejlett ■ Fejletlen

53. ábra: Területi különbségek a Közép-Dunántúli Régióban, az életminőség faktor alapján.

Látható az **53. ábra** alapján az iparilag fejlett területek és az életminőségi mutatók fejlettsége közötti szoros kapcsolat, amit valójában csak a Balaton és a Velencei-tó

térségének az idegenforgalomra alapozott fejlődése tesz árnyaltabbá. A közepesen fejlett területek az iparilag gyengébben fejlett, középvárosi tércentrumokkal rendelkező kistérségek köréből kerülnek ki. Elszórtan találhatók, ami arra utal, hogy különböző eredők alakítják a fejlődési folyamatokat, amelyek a térszerkezeti pozícióktól kevésbé meghatározottak.

Ennek éppen az ellenkezője mondható el a fejletlen kistérségek esetében. Ezek lényegében két nagy tömböt alkotnak, amelyek közös jellemzője az agrárkörnyezet dominanciája, ami a Fejér megyei kistérségek esetében gyenge városi funkciókkal és gazdaságilag fejletlen potenciállal bír, kisvárosi/falusi térségcentrumokkal párosul. Az egyértelműen megállapítható, hogy a kistérségi központok minősége, a mutatókban meghatározza a teljes kistérség életminőségét is.

A területi kontextus mérőszámai alapján a térségben 35,3%, azaz 3934 km² fejlett, 29%, azaz 3213 km² közepesen fejlett, míg 35,7%, azaz 3970 km² fejletlen. Vagyis a területek aránya közel azonos.

A népesség vonatkozásában, már közel sem ilyen kiegyensúlyozott a helyzet. A lakosság 49,7%-a él a fejlett kistérségekben, 30% él a közepesen fejlett térségekben és 20,3% él fejletlen kistérségben.

A fejlett térségek átlagos népsűrűsége 141 fő/km², a közepesen fejletteké 105 fő / km², míg a fejletlenek esetében ez a szám 56 fő/ km². Ezek a számok, az urbánus és rurális térségek viszonyrendszerét is jellemzik a régióban, szélsőséges körülményeket vetítve a regionális palettára.

7.3.3.2. A gazdasági és infrastrukturális faktor vizsgálata

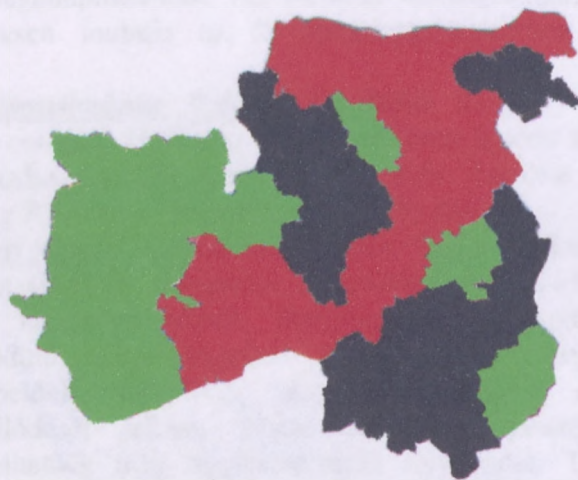
Tovább differenciálható a kistérségek helyzete, ha a gazdaság és az infrastruktúra néhány jelzőszámával is elvégezzük az összehasonlító elemzést. Ezek a mérőszámok sajnos csak egyfajta szűk megközelítésben informálisak és nem nyújtanak átfogó képet, de ennél bővebb információs adatbázis a vizsgálat időpontjában a kistérségek vonatkozásában nem állt rendelkezésemre.

33. táblázat: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei, a gazdaság és infrastruktúra fejlettségét meghatározó tényezők alapján, BENETT-módszer szerint, 2003

Sor-szám	Helyezés	Kistérségek	Működő vállalk.-ok száma, 1000 főre	Egy km vezetékes vízhálózatra jutó, csatorna hálózat hossza /m	Kiskereskedelmi üzletek száma, 1000 főre vetítve	Kereskedelmi szálláshelyek száma, 1000 főre vetítve	Működő kórházi ágyak száma 10000 főre vetítve	Pontszám
1	2	Székesfehérvári	86	63	43	2	41	235
2	11	Dunaújvárosi	63	38	39	1	36	177
3	25	Abai	33	10	30	1	0	74
4	20	Adonyi	41	65	30	1	0	137
5	9	Bicskei	47	81	30	1	32	191
6	26	Enyingi	38	1	32	0	0	71
7	23	Ercsi	46	34	32	1	2	115
8	12	Gárdonyi	69	36	41	30	0	176
9	18	Móri	48	51	30	4	18	151
10	24	Sárbogárd	38	30	41	1	0	110

11	3	Tatabányai	76	75	40	2	41	234
12	19	Dorogi	47	58	40	1	0	146
13	6	Esztergomi	64	62	53	6	40	225
14	22	Kisbéri	42	28	32	1	21	124
15	8	Komáromi	60	68	46	5	14	193
16	10	Oroszlányi	52	100	32	0	5	189
17	4	Tatai	81	76	57	7	12	233
18	16	Ajkai	46	21	35	2	50	154
19	7	Balatonalmádi	78	47	57	22	0	204
20	1	Balatonfüredi	100	60	100	100	100	460
21	17	Pápai	53	23	46	1	29	152
22	14	Sümegi	44	26	43	2	52	167
23	13	Tapolcai	70	21	49	15	20	175
24	21	Várpalotai	47	38	30	1	11	127
25	5	Veszprémi	87	49	54	2	34	226
26	15	Zirci	51	51	35	5	14	156

A 33. táblázat eredményei, szélesebb intervallumban szóródó adatokból képződnek. Míg a korábbi mérésekben 30% körüli eltérés volt a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett kistérség között, addig ez esetben 85%. Ez a mutatók jellegéből is fakad, ha a szélsőségesen magas értékkel bíró Balatonfüred pontszámától eltekintünk és csak a második legmagasabb – már nem szélsőségesen elkülönült – értékhez viszonyítunk, akkor ismét a 30%-os távolság mérhető a kistérségek között.

Jelölések:

■ Fejlett kistérségek ■ Közepesen fejlett kistérségek ■ Fejletlen kistérségek

54. ábra: Területi különbségek a Közép-Dunántúli Régióban, a gazdaság és infrastruktúra faktor alapján

Az 54. ábra szemlélteti az elmozdulást az előző faktor adataival szemben. A területi differenciálódás ez esetben más képet mutat. A hármas bontás megállja a helyét, bár Balatonfüred esetében a választott mutatók alapján, nehéz a kategória határt meghúzni. Mindössze az igény, hogy adekvát képet alkothassunk, szorítja bele az adott kategóriába. A város és környezete területi, természeti, turisztikai adottságaiból fakadóan a mutatókban kiemelkedő eredményeket képes felmutatni. Ez azonban nem jelent

problémát, az összehasonlítás alapján érzékelhetőek az igazi differenciák a régió területi tagoltságában, és még élesebb kontrasztok jelentkeznek.

Fejlett kistérségek: Székesfehérvári; Bicskei; Tatabányai; Esztergomi; Komáromi; Tatai; Veszprémi; Balatonfüredi; Balatonalmádi

Közepesen fejlett kistérségek: Dunaújvárosi; Gárdonyi; Oroszlányi; Ajkai; Tapolcai; Sümegi; Pápai; Zirci

Fejletlen kistérségek: Abai; Móri; Enyingi; Sárbogárdi; Ercsi; Adonyi; Kisbéri; Dorogi; Várpalotai

Markáns határok híján, a besorolást 9 fejlett, 8 közepesen fejlett és 9 fejletlen, bontásban végeztem, a helyezések alapján. A legfigyelemreméltóbb átrendeződés Fejér és Veszprém megyék között tapasztalható. A Fejér megyei kistérségek kettő kivételével a legfejletlenebb csoportba kerültek, míg a veszprémiek, egy kivétellel a fejlett, vagy közepesen fejlett csoportban találhatóak.

Ez esetben a területek 35%-a fejlett, 34%-a közepesen fejlett, míg 31%-a fejletlen, azaz területileg ismét arányosnak tekinthető a fejlettségi szintek eloszlása.

A lakosságnak ez esetben már csak 48%-a lakik fejlett területen, 29%-a közepesen fejlett és 23%-a fejletlen területen. A fejlett területek népsűrűsége 138 fő/km^2 , míg a közepesen fejlett területeken 85 fő/km^2 , a fejletlen területeken, pedig 74 fő/km^2 .

7.3.3.3. A faktorok szerinti klaszterelemzés

A következő lépésben elvégeztem a két faktor értékei szerinti klaszter-elemzést. A hasonló mutatók alapján történt analitikus csoportképzés, realisabb képet nyújt számunkra a kistérségek fejlődési csoportokba sorolásához, mint az általam a fentiekben önkényesen meghúzott csoporthatárok, és öt klaszteres bontásban lényegesen árnyaltabbá teszi megállapításaimat. Az elemzés dendogramját, a **12. mellékletben** láthatjuk, szemléletesen mutatja az öt csoportot, amelyben a régió kistérségei elhelyezkednek.

1-es klaszter: „Kiemelkedően fejlett” Egyelemű klaszter. Tagja a 20. elem, Balatonfüred. Üdülő centrum, Balaton-parti dinamikus fejlődő térség. Fürdő-, gyógy- és borturizmus a gazdaság alapja. Ipara nem jelentős. Területe 318 km^2 , lakossága, 22 167 fő, népsűrűség 70 fő/km^2 . Átlagos klaszterérték 486 pont.

2-es klaszter: „Fejlett térség” Nyolcelemű klaszter. Tagjai: Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém, Esztergom, Gárdony, Komárom, Tata, Balatonalmádi kistérségei.

A klaszter tagjai megyeszékhelyek, ipari-centrumok, nagyüzemi-mezőgazdasági centrum, illetve üdülő, idegenforgalmi centrumok. Perspektivikus, dinamikus körzeteknek tekinthetőek, fejlődésük azonban többnyire szegregált, csak a térségközpontok fejlődését jelenti. Szinte csak a Tatabányai és környékbeli kistérségekben figyelhetőek meg agglomerizáció folyamatai. Területük 3205 km^2 , lakosságuk 497 177 fő népsűrűségük 155 fő/km^2 . Az összterület 29%-a, ahol a lakosság 45%-a él. Átlagos klaszterérték 371 pont.

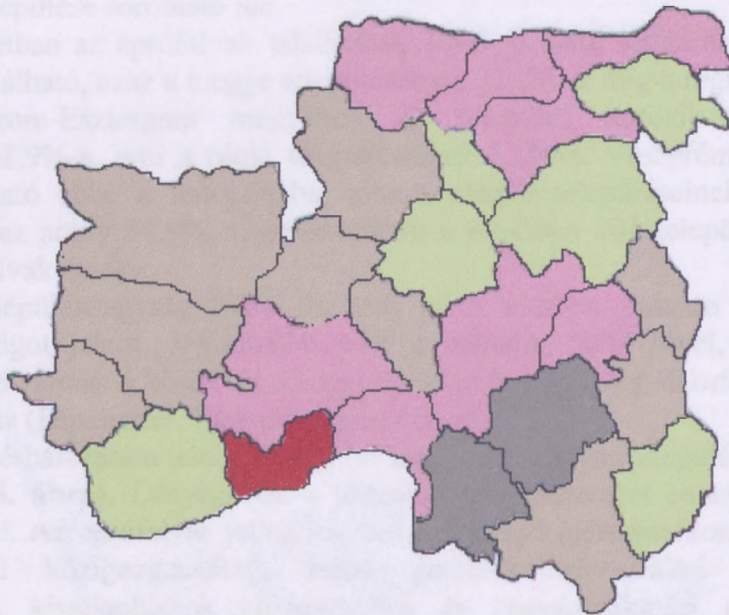
3-as klaszter: „Közepesen fejlettek” Hatelemű klaszter. Tagjai: Bicske, Mór, Dunaújváros, Oroszlány, Dorog, Tapolca kistérségei. Ipari, bányászati centrumok, amelyek fejlettsége jórészt a korábbi évtizedek ipartelepítési folyamatainak következménye, illetve annak bázisain voltak képesek továbbfejlődni. Fejlődésük várhatóan fenntartható, sőt esetenként (Dunaújváros, Mór, Dorog) dinamizálódásuk várható. Területük 2393 km^2 , lakosságuk 253 564 fő. Népsűrűségük 106 fő/km^2 . Az összterület 21,5%-án, a lakosság 23%-a él. Átlagos klaszterérték 331 pont.

4-es klaszter: „Stagnálók” Kilencelemű klaszter. Tagjai: Adony, Ercsi, Sárbogárd, Kisbér, Sümeg, Zirc, Pápa, Ajka, Várpalota kistérségei. Zömmel mezőgazdasági jellegű,

illetve a korábbi „piszkos nehézipar” bázisainak nehezen kibontakozó térségeit találjuk ebben a klaszterben. Fejlődésük lassú, dinamizmust adó fejlesztések alig jellemzik a térségeket. Tőkeszegény térségek, amelyek némelyike az autópálya-építések következtében, hosszabb távon esetleg fejlődési tengelyek által érintett területté válhat. Zömmel Veszprém megyei térségek, de Fejér megye három kistérsége is ide tartozik, míg Komárom-Esztergom megyének csak egy kistérsége tartozik ebbe a klaszterbe. Területük 4319 km², lakosságuk 294 286 fő. A népsűrűségük 68 fő/km². Tipikusan rurális jellemzőkkel bíró területek. Az érintett területek a régió 39%-át jelentik, ahol az összlakosság 26,4%-a él. Átlagos klaszterérték 289 pont.

5-ös klaszter: „Elmaradtak” Kételemű klaszter. Tagjai: Aba, Enying kistérségei. Kifejezetten mezőgazdasági jellegű területek. Részben a hajdani „Puszták népe” világa, ahol a mindennapi erőfeszítések ellenére, igen lassan változik a világ. Dinamikus tengelyekhez, gyorsan fejlődő körzetekhez (Székesfehérvár, Balaton) közeli térségek, ahova azonban mégsem jut el a tőke, ahol nincsenek igazi kitörési lehetőségek. Részben mentális, a korábbi, és még korábbi időszakok történelmi örökségét nehezen levetkőző bezártsága, az új iránti közömbösség, részben a szegénység fizikai korlátai határozzák meg a térség helyzetét. Az 1990-es évek jelentős infrastrukturális fejlesztései után, az elmúlt évek ismét leszakadást erősítő tendenciákat hordoztak. Térségcentrumaik fejletlenek. Aba nagyközség, Enying „aligváros”. A térségek területe 900 km², lakossága 45 790 fő. A régió területének 8%-a, illetve az összlakosság 4%-a található itt. Népsűrűségük 51 fő/km². Átlagos klaszterérték 229 pont.

A két extrém szélsőség, az 1-es és 5-ös klaszterek távolsága 257 pont, ami 47%-os fejlettségbeli különbséget jelent, az 5-ös klaszter hátrányára. A klaszterelemzés kartogramját az **55. ábra** jeleníti meg.

Jelölések:

■ 1-es klaszter ■ 2-es klaszter ■ 3-as klaszter ■ 4-es klaszter ■ 5-ös klaszter

55. ábra: A területi fejlettség faktorainak klaszterterképe a Közép-Dunántúli Régió kistérségeire

Korábban feltételeztem, hogy a kistérségek fejlettségi mutatóit döntően a kistérségközpontok adatai határozzák meg. Ezt a feltételezést a dedukció utolsó lépésében, a régió települései fejlettségének elemzésével összefüggésben, a következőkben igyekszem bizonyítani.

7.3.4. A Közép-Dunántúli Régió települései

A régió település szerkezete rendkívül heterogén képet mutat. Az elemzés során összesen 401 település elérhető mutatóit elemeztem. A megyei eloszlásokat is figyelembe vettem az értékelés során, mivel a három megye egészen eltérő képet mutat, így jól jellemzi a kialakított regionális struktúra belső ellentmondásait.

A régió 401 településéből⁷³ 108 Fejér megyében, 76 Komárom-Esztergom megyében, 217 Veszprém megyében található. Lélekszámuk alapján a településeket 5 csoportba soroltam. Ezek: 1000 főig 1-es, 1001-3000-ig 2-es, 3001-5000-ig 3-as, 5001-10000-ig 4-es 10000 felett 5-ös értéket kaptak.

Az 5-ös értékű csoportba 17 település tartozik. Ezek a jelentősebb városok. Megoszlásuk arányos. Fejér megye 5, Komárom-Esztergom megye 6, míg Veszprém megye szintén 6 települése tartozik ebbe a csoportba.

A 4-es értékű, kisvárosi csoportba szintén 17 település tartozik. Ebből 7 található Fejér megyében, 5 található Komárom-Esztergom megyében, Veszprém megyében pedig szintén 6 település. Ez is arányosnak tekinthető, sőt teljesen kiegyenlíti a városi szintű települések arányát.

A harmas értékű csoportban kisvárosok, (Adony) és nagyközségek egyaránt találhatók, 27 település, amelyeket a potenciális városok körébe érdemes sorolni, hiszen esetenként a nagyközségek akár népesebbek és fejlettebbek is lehetnek, mint egy-egy kisváros. Csákvár, Martonvásár, versus Adony! Ebben a kategóriában Fejér megye 17, Komárom-Esztergom megye 6, míg Veszprém megye 4 települése található. Fejér megyében tehát igen jelentős városodási többlet potenciál érzékelhető.

A 2-es értékű csoportba a közepes méretű, falvakat soroltam, ezek száma 138. Fejér megye 55 települése, Komárom-Esztergom megye 37 települése, míg Veszprém megyének 46 települése sorolható ide.

Az 1-es csoportban az aprófalvak találhatók 1000 fő alatti létszámmal. Ebből Fejér megyében 23 található, azaz a megye településeinek 21,2%-a, míg a régió településeinek 5,7%-a. Komárom-Esztergom megyében 22 település tartozik ide, a megye településeinek 28,9%-a, ami a régió településeinek 5,5%-a. Veszprém megyében 156 település sorolható ebbe a kategóriába, ami a megye településeinek 71,8%-a, míg regionálisan ez az arány 38,9%. Összességében a régióban 201 települést jelent, azaz 50,1% az aprófalvak aránya.

Az átlagos településnagyság 2780 fő, ami jelen esetben pusztán elméleti értékű település nagyságot jelent. Jellemzőbb adat a medián, 1007 fővel, (Kajászó) ettől egyenlő számban vannak a kisebb és a nagyobb települések. Leggyakoribb érték az 1255 fő, azaz a módusz (Pápateszér, Nagyesztergár, Gyúró).

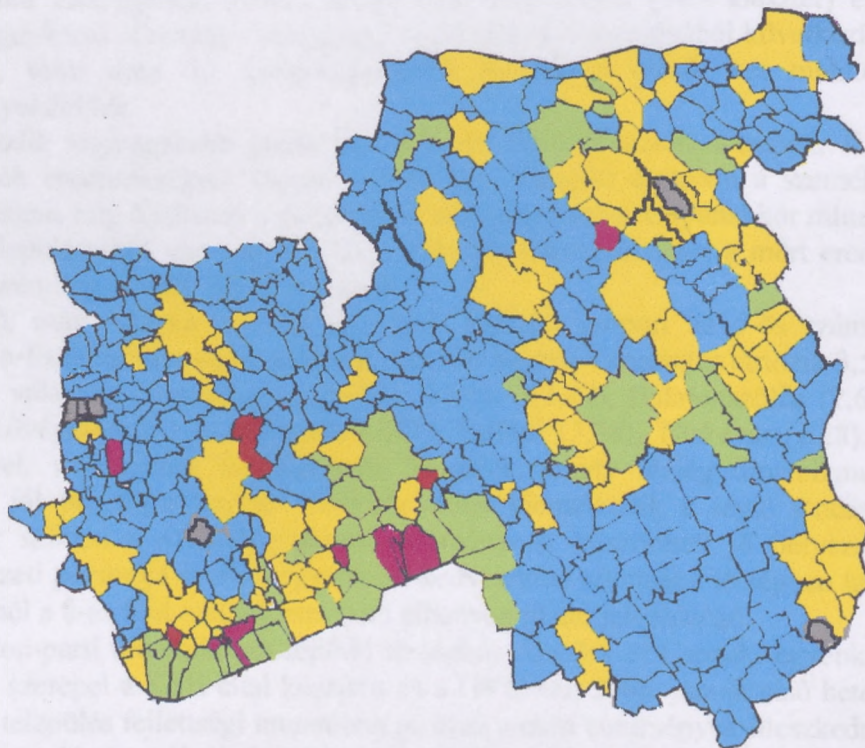
A régió településhálózatra tehát, Veszprém megye aprófalvas település hálózata döntő hatással van **(56. ábra)**. Lényegében a jellemző településméret ennek hatására válik 1000 fő körülivé. Az aprófalvas jelleg viszont számtalan mérethatékonysági problémát vet fel, mind közigazgatásilag, mind gazdaság-szerveződési (vállalkozások) szempontból. A kistelepülések közigazgatási és közszolgáltatási tevékenységének szervezése és tevékenységének végzése sokba kerül az államnak, miközben a településeken a vállalkozási hajlandóság és lehetőség igen csekély. Az alacsony lélekszám többnyire szerény anyagi körülmények közepette érvényesül a településeken, így a gazdasági potenciál többszörösen sérülékeny. Az adóbevételek aránya ezért is

⁷³ Gyulafirátót község adatai kimaradtak a 2003 évi KSH kiadványból, így azt egyáltalán nem vettem figyelembe a vizsgálat egyetlen lépésében sem.

A három mutató a következő:

1. A településeken működő vállalkozások száma 2003-ban, 10 főre standardizálva. Jellemzi a településen élők változtatási képességét, kreativitását, mobilitását és bizonyos fokig a gazdasági erő jellemzésére is alkalmas. A kényszervállalkozók esetében is a tenniakarás, a „segíts magadon” szemlélet fokmérője.
2. A személygépkocsi állomány száma 10 főre vetítve. Az életszínvonal egyfajta mérése mellett a mobilitás, a mozgékonyság, dinamizmus fokmérője lehet.
3. Az épített lakások /családi házak aránya a meglévő lakások/ családi házak %-ában. Dinamikus mutatószám, mivel változást mér, ugyanakkor a lakások, és a családi házak építése a fejlődőképességet mutatja. A település iránti bizalmat mutatja, és az ott élők törekvő magatartására utal.

A főkomponens elemzés módszerével (**13. melléklet**) kialakított „Településenkénti lakossági-szektor dinamikai” faktor értékeit a **14. melléklet** 6. oszlopa tartalmazza. Ezek szóródása sajnos elég nagy, ezért az értékek klaszterbe sorolását 5 és 7 klaszter esetre is elvégeztem. Öt klaszter esetén ugyanis, néhány kiugróan magas érték, egy- és kételemű klasztereket eredményezett, miközben a kisebb Euklideszi-távolságokat felmutató települési értékek, alig differenciálódtak volna. Lásd: **14. melléklet** 7. oszlopa. A kiugróan magas értékek néhány speciális helyzetű kistelepülés adatait jellemzik. Ezek figyelemre méltóak ugyan, de torzító hatásukat csak szélesebb skálájú klaszter-számok mellett lehetett kiküszöbölni. Az **57. ábra** a hét elemű klaszterezés szerinti besorolás alapján jeleníti meg, a régió összes települését, egyfajta, általam konstruált település-dinamikai faktor alapján, amivel elsősorban a lakossági szféra fejlődésének dinamikája mérhető.

57. ábra: A Közép-Dunántúli Régió települései, lakossági szektor fejlődésdinamikai térképe

Jelölések:

■ Extrém dinamikájú település

Intervallum: 6,51<

■ Kiemelkedően dinamikus települések I.	Intervallum: 5,01- 6,50
■ Kiemelkedően dinamikus települések II.	Intervallum: 2,01-5,00
■ Dinamikusan fejlődő települések	Intervallum: 1,01-2,00
■ Fejlődő települések	Intervallum: 0-1,00
■ Stagnáló, lassan fejlődő települések	Intervallum: -1,50-0
■ Leszakadó települések	Intervallum: 1,51>

A mérés során, a három komponens egy faktorba szervezésének menetét a **14. melléklet** tartalmazza. A létrejött faktorban 57,3%-nyi információtartalom őrződött meg a három komponensből, miközben a kommunalitás alapján láthatjuk, hogy mindhárom komponens hatása érvényesül a faktor értékben. Elsősorban a személygépkocsik számának alakulása, majd a működő vállalkozások számának alakulása és végül legkevésbé, az épített lakások aránya a meglévő állományhoz, vesz részt a faktorérték alakításában. Ez lényegében, a várakozásaimnak megfelelő mérési struktúrát alakított ki, amellyel azonban néhány szélsőséges érték miatt az öt csoportra vonatkozó klaszterezés, nem ad értékelhető eredményt.

A hét csoport szerinti klaszterezés esetében is van három klaszterünk az 5, 6, 7 klaszterek, amelyek, egy - és kételeműek. Ezek szélsőségesen magas értékű településekből állnak. A faktorértékek szóródása, ugyanis jelentős. A legalacsonyabb érték és a legmagasabb érték, a szélsőségek Veszprém megye települései esetében állnak fenn. A legalacsonyabb faktorértékű hat település a négyes klaszter jelzésű csoportban található: Daruszentmiklós, Óbarok, Fejér megyében, míg Kiscsősz, Kispírt, Szóc és a legalacsonyabb pontszámú (-2,17) Kisszőlős Veszprém megyei települések.

A legmagasabb faktorértékeket kizárólag Veszprém megyében mértem. Lítér 526 fős lélekszámú kistelepülés, extrém magas 6,61 pontszáma, (7-es klaszter) elsősorban a személygépkocsi állomány országosan is kiemelkedő nagyságából következik, hiszen itt 10 főre, több mint 10 személygépkocsi jut, de a másik két mutatóban is jó eredményekkel bír.

A második legmagasabb pontszámú csoport (6-os klaszter) Kisapáti, Kislőd eltérő összetevők eredményeként kiugró települések. Kisapáti esetében a személygépkocsik száma magas, míg Kislődön a vállalkozási aktivitás magas. Ugyanakkor mindkét esetben mikro-településekről van szó, 92, illetve 96 fős községek, azaz a mért eredmények itt nyilván, némileg torzuló képet mutatnak.

Az első, már valóban értéken kezelhető klaszter csoport az 5-ös számú. Ide egy Komárom-Esztergom megyei település, az 520 lakosú Várgesztes tartozik 3,57-es faktor értékkel, valamint Veszprém megyéből, Alsóörs (3,87), Balatonszőlős (2,61), Csopak (2,34), Kővágóörs (3,19), Paloznak (2,17), Salföld (3,38), Tüskevár (2,28). Az utóbbi kivételével, valamennyi Balaton-parti település, amely térség dinamizmusával, - a térképen jól megfigyelhetően – egyértelműen kiemelkedik a régió térszerkezetében. Tüskevár szintén a személygépkocsi állománynak köszönheti jó helyezését, hiszen térszerkezeti pozíciója szerint, egyébként kedvezőtlen adottságú térségben található, bár közvetlenül a 8-as főút mellett, ami nem elhanyagolható jelentőségű.

A Balaton-parti dinamikusan fejlődő térségből Alsóörs és Csopak, egyébként előkelő helyeken szerepel a KSH által készített és a HVG-ben 2006. január első hetében közölt országos település fejlettségi mutatóban is, azaz a mért eredmények illeszkednek a KSH, részben hasonló mutatók által mért eredményeihez. **(15. melléklet).**⁷⁴

⁷⁴ Ott egy többdimenziós mérés eredménye látható, ám az általam használt mutatók is jelen vannak a táblázatban, így a visszaigazolás biztató.

Az 1-es (zöld) klaszter a dinamikusan fejlődő települések szélesebb skáláját tartalmazza. Ezek a megyeszékhelyek, a Balaton-part legtöbb települése, a Velencei-tó környékének néhány települése, illetve Komárom-Esztergom megye néhány települése. A megyeszékhelyeken túl, egy-egy település esetében az adott területen lévő ipari/mezőgazdasági nagyüzem térségfejlesztő hatása érvényesül, például Gyermely, Bábolna esetében. Ezek amolyan „magányos farkas” települések a „nagy kékségben”, illetve jobb esetben „sárgaságban”. Az idegenforgalmilag frekventált területek fejlődési potenciálját bizonyítja még Tata esete, amelynek térsége is fejlődőnek tekinthető.

A 2-es sárga jelzésű klaszter, még pozitív faktorértékek hordozóit tömöríti. A lassabban fejlődők köre már elég széles. A kistérség-központok többsége ide tartozik, bár Fejér megyében 4 kistérség központja is kék jelzésű. A sárga jelzésű települések általában városok, illetve közvetlen vonzáskörzeti települések, település-együttesek, s mint ilyenek az agglomerizációk csíráit jelenthetik. Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém, Dunaújváros és Pápa környéke a legjobb példa erre. A magányos kistérség-központok, mint Zirc, Kisbér, Sümeg viszont azt jelzik, hogy környezetükből kiemelkednek ugyan, de nem sok hatással vannak kistérségeik fejlődésére.

A 3-as (kék) klaszter a döntő többség. Már mínuszos faktorértékeket hordoznak. A régió 242 települését jelenítik meg. Ez 60%-a a települések összességének. Elég jelentős szám. Fejérben 53%, Komárom-Esztergomban 67%, míg Veszprém megyében 61%. Itt Komárom-Esztergom tűnik ki magas részarányával, ami az idegenforgalom viszonylag kisebb frekvenciájával és a korábbi ipari bázisok környezetének lassú leépüléseivel magyarázható. Dorog és környéke például, amely kistérségi központként szintén magányos a vonzáskörzetében. Az ábráról az a korábbi állítás is igazolható, hogy a kistérségek mutatói többnyire a kistérség-központ által determináltak, azaz a települések sok esetben egészen más pályákon mozognak, mint kistérség-központjaik. Természetesen ellentétes példák is akadnak. Fejérben, Enying és térsége, Aba és térsége, Sárbogárd és térsége, de Veszprém megyében Várpalota és térsége is igencsak egyhangú kétséget áraszt. Polgárdi, Adony, Ercsi városok is ebbe a csoportba tartoznak.

A stagnálás ugyanakkor nem azt jelenti, hogy ezek a települések egyáltalán nem fejlődnek, hiszen Aba, vagy Adony is sokat fejlődik, mint település. Inkább a települések lakosságának fejlődési dinamikája a lassú. Alacsony a tőkeerő, nincs ingergazdag környezeti struktúra, amely befektetésekre ösztönözne. Relatív alacsony a vállalkozási-kedv és lehetőség szintje. A Budapest és agglomerációja közvetlen szomszédságában, azaz Fejér és Komárom-Esztergom megye csatlakozó részein is sok a „kék klaszterbe” tartozó település (17-ből 11 település), ami viszont az elemzés meglepő hozadéka.

Az ötcsoportú klaszterezés, csoport értékeit átranzformálva a kistérségek klaszterezésének értékrendje szerint, elvégeztem egy korreláció-vizsgálatot, ami $r=0,33$ értéket adott, azaz gyenge kapcsolat van a kistérségi értékek és a települési értékek között. Ez, a mutatók nem teljes megfelelése mellett is, jelzésértékű a kistérségek mértékében, a kistérség-központok meghatározó szerepére nézve.

Ugyanakkor a kistérség-központok értékei, a kistérségek mutatóival, $r=0,59$, azaz közepes erősségű korrelációs viszonyban vannak, tehát az a korábbi állításom, hogy a régióban a kistérségek mutatóit elsősorban a kistérség-központok mutatói alakítják, elfogadható. Ez természetesen más térségekben is hasonlóan érvényesül, hiszen az **57. ábrán** látható, hogy csak igen ritkán fordul elő, hogy egy kistérségben több dinamikusabb település is van, mint a térségközpont és az is inkább a legfejlettebb kistérségekben észlelhető. Balatonfüred kistérségének kiváló mutatóiban, amit korábban mértem, ugyanis igencsak ott van Csopak és Alsóörs rendkívül erős dinamikája és fejlettsége.

8. Eredmények IV.

Régió és kistérségei, az érintett szakemberek véleményei tükrében

A magyar regionalizmus fejlődése és a vele kapcsolatos szemlélet alakulása nem kis mértékben annak a függvénye, hogy a közigazgatásban dolgozó szakemberek, milyen aspektusokat jelenítenek meg a témával kapcsolatban. Általában elmondható, hogy a szakma nyíltan a regionalizmus támogatója, míg szűkebb körű vélemény-nyilvánítások alkalmával nem kevés, aggály is megfogalmazódik. Megyei szintű szakemberek esetében természetesen érthető bizonyos averzió, hiszen sok esetben egzisztenciális kérdés a megyei szintű bürokrácia fenntartása. A változások egyébként is sok bizonytalansági tényező hordozói, amit az apparátusok általában nem tekintenek jó szemmel. A dolgozat szempontjából érdeklődésre számot tartó kérdésekkel éppen ezért olyan szakembereket kerestem meg, akik a kistérségek szintjén többnyire a változtatásokban érdekeltek. A kistérségi társulások – egyelőre? – szemléletmást életképesebb részei a regionális politikának, mint maguk a régiók, így az általános attitűdök is jobban felszínre kerülnek az érintettek megnyilvánulásaiban. Ebben a részben a kistérségek vezetői, vezető munkatársai kérdőíves megnyilatkozásaiban keresztül próbálok képet alkotni a téma két fő komponense a régióval és a kistérségekkel kapcsolatos geográfiai, közigazgatási és általános, emocionális meglátásaikat illetően.

8.1. Egy kérdőíves megkeresés általános tapasztalatai

A megkérdezettek köre:

A Közép-Dunántúli Régió 26 kistérségének vezetője. Megkeresésük 2005. augusztus-szeptember hónapban történt, levélben válaszboríték mellékelve. A kérdőív (**16. melléklet**) kitöltése 20-30 perc alatt könnyedén elvégezhető volt. A kért időpontra 18 kistérségi vezető, vagy munkatársa küldte vissza kitöltve a kérdőívet. A további nyolc kistérségi központ titkárságát telefonon kértem a kérdőív megválaszolására és visszaküldésére, illetve elfoglaltság, vagy egyéb körülmény esetén a kistérség másik települése vezetőjének is elküldtem a kérdőívet. Ennek eredményeként 5 további kitöltött kérdőív érkezett vissza. A feldolgozásban, így 23 kistérség vezetőjének vagy illetékes munkatársának a véleménye szerepel.

A válaszadók köre:

A válaszadó 11 esetben a kistérség vezető polgármestere volt, 5 esetben a vezető település jegyzője/aljegyzője, 6 esetben a kistérségi iroda vezetője/térségi menedzser, 1 esetben a városi főépítész. A négy megyei jogú városból érkezett válasz a megkeresésre, míg egy Veszprém megyei, illetve kettő Komárom-Esztergom megyei kistérségből nem érkezett válasz. A válaszadók többsége minden kérdésre válaszolt, néhány esetben azonban maradtak megválaszolatlan kérdések.

A kérdőív kérdéskörei:

A teljes kérdőívet a **16. melléklet** tartalmazza. A kérdéskörök három fő csoportra bonthatóak: Regionális kérdések, Kistérségi társulások kérdései, Geográfiai aspektusok kérdései.

8.1.1. A kérdőívek kiértékelése

Alapkérdések:

A dolgozat szempontjából érdemi információt nem tartalmaznak

8.1.1.1. Regionális információk

Első kérdés:

A közigazgatás, közszolgáltatás, területfejlesztés középszintjének optimális elhelyezkedésére keresi a választ.

Regionális szintre csak a területfejlesztési hatásköröket helyezné 7 válaszoló, azaz a válaszolók 30,4%-a.

Regionális szintre, csak a közszolgáltatást egy válaszoló helyezi, azaz 4,3%.

Regionális szintre csak a közigazgatást, két válaszadó helyezi, azaz 8,6%.

Regionális szintre semmit nem helyezne 7 válaszadó, ami nem a regionalizáció elvetését jelenti, hiszen közülük 6 válaszadó a következő kérdéskörben sürgető és helyes döntésnek tartja a régiók kialakítását. Egy válaszadó azonban konzekvensen helyteleníti a regionalizációt. A többiek vagy nem értették meg a kérdést, vagy nincs elképzelésük a régiók feladatairól.

Három válaszadó helyezné mindhárom terület középszintjét regionális szintre, ezek Fejér megye kistérségeinek vezetői, illetve egy Komárom-Esztergom megyei kistérség vezetője.

A közigazgatást és területfejlesztést kettő válaszadó, míg a közszolgáltatást és területfejlesztést egy válaszadó helyezi regionális szintre.

Értékelés: A válaszadók 43,4 %-a területfejlesztést látja regionális középszinten megoldhatónak. A közigazgatás, közszolgáltatás középszintjének regionalizációját, bármilyen variációban, mindössze hat válaszadó látja célszerűnek.

Megyei szintre semmit nem helyezne, így a megyét elvileg feleslegesnek tekinti 10 válaszadó, azaz 43,4%, ebből kettő megyei jogú város, Fejér megyéből.

A közigazgatást megyei középszinten 10, azaz 43,4%, míg a közszolgáltatást 7 válaszadó, azaz 30,4% látná helyesnek. Egy válaszadó mindent megyei szinten hagyna, középszintnek. Kilenc válaszadó, 39,1% a közszolgáltatást és közigazgatást egyaránt megyei szinten tartaná megfelelő középszintnek.

A megye kiüresítése ugyan a válaszadók 43,4%-a szerint kívánatos lenne, ám a megyékben funkcionális egységet látni akarók aránya, 56,6%, vagyis magasabb.

Kistérségi szinten a válaszadók közül három, helytelenül értelmezte a kérdést. Hét válaszadó, 30,4% mindhárom funkció középszintjének a kistérséget tartaná optimálisnak.

A közszolgáltatást és területfejlesztést négy válaszadó 17,3% látná szívesen kistérségi szinten. Ugyancsak négy válaszadó látná itt szívesen csak a közszolgáltatást. Egy-egy válaszadó látná helyesnek, ha csak a három funkció közül egy, de mindhárom esetben másik funkció lenne kistérségi szinten, mint középszint.

A kistérségeknek gyakorlatilag mindenki adna középszintű funkciót. A mindent kistérségi szintre telepítőkkel együtt a közszolgáltatásokat 16 válaszadó 69,5% látna szívesen kistérségi szinten. Ez markáns álláspont és logikus.

Második kérdés:

A közigazgatás regionalizálását sürgetőnek és helyesnek látja a válaszadók közül kilenc, azaz 39,1%. Ebből hat Fejér megyei kistérség.

Tíz kistérségben 43,4%, hosszabb távon megoldandó feladatnak tekintik; két válaszadó szerint jó a jelenlegi rendszer, és szintén kettő válaszadó a megyéket erősítené.

Értékelés: A régiók kialakítását, bár meglehetősen eltérően kívánják funkcionális tartalommal megtölteni az érdekeltek, zömmel támogatják. Többségükben inkább hosszabb távon, mintsem azonnal.

Harmadik kérdés:

A válaszadók közül 10 fő 43,4% gondolja úgy, hogy EU- követelmény a közigazgatás regionális kialakítása. A fennmaradó 13 válaszadó, 56,6% szerint nem az.

Értékelés: Még a közigazgatás szereplői között is sok a téves képzetet képviselő személy, amit a média időnként nem egészen egyértelmű kinyilatkoztatásai is erősítenek. Regionális közigazgatást az EU ugyanis nem ír elő egyetlen tagország számára sem.

Negyedik kérdés:

A régió kifejezés hallatán a válaszolóknak igencsak érdekes dolgok jutnak eszébe, kettő válaszadó kivételével. Nekik ugyanis semmi nem jutott eszükbe.

Hét válaszadó válaszában szerepelt a területi egység kifejezés, ami által a válasz legalább egy szegmensében szakszerűsége utaló volt. Ehhez a területi egységhez ugyanakkor sokféle tartalmi töltet párosult. A legrövidebb válasz egyszavas volt: „Egység”. Volt, akinek földrajzi egység és volt, akinek tájegység jutott eszébe. Volt, aki több megyét átfogó szervezetre gondolt és volt, akinek a területfejlesztés jutott eszébe. Volt, akinek „keves pénz, nagy területre, ahol nem ismerik a problémákat”- jutott eszébe. Volt, akinek Székesfehérvár előnye lebegett szemei előtt a fogalom hallatán, de olyan is akadt, aki nemes egyszerűséggel leírta, hogy a „Tetraéder modell” ugrik be a régió kifejezés hallatán.

Értékelés: A válaszadók fantáziája jól működik, ám a régió, – néhány értékelhető asszociációtól eltekintve – nem igazán talált még helyet a közgondolkodásban magának. Az átlagemberek szintjén valószínűleg még kevésbé ismert a fogalom és ez mindenképpen elgondolkodtató.

Ötödik kérdés:

A kérdésre, hogy „Helyesnek tartja-e Magyarország jelenlegi regionális felosztását?” a következő válaszok érkeztek: az igennel válaszolók 14-en voltak, azaz 60,8%. A nemmel válaszolók pedig 9-en, ami 39,2%. A nemmel válaszolók többsége, (4 fő) Komárom-Esztergom megye körzetéből került ki és figyelemre méltó, hogy a Bicskei kistérségből is ilyen értelmű válasz érkezett.

Értékelés: A válaszok megoszlása erősnek mondható, számomra meglepően sok „nem” válasz érkezett. A következő kérdések tovább differenciálhatják a képet.

Hatodik kérdés:

„Helyesnek tartja-e a Közép-Dunántúli Régió jelenlegi keretek közötti kijelölését?” A kérdésre a válaszok, az előzőek szerinti megoszlásban érkeztek, azaz konzekvenssek voltak.

Értékelés: A nemmel válaszolók ezek szerint, a saját régiójuk kialakításával biztosan nem értenek egyet, ezen túlmenően más problémáik is lehetnek a regionális felosztással, de ez biztosan kijelenthető.

Hetedik kérdés:

A „Fontosnak tartja-e Ön régiója jelenlegi területi egységének fennmaradását?” kérdésre az alábbi válaszok érkeztek: az igennel válaszolók száma 17, azaz 73,9%. A továbbra is konzekvens válaszadók 7 nem választ adtak (30,1%). Három Komárom-Esztergom megyei, három Veszprém megyei válaszadó mellett Fejér megyéből, a Bicskei kistérségből érkezett ilyen irányú válasz.

Értékelés: A válaszadók közül heten maradtak azok, akik határozottan azt az álláspontot képviselik, hogy a regionális felosztás így, ahogy van, nem jó. Ezek a válaszadók, továbbra is zömmel Komárom-Esztergom megyéből kerülnek ki, illetve a

Bicskei Kistérségből, amelyik általam a dolgozatban már több alkalommal Fejér megye „gyenge láncszemének” lett aposztrofálva, éppen a Tatabányához illetve Budapesthez való térszerkezeti kapcsolódás okán. Veszprém megye három nemmel válaszoló kistérsége térszerkezeti nem teljesen kapcsolódik össze, de Ajka és Sümeg, mint perifériális helyzetű szomszédos kistérségek „nem” válasza, azért elgondolkodtató.

Nyolcadik kérdés:

„Veszélyezteteti-e Ön szerint valami a Közép-Dunántúli Régió területi egységét?” A kérdésre 5 igen válasz érkezett 21,7%. Nemmel, 17-en válaszoltak, ami 73,9%. Egy válaszadó nem válaszolt a kérdésre.

Értékelés: A nemmel válaszolók közül három válaszadó a kérdéscsoport logikájának megfelelően, azok közül kerül ki, akik szerint a regionális felosztás és benne a Közép-Dunántúli Régió területi komponensei nem megfelelőek. Itt az igennel válaszolóktól rövid indoklást is kértem. Ezek az indokok figyelemre méltóak, még akkor is, ha viszonylag szűk körben válaszoltak igennel. Igennel válaszolt, például a Székesfehérvári és a Tatabányai Kistérség válaszadója is. Két megyei jogú város ilyen irányú véleménye figyelemre méltó. A Budapest körüli gyűrű régió koncepcióját jelöli meg veszélyforrásként a székesfehérvári válaszadó, míg a tatabányai válaszadó ugyancsak Budapest felől látja veszélyeztetve a régió egységét, különösen amennyiben Budapest külön régiót kíván alkotni Pest megyétől.⁷⁵ A válaszadó nyíltan felveti ez esetben Komárom-Esztergom megye nyugati és középső részének Győr irányú orientációja erősödését. Sümeg esetében is a nyugat-magyarországi orientáció érzékelhető, amennyiben akár a megyétől való elválás lehetőségét is, mint törekvést említi. Érdekes a Balatonfüredi „igen” indoklása is, ahol valószínűleg egy önálló Balatoni régiót látnának legszívesebben, de legalábbis a Balaton szerepének a növelését a jelenlegi régióon belül.

Kilencedik kérdés:

„Van-e a régiónak egyértelmű központja? Melyik város az?”

Erre a kérdésre 11-en, (47,8%) válaszolták, azt, hogy „igen, Székesfehérvár”.

Egy válaszadó írta, hogy „igen, Veszprém”. A további 11 válaszadó csak annyit írt, hogy „nincs”.

Tizedik kérdés:

Ön szerint melyik város lenne a legideálisabb központ? Lényegében kapcsolódik az előző kérdéshez. A 11 „igen, Székesfehérvár”, választ adó közül 10, azaz 43,4% Székesfehérvárt tartja ideálisnak, egy azonban Veszprémet tartaná annak. A korábbi kérdésre „nincs” választ adó 11 kistérség közül 7, azaz 30,4% tartja legideálisabbnak Székesfehérvárt, így 73,8%, vagyis 18 válaszadó mondja együttesen, hogy Székesfehérvár lenne a legideálisabb központ. Három Veszprém megyei kistérség Veszprémet tartaná ideális központnak, míg három Veszprém megyei kistérség nem válaszolt a kérdésre. Érdekes a Veszprémi Kistérség válaszadójának reakciója a kérdésekre. Az egyértelmű központnál, Székesfehérvárt jelöli meg, az ideális központnál viszont nem jelöl meg semmit.

Az indoklásoknál Székesfehérvár esetében: a központi fekvést, a jó infrastruktúrát, a közlekedési csomópont fontosságát, az ipari, logisztikai bázisok erősségét, földrajzi pozícióit, történelmi múltját, képzett munkaerjét, gazdasági potenciálját, a jövőkép formáló képességét említik meg legtöbbször.

⁷⁵ A már említett EU- kritériumok adnak erre magyarázatot.

Veszprém esetében a Veszprémi Kistérségek elsősorban a „földrajzi központ”, közlekedési és megyei centrum jelleget emelik ki, valamint megjelenik a Balaton közelsége, mint „A balatoni régió fővárosa lehetne” indoklás is.

Értékelés: Úgy tűnik a két kérdés alapján, hogy Székesfehérvár regionális központi szerepe, bár nem teljesen egyértelmű, azért döntően elfogadott, sőt támogatott is. Meglepő, hogy a Veszprémet támogatók éppen arra a tudáspotenciálra nem hivatkoztak, amivel a leginkább – és talán a leghitelesebben, – a hivatalos megnyilatkozások során érvelni szoktak az „egyetemi város” jelleg hangsúlyozásával.

Tizenegyedik kérdés:

„A regionális központ kijelölését hogyan látná célszerűnek?”

A négy lehetséges válasz:

- a) Felülről történő politikai döntés után, kijelöléssel.
- b) Hosszabb távú szerves fejlődés után szakértői vélemények alapján, felülről történő kijelöléssel.
- c) A régió megyei jogú városainak egyezsége alapján.
- d) Régiós népszavazás útján.

Az „a” választ mindössze 1 válaszadó, egyik megyei jogú városunk tartaná célszerűnek.

A „b” választ 8-an támogatnák.

A „c” jelű választ 10-en támogatják.

A „d” választ, pedig 5-en tartanák ésszerű megoldásnak.

Értékelés: A „c” megoldás nyerte a legnagyobb támogatottságot, számomra némileg meglepő módon. A kérdőív készítése során eredetileg csak három variációval számoltam, és csak mintegy „színesíteni a palettát” került be ez a megoldás. Azért is érdekes, mert a „c” és „d” választ adók között többen is voltak, akik mindkét megoldást támogatták. Az a következtetés mindenestre kiszűrhető hogy a válaszadók többsége a konszenzusos megoldás híve, hiszen a másik két megoldás inkább a felülről, hatalmi szóval történő döntést jelenti. A népszavazásos megoldás hívei ugyanakkor, elsősorban Fejér megyéből (3 válasz) kerülnek ki, ami azért meglepő, mert a Fejér megyeiek számára Székesfehérvár esélye lényegesen jobb, egy a megyei jogú városok egyezsége alapján történő döntés estében, hiszen Fejérben két megyei jogú város is található, akik vélhetően egy álláspontot képviselnének. A Veszprém megyei válaszadók szinte kivétel nélkül a „b” variációt választották. Ez teljesen érthető.

Tizenkettedik kérdés:

Van-e, Ön szerint jelentősége, hogy mielőbb egyértelmű centrumként jelenjen meg a régióban egy megyei jogú város?

A válaszadók közül 15-en, azaz 65,2% válaszolta, azt hogy „Igen, ez fontos kérdés”.

Öt válaszadó (21,7%) gondolja, hogy „Jó lenne, de nincs rá esély”.

Három válaszadó, azaz 13% szerint ez „nem fontos kérdés”.

Értékelés: A válaszadók, reményeim szerint nem magát a kérdést minősítették, hanem a tartalmat. Így elmondható, hogy 87%-ban a kérdés mielőbbi megoldását látnák szívesen, ám ezt néhányan nem igazán tartják a közeljövőben megvalósíthatónak. A válaszok szóródása figyelemreméltó területi jellegzetességeket nem hordoz.

Tizenharmadik kérdés:

„Létezik-e regionális identitástudat az Önök kistérségében?”

Hárman (13%) válaszolták, azt, hogy igen. Egy Fejér megyei, és kettő Veszprém megyei kistérségből.

Heten, azaz 30,4% szerint, csekély az identitástudat, de létezik.

Ketten válaszoltak úgy, hogy nem létezik, de majd kialakul. (8,7%).

Tizenegyen válaszoltak úgy, hogy „Nem érezhető, és nehezen is fog kialakulni” (47,8%).

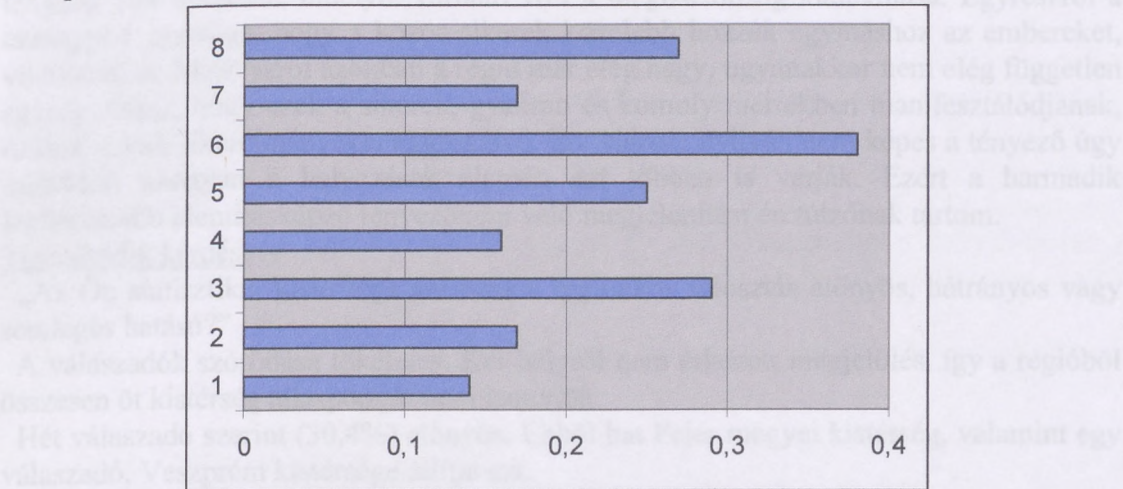
Értékelés: A többség ugyan optimistának tűnik a kérdésre adott válaszokat illetően, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy közel 50% azok aránya, akik szerint nincs identitástudat és nehezen is fog kialakulni. Ha laikusokat kérdeztem volna meg, ez az arány vélhetően magasabb lenne.

Tizennegyedik kérdés:

Nyolc felsorolt tényezőt kellett rangsorolni, fontossági sorrendben, (1-es a legfontosabb) amelyek hozzájárulhatnak a regionális identitástudat kialakulásához, illetve fejlődéséhez. Az adott rangsor-értékeket összesítettem, így minden tényező előtt az összesített, átlagolt pontszám látható. Az átlagolás azért vált szükségessé, mert volt, aki nem minden tényezőt rangsorolt, így mindig annival osztottam, ahány fő az adott tényezőt rangsorolta. A legkisebb pontszám tehát a legfontosabbnak választott tényezőt jelöli.

1.	7,1 pont	Történelmi területi kapcsolatok
2.	5,6 pont	Történelmi sorsközösség
3.	3,4 pont	Földrajzi egység
4.	6,2 pont	Földrajzi sokszínűség
5.	4,0 pont	Kulturális kapcsolatok
6.	2,6 pont	Gazdasági kapcsolatok
7.	5,8 pont	A belső terek és struktúrák komplementer hatásai
8.	3,6 pont	A közös problémák megoldása sikerélményei.

Értékelés: Az **58. ábrán** a felsorolásnak megfelelő sorrendben a válaszokra adott pontszámok reciprok értékei alapján a fontossági sorrend jelenik meg. Korunk gazdaság-centrikus szemléletmódjából fakadóan, nem meglepő a gazdasági kapcsolatok fontosságának jelentős hangsúlya. Annak ellenére van ez így, hogy a válaszadók közül mindössze hárman helyezték első helyre, viszont a legtöbb második harmadik helyet ez a tényező érte el. A regionális belső kapcsolatokban véleményem szerint is fontos a gazdasági együttműködés, de úgy gondolom az identitástudat alakításában nincs ekkora szerepe.

58. ábra: A regionális identitástudat forrásai, a megkérdezettek válaszai szerint

A földrajzi egység fontosságát is sokan előkelő helyre (2. legfontosabb) tették az identitástudat alakításában. Ez várható volt, hiszen a jelenlegi regionális felosztás mögött lényegében földrajzilag lehet legegyszerűbben és legnyilvánvalóbban valamiféle kapaszkodókat keresni. Nem természetföldrajzi egységekről van szó, bár természetesen természetföldrajzi kapcsolódások is léteznek a régiókon belül, hanem ha egyébre nem is gondolunk, a „földrajzi közelség” fogalma mindenképpen összekötő kapocs. „Aki

földrajzilag közelebb van hozzám, azzal könnyebben megtalálom a közös nevezőt.” – gondolják sokan. Ez a gyakorlatban nem mindig így alakul.

A földrajzi sokszínűségben már egyáltalán nem látnak olyan sokan, identitást fejlesztő tényezőt, ami némileg szegényes szemléletmódot tükröz, hiszen egy térbeli egység annál értékesebb, annál többet képes nyújtani az ott élők számára, minél színesebb, tarkább földrajzi összetevői palettája.

A kulturális kapcsolatok a válaszadók szerint közepes erővel befolyásolják az identitástudat alakítását. A kultúra rendkívül tág fogalom, ezért én úgy gondolom, hogy az első három tényező között lenne a helye. Végül is egy hellyel maradt le a „dobogóról”, ami azért jelzi, hogy fontosságát a közigazgatás szereplői is felismerik.

A komplementer hatások úgy tűnik nem fontosak a válaszadók szerint az identitástudat alakításában. A legtöbb nyolcadik helyet ez a válasz kapta, míg első helyezést nem kapott egyet sem. Azt gondolom, hogy ennél lényegesen fontosabb tényező, ám éppen a regionális struktúra csekély múltú kapcsolatrendszerének okán, ma még nem ismerik fel a közszereplők sem, hogy milyen fontos identitásképző lehet az egy területi egységben, hogy akik abban részt vesznek, kiegészítik, teljessé teszik az egységet. Kerek egészet képesek alkotni.

A történelmi tényezők szerepe a válaszok alapján teljesen marginálisnak tűnik, az identitástudat alakításában. Ez megint csak erősen vitatható álláspont, amit legfeljebb úgy lehet értékelni, hogy a válaszadók a jelenlegi struktúra szemszögéből nézik csak a válaszok értelmezhetőségét. Ebben a struktúrában, valóban nem sok történelmi identitásképző kapcsolat lelhető fel. Ezzel együtt a történelmi kapcsolatok, vagy sorsközösség, a valódi identitásképzésben lényegesen fontosabbak, mint az a válaszokból kitűnik.

Végül a „közös problémák megoldása sikerélményei”. A harmadik legfontosabb tényezővé választották a válaszadók. Ellentmondásos megítélés mellett, hiszen hét első hely és 5 nyolcadik hely volt a válaszadók helyezéseiben. Azt gondolom, ez egy olyan tényező volt a sorban, amelyre várható volt a megosztottság kialakulása. Egyrészt a támogatók igazsága, hogy a közös sikerek közelebb hozzák egymáshoz az embereket, vitathatatlan. Másrészt azonban a régió már elég nagy, ugyanakkor nem elég független egység ahhoz, hogy ezek a sikerek, gyakran és komoly mértékben manifesztálódjanak, ezáltal valódi sikerélményeket aggregálva. Így viszont nyilván nem képes a tényező úgy működni, ahogyan a helyezések alapján ezt többen is várják. Ezért a harmadik legfontosabb identitásképző tényezőként való megjelenítést én túlzónak tartom.

Tizenötödik kérdés:

„Az Ön statisztikai kistérsége számára a regionális felosztás előnyös, hátrányos vagy semleges hatású?”

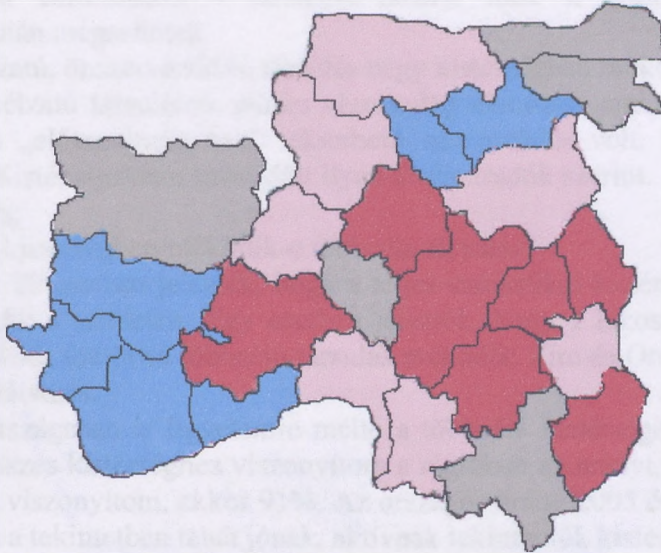
A válaszadók szóródása tökéletes. Két helyről nem érkezett megjelölés, így a régióból összesen öt kistérség álláspontját nem ismerjük.

Hét válaszadó szerint (30,4%) előnyös. Ebből hat Fejér megyei kistérség, valamint egy válaszadó, Veszprém kistérsége állítja ezt.

Nyolc válaszadó (34,4%) szerint semleges hatású. Ezek megoszlának a három megye kistérségei között, kettő Veszprém, három Komárom-Esztergom, három pedig Fejér megyei kistérség.

Hat válaszadó szerint hátrányos. Négy Veszprém megyei kistérségnek és kettő Komárom-Esztergom megyei kistérségnek hátrányos ez a felosztás. A Veszprém megyei kistérségek közül a Balaton közeli konzekvensen képviselik egy balatoni régió kedvező hatását kistérségükre nézve. A nyugati megyehatár egyes kistérségei, pedig úgy tűnik, még nyugatabbra is el tudnák képzelni helyüket a regionális felosztásban. A

Komárom-Esztergomiak egy része esetleg szintén ilyen megfontolásból tekinti hátrányosnak a felosztást, bár éppen a középső kistérségek ezek, míg a nyugati kistérségek semleges hatásúnak tartják a felosztást. Az **59. ábrán** igyekszem egyfajta „területi elfogadottság” kartogramot bemutatni, hangsúlyozva, hogy nem egy széleskörű felmérés eredményét látjuk a térképen.

Jelölések:

■ előnyös a felosztás ■ semleges a felosztás ■ hátrányos a felosztás ■ nincs válasz

59. ábra: A Közép-Dunántúli Régió területi lehatárolásának, elfogadottsága

A szakmaiság ez esetben bizonyára nem olyan mértékben kompenzálja a mennyiséget, hogy ezt reprezentatív véleménynek tekinthessük, de egyfajta orientációs képet kaphatunk.

A Tatabányai és Oroszlányi Kistérség véleménye, némileg „zavaró” a területi szempontok értékelésében, hiszen nem igazán érthető, hogy milyen más felosztás mellett járnának jobban. Oroszlány esetében nem is igazán konzekvens a válasz, hiszen az 5-6. kérdéseknél helyesnek tartotta, mind az országos regionális felosztást, mind a vizsgált régió felosztását. Tatabánya esetében konzekvens a válasz. A válaszadó Komárom-Esztergom megye középső és nyugati részét a Nyugat-Magyarországi Régióban látna szívesebben, keleti harmadát úgy gondolja, hogy Budapest, vagy még inkább egy leváló központi régió vonzaná magához.

Egyébként pedig a régió középső területei számára előnyös, vagy minimum semleges hatású a felosztás, ami érthető is.

8.1.1.2. Kistérségi információk

Első kérdés:

Alulról szerveződő legalább négy települést érintő társulás működött-e korábban a statisztikai kistérségben?

Tizenhat válaszadó válaszolt igennel, ami 69,5%. Ezek a válaszadók meg is jelöltek különféle társulásokat és időpontokat is.

Hét válaszadóból kettő nem tudott a kérdésre válaszolni, öt (21,7%) pedig azt jelezte, hogy nem működött társulás a kistérségben.

Értékelés: A régió kistérségeiben van múltja a települések összefogásának. A kiegészítő kérdés alapján megállapítható, hogy területfejlesztési társulás 14 kistérségben működött.

Körjegyzőség, hét kistérségben működött, illetve működik ma is, minden megyében van egy-két kistérség, ahol funkcionál ez a megoldás.

Intézményi társulás, négy kistérségben működik.

Meghatározott célfeladatra 4 társulást hoztak létre a régióban, ezek a célok megvalósulta után megszűntek.

Általános célzatú, önszerveződés, társulás négy kistérségben működik.

Az általános célzatú társulások száma viszonylag alacsony, ami a többcélú társulások előtt, amolyan „előtanulmánynak” tekinthető szerveződés volt. A Móri, Tatabányai, Kisbéri, Abai Kistérségekben működött ilyen a válaszadók szerint.

Második kérdés:

A statisztikai kistérségben működik-e többcélú társulás?

A válaszadók 20 esetben jelezték, hogy a teljes statisztikai kistérséget lefedő többcélú társulás működik a területen. Egy esetben jelezték, hogy a lakosság 67%-át, illetve a települések 86%-át tömörítő többcélú társulás működik. Zirc és Oroszlány kistérségében nem működik társulás.

Értékelés: Országosan is figyelemre méltó a többcélú kistérségek aránya a régióban, hiszen ha az összes kistérséghez viszonyítom a régióban az arányt, akkor is 80,7%, ha a válaszadókhoz viszonyítom, akkor 91%. Az országos arány 2005 év végén nem érte el a 75%-ot. Ebben a tekintetben tehát jónak, aktívnak tekinthetők kistérségeink.

Harmadik kérdés:

„A többcélú kistérségi társulás központja megegyezik-e a statisztikai kistérség központjával?”

A huszonegy többcélú társulásból, egy esetben nem a statisztikai kistérség központja a többcélú társulás központja. Ez az Ercsi kistérség.

Értékelés: Általában a két központ azonos, minden kistérségben. Ahol nem azonos, ott a kistérségen belüli centrum kérdése nem tisztázott, illetve a települések nem fogadják el a felülről jövő kijelölést. Azt gondolom, hogy ez nem baj, hogy így van. A társulás ugyanis többek között arról is szól, hogy milyen önkéntesen vállalt hierarchiában képesek együttműködni a települések.

Negyedik kérdés:

„A többcélú társulás vezetője megegyezik-e a statisztikai kistérség központi településének vezetőjével?”

A válaszadók közül tizennégyen, azaz 66,6% jelezte, hogy azonos a statisztikai kistérség vezetője a többcélú társulás vezetőjével.

Hét esetben nem azonos, vagyis 33,4%-ban.

Értékelés: A válaszokból nem olvasható ki semmilyen tendencia. Tény, hogy egyharmad részben nem azonos, a két kistérségi minőség vezetője. Ennek számtalan oka lehet. Alapvetően jól működhet egy társulás attól, hogy nem a legerősebb település vezetője a kistérségi társulás vezetője, de eredményezhet belső feszültségeket is, sőt esetenként éppen a belső feszültségek eredménye.

Ötödik kérdés:

„Van-e a statisztikai kistérségben főállású térségi menedzser? Huszonkettő kistérségben van. Egy kistérségben, a Tatabányaiiban nincs.”

Hatodik kérdés:

Elégedettek a tevékenységével?

Tizenhat kistérségben, 76,1% elégedettek. Hatban, 23,9% nem.

Értékelés: A kistérségi menedzserek, megbízottak szinte kormányzati ciklusonként cserélődnek. Sok esetben még ciklus közben is. Tevékenységük megítélése tapasztalataim szerint meglehetősen ellentmondásos. A válaszok alapján nem jön elő nagyfokú elégedetlenség, ám az elégedettek között van néhány térségi menedzser is.

Hetedik kérdés:

„Van-e a statisztikai kistérségben működő többcélú társulásnak önálló apparátusa?”

A kistérségek közül tizenháromban van önálló apparátusa a kistérségnek, tízben nincs.

Nyolcadik kérdés:

„Van-e a statisztikai kistérségben működő többcélú társulásnak saját költségvetése?”

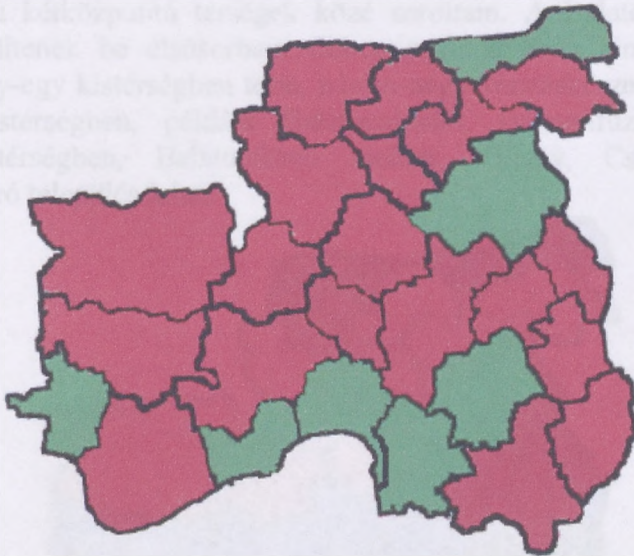
Huszonkét igen válasz érkezett a kérdésre, valamint egy olyan, hogy nincs.

Értékelés: A Dunaújvárosi Kistérségben van többcélú társulás, amelynek van ugyan apparátusa, de az a városi önkormányzat hivatalán belül működik, így önálló költségvetése nincs. Oroszlány esetében még összetettebb a kép. Korábban azt jelezték, hogy nincs többcélú társulás. Két társult tagja van a statisztikai kistérségnek, de hogy milyen társulási formáció valósul meg, az nem derül ki a válaszokból. Ennek ellenére önálló apparátussal rendelkező ez a társulás, sőt saját költségvetése is van. Ott sincs többcélú társulás, nincs önálló apparátus, ám van saját költségvetés. Ebben az esetben valószínűleg félreértésről van szó. Az feltétlen biztató, hogy a régióban gyakorlatilag csaknem minden statisztikai kistérségben önálló apparátussal és költségvetéssel rendelkező többcélú társulás működik. Tekintettel a korábbi alacsony társulási szintre, megállapítható, hogy a finansziális ösztönzők, amelyek az elmúlt időszakban kerültek bevezetésre, hatékony eszköznek bizonyulhatnak a társulási hajlandóság növelésében.

Kilencedik kérdés:

„Egyközpontú, egyértelműen vonzáskörzeti jellegű-e az Önök statisztikai kistérsége?”

Tizenhét igen, 74,0% és hat nem válasz érkezett, ami (16,0 %). **(60. ábra)**

Jelölések:

■ egyközpontú ■ többközpontú

60. ábra: A Közép-Dunántúli Régió egy és többközpontú kistérségei⁷⁶

⁷⁶ A kérdőívet kitöltők, válaszai alapján. A térképen a választ nem küldő kistérségeket is bejelöltem, ahol szerintem egyértelmű volt a központok száma.

Értékelés: Érdekesség az Ercsi kistérség határozott igénye, miközben a többcéltú társulás központja nem azonos a statisztikai kistérséggel, és lényegében két azonos súlyú városa van ma már a kistérségnek. Igaz a települések többsége a válaszoló, Martonvásár városát (2005) fogadja el központként. Sümeg kistérségének válaszadója éppen fordítottan válaszolt. A kistérségben és nem látok társulási központi települést, tipikusan aprófalvas térség, mégis azt jelölték meg, hogy többközpontú.

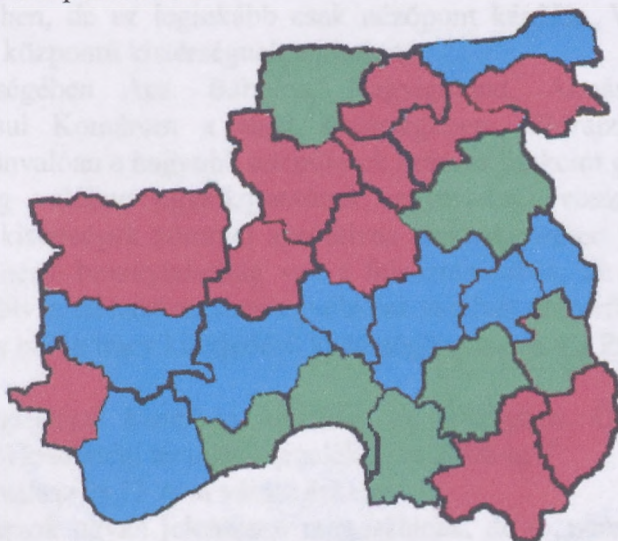
A válaszok természetesen a válaszadó helyzetéből fakadóan esetenként nem feltétlen objektívak.

A 36. oldal **9. ábra** szerinti kistérségi modellek, az egy, vagy több központúság kérdését világítják meg. Meggyőződésem, hogy az egyközpontúság, járás jellegű modelljét csak ott kell megvalósítani, ahol nincs más alternatíva. Még akkor is, ha a hagyományos államirányítási szemlélet mást szeretne. A társulás lényege az egyenrangúság, a válaszokból megrajzolt térkép, azonban meglehetősen egyhangú. Hat kistérségben gondolják, hogy több központúak, több vonzáskörzet is működik. A valós helyzet azonban véleményem szerint, ennél differenciáltabb.

Úgy gondolom, hogy a kistérségeket, formális és informális központjaik alapján három markánsan elkülönülő csoportba lehet sorolni, a következők szerint:

- egyértelműen vonzáskörzeti, egyközpontú kistérségek
- két központú, két vonzáskörzetű kistérségek
- több központú, több vonzáskörzetű kistérségek

A fenti felosztás alapján elkészített regionális térkép a **61. ábrán** tekinthető meg. Vitatni természetesen lehet a felosztást, de azt nem, hogy a kép lényegesen árnyalható. Ahol például két városi jogállású település van – általában nem egyenlő nagyságú és vonzáskörzetű a két település – nem állítható, hogy az egyiknek semmilyen városi funkciója ne lenne, abszolút nem szolgáltatna semmit térsége számára. Az ilyen kistérségeket én a kétközpontú térségek közé soroltam. A Balaton-parti kistérségek üdülő funkciót töltenek be elsősorban. Ebben a funkcióban lényegében osztoznak egymással, így egy-egy kistérségben több, három-négy vonzáskörzeti település is lehet. Balatonalmádi kistérségben, például Balatonalmádi, Balatonfüzfő, Balatonkenese. Balatonfüred kistérségben, Balatonfüred mellett, Tihany, Csopak, Alsóörs is vonzáskörzettel bíró település lehet.

Jelölések:

■ egyközpontú ■ kétközpontú ■ többközpontú

61. ábra: A Közép-Dunántúli Régió egy és többközpontú kistérségei, egy másfajta felosztás alapján

A Tapolcai Kistérségben két város van, hiszen Badacsonytomaj is város. Az Ajkai kistérségben, város Devecser is, a válaszadó itt jelölte meg egyedül, hogy a kép nem egyértelmű. Ez nyilván így is van, hiszen Ajka a nagyobb város, de Devecser a kistérség többi települése számára könnyebben elérhető, némileg centrálisabb fekvése alapján. Veszprém kistérségében nyilván Veszprém a központ, itt nehéz volt Herend esetében geográfiai magyarázatot találni vonzáskörzeti szerepére, de azért biztosan van ilyen. Várpalota kistérségében Berhida a társváros. A kistérség területe egyébként nem igazán igényli a térségi funkciók ellátásához Berhida szolgáltatásait, de bizonyos szolgáltatásokat mégis könnyebben elérhetnek itt a környező községek lakosai, mint Várpalotán. A Székesfehérvári Kistérségben a helyzet hasonló, mint a Veszprémiben. Polgárdi térségi szerepe nem túl jelentős, de azért néhány funkciót fel tud vállalni és közvetlen térsége számára szolgáltatni. A Gárdonyi Kistérségben, Gárdony és Velence, amolyan versengő városok ezért nyilván nem lehet egyközpontúnak tekinteni a kistérséget. Az Ercsi Kistérségben, Ercsi és Martonvásár viszonyát már említettem. Esztergom kistérségében Nyergesújfalú, mint város a kistérség nyugati pólusán, nyilván alternatívát jelent a körzetében lévő települések számára bizonyos funkciók ellátásában, a keleti póluson lévő Esztergommal szemben.

Enying kistérségét Lajoskomárom, Lepsény nagyközségek teszik több központúvá, amely települések ugyan nem városok, de Enying kistérségében inkább több, nagyobb község kapcsolatáról beszélhetünk, hiszen Enying, mint város nem igazán jelentős, funkcionálisan is gyenge.

A többközpontú kistérségek csoportjához tartozik még az Abai Kistérség. Aba, maga is nagyközség, mint ilyen, kistérségi központként, ma egyetlen az országban. Nagyközségi státusú még a kistérségben Seregélyes, Soponya, Sárosd, de a települések többsége is viszonylag jelentős nagyságú. A kistérség alakíthatása során Aba centrális helyzetbe került és egyébként is tevékenyen igyekszik koordinálni a kistérségi funkciókat, de várhatóan, a válaszadó véleményével egyezően, hosszabb távon is többközpontú kistérség lesz.

Az Adonyi Kistérséget ugyan egyközpontúként jelölte meg a válaszadó, de a nyolc településből álló kistérségben, három gyakorlatilag azonos nagyságrendű település van. Adony geográfiai, közlekedés-földrajzi helyzete némileg jobb, mint Pusztaszabolcs, vagy Perkáta esetében, de ez leginkább csak nézőpont kérdése. Véleményem szerint egyértelműen, több központú kistérségnek tekinthető.

Komárom kistérségében Ács, Bábolna, Nagyigmánd, Almásfüzitő is jelentős települések, ráadásul Komárom a saját kistérségében, földrajzilag nem központi helyzetű. Így nyilvánvalóan a nagyobb települések számos funkciót gyakorolnak.

A többi kistérség valóban egyközpontúnak, egyértelmű vonzáskörzettel bírónak tekinthető. Ezek a kistérségek zömmel aprófalvas térszerkezetben találhatók. A Móri kistérség esetében némi bizonytalanság van a felosztásomban, de jelenleg így tartom reálisnak. Az aprófalvas térszerkezetben egyébként valóban ésszerű az egyközpontúság kialakítása, még egy olyan nagy kiterjedésű kistérségben is, mint a Pápai.

Tizedik kérdés:

„Jelenleg 168 statisztikai kistérség működik az országban. Ön szerint várható-e ugyanennyi többcélú kistérségi társulás megalakulása 2006-ig?”

A kérdésre 10 igen válasz és 13 nem válasz érkezett.

Értékelés: A válaszok ugyan jelentősen megoszlanak, de a „nem”-ek aránya 56,5%, azért magasabb volt. Természetesen nem volt 2005 végén 168 többcélú kistérségi társulás az országban, sőt várhatóan nem is lesz 2006 végére sem. A kérdéssel arra

kerestem a választ, mennyire optimisták a szakemberek a kistérségi társulási hajlandóságot illetően. Úgy tűnik némileg túlzó az optimizmus.

Tizenegyedik kérdés:

„Létezik-e az Önök kistérségében intézményesített fórum a civilszervezetek bevonására a térségi társulásokban való részvétel biztosítására?”

A kérdésre 15 igen válasz és 8 nem válasz érkezett.

Értékelés: Valószínűleg mindenütt igyekeznek bevonni a civilszervezeteket a társulások egyes programjaiba, ám az meglepő, hogy ennyien állítják, hogy intézményesített formában történik a civilek bevonása. Korábbi személyes tapasztalataim inkább arról győztek meg, hogy ezek a bevonások inkább csak esetiek és némileg egyoldalúak. A döntéshozási mechanizmusoknak a civilszervezetek nem igazán kerülnek a közelébe sem. Amíg csak ad hoc jellegű együttműködésről van szó ez nem is várható. Az intézményesítés ilyen aránya mindenesetre szép teljesítmény lenne.

Tizenkettedik kérdés:

„Fontosnak tartja-e a civilszervezetek bevonását a térségi döntések előkészítésébe?”

A kérdés úgy tűnik „költői” volt, hiszen mindenki egyértelmű igennel válaszolt.

Értékelés: Úgy tűnik, pontosan tudjuk, hogyan kellene hatékonyabbá és elfogadottabbá tenni a közigazgatás, közszolgáltatás és területfejlesztés tevékenységi köreinek megvalósítását. Reméljük így is cselekszik, akinek van rá lehetősége.

8.1.1.3. Geográfiai vonatkozású kérdések

Első kérdés:

„Az Önök kistérsége köthető-e valamilyen földrajzilag lehatárolható kistájhoz?”

15 fő, (65,0%) válaszolt igennel és meg is jelölték a kistáj nevét. A 8 fő „nem” választ adó is megjelölhette volna egy adott kistáj nevét, hiszen természetesen minden kistérség tartozik valamilyen kistájhoz. Esetükben azonban valószínűleg nincs ennek olyan jelentősége, sőt identitásképző ereje, mint az igennel válaszolók esetében.

Második kérdés:

„Tulajdonítanak ennek jelentőséget?”

Tizennégy „igen” válasz érkezett és kilenc „nem”.

Értékelés: A kérdés kapcsolódik az előzőhöz és igazolja a megállapításomat. A korábbi 15 igenből 13 válaszadó tulajdonít ennek jelentőséget, és hozzájuk csatlakozik még egy azok közül, akik korábban nem jelöltek meg kistájat. Ketten állítják a korábbi igen válaszadók közül, hogy nincs ennek jelentősége, valamint a korábbi 8 főből, heten. Azaz lényegében, akik nem kötötték kistájhoz a kistérségüket, nem is tulajdonítanak a földrajzi tényezőknek igazán jelentőséget. A többség azonban igen, ami arra enged következtetni, hogy a társulások szervezésénél érdemes a természeti környezet identitásképző hatásait figyelembe venni.

Harmadik kérdés:

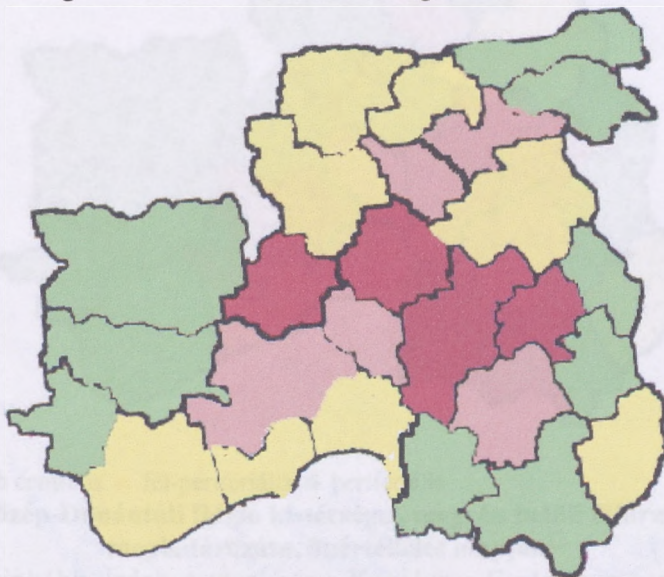
A statisztikai kistérségnek a földrajzi elhelyezkedése a Közép-Dunántúli Régió területén belül:

A válaszok megoszlása

1. centrális	4
2. inkább centrális	5

3.	fél-periférikus	7
4.	periférikus	7

Értékelés: A válaszadók többsége periférikusnak, vagy fél-periférikusnak ítéli meg a földrajzi helyzetét a régió belül. Az értéktételek megoszlását a **62. ábra** szemlélteti.

Jelölések:

■ centrális ■ inkább centrális ■ fél-periférikus ■ periférikus

62. ábra: A három választ nem adó kistérséget is bejelöltem, mivel földrajzilag egyértelműen periférius a helyzetük a régióban

A kistérségi – regionális – önértékelés logikusnak mondható, ha a viszonyítási alap Székesfehérvár, mint regionális centrum, ha az általános geográfiai viszonyrendszert nézzük, akkor is, tehát a centrumterületek a régió belül nemcsak a központ lokális pozíciójának függvényében, de az általános geográfiai összefüggésrendszerben is csaknem teljesen azonos területen jelölhetőek ki. Ez is indokolja többek közt a regionális centrum Székesfehérvári kijelölését.

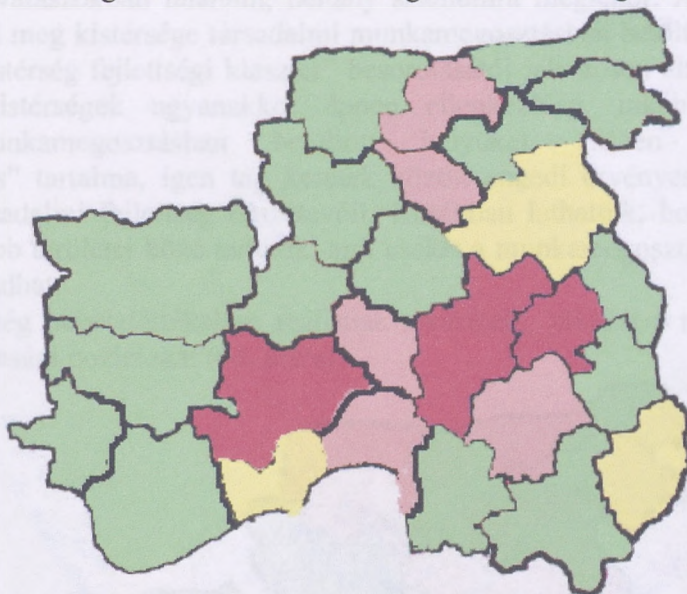
Negyedik kérdés:

A kistérség helyzete a megyében:

A válaszok megoszlása

1.	centrális	3
2.	inkább centrális	5
3.	fél-periférikus	3
4.	periférikus	12

Értékelés: A válaszok első pillantásra talán meglepőek, hiszen egy lényegesen kisebb metszetében a térnek a válaszadók szignifikánsan nagyobb része tekinti kistérségét periférikusnak, mint a régióban. A **63. ábrán** megtekinthető a megoszlás.

Jelölések:

■ centrális ■ inkább centrális ■ fél-perifériális ■ perifériális

63. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei, megyén belüli földrajzi helyzetének meghatározása, önértékelés alapján⁷⁷

Az értékelés leginkább érdekes motívuma Komárom-Esztergom megye területe, ahol még Tatabánya is periférikusnak ítéli meg földrajzi pozícióját a megyében. Természetesen belátható, hogy három egységnek több perifériája van, mint a háromból alkotott egynek, hiszen a megyei területek belső határai mentén lévő térségek, regionális felosztásban, egy jól megválasztott, illetve jó pozíciójú központ mellett, jobb földrajzi helyzetbe kerülnek, mint korábban voltak. A Nyugat-Magyarországi Régióban például ez korántsem így van. Ott a regionális felosztás alapján, a Győr környéki kistérségeken kívül minden más kistérség, perifériális pozícióba kerül, amennyiben a regionális centrumhoz viszonyítva kell meghatározni pozícióját, ez egyébként minden külső régiókban inkább jellemző, mint a belső régiókban, éppen azért mert a külső régiók centrumtérsege általában határmenti területen található. A Közép-Dunántúli Régió térszerkezete ebből a szempontból optimális.

Ötödik kérdés:

„A kistérség társadalmi munkamegosztásból fakadó helyzetét milyennek ítéli?”

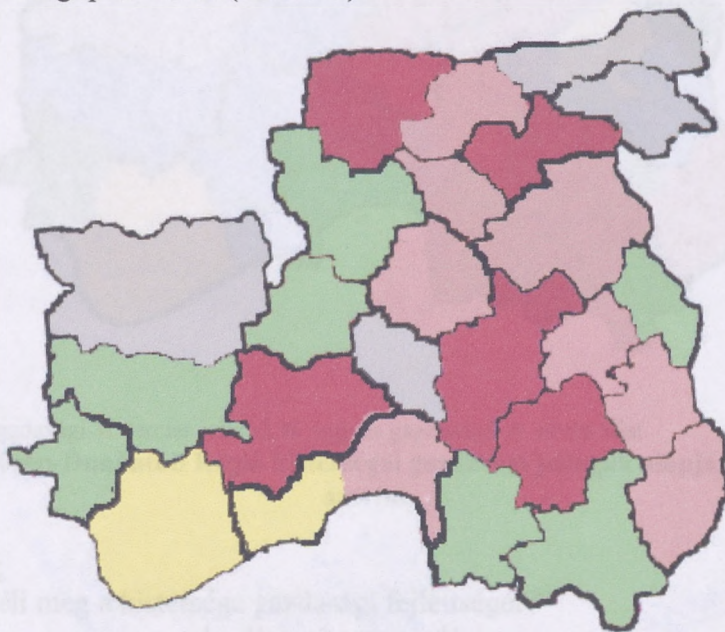
A válaszok megoszlása

1. centrális	5
2. inkább centrális	8
3. fél-periférikus	2

⁷⁷ A választ nem adók ezúttal is bejelölésre kerültek általam, mivel pozícióik a megyékben is perifériális.

Értékelés: A válaszokban találtam, néhány számomra meglepőt. Aba egyértelműen centrálisnak ítéli meg kistérsége társadalmi munkamegosztásban betöltött helyzetét, ami az **56. ábra** „kistérség fejlettségi klaszter” besorolásától jelentősen eltérő értékítélet. A Balaton-parti kistérségek ugyanakkor éppen ellenkezőleg, inkább alábecsülik a társadalmi munkamegosztásban betöltött helyüket, hiszen a „társadalmi munkamegosztás” tartalma, igen tág keretek között engedi érvényesülni a munka, a gazdaság, a társadalmi fejlettség összetevőit. Korábban láthattuk, hogy ez a térség a régió legfejlettebb területei közé tartozik, ami csakis a munkamegosztásban meglévő jó pozíciókból fakadhat.

A többi kistérség helyzetértékelése reálisnak tekinthető, tükrözi a régióban elfoglalt társadalmi, gazdasági pozíciókat (**64. ábra**).

Jelölések:

■ centrális ■ inkább centrális ■ fél-periférikus ■ periférikus ■ nincs adat

64. ábra: A Közép-Dunántúli Régió Kistérségei, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozíciók alapján, a válaszadók szerint.

Hatodik kérdés:

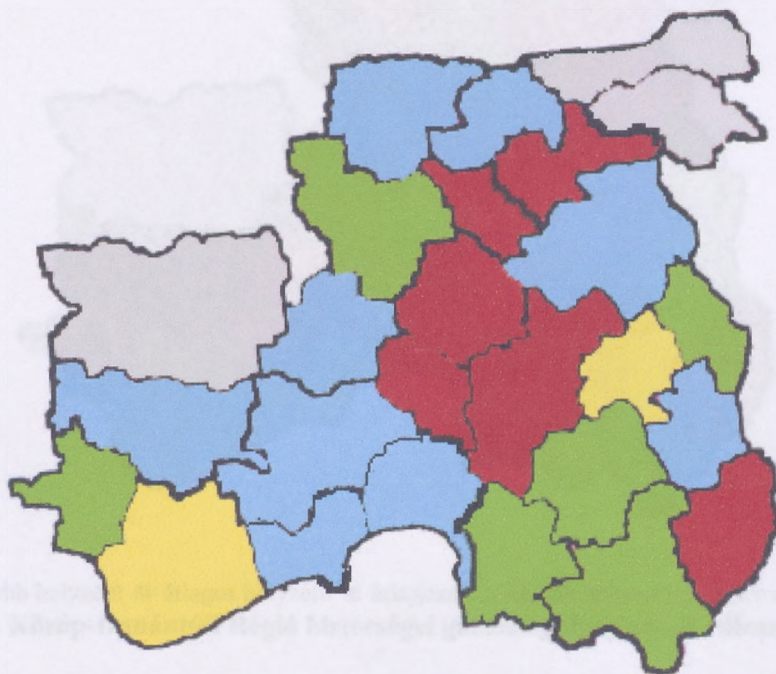
„Mi határozza meg a kistérsége gazdasági jellegét?”

A válaszok megoszlása

1.	döntően a mezőgazdaság	6
2.	döntően az ipar	6
3.	döntően a terciér szektor	2
4.	vegyes gazdaságú térség	9

Értékelés: A **65. ábrán** tekinthető meg a válaszok területi megoszlása. A régió kistérségeinek többségében a vegyes gazdaság határozza meg a gazdasági jellegét. Ha

minden kistérség választ ismernénk, az arányok azonosak lennének a mostanival, hiszen egy vegyes gazdaságú, egy ipari és egy mezőgazdasági jellegű kistérség válasza hiányzik. A térkép alapján a gazdasági jelleg megoszlása is egyensúlyra utal, a régió belül.

Jelölések:

■ ipari ■ mezőgazdasági ■ terciér jellegű ■ vegyes gazdaságú ■ nincs adat

65. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei gazdasági jellegük alapján, a válaszadók szerint

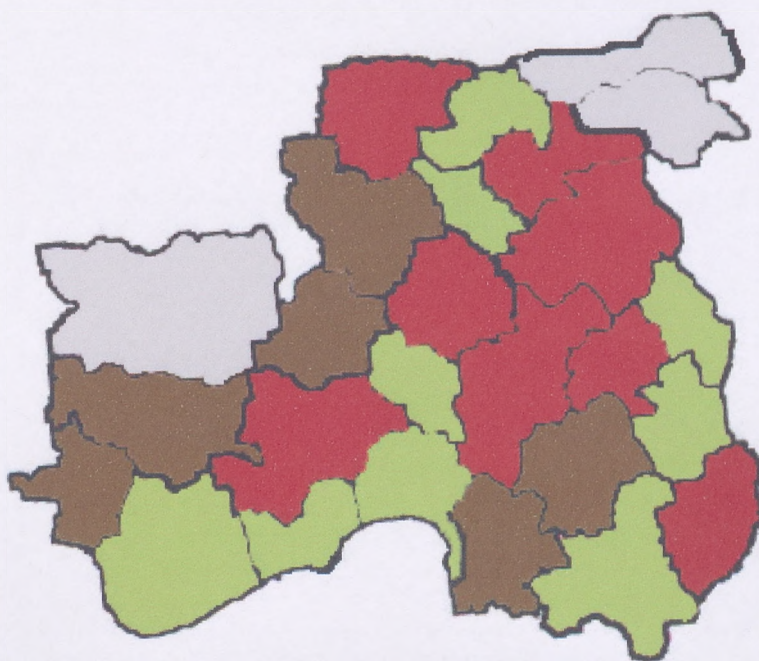
Hetedik kérdés:

„Milyennek ítéli meg a kistérsége gazdasági fejlettségét?”

A válaszok megoszlása

1. átlagos helyzetű	9
2. átlagosnál jobb helyzetű	8
3. átlagos rosszabb helyzetű	6

Értékelés: A 66. ábra jeleníti meg a válaszok terület szerinti megoszlását. Az ábrán markánsan megjelennek a gazdaságilag fejlett és az elmaradott területek. A térkép információi alátámasztják korábbi megállapításaimat. A belső perifériák és a gyorsan fejlődő övezetek nem annyira természet-földrajzilag, inkább gazdaságuk jellege szerint differenciálódnak. A mezőgazdaság és a leépülő ipari bázisok környezete szinte minden szegmensben meghatározza a kistérségek pozícióit. Ez nyilván az önértékelésekben is megjelenik.

Jelölések:

■ átlagosnál jobb helyzetű ■ átlagos helyzetű ■ átlagosnál rosszabb helyzetű ■ nincs adat

66. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei gazdasági helyzete, a válaszadók szerint

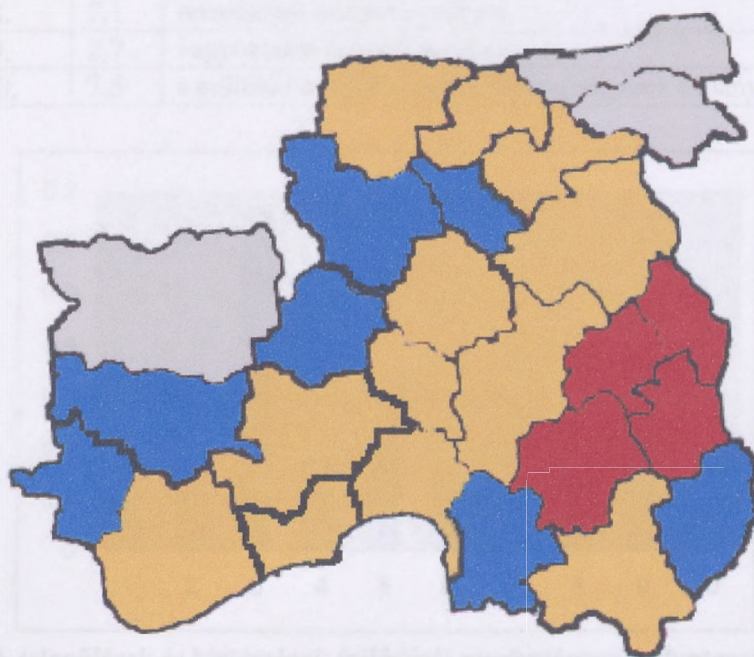
Nyolcadik kérdés:

"A kistérség népességét mi jellemzi?"

A válaszok megoszlása

1. fogyó népességű 7
2. növekvő népességű 4
3. stagnáló népességű 12

Értékelés: A régióban, lényegében négy szomszédos kistérség található – Fejér megyében –, ahol növekszik a lélekszám. Az Agárdi kistérségben az immigrációs hatások következménye a növekvés, míg a másik három kistérségben részben immigráció, részben az etnikai összetétel eredménye.

Jelölések:

■ növekvő népesség ■ stagnáló népesség ■ csökkenő népesség ■ nincs adat

67. ábra: A népességszám alakulása a Közép-Dunántúli Régió kistérségeiben, a válaszadók szerint

A csökkenő lélekszám inkább a régió nyugati és déli területein jellemző, míg a középső részeken inkább a stagnálás figyelhető meg. Korábbi megállapításaimat megfelelően támasztja alá az összkép, hiszen a régió lakossága – ahogy a **9. táblázatban** is szerepelt – tíz év után 98,93 %-on van, a bázishoz viszonyítva, ami országosan a legjobb adat volt.

Itt látható, hogy milyen területi megoszlásról beszélhetünk, az eredmény alakulását illetően.

8.1.1.4. Integrációs tényezők

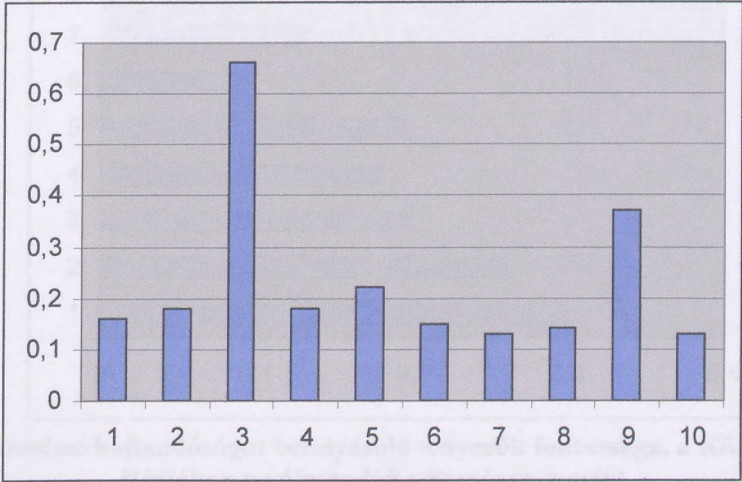
Ebben a kérdéscsoportban, három kérdés szerepel az integrációs feltételekkel kapcsolatban. Elsősorban a települések általános fejlődési feltételei azok, amelyek döntően befolyásolják integrációs törekvéseiket. Az első kérdés éppen ezért a gondok forrásait igyekszik feltárni.

Első kérdés:

„Kérem rangsorolja 1-től 10-ig a felsorolt tényezőket, az alapján, hogy az Önök statisztikai kistérségében, mi okozza jelenleg a legnagyobb problémát, a települések és a kistérség általános fejlődése szempontjából!” (1-es számot írjon a legfontosabb probléma elé!)

Sorszám	Pont	Tényezők felsorolása
1.	6,0	a települések társulási hajlandóságának gyengesége
2.	5,5	az uniós pályázati ismeretek hiánya
3.	1,5	a települések forráshiányos működése
4.	5,4	a humán erőforrás hiánya
5.	4,5	a rossz törvényi háttér, a jogszabályok kuszasága, jogi rendezetlenségek
6.	6,3	a jelentős munkanélküliség
7.	7,2	politikai megosztottság

8.	7,1	települések közötti viszályok
9.	2,7	vagyontalan önkormányzatok
10.	7,5	a politikai érdekérvényesítés képességének a hiánya

68. ábra: A települések és kistérségek fejlődését meghatározó legfontosabb tényezők szerepe a Közép-Dunántúli Régióban, a válaszadók szerint

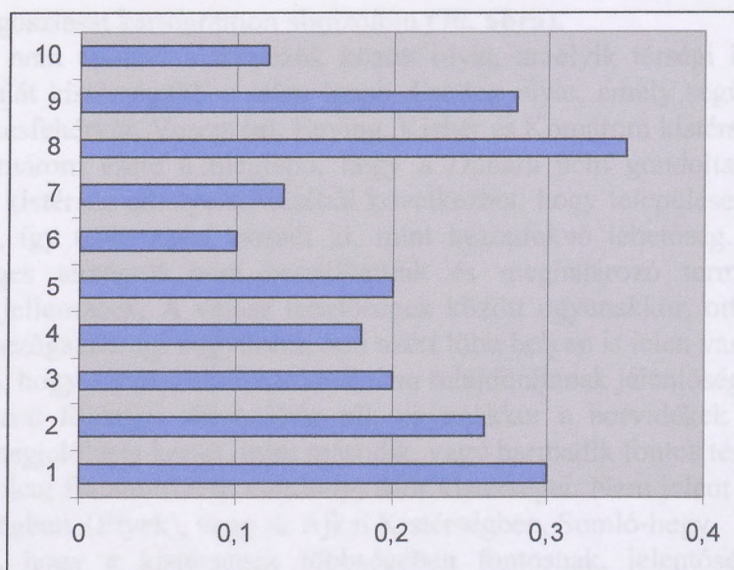
Értékelés: A második rovatban az összes helyezési szám átlaga szerepel, amit a grafikonon, hogy a fontosságot érzékeltessem – a korábbiak szerint – a reciprok érték alapján ábrázoltam. (68. ábra)

A települések forráshiányos működése és az önkormányzatok vagyontalansága messze kiugróan fontos problémaként jelenik meg az értékelésben. Néhány válaszadó nem is jelölt meg más problémát. A „rossz jogszabályi környezet, törvényi háttér,” ami említésre méltó fontossággal bír még, és talán a humánerőforrás hiánya. Tapasztalataim szerint, különösen a humánerőforrás hiánya valós probléma, sőt lényegesen nagyobb szerepe van a fejlődés előmozdításában, mint ahogy a válaszokból ez kiderül. Volt, olyan válaszadó is, aki ezt első helyre tette, de csak egy. A politikumot teljesen elutasították a válaszadók, mint a fejlődést befolyásoló paramétert. Amolyan, „zsigeri” 9-10 pontokat kaptak ezek a tényezők, talán nem is igazán átgondoltan!? A jó politikai érdekérvényesítés képessége, még nem jött rosszul, egyetlen település, vagy kistérség fejlődése szempontjából sem.

Második kérdés:

„Kérem, rangsorolja 1-től 10-ig, hogy az alábbi tényezők közül, mi befolyásolja leginkább a társulási hajlandóságot, kistérsége települései között!?”

Sorszám	Pont	Tényezők felsorolása
1.	3,3	Tradicionális kapcsolatrendszer
2.	3,8	Földrajzi egységek, tájak belső kohéziója
3.	4,9	Személyes kapcsolatok minősége
4.	5,3	Infrastrukturális kapcsolatok determinációja
5.	4,8	Gazdasági kapcsolatok
6.	9,4	Etnikai identitás
7.	7,4	Politikai attitűdök
8.	2,8	Állami szintű ösztönzők
9.	3,5	Költségvetési kényszer
10.	7,9	Káresemények / Sorsközösségek

69. ábra: A társulási hajlandóságot befolyásoló tényezők fontossága, a Közép-Dunántúli Régióban a válaszadók véleménye szerint

Értékelés: (69.ábra) A válaszok kiértékelése a korábbiak szerint történt. Az állami szintű ösztönzők, a tradicionális kapcsolatok és a költségvetési kényszer a három legfontosabb társulást ösztönző tényező. Érdemi hatás még a földrajzi egység belső kohéziójától várható a válaszadók szerint, akik a politikumot, az etnikai kötődést, a káresemények, sorsközösségek, szerepét szinte annullálták. Az etnikai kapcsolatok, például csak 9 illetve 10 pontot kapott. A legtöbb 1 pontot, azaz a „legfontosabb” jelzőszámot az állami ösztönzők kapták, míg a legtöbb 2 pontot, a „költségvetési kényszer”. A „személyes kapcsolatok” is csak a középmezőnyben végzett a fontossági sorrendben, amit szakmai tapasztalataim alapján megkérdőjelezek. Igaz szélsőséges vélemények is jellemezték, hiszen 10 pontot és 1 pontot is kapott. A személyes kapcsolatok minősége egy adott kistérségben, szerintem az első három tényezők egyike, a társulási hajlandóság gerjesztésében. A gazdasági és infrastrukturális kapcsolatok végeztek még a „középmezőnyben”, mint befolyásoló tényezők. Ezek megítélésében szélsőségek nem igazán voltak, egységesen 4-7 pont között szóródott a megítélésük.

Harmadik kérdés:

„Van-e olyan földrajzi tényező az Önök kistérségében, ami segíti a települések kistérségi integrációs törekvéseit, ami térségi identitásképző tényező? Ha van, húzza alá az alábbiak közül azt, ami a legfontosabb! Ha több is van, rangsorolja számozással!”

- folyó, vagy jelentősebb vízfolyás
- nagyobb állóvíz
- hegység, jelentősebb dombság
- völgyeségi terület
- síkság
- egységes földrajzi környezet
- borvidék
- bányavidék
- ipari körzet
- mezőgazdasági nagyüzem körzete
- hungarikumhoz köthető terület
- etnikai szigetjelleg

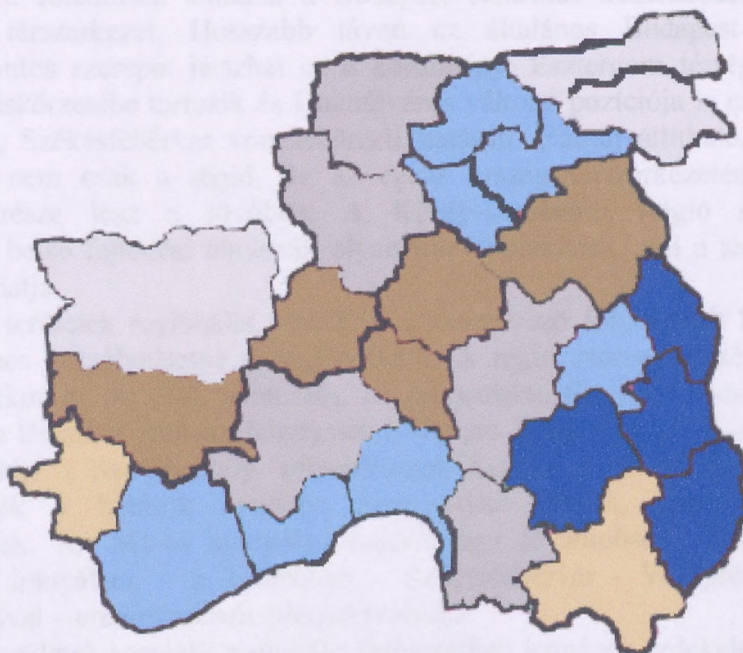
A válaszok megoszlását kartogramon ábrázolom (70. ábra).

Öt kistérségbe nem találtak a tényezők között olyat, amelyik térségi identitásképző lenne, vagy a saját kistérségükben jelen lenne. Esetleg olyat, amely segítené a térségi integrációt. Székesfehérvár, Veszprém, Enying, Kisbér és Komárom kistérségei ezek.

Leginkább Komárom esete a meglepő, hogy a Dunára nem gondoltak, mint ilyen tényezőre, ám a kistérség elhelyezkedéséből következhet, hogy településeinek többsége nem Duna-parti, így talán ezért maradt ki, mint kézenfekvő lehetőség. A továbbiak esetében egységes térségről nem beszélhetünk és meghatározó természetföldrajzi adottságok sem jellemzőek. A válasz lehetőségek között ugyanakkor, ott volt az ipari körzet, vagy a mezőgazdasági nagyüzem, ami azért több helyen is jelen van a felsoroltak között. Feltehető, hogy a válaszadók ezeknek nem tulajdonítanak jelentőséget.

A térképen jelzett földrajzi tényezőkön túl, ugyanakkor a borvidékek fontossága 6 kistérségben is megjelölésre került, mint második, vagy harmadik fontos tényező. Ezek: Ercsi; Aba; Tapolca; Balatonfüred; Gárdony; Mór kistérségei. Nem jelent meg azonban a Bicskei kistérségben, (Etyek), vagy az Ajkai Kistérségben, Somló-hegy.

Megállapítható, hogy a kistérségek többségében fontosnak, jelentőséggel bírónak tekintik a táj, a földrajzi adottságok szerepét a térségi integrációban. A folyók, állóvizek, hegységek összekötik az adott térségben élőket, és mint közös motívumok az adott térben élők éltető közegében, segítik az együtt gondolkodást, a közös cselekvéseket. Esetenként, a kevésbé nagy, nevezetes földrajzi tényezők, mint az Által-ér, vagy a Sárvíz, Szent László-patak még inkább gerjeszti az ilyen hatásokat, intimebb, bensőségesebb kapcsolatot eredményez az ott élők körében, mint a túl sok közösséget összekapcsoló, kevésbé lokális jellegű nagy földrajzi objektumok.

Jelölések:

■ folyók ■ tavak ■ hegység ■ egységes környezet ■ nincs meghatározó tényező ■ nincs adat

70. ábra: A kistérségi integrációt segítő földrajzi tényezők a Közép-Dunántúli Régióban, a válaszadók szerint

8.1.2. A Közép-Dunántúli Régió térfelosztása

Vizsgálatom nyomán a saját megállapításaimat és a kérdőíves válaszokat figyelembe véve, a térszerkezetet a Közép-Dunántúli Régióban négy fő részre lehet bontani (71. ábra).

Az „A” jelzésű terület a régió központi része. Térszerkezeti helyzete stabil. A régió gazdasági súlypontja a térségben található. Infrastrukturálisan fejlett és kevésbé fejlett területek összessége. Székesfehérvár tércentrum szerepét ebben a relációban képes leginkább érvényesíteni. Vonzáskörzeti szerepe itt a legjelentősebb. Konkurens nagyváros lényegében nincs a területen, különösen ha, Veszprém a Balatoni relációban szerepel. Közlekedési kapcsolatai leginkább itt érvényesülnek. A két domináns erőter, a központi régió és a Nyugat-Dunántúli Régió vonzáskörzeti hatása itt érvényesül a legkevésbé.

A „B” jelzésű területen társadalom - és gazdaságszervezési, valamint infrastrukturális szempontból jelentős budapesti hatás érvényesül. Térszerkezeti szempontból bizonytalan pozíciójú területek. Középtávon, (15-20 év) városhálózatok kapcsolatrendszerére épülő térszerveződési folyamatok érinthetik. Az épülő autópályák (M6, M8) Dunaújváros környékét jelentősen dinamizálják. A szintén épülő Duna-híd, az autópályákkal az ország új nyugati-keleti összekötő folyosójává válhat, miközben egy északi-déli közlekedési tengely mellett az ország második legfontosabb közlekedési centruma alakul ki a térségben. A két tengely az innovációk áramlásában a Bécs - Győr - Budapest fő irány mellett, az országos térszerkezetben is meghatározó lehet. Ez egy részről erősíti a régió fejlődési esélyeit, másrészt további feszültségeket gerjeszthet a régió térszerkezetében. Jelentősen átalakul a Budapest centrikus közlekedési pályák által meghatározott térszerkezet. Hosszabb távon az általános Budapest centrikusság oldásában is fontos szerepet játszhat ez a körülmény. Esztergom térsége már ma is Budapest vonzáskörzetébe tartozik és Dunaújváros változó pozíciója is csökkenti majd keleti irányban, Székesfehérvár vonzáskörzeti hatásait. Bátran állítható, hogy a „B” jelzésű terület nem csak a régió, de az egész ország térszerkezetének leginkább dinamizálódó része lesz a jövőben. A Közép-Dunántúli Régió szempontjából létfontosságú a belső fejlődési tényezők olyan irányú alakítása, ami a terület régióban tartását biztosíthatja.

A „C” jelzésű területek regionális pozíciója a térszervező folyamatok következtében közvetlenül nincs veszélyeztetve a régió belül. A régió szerves részét képezi ez a térség, ugyanakkor az ott élők identitása, az infrastrukturális kötődések (közlekedés) gyenge fokú, de létező orientációt jelentenek a Nyugat-Dunántúli Régió irányába. Győr – bizonyos fokig – Szombathely vonzáskörzeti hatásai is érzékelhetőek ebben a relációban, ezek a hatások azonban nem olyan erősek, hogy ne legyenek ellensúlyozhatóak. Az M1-es autópálya hatását egy jó minőségű közúti kapcsolat Székesfehérvár irányában, – a Tatabánya – Székesfehérvár - Veszprém háromszög összekapcsolásával – eredményesen ellensúlyozhatja.

A „D” jelzésű területek speciális regionális felosztásban lennének érdekeltek. A Balaton Régió több helyütt is megjelent a felvetések sorában. Ez az elképzelés a jelenlegi regionális felosztással nehezen egyeztethető össze. Térszerkezeti szempontból jelentősen torzítaná a dunántúli terek regionális szervezésének lehetőségeit, így nehezen képzelhető el teljes különválás ez irányban. Ez akkor is így van, ha a 9. ábra jól mutatja, hogy a Balaton-part települései lényegesen más fejlődési dinamikával jellemezhetőek, mint a régió egyéb térségei. Ezt, a Dél-Balaton-part települései esetében is megállapították, más kutatásokban (KERESE T. 2001). Makroszinten valóban egységes térszerkezeti reláció ez,

ám kérdéses, hogy érdemes e tovább tagolni a dunántúli makro teret? Egy nagyrégiós felosztás esetében, talán elképzelhető lenne az önálló Balaton Régió.

71. ábra. A Közép-Dunántúli Régió térszerkezeti relációi

Összegzés:

A kérdőíves felmérés, amit elvégeztem, sok érdekes információval gazdagította a munkámat, amely információk egy része további feldolgozásokra is lehetőséget ad. Jellemzően fogva ez a felmérés egyszerre tekinthető kérdőíves megkérdezésnek és írásos interjúnak is. A megkeresettek köre, viszonylag szűk volt, ugyanakkor a téma miatt, a válaszolók véleményei lényegesen kompetensebbek, mint egy nagy létszámú, ám kívülállók álláspontját firtató kérdőíves megkeresés. A válaszolók többségükben szakmailag igényes válaszokat, megjegyzéseket és többletinformációkat is szolgáltatottak. Sajnálatos, hogy néhány kistérségből nem érkezett válasz. Terjedelmi okok miatt, részletesebb elemzéseket a dolgozatban nem végezhettem, hiszen a negyven kérdés visszacsatolásokkal, belső ellentmondások elemzésével történő feldolgozása egy külön dolgozatot igényelne. Ezt reményeim szerint a közeljövőben sikerül elvégezni. Ugyanakkor a dolgozat érdekében felhasználható információk az elemzés ilyen mélysége mellett is felszínre kerültek. Ezek a végső következtetések, a dolgozat lezáró összegzése szempontjából hasznosíthatóak.

9. Az eredmények összefoglalása

A magyarországi regionalizmus kialakulása, napjaink egyik sokat vitatott társadalom-szervezési, közigazgatás-szervezési és térfelosztási problematikája. Dolgozatomban a problémakör térfelosztási vetületeit vizsgáltam elsősorban, de miután önmagában a térfelosztás megítélése csak meglehetősen szubjektív összetevőkből származtatható, számos egyéb témakör vizsgálatán keresztül próbáltam képet alkotni az alakuló rendszer általános és sajátos elemeiről.

A célkitűzések rögzítése során, a téma széles spektrumát felölelő kérdéseket fogalmaztam meg, amelyekre azonban nem minden esetben sikerült egyértelmű válaszokat találni. A dolgozat tárgya olyan széles és összetett területet foglal magában, hogy nem is lehetett célkitűzés, paradigmászerű megállapítások megfogalmazása. A vizsgálatot lényegében három dimenzióban végeztem el:

- ✓ Megvizsgáltam a kialakulóban lévő regionalizmus általános aspektusait. Az aktuális államigazgatási modellt értékeltem, kritikákat és reformjavaslatokat fogalmaztam meg. A közigazgatási reformelképzelések kritikai elemzésén keresztül egy lehetséges alternatívát mutattam be. Külföldi tapasztalatokból származó modellekkel és más kutatók által leírt, külföldi példák citálásával igyekeztem egyes állításaimat igazolni.
- ✓ Elemeztem a Közép-Dunántúli Régió, természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális viszonyait. Regionális helyzetképet analizáltam, a regionális struktúra többi egységével való összevetésben.
- ✓ Vizsgáltam a régió belső szerkezetét, térszerkezeti egységeként, és a belső térszerkezetre ható tényezők alakulása szempontjából, a geográfiai szemlélet előtérbe helyezése mellett. Hangsúlyt helyeztem arra, hogy a régióban tevékenykedő szakmai vezetők látásmódját összevegyem a saját tapasztalataimmal, illetve a kutatómunka eredményeit rögzítő megállapításaimmal. A véleményeket, válaszokat, ha lehetőség volt arra, kartogramokon és egyéb ábrákön jelenítettem meg.

A vizsgálat három dimenziójában tett megállapításaim, sorrendben a következők:

A regionalizmus általános problematikája:

1. Magyarországon, történelmi traumák által befolyásolt, geográfiai egységeiben csonkolt, egyes elemeiben torzult térszerkezet alakult ki. Ez a térszerkezet a geográfiai pozícióiban többször átalakult, de közigazgatási jellegében állandó, ma is meglévő megyerendszer által meghatározott struktúrákat foglal magában. Ezen struktúrák mélyreható átalakítása, napjainkban a politikai megosztottság jelenlegi állapotában, megalapozatlan, ideiglenes megoldások kialakítására szorítkozhat. Ezek a megoldások éppen ezért feleslegesek. Magyarország, mint „földrajzi tér” túlpolitizált társadalmi tartalommal bír. Mélyreható korszakos reformokat, csak közmegegyezés mentén szabad megvalósítani.⁷⁸

2. Az általam „homokóra modellnek” elnevezett jelenlegi közigazgatási struktúra, nemzetközi összehasonlításban is széleskörűen demokratikus, a Bibó István által kifejtett közigazgatás-szervezési alapelvekkel harmonikus összhangban álló modell. Egységes elvek szerint megfogalmazott, részletekig tisztázott, deklarált, széles támogatottsággal

⁷⁸ Lásd: 1.

bíró alternatívát, ez ideig nem állított fel egyetlen szakmai műhely sem, nem vállalt fel egyetlen meghatározó politikai erő sem.⁷⁹

3. Az Európai Unió ösztönzi ugyan a regionális struktúra kialakítását tagállamaiban, de kötelezően, csak a tervezési statisztikai régiók kialakítását várja el. A tervezési statisztikai régiók kijelölése Magyarországon 1997-ben megtörtént.

4. A tervezési statisztikai régiók területi lehatárolása a megyék egyezkedésén alapult, az így létrejött regionális lehatárolások, mesterségesek. Geográfiai, történelmi, gazdasági tartalmuk a megyék összegződő „hozományából” építkezik. Mint statisztikai egységek megfelelnek az uniós elvárásoknak, ugyanakkor Budapest lehengerlő társadalmi, gazdasági, infrastrukturális ereje, a térszerkezetben elfoglalt központi pozíciójával kiegészülve, már a statisztikai egység szintjén is számos feszültségtől terhelt rendszert jelent.

5. A tervezési statisztikai régiók kijelölése nyomán, Magyarországon kettő belső és öt külső régió jött létre, a rendszerben különösen a belső régiók egymásmellettsége hordoz térszerkezeti feszültségeket.⁸⁰

6. A tervezett közigazgatási reform regionális tartalmát, pontosan nem definiálta még senki. Nincs tisztázva, hogy adminisztratív, bürokratikus, igazgatás centrikus régiókat kívánunk-e létrehozni, vagy hatékony, innovatív, terület és gazdaságfejlesztő régiókat? Mielőtt bármilyen, a tervezési statisztikai szintnél erősebb tartalmú régiókat hoznánk létre ezt feltétlen tisztázni, a szándékokat pedig deklarálni kell.⁸¹

7. A jelenlegi hét régiós szerkezetet átmeneti rendszernek kellene tekinteni egy valódi regionális berendezkedés felé, amelyben három történelmileg, geográfiailag magyarázható, térszerkezeti harmóniát eredményező régió lenne. A nagyrégiós alternatíva, gazdaságosabb, célszerűbb, valódi régiós felosztást eredményezne.

8. A nagyrégiós modell előkészítésére 15-20 éves átmeneti időszakot kellene biztosítani, társadalmi közmegegyezés mentén. Ennek a regionális szerkezetnek, a tércentrumok tudatos fejlesztése is feltétele lenne

9. A nagyrégiós struktúrában a megyéket, mint kistérségi centrumokat a területfejlesztés középszintjeként kellene megőrizni, egy négyszintű közigazgatási modellben, amely megfelelően illeszkedne, a bibói követelményrendszerhez.⁸²

10. A kistérségi társulások rendszerét tovább kell fejleszteni és ösztönözni anélkül, hogy járási jellegű területi egységeket hoznánk létre. A társulások statisztikai egységekbe történő bekényszerítése, éppen az önkéntességből és a szabadság és demokratizmus hozadékából származó többletenergiákat öli ki a rendszerből.⁸³

11. A jelenlegi rendszerben meglévő mérethatékonysági problémákat, az aprófalvas térségek igazgatásszervezési és közszolgáltatás szervezési társulásaiban lehetne kezelni, ám a más jellegű térszerkezeti struktúrában, alföldi, mezőföldi területek, nagyfalvas rendszereiben ennek erőltetése nem indokolt. A kistérségi társulásokat egyközpontú és többközpontú egységenként, egyaránt el kell fogadni.

A Közép-Dunántúli Régió bemutatása, a hétrégiós térszerkezetben:

1. A régió területileg az egyik legkisebb egység a jelenlegi rendszerben, ám természet-földrajzilag az ország egyik legszínesebb, legmozgalmasabb területi egysége.

⁷⁹ Lásd: 5.2.1

⁸⁰ Lásd: 5.3.

⁸¹ Lásd: 5.4.

⁸² Lásd: 5.5.

⁸³ Lásd: 5.6.1.1.

Természetes határait tekintve, a Dél-Dunántúli Régió mellett a leginkább lehatárolható és körülírható régió. Gazdag növény és állatvilága, idegenforgalmilag frekvenciált területi vannak, amelyek szintén egyedülállóan jól hasznosíthatóak a regionális fejlesztések révén.⁸⁴

2. A Közép-Dunántúli Régió társadalmi viszonyai szinte valamennyi mutatóban jobbak az országos regionális átlagnál. A terület és népesség aránya a legjobb a régiók között. Az urbanizációs folyamatokban, az elmúlt időszak városodási tendenciáival együtt is csak mérsékelt fejlődés mérhető. A városi lakosság száma, a városok számának növekedésével párhuzamosan csökken a régióban. Az „urbánus térség” kifejezés a régió, Komárom-Esztergom megyei területén értelmezhető leginkább, míg a másik két megyében bizonyos város csoportok kialakulása folyamatban van ugyan, ám a térség jelentős része városhiányos, illetve a dezurbanizációs folyamatok beindulása is megfigyelhető.⁸⁵

3. Az oktatási, kulturális folyamatokban a régió pozíciói szerényebbek, mint azt a térség általános fejlettsége indokolná. A kutatás-fejlesztésben is csak a középmezőnyben található, ám a kutatás-fejlesztés regionális bázisai sokkal inkább lefedik a régió területét, mint bármely más régióban.⁸⁶

4. A gazdasági aktivitás a régióban magasabb az országos átlagnál, a munkanélküliség pedig hosszabb idő távlatában folyamatosan alacsonyabb, mint az országos átlag, bár tendenciáiban hasonlóan alakul.⁸⁷

5. A foglalkoztatás és gazdaság szerkezete szoros kapcsolatban áll egymással a régióban, ugyanakkor egy adott időpontban vizsgálva a munkaerő kereslet struktúráját, megállapítható, hogy a térség ipari jellege ellenére, már a terciér szektorban mérhető a legnagyobb kereslet a munkaerő iránt, ezt az ipari termelés növekedésének dinamika váltása is indokolja. Fejér megye kimagasló ipari teljesítményei után, ma már Komárom-Esztergom megye dinamikája a legmagasabb.⁸⁸

6. Az agrárágazat, bár országosan kiemelkedően jó termőterületeken fejtheti ki tevékenységét, lassan, de biztosan teret veszít a regionális gazdasági szerkezetben.⁸⁹

7. A terciér szektorban a régió fejlettsége az átlagszintet is alig éri el. Több tényező vizsgálata mellett megállapítottam, hogy ennek térszerkezeti okai is vannak. Budapest közelsége, terciér szektorban mért óriási fölénye a Közép-Dunántúli Régió szolgáltatási piacát is jelentősen érinti, azaz kínálatot, versenyhelyzetet teremt, amelyben pozíciói révén előnyben van. Különösen a quaterner ágazatok koncentrációját képes kihasználni. A térbeli távolságok miatt, a külső régiókban ezek a hatások kevésbé érződnek, így azokban ez a szektor erőteljesebben fejlődik. Regionális kontraszelekciót eredményez Budapest térbeli hatása, amennyiben az egyébként fejletlenebb, gyengébb gazdasági potenciállal bíró régiókban fejlettebb terciér-quaterner piac alakul ki, mint a térben közelebbi és egyébként fejlett második belső régióban.⁹⁰

8. Az infrastruktúra fejlettségében a Közép-Dunántúli Régióban kétarcúság figyelhető meg. Egyrészt a vonalas, technikai jellegű infrastruktúra kiemelkedő fejlettsége. Ez szoros korrelációt mutat, a gazdaság, az ipar, az ipari parkok és környezetük fejlettségével. Másrészt a humán, szolgáltató jellegű infrastruktúra elmaradását

⁸⁴ Lásd: 6.1.1 - 6.1.2

⁸⁵ Lásd: 6.2.2.1.

⁸⁶ Lásd: 6.2.2.2.

⁸⁷ Lásd: 6.2.2.3.

⁸⁸ Lásd: 6.3.1. és 6.3.2.

⁸⁹ Lásd: 6.3.2.1.

⁹⁰ Lásd: 6.3.2.3

mérhetjük regionális összehasonlításban, összhangban a tercier szektor vizsgálata során mért adatokkal. Az ok-okozati rendszer, lényegében azonos az ott leírtakkal. Az infrastruktúra komplex mérőszámai alapján a középmezőnyben található a régió.⁹¹

9. A „tetraéder modell” szerinti területi elemzés során, a mért mutatókból kevésbé markánsan nyilvánul meg az a sztereotípia, hogy a Közép-Dunántúli Régió az ország „egyik legfejlettebb” területi egysége. A központi régió a mérések döntő többségében fölényesen kiemelkedik a régiók sorából. „Budapest-vidék dualizmus”. A Nyugat-Magyarországi Régió is a legtöbb mérhető mutatóban előrébb jár, mint a Közép-Dunántúli Régió. A vizsgálatokból kibontakozik a nyugat-keleti lejtő képe is, amit a témában kutatók általában megfigyelnek.

A Közép-Dunántúli Régió térszerkezeti viszonyrendszere:

1. A Közép-Dunántúli Régiót érő külső hatások közül meghatározó a Budapest és a központi régió egyéb területi szerkezetéből érkező hatások összessége. Számottevő hatások érik a régiót a Nyugat-Magyarországi Régió irányából is, (Bécs-Budapest tengely) amelyek különösen napjaink globalizációs viszonyai között érvényesülnek. Ezek eredményeként kettős globalizációs hatásról beszélhetünk a régióban.

2. Az autópályák a térszerkezet alakításában jelentős szerepet játszanak. A Közép-Dunántúli Régió már ma is az egyik autópályák által leginkább érintett terület, amely érintettsége a jövőben fokozódik.⁹²

3. Az M6-os autópálya és az épülő dunaiújvárosi Duna-híd, igen jelentős szerkezeti hatásokat indukál az egész ország térszerkezetében, ami különösen jelentős lehet a vizsgált régióban. A Közép-Dunántúli Régió keleti részeit ennek nyomán, jelentős „konurbációs” folyamatok érinthetik, egy összefüggő Budapest-központú Esztergom-Dunaiújváros között húzódó városhálózat formájában.

4. Az M8-as autópálya tervezett nyomvonala is feszültségeket gerjeszt a térszerkezetben még egy székesfehérvári bekötő szakasz megépülése mellett is. Egyrészt tovább erősíti Dunaiújváros térszerkezeti pozícióját, javítja Veszprém jelenleg meglehetősen korlátozott közlekedési központoszerepét – ha csak gyengén is – csökkenti Székesfehérvár jelenlegi abszolút előnyét ezen a téren.⁹³

5. A regionális központ szerepét a régióban Székesfehérvár tölti be, de korántsem olyan meggyőző biztossággal, mint bármely más régióban lévő centrumok. A bizonytalanság fenntartása úgy tűnik külső érdek. A II. Nemzeti Fejlesztési Terv kapcsán egyértelműen elmondható, hogy míg minden régióban, a régióközpontot jelölték meg fejlődési pólusként, addig a Közép-Dunántúli Régióban először nem jelöltek ilyet, majd kijelölték Székesfehérvárt és Veszprémet. A döntés önmagát minősíti, de legalább középtávon, megosztottságot, a bizonytalanság fenntartását eredményezi. Szándékosan labilitás állapotában tartja, a régió helyzetét.

6. A régió kistérségi társulási rendszere a statisztikai kistérségekre szerveződve, napjainkban alakul. A statisztikai kistérségek által kijelölt térszerkezetben, a régióban számos anomália mérhető. A fejlettségi viszonyok jelentősen eltérnek az egyes földrajzilag is lehatárolható területeken. Jellemző az ipari centrumok és az idegenforgalmilag frekvenciált térelemek fejlettsége a mezőgazdasági területekkel szemben.⁹⁴

⁹¹ Lásd: 6.4.1.

⁹² Lásd: 7.1.1.

⁹³ Lásd: 7.1.1.

⁹⁴ Lásd: 7.3.3.

7. A települések helyzetének vizsgálatával a régió belüli térszerkezetben elfoglalt pozíciók és a fejlettség, fejlődési képesség dimenzióit vizsgáltam. Megállapítottam, hogy az egyes kistérségek fejlettségi mutatóit lényegében a kistérség-központok mutatói határozzák meg. A térségközpontok bizonyos körben, – Balaton-parti települések, nagyvárosok környezete – képesek pozitív hatások kifejtésére a környezetükben. A gyenge fejlődési potenciállal bíró kistérség-központok térségi hatása ugyanakkor jelentéktelen. A települések dinamikai faktora alapján végzett, klaszterezés eredményeként kirajzolódott területi differenciák, jól megfoghatóak a régió speciális geográfiai adottságaival való megfeleltetés viszonylatában.⁹⁵

8. A kérdőíves megkeresés elemzése alapján megállapítottam, hogy a régióban még a szakemberek szintjén is jelentős bizonytalanságok vannak a regionalizmussal kapcsolatos ismeretek általános, és még inkább a speciális vonatkozásaiban.

9. Az egyes kérdésekre adott válaszokból azonban így is kiszűrhető, hogy a regionális felosztás jelenlegi rendszerét a szakemberek többségükben elfogadják. A régió- központ szerepét, csaknem egyhangúlag Székesfehérvárnak ítélik. A kistérségi felosztással kialakult regionális pozícióikat többnyire jobbnak ítélik, mint a megyei pozícióikat. A geográfiai tényezőket a többség fontosnak tartja a különféle regionális viszonyrendszer alakításában. Egyébként pedig a társulási hajlandóságot döntően finansziális kérdésnek tekintik. Általában jellemző a szemléletre az önkormányzatiság anyagi dimenzióinak hangsúlyozása.⁹⁶

A Közép-Dunántúli Régió vizsgálata kapcsán megállapítható, hogy annak helyzete, csak a regionalizmus magyarországi alakulásának folyamatában értékelhető. Ennek a folyamatnak az eredője egy mesterségesen kialakított regionális struktúra. Megállapítható, hogy egyértelmű térszerkezeti egységek ebben a regionális rendszerben nincsenek. Budapest szerepe az országban, lényegében minden relációban, minden téren, egyeduralkodó. A térszerkezetre gyakorolt hatása determinisztikus jellegű. A regionális pozíciók birtoklásában a Közép-Dunántúli Régió a jelenlegi keretek között, mint belső régió, zavarja a központi régió dominanciájának érvényesülését. Ez azonban az országos térszerkezeti viszonyok szempontjából inkább előnyös.

A Közép-Dunántúli Régió annyiban torzszülött, amennyiben az egész regionális felosztás az. Kétséget kizáróan, vannak olyan tényezők a régió textúrájában, amelyek belső ellentmondásokat tükröznek, a jövőben pedig bekövetkezhetnek olyan változások a térszerkezeti pozíciókban, amelyek a régió egyben tartását megnehezíthetik, vagy akár lehetetlenné is teszik. A régió területe ebből a szempontból négy fő térszerkezeti egységre bontható.⁹⁷ Ezeknek, a folyamatoknak a gerjesztése elsősorban külső irányokból várható, ahogy az mostanában is megfigyelhető. Az EU strukturális alapjainak leosztása szabályozásából fakadóan is eredhetnek a központi régióból divergenciát indukáló hatások.

Mindezeket szem előtt tartva, a jövőkép azért sokkal kevésbé zord, mint azt néhányan gondolják. A régió helyzeténél fogva fejlődésre van ítélve. Innovációs potenciálja, társadalmi viszonyai, gazdasági helyzete, földrajzi adottságai, mindenképpen a régiók élmezőnyébe predesztinálják. Komoly alapjai vannak a fejlődésnek, amelyen lehet építkezni. Ötnél több régiót tartalmazó területi felosztás esetén, a régióknak ugyanolyan létjogosultsága van, mint bármelyik más magyarországi régióknak.

⁹⁵ Lásd: 7.3.4.

⁹⁶ A részletes kifejtés: 8.1.1

⁹⁷ Lásd: 8.1.2.

10. A kutatás további irányai

A dolgozat lényegében két jól elkülönülő részből áll, úgymint a magyarországi regionalizmus általános problematikáját, valamint egy konkrét régió, a Közép-Dunántúli Régió speciális problematikáját elemző részek. Ennek megfelelően a témában végzendő kutatások lehetséges irányai is két ágra bonthatók.

A regionalizmus általános problematikái, – lévén, hogy az egész rendszer állandó változásban van – folyamatos vizsgálódási területet biztosítanak, a téma kihívásai iránt fogékony kutatóknak. Napjainkban is csak egymással felelő elképzelések vannak arról, hogy milyen tartalommal töltsük fel a regionális szintet. Ugyanakkor tény az is, hogy nagyon sok publikáció jelenik meg a témában, olyanok is, amelyekből igazán nehéz eldönteni, hogy a szerzők pontosan mi mellett foglalnak állást, de olyanok is amelyek viszonylag markáns elképzeléseket tartalmaznak. Éppen ezért elvégezhető lenne egy olyan vizsgálat, amely rendszerezi és egymással összeveti, az elmúlt időszak – 1990-től – témában megjelent publikációinak legfontosabb eredményeit. Így az esetenként „egymás mellett elbeszélő” kutatási eredmények valamiképpen szintetizálhatóak lennének. Mivel a jelenlegi hét régiós rendszert, hosszabb távon csak akkor tartom elfogadhatónak, ha megmarad tervezési, statisztikai egységnek, így vizsgálni lehet a nagyobb egységek kialakításának lehetséges módjait.

A „homokóra modell” alternatívájaként felvázolt modellem tartalmi kibontásában is lehetőséget látok a további kutatásokat illetően, különösen a „megyei kistérség” elméleti és gyakorlati hátterét célszerű lenne részletesebben is elemezni.

A konkrét kutatási terület, azaz a Közép-Dunántúli Régió vizsgálata is további lehetőségeket tartogathat számomra. Jelen esetben, elsősorban a régió térszerkezeti helyzetét, a régió belső szerkezetét vizsgáltam, részben más régiókkal összevetésben részben önmaga keretein belül. Budapest „EU-problematikája” a magyarországi régiós kereteket valószínűleg tovább fogja feszíteni, ezért „csak” a térszerkezeti elemzéseknek is vannak további lehetőségei.

A régió egyéb sajátosságainak bemutatása, akár a dolgozatban vázlatosan elemzett részterületek, elmélyültebb elemzése is bő kereteket biztosít a további kutatómunkához. Különösen érdekes lehet az innovációk térbeli terjedésének vizsgálata, a regionális pozíciók megőrzése szempontjából, illetve a térség fejlesztésével kapcsolatos célhierarchia felállítása.

Bővebb kitekintésben lehetne vizsgálni a régió belüli fejlődési zónák kapcsolódási lehetőségeit a hazai, illetve a környező országok fejlődési zónáihoz. Az épülő autópályák gazdaságsszervező, hálózat alakító hatásainak térbeli következményeit..

Mindezek akár a jelenlegi dolgozat egy bővített változatában, de önálló feldolgozásban is teret nyerhetnének. Az egyes régióink ugyanis nem csak a térszerkezet vizsgálata szempontjából kévessé feltártak, tudományos igényű feldolgozásuk más szempontból is számos kihívást tartogat a kutató számára.

11. Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki családtagjaimnak, akik éveken keresztül hittek abban, hogy egyszer leírhatom, ezeket a köszönő sorokat, és bízattak, hogy ne adjam fel. Köszönöm a türelmüket, véleményeiket, esetenként kritikájukat.

Köszönettel tartozom a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézete munkatársainak, Balogh Jánosné, Ibolyának és Mánfai Györgynek, akik az elmúlt évek során a technikai jellegű problémák megoldásában, az egyetem belső útvesztőinek feltárásában, „Ariadne fonalát” alkalmanként a kezembe adták.

Köszönöm a Földrajzi Intézet oktatóinak a közvetlen, segítőkész, sok esetben kollegális magatartását, a jó szándékú, ugyanakkor kritikus szemléletet, amellyel munkám során támogattak.

Köszönöm Kőszegfalvi Professzor Úr segítségét, emberséges jó tanácsait, a publikációk megjelentetése érdekében végzett lektori munkáját.

Csak a legőszintébb köszönet hangján szólhatok Dr. Wilhelm Zoltán támogatásáról, aki mint témavezető, mint állandó kapocs az egyetem és egy félig-meddig kívül álló személy között, számtalan formában nyilvánította ki, irántam való jó szándékát, segítőkészségét. Ötleteivel, ismereteivel, geográfiai szemléletének átadásával támogatta előbbre jutásomat.

Legmélyebb tiszteletemet és köszönetemet szeretném nyilvánítani Dr. Tóth József Professzor Úrnak. A Földtudományok Doktori Iskola vezetőjeként, mindenkor közvetlen, segítőkész, mondhatni baráti viszonyt ápol az intézmény hallgatóival, miközben szilárd követelményrendszert érvényesít mindenkivel szemben. Támogat és elvárásokat fogalmaz meg úgy, hogy minden pillanatban érezni a szakmai tisztességet és a személyéből fakadó humánus erejét. Sok jó tanácsot, szakmai útmutatást és munkára ösztönző észrevételt kaptam Tőle, tanulmányaim során.

12. Irodalomjegyzék

- ABONYINÉ P.J. (1999):
Általános statisztika alkalmazása a társadalmi-gazdasági földrajzban JATE Press Szeged pp. 75-95.
- ABONYINÉ P.J. (2003):
Infrastruktúra Dialóg Campus Kiadó Pécs pp. 57-69.
- ALLEN, J.- MASSEY, D.-COCHRANE, A. (1998):
Rethinking the Region. Routledge, London 54.p.
- ÁDÁM L.-MAROSI S. - SZILÁRD J. (1959):
A Mezőföld természeti földrajza Földrajzi Monográfiák II. Bp. Akadémiai kiadó 57.p.
- ÁRVA [et al.] (2002):
A külföldi működőtőke-beruházások típusai és azok területi elhelyezkedése hazánkban: Egyetemi jegyzet Bp. Euro-Midi, 82.p.
- BALÁZS É. (2005):
Közüktatás és regionális fejlődés Országos Közüktatási Intézet Bp.37.p.
- BECSEI J. (2001):
Fejezetek az általános társadalmi földrajz tanulmányozásához II Ipszilon Kiadó Bp.pp.25-47.
- BELUSZKY P. (1980):
A közüktatás területi beosztás földrajzi-térszerkezeti alapjai: (gazdasági körzetek - vonzáskörzetek - közüktatás) Államigazgatási Szervezési Intézet Bp. pp. 8-27.
- BENETT, R. J. (ed.) (1989):
Territory and Administration in Europe. Pinter Publishers, London pp. 8-14.
- BERÉNYI I. - DÖVÉNYI Z. - TÓTH J. (2003):
Városállomány, urbanizáció, városok In: Perczel Gy. Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza Bp. ELTE Eötvös Kiadó pp. 542-544.
- BERNÁTH T.-BORA GY.-FODOR L. (1973):
Világvárosok-nagyvárosok Gondolat,Bp. pp. 520-533.
- BIBÓ I. - MATTYASOVSKY J.(1950):
Magyarország városhálózatának kiépítése Bp. Államtudományi Intézet pp. 4-7.
- BIBÓ I. (1986):
Válogatott tanulmányok Magvető Kiadó Bp.74p.
- BÍRÓ P. – MOLNÁR L. (2004):
A kistérségek fejlettségi szintjének és infrastruktúrájának összefüggései Közgazdasági Szemle LI. évf. nov. pp. 1048-1064.
- BLANKE, H. J. (1991):
Föderalismus und Integrationsgewalt. Duncker ind Humblot, Berlin
- BÓCZ E. - SZABÓ M. - ÁNGYÁN J.(1992):
Szántóföldi Növénytermesztés Mezőgazda kiadó Bp.69.p.
- BONDÁR M. (2002):
A badeni kultúra leletei Komárom-Esztergom megyében I. kötet. Kézirat. Budapest 23.p.
- BÖCKER T. - MÜLLER P. (1967):
A Dunántúli Magyar Középhegység karsztvízmegfigyelő hálózatának terve.- Beszámoló a VITUKI 1967-ben végzett munkájáról pp. 257-266.
- BROWN, L. R. (1981):
Building a Sustainable Society Norton, New York. 433.p.

- BURDEAU G. (1964):
Einführung in die politische Wissenschaft Luchterhand Verlag, Neuwied 45.p.
- CASTELLS, M. - HENDERSON, J. (eds.) (1987):
Global Restructuring and territorial development Sage, London In: Lengyel I. - Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan Dialóg Campus Pécs 67.p.
- CHOLNOKY J. (1908):
A földrajz a nagy közönségnek. In: VÖRÖSVÁRY F. szerk.: Az 1907. évi szabadtanítási Kongresszus naplója. Reprint kiadás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 182-190.
- CHOLNOKY J. (1910):
Az Alföld felszíne. Földr. Közl. XXXVIII. kötet, Budapest, pp. 415-440.
- CSAPÓ T. (1994):
Az urbanizációs folyamat és sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon UNIPRINT Kft Szombathely 180. p.
- CSAPÓ T. (2001):
A magyar városok regionális szerepkörei, a Nyugat-dunántúli megyei jogú városainak példáján. In: Sikeres városok. Szerk. Rechnitzer J. MTA RKK Budapest-Győr
- CSAPÓ T.(2002):
Regionális szerepkörök a hazai megyei jogú városokban Területi statisztika V. évfolyam 2. szám Bp.pp.48-73.
- CSATÁRI B. (1995):
A kistérség fogalma In: Kistérségeknek kistérségekről Csefkó F. Dunaholding City Menedzser Kft. Bp. pp. 12-16.
- DICKSON, M. (1995):
Regional Goverment for England. An opinion Poll. University of Strathclyde, Glasgow
- DÖVÉNYI Z. (2003):
Településrendszer In: Percel Gy. Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza Bp. ELTE Eötvös kiadó 544.p.
- DÖVÉNYI Z.-TOLNAI GY. (1993):
A munkanélküliség regionális kérdései Magyarországon In: Enyedi Gy. Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon Bp. pp. 143-174.
- DÖVÉNYI Z.-HAJDÚ Z. (2002):
A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései I.-II. MTA. Budapest pp. 45-67.
- ENYEDI GY. (1996):
Regionális folyamatok Magyarországon. Hilscher Rezső Szociálpolitikai egyesület, Bp. 138.p.
- ENYEDI GY. (1994):
Fenntartható fejlődés - Mit és hogyan kell fenntartani? Magyar Tudomány 10.sz. pp.1151-1160.
- ENYEDI GY. (1997):
A sikeres város Tér és Társadalom, 4sz. pp. 1-9.
- ENYEDI GY. HORVÁTH GY. (szerk.). (2002):
Táj, Település, Régió In: Magyar tudománrtár Glatz F. Kossuth Kiadó Bp. pp. 98-415.
- ERDŐSI F. (2000):
Hangzatos frázis csupán, vagy korunk megvalósítható főparancsa? In: Alföld és nagyvilág Tanulmányok Tóth Józsefnek. szerk. Dövényi Z. Bp. pp 45-66.
- FARKAS G. szerk. (1997):
Fejér megye földrajza In: Fejér Megye Kézikönyve CEBA kiadó Bp. pp. 23-29.

- FÉJA G. (1937):
Viharsarok Atheneum Kiadó Bp.
- FODOR I. (2001):
Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. Bp.-Pécs Dialóg Campus 28.p.
- FORINTOS V. - WILHELM Z. (1998):
Történeti és természetföldrajzi adatok Bába fejlődésének elemzéséhez. In: Földr. Ért. XLVII. Évf. 2. Füzet, MTA FKI, Bp. pp. 157-172.
- G. FEKETE É. (1994):
A kistérségek intézményesült formái Magyarországon In: Hrubí L. (et.al.) (szerk.) pp. 80-87.
- G. FEKETE É. – BODOLAI É. (1995):
Együtt! De hogyan? A kistérségi fejlesztő szervezetek megjelenése a területfejlesztésben. MTA RKK, Miskolc 227.p.
- FÜRCHT P.(2003):
Szabályozási koncepció a kistérségi társulásokhoz In: Ágh A. - Németh J. Kistérségi közigazgatás IDEA MKI Bp. pp. 107-131.
- GETIS, A. - GETIS, J. - FELLMANN, J. (1994):
Geography Wm. C. Brown Publishers Dubuque Melbourne – Oxford 139.p.
- GLATZ F. - ENYEDI GY. - HORVÁTH GY. (2002):
Táj, Település, Régió Magyar Tudománystár 2. MTA Kossuth kiadó Bp. pp. 47-170.
- GYENIZSE P. - LOVÁSZ GY. (1996):
A természeti környezettípusok és a település alaprajz kapcsolata Baranya megye déli részén In: Földrajzi Értesítő XLV. évf. 3-4. füzet, MTA FKI, Bp. pp. 205-219.
- GYENIZSE P. - VASS P. (1998):
A természeti környezet szerepe a Nyugat-Mecsek településeinek kialakulásában és fejlődésében In: Földr. Ért. XLVII. Évf. 2. füzet, MTA FKI, Bp. pp. 131-148.
- HAJDÚ Z. (2001):
Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs, pp. 259-300.
- HAJDÚ Z. (2004):
A közigazgatási régió történeti, funkcionális összefüggései és alak-változásai Magyarországon. Magyar Tudomány, A régió 2004/9 sz. pp. 942-955.
- HAJDÚ Z. - PAP N. - TÓTH J. (1999):
A Magyar regionalizmus válogatott annotált bibliográfiája JPTE Pécs, pp. 13-69.
- HESSE, J. J.(ed.) (1991):
Local Government and Urban Affairs in International Perspective Nomos Verlag, Baden – Baden 74.p.
- HRUBI L. (2000):
A gazdasági térszerkezet változásai Magyarországon In: Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón - Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Pécs, pp. 237-264.
- ILLYÉS GY. (1956):
Puszták népe Szépirodalmi Kiadó Bp.
- ISARD W. (1975):
Introducion to Regional science Prentice-Hall New Jersey In: Lengyel I. - Rechnitzer J. Regionális gazdaságtan, Dialóg Campus Pécs, 28.p.
- JEFFERY, CH. (ed.) (1997): *The regional dimension of the European Union.* Frank Cass, London
- JOCHIMSEN R. (1966):
Theorie der Infrastruktur J.C.B. Mohr Tübingen 46.p.

- JOHNSTON,R.J. - GREGORY,D. - PRATT,G. - WATS,M. (2000):
The dictionary of human Geography (4thed) Blackwell, Oxford
- KERESE T. (2001):
Somogy Megye társadalmi-gazdasági térszerkezetének vizsgálata faktor és klaszter analízis együttes alkalmazásával. Földrajzi konferencia Szeged 15.p.
- KODOLÁNYI J(1941):
Baranyai utazás Bolyai kiadó Bp.
- KOJIMA, K. (1973):
Foreign Direct Investment, a Japanese Model of Multinational Business Operation London 69.p.
- KORÓDI J.- KÖSZEGFALVI GY. (1971):
Városfejlesztés Magyarországon Kossuth Kiadó, 173.p.
- KOROMPAI A.(1995):
Regionális stratégiák jövő kutatási megalapozása Regionális Tudományi Tanulmányok 1sz. Bp. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, 65.p.
- KÖSZEGFALVI GY. (1982):
Regionális tervezés Budapest, Műszaki Könyvkiadó pp. 47-58.
- KÖSZEGFALVI GY. (1969):
Budapest és a budapesti régió fejlesztésének néhány kérdése Városepítés V. évf.1. sz. pp. 47-54.
- KÖSZEGFALVI GY. (1995):
A települési infrastruktúra geográfiája Pécs JPTE. Jegyzet
- KÖSZEGFALVI GY. - LOYDL T. (1999):
Településfejlesztés ELTE Eötvös kiadó Bp. Földrajzi tanulmányok 19. Akadémiai Kiadó Bp. 37.p.
- KRAJKÓ GY. (1961):
Gazdaságföldrajzi vizsgálatok hazánk gazdasági körzetei (rayon) és a közlekedés kapcsolatáról Szeged
- LÁNG I. (1997):
A magyar mezőgazdaság fenntartható fejlődése – Lehetőségek és korlátok In: A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig IV. Falukonferencia. Szerk. Kovács T. Pécs pp. 40-45.
- LENGYEL I. - RECHNITZER J. (2004):
Regionális gazdaságtan Dialóg Campus Pécs pp. 45-70.
- LOVÁSZ GY. - MAJOROS GY. (1997):
Magyarország természeti földrajza University Press Pécs pp. 65-90.
- MANENT P. (1994):
A liberális gondolat története Tanulmány Kiadó, Pécs p.12.
- MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990):
Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest
- MARKOS GY. (1952):
Magyarország gazdasági körzetbeosztása. Földrajzi Értesítő 1952. 1 sz. pp. 582-634.
- MARSHALL A. (1890):
Principles of economics New York Prometheus Books 74.p.
- MENDÖL T. (1932):
Táj és ember (Az emberföldrajz áttekintése) Magyar Szemle Társaság Bp. pp. 47-67.
- MENDÖL T.(1939):
Néhány szó az alföldi város kérdéséhez - Földrajzi Közlemények LXVII.K.,3.sz. pp. 217-223.

- MÉNY, Y. - WRIGHT, V. (eds.) (1985):
Centre-periphery relations in Western Europe. Allen and Unwin, London
- MÉSZÁROS R. (2000):
A társadalomföldrajz gondolatvilága SZTE Gazdaság - és Társadalomföldrajzi Tanszék
- M.CSÁSZÁR Zs. (2005):
Magyarország oktatásföldrajza - Pro Pannónia kiadó Pécs, 179.p.
- NEMES NAGY. J. (1997):
Javaslat a hazai nagytérségi felosztásra. - Comitatus, 1sz. pp. 42-47.
- NEMES NAGY. J. (1998):
A tér a társadalomkutatásban Bevezetés a regionális tudományba (Ember, település, társadalom). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület Bp. pp. 21-29.
- NEMES NAGY. J. (2004):
Újra Komárom az élen, - megyei ipari növekedési pályák, 1965-2003 In: Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon ELTE Bp. pp. 59-74.
- NAGYVÁRADY L. (1998):
Közép- és dél-dunántúli települések tipizálása természeti környezetük állapota és alakulása alapján. PhD Doktori Értekezés, JPTE TTK FI Pécs, pp. 27- 40.
- PARK, R.E. - BOURGES, E.W. - MCKENZIE, R.D. (eds.) (1921):
A city Chicago pp. 38-50.
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (2001):
Regionális politika és közigazgatás Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs, pp. 22-25.
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (1995):
A megyereformok ellentmondásai Társadalmi szemle 1. pp. 41-45.
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (1998):
A régió építés stratégiája MTA Regionális Kutatások Központja Pécs (Zárótanulmány)
 In: Hrubai L. (et. al.) szerk. pp. 194-236.
- PÉCZELY GY. (1979):
Éghajlattan. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 159.p.
- PORTER, M. E. (2000a):
Location, Competition, and Economic Development. Economic Development Quarterly, No.1. pp. 15-34.
- PERCZEL K. - GERLE GY. (1966):
Regionális tervezés és a magyar településhálózat Akadémiai Kiadó Budapest pp. 57-68.
- PERCZEL K. (1989):
A magyarországi regionális tervezés történetéhez Tér és Társadalom 1989/3. sz. pp. 80–105
- PÓCS GY. (2001): *Intelligens régiók Magyarországon* Agroinform Kiadóház Bp. pp. 19-24.
- RATZEL, F. (1887):
A Föld és az ember. Anthropol-geographia MTA, Budapest, pp. 622- 623.
- RECHNITZER J. (1993):
Szétszakadás vagy felzárkózás A térszerkezetet alakító innovációk MTA RKK, Győr-Pécs pp. 20-31.
- RECHNITZER J. (1998):
Területi stratégiák Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs
- RECHNITZER J.-LADOS M. (2004):
A területi stratégiától a monitoringig Dialóg Campus Pécs, pp. 37-53.

RICHARDSON, H.W.(1969):

Regional Economics: Location theory, Urban Structure and regional Change New York
In:Rechnitzer J. Területi stratégiák Dialóg Campus Kiadó Bp.-Pécs 57.p.

RICHARDSON, H. W. (1973):

Regional growth theory, Macmillan London

RITTER, K.(1833):

Über das historische Element in der geographischen Wissenschaft. Akadémiai felolvasás. Közli: Új Idők, XLVI. évf.. 1. szám, Budapest, 1940 pp. 17-23.

SACHWALD F. (1993):

Les entrepraise japonaises en Europe. Ifri. Paris In: Árva-Katona- Ivicz-Schlett A külföldi működőtőke - beruházások típusai és azok elhelyezkedése hazánkban Bp. 2002. 11.p.

SCHULZ,V. (1994):

Region und regionalismus. Runge, Cloppenburg

SCHWERTNER J (2003):

Kistérségi térségfejlesztés In: Ágh A. - Németh J. Kistérségi közigazgatás IDEA MKI Bp.pp. 245-264.

SIKOS T.T. szerk. (1984):

*Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban.*Akadémiai Kiadó Bp. pp. 50-112.

STERNBERG, R. (1999):

Innovative linkages and proximity: empirikal results from recent surveys of small&medium sized firms in German regions. Regional Studies 33, pp. 529-540.

STOKER,G.- HOGWOOD,B.- BULMANN, U. (1996):

Regionalism. University of Strathclyde, Glasgow

STORPER, M. (1997):

The regional World. The Guilford press, New York-London 8.p.

SÜLI-ZAKAR I. (1994):

A Sárréti kistérség Kossuth Egyetemi kiadó Debrecen pp. 16-37.

SÜLI-ZAKAR I (1997):

Régiók a földrajzi térben Comitatus VII.évf. 3-4 sz. pp. 7-16.

SZIGETI E. (2004):

A régiók és régióközpontok térszerkezeti anomáliái In: Horváth M. T. A regionális politika közigazgatási feltételei MKI. Bp. pp. 319-322.

SZÓNOKYNÉ A. G. – HERENDI I. szerk. (1995):

Társadalomföldrajzi elemzések számítógépen JATEPress Szeged pp. 43-69.

TÓTH J. (1987):

Régiók és / vagy megyék? Tér és Társadalom I. évf. 2.sz. pp. 77-80

TÓTH J. (1994):

Települések közigazgatása In. Perczel Gy. - Tóth J. Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Egyetemi jegyzet, ELTE Bp.

TÓTH J. (2001):

Általános társadalomföldrajz Dialóg Campus Kiadó Pécs pp. 442.460.

TÓTH J.(1993):

Területi egyenlőtlenségek Magyarország népesedésében

TÓTH J. (2004):

Tanulmányok a településföldrajz témaköréből PTE. FEEFI. Pécs, pp. 132-145.

TÓTH J. (2004):

Kell nekünk régió? Mindentudás egyeteme Tudományos, ismeretterjesztő előadás kézirat pp. 4-6.

VAN ORT F. (2002):

Agglomeration, economic growth and innovation. Spatial analysis of growth-and R&D - externalities in the Netherland Dissertation. Erasmus University Rotterdam

ULCZ GY. (2003):

Az Európai Unió decentralizált területfejlesztési politikájának alapkövei a kistérségek
In: Pitrik J.- Ulczy Gy. Magyarországi társadalmi-gazdasági mozaikok az Unió csatlakozás kapujában Szeged Juhász Gy. Kiadó 28. p.

ULCZ GY. (2003):

Fehér folt fekete mezőben, - a területfejlesztés anomáliái egy belső-perifériális jellegű kistérségben In: Európai Kihívások II. Tudományos konferencia SZTE –SZÉFK Szeged pp. 7-29.

ULCZ GY. (2004):

Permanens reformok, vagy átgondolt közigazgatási stratégia In. Pitrik J. - Ulczy Gy. Társadalmi-gazdasági mozaikok az unió csatlakozás tükrében Szeged Juhász Gy. kiadó pp. 31-61.

ULCZ GY.-ROMVÁRI M. (2005):

Human Resources situation in the Central Danubian Region In: Európai Kihívások III. Tudományos Konferencia Tanulmánykötet SZTE Szeged pp. 349-354.

ULCZ GY (2005):

A kistérségek kialakításának szakmai és politikai aspektusai napjainkban In. Pap N.- Végh A. (szerk.)A Kárpát-medence politikai földrajza - IV. Magyar politikai Földrajzi Konferencia PTE TTK FI. Pécs, pp. 31-46.

WILHELM Z. (1995 a):

Néhány természeti tényező idegenforgalmi szempontú vizsgálata az Alsó-Duna-vidéken. In: LOVÁSZ GY. (szerk.): Közlemények a JPTE TTK Természetföldrajzi Tanszékéről, 1. JPTE TTK, Pécs

WILHELM Z. (1995 b):

Physical Geographical Factors Influencing the Urban Development of the Township Szekszárd, Hungary. – In: VAISHAR, A. (ed.): Geography and Urban Environment, Geokonfin Brno

WILHELM Z. (2002):

A településkörnyezet és településfejlődés összefüggéseinek történeti aspektusai Pécs

Egyéb irodalom

Komárom-Esztergom Megye Statisztikai Évkönyv 2003

Fejér Megye Statisztikai Évkönyv 2003

Veszprém Megye Statisztikai évkönyv 2003

Magyarország Régiói KSH kiadvány 2003

A Magyar Régiók Zsebkönyve KSH kiadvány 2003

Völgyfutár 2003. 3. sz.

Magyar Közlöny 2003. 12. 18.

Figyelő Különszám 2003

KSH. 1995. Kistérségi vonzáskörzetek

FMH. 2005. 09. 12.

FMH. 2005. 10. 24.

FMH. 2005. 10. 25.

www.betonet.hu

www.ksh.hu

www.gkm.hu

www.typtex.hu

www.logsped.hu

www.oki.hu

www.vati.hu

www.hungary.com

www.fte.hu

1. ábra: A régiók és a területi szervek modellje (Tóth J. 1981).....	4
2. ábra: A régiók és a politika viszonyrendszerének alternatívái (JL CZ Gy. 2003).....	5
3. ábra: A régiók és a jelenlegi regionális térfelelosztása.....	18
4. ábra: A régiók és a "modern modell"- napjaink közigazgatási struktúrája.....	21
5. ábra: Nagyrégiók változai az ország történelmi térszerkezetében.....	25
6. ábra: Külső és belső régiók Magyarországon.....	26
7. ábra: Tervezési, statisztikai régiók (1998).....	27
8. ábra: Egy lehetséges közigazgatási modell.....	31
9. ábra: Kistérségi típusok Németországban.....	38
10. ábra: A Közép-Dunántúli Régió.....	41
11. ábra: A Közép-Dunántúli Régió természetföldrajzi kistéjsainak makrorégiók szerinti megoszlása.....	44
12. ábra: A Közép-Dunántúli Régió által érintett természetföldrajzi mikrorégiók.....	45
13. ábra: A magyarországi régiók terület és lélekszám adatának arányai, az országos adatok %-ában, 2005-ben.....	52
14. ábra: A városi népesség aránya az egyes régiókban (2003. jan. 1.).....	54
15. ábra: A lakónépesség korcsoport szerinti megoszlása (2004. jan. 1.).....	54
16. ábra: A régiók helyzete az öregedési index alapján (2004. jan.1.).....	55
17. ábra: Az életkori népesség aránya az egyes régiókban (2004. jan. 1.).....	55
18. ábra: A K+F személyi állománya és költségvetése (BALÁZS É. 2005).....	59
19. ábra: Kistérségi, önkormányzati törezer lakosu jutó száma az országban, 2002.	60
20. ábra: A foglalkoztatottak ágazati megoszlása (%) országosan és a Közép-Dunántúli Régióban.....	61
21. ábra: A képzés és a foglalkoztatás lineáris kapcsolata.....	62
22. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségi munkanélküliségi mutatói 2004. január 1.	64
23. ábra: A munkanélküliség alakulása az elmúlt évek során.....	64
24. ábra: A munkanélküliség aránya az egyes régiókban, 2004. Jan. 31.	64
25. ábra: Az alkalmazottak átlagos havi bruttó átlagkeresete az országban és a Közép-Dunántúli Régióban.....	65

13. Ábrajegyzék

1. ábra: A település tetraéder modellje (TÓTH J. 1981).....	4
2. ábra: Földrajzi tér és a politika viszonyrendszerének alternatívái (ULCZ GY. 2003) ..	5
3. ábra: Magyarország jelenlegi regionális térfelosztása	18
4. ábra: „Homokóra modell”- napjaink közigazgatási struktúrája.....	21
5. ábra: Nagyrégiós változat az ország történelmi térszerkezetében	25
6. ábra: Külső és belső régiók Magyarországon	26
7. ábra: Tervezési, statisztikai régiók (1998).....	27
8. ábra: Egy lehetséges közigazgatási modell.....	31
9. ábra: Kistérségi típusok Németországban.....	38
10. ábra: A Közép-Dunántúli Régió	41
11. ábra: A Közép-Dunántúli Régió természetföldrajzi kistájainak makrorégiók szerinti megoszlása	44
12. ábra: A Közép-Dunántúli Régió által érintett természetföldrajzi mikrorégiók.....	45
13. ábra: A magyarországi régiók terület és lélekszám adatainak arányai, az országos adatok %-ában, 2005-ben.....	52
14. ábra: A városi népesség aránya az egyes régiókban (2003 jan. 1.).....	54
15. ábra: A lakónépesség korcsoport szerinti megoszlása (2004. jan. 1.)	54
16. ábra: A régiók helyzete az öregedési index alapján (2004. jan.1.)	55
17. ábra: Az eltartott népesség aránya az egyes régiókban (2004. jan. 1.)	55
18. ábra: A K+F személyi állománya és költségvetése (BALÁZS É. 2005).....	59
19. ábra: Kutatók, fejlesztők tízezer lakosra jutó száma az országban, 2002.	60
20. ábra: A foglalkoztatottak ágazati megoszlása (%) országosan és a Közép-Dunántúli Régióban	61
21. ábra: A kibocsátás és a foglalkoztatás lineáris kapcsolata.....	62
22. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei munkanélküliségi mutatói 2004. január 1.....	64
23. ábra: A munkanélküliség alakulása az elmúlt évek során	64
24. ábra: A munkanélküliség aránya az egyes régiókban, 2004. dec. 31.	64
25. ábra: Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete az országban és a Közép- Dunántúli Régióban	65

26. ábra: A külföldi működőtőke állománya, arányának alakulása, régióként 1992-2000. között.....	70
27. ábra: A külföldi működőtőke regionális megoszlása 2000-ben, Magyarországon....	71
28. ábra: A külföldi zöldmezős beruházások térbeli eloszlása, 1996-ig.....	73
29. ábra: Az egy lakosra jutó GDP alakulása folyó áron, (1995=100).....	74
30. ábra: A bruttó hozzáadott érték előállításának megoszlása gazdasági ágak szerint ..	75
31. ábra: Az agrárrolló nyílása az 1980-as évek végén.....	77
32. ábra: Az aktív keresők és a bruttó termelési érték folyóáras alakulása a mezőgazdaságban, 1990-ig.....	77
33. ábra: Az egy lakosra jutó ipari termelés	79
34. ábra: Az ipari értékesítés szerkezete a régióban	80
35. ábra: A beruházások nagyságrendjének alakulása a Közép-Dunántúli Régióban	81
36. ábra: A tercier szektorban előállított bruttó hozzáadott érték nagysága	81
37. ábra: Az infrastruktúra felosztása (R. JOCHIMSEN szerint).....	88
38. ábra: Meglévő és tervezett közlekedési folyosók Magyarországon	90
39. ábra: Az autópályák és gyorsforgalmi utak elérhetőségei 15-30 percen belül, 2006	91
40. ábra: A közúthálózat sűrűsége az ország térszerkezetében.....	91
41. ábra: Magyarország vasúti hálózata.....	92
42. ábra: A háztartások egy főre jutó kiadásai, 1000 Ft-ban, 2001-ben	92
43. ábra: Az infrastrukturális fejlettség egyes összetevőit bemutató kartogramok.....	101
44. ábra: Budapest közúti elérhetőségének izokronjai.....	106
45. ábra: Magyarország térszerkezeti felosztása a globális hálózatok alapján	107
46. ábra: A Közép-Dunántúli Régió városainak térbeli konfigurációja, 2003	111
47. ábra: A Közép-Dunántúli Régió városainak térbeli konfigurációja, és a meglévő, épülő, illetve tervezett autópályák, 2005	112
48. ábra: A Közép-Dunántúli régió kistérségei.....	114
49. ábra: Fejér megye kistérségei népsűrűsége fő/km ²	116
50. ábra: Komárom megye kistérségei népsűrűsége fő/km ²	116
51. ábra: Veszprém megye kistérségei népsűrűsége fő/km ²	116
52. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei népsűrűségi diagramja	117
53. ábra: Területi különbségek a Közép-Dunántúli Régióban, az életminőség faktor alapján.	119

54. ábra: Területi különbségek a Közép-Dunántúli Régióban, a gazdaság és infrastruktúra faktor alapján.....	121
55. ábra: A területi fejlettség faktorainak klaszterterképe a Közép-Dunántúli Régió kistérségeire	123
56. ábra: A Közép-Dunántúli Régió települési struktúrája	125
57. ábra: A Közép-Dunántúli Régió települései, lakossági szektor fejlődésdinamikai térképe.....	126
58. ábra: A regionális identitástudat forrásai, a megkérdezettek válaszai szerint	134
59. ábra: A Közép-Dunántúli Régió területi lehatárolásának, elfogadottsága.....	136
60. ábra: A Közép-Dunántúli Régió egy és többközpontú kistérségei	138
61. ábra: A Közép-Dunántúli Régió egy és többközpontú kistérségei, egy másfajta felosztás alapján	139
62. ábra: A három választ nem adó kistérséget is bejelöltem, mivel földrajzilag egyértelműen periférikus a helyzetük a régióban	142
63. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei, megyén belüli földrajzi helyzetének meghatározása, önértékelés alapján	143
64. ábra: A Közép-Dunántúli Régió Kistérségei, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozíciók alapján, a válaszadók szerint.....	144
65. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei gazdasági jellegük alapján, a válaszadók szerint.....	145
66. ábra: A Közép-Dunántúli Régió kistérségei gazdasági helyzete, a válaszadók szerint	146
67. ábra: A népességszám alakulása a Közép-Dunántúli Régió kistérségeiben, a válaszadók szerint	147
68. ábra: A települések és kistérségek fejlődését meghatározó legfontosabb tényezők szerepe a Közép-Dunántúli Régióban, a válaszadók szerint	148
69. ábra: A társulási hajlandóságot befolyásoló tényezők fontossága, a Közép-Dunántúli Régióban a válaszadók véleménye szerint.....	149
70. ábra: A kistérségi integrációt segítő földrajzi tényezők a Közép-Dunántúli Régióban, a válaszadók szerint	150
71. ábra. A Közép-Dunántúli Régió térszerkezeti relációi	152

Értekezéshez csatolt mellékletek.

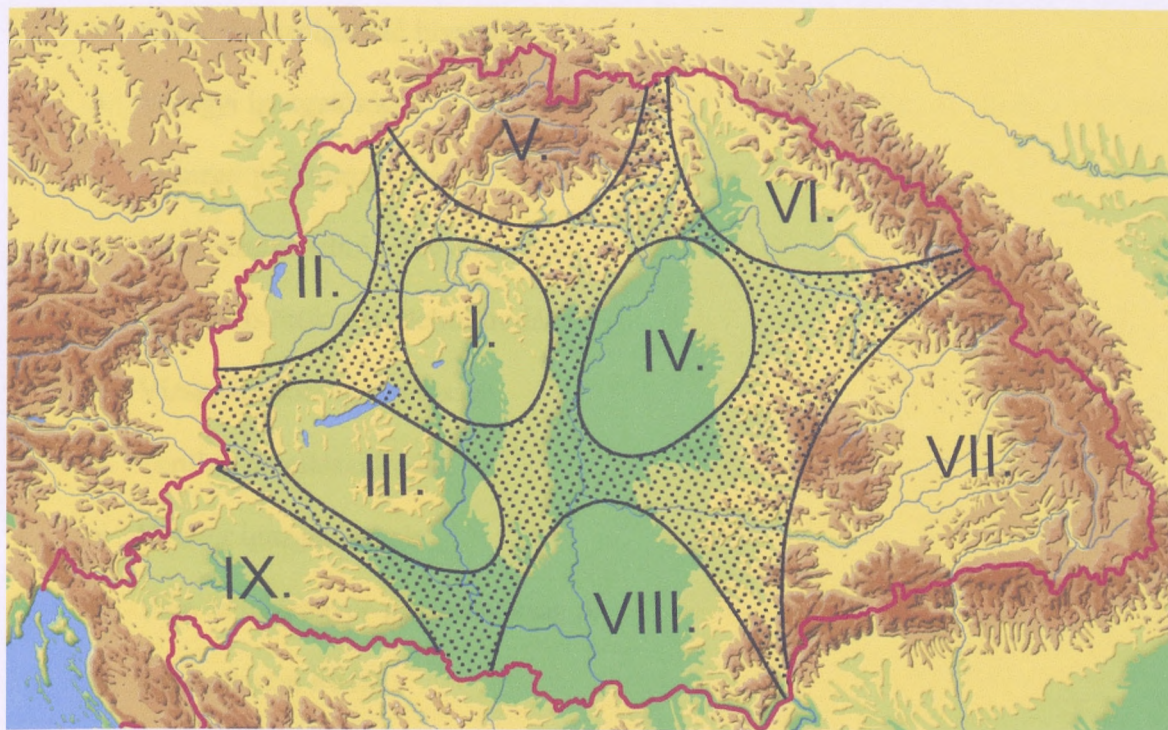
2. melléklet

Jelenlegi regionális hálózati és decentralizált államigazgatási szervek:

1. melléklet:

- Mértékadó városok
- Műszaki biztonsági felügyelet

Magyarország természetes régiói (TÓTH J. 2004. alapján.)

- Értékelési szempontok
- Hírközlési rendszerek
- Mezőgazdasági minőségi kiemelés
- Regionális hálózati rendszerek

2. melléklet

Jelenlegi regionális illetőségű dekoncentrált államigazgatási szerveink:

- Bányakapitányságok
- Mértékhitelítő hivatalok
- Műszaki biztonsági felügyelet
- Regionális idegenforgalmi bizottságok
- Geológiai szolgáltató hivatalok
- Vízügyi igazgatóságok
- Nemzeti parkigazgatóságok
- Környezetvédelmi felügyelőségek
- Kulturális örökségvédelmi irodák
- Vizsgaközpont igazgatóság
- Területi főépítési irodák
- Határőr igazgatóságok
- Vám és pénzügyőr-parancsnokságok
- Kárrendezési irodák
- Erdészeti igazgatóságok
- Hírközlési területi irodák
- Mezőgazdasági minősítő kirendeltségek
- Regionális ifjúsági irodák

3. melléklet

A regionális szintre telepíthető további hivatalok köre:

- Hadkiegészítő parancsnokságokkal
- Közlekedési felügyelet
- Kincstári vagyoni kirendeltségek
- Katasztrófa védelem
- Statisztikai hivatal igazgatóságai

Ugyanakkor vannak megyei szintről ésszerűen el nem vihető államigazgatási szervek:

- Közigazgatási hivatalok
- Kincstári területi igazgatóságok
- Adó és pénzügyi ellenőrzési igazgatóságok
- Növény és talajvédelmi szolgálat
- Földhivatalok
- Mezőgazdasági és vidékfejlesztési hivatalok
- Rendőr főkapitányságok
- Munkaügyi-központok

4. melléklet

A Közép-Dunántúli Régió Dunántúli-középhegységhez tartozó természetföldrajzi mikrorégióinak domborzati, földtani adottságai

Mikrorégió	Domborzat, földtani adottságok
Tátika-csoport	Átlagos tszf-i magassága 350 m, alakrajzilag vulkáni kúpokból, lávatakarókból, gerincekből és tanúhegyekből álló vulkánecsoport. Az alacsony középhegységek domborzattípusát képviseli. Gyakoriak a hasznosítás szempontjából kedvezőtlen, aprólékosan tagolt, meredek lejtésű térszínek.
Keszthelyi-fennsík	Mezozóos mészkő és dolomit formációkból épült domborzata töréses, sasbérce szerkezetű, mikrotektonikusan összetöredezett. Alakrajzilag 350-450 m tszf-i magasságú sasbércek sorozatából áll.
Badacsony-Gulács-csoport	A Tapolcai- és a Káli-medence között a Balaton-felvidék egyedülálló vulkánecsoportja helyezkedik el. A laza pannóniai agyag és homok, homokos kavics képződményeken vulkáni kúpok, csonkakúpok, vulkáni tanúhegyek sorakoznak.
Balaton-felvidék és kismedencéi	Hegységi, dombsági jellegű és síksági domborzattípusokból tevődik össze. Szerkezetileg a középhegységi pászta DK-i szárnyának része. Alapvetően három szerkezeti építmény jellemzi: metamorf-magmás üledékes kőzetekből épült paleozóos alapzat, mezozóos mészkő és dolomit sasbérce sorozat, harmadidőszaki és üledékes kőzetekből épült fedő. Területének fele 200-300 m, 20%-a 300-400 m tszf-i magasságú.
Vilonyai-hegyek	Alakrajzilag az alacsony középhegységi fennsíkok domborzattípusát képviseli. Szerkezetileg differenciált, lokális boltozódások, pikkelyeződések és feltolódások változatos szerkezeti formaelemei jellemzik. Szeizmikusan aktív területnek minősíthető.
Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	A Déli-Bakony és a Balaton-felvidék között lesüllyedt tektonikus medence, magas fekvésű (300 m tszf). A töréses, egyenetlen mezozóos medence alapzatát pannóniai homok, agyag, illetve édesvízi mészkő fedi.
Kab-hegy–Agártető-csoport	Mikroformákban gazdag, változatos geomorfológiai arculatú kistáj. Vulkáni kúpok (Kab-hegy 601 m), lávatakarók, mezozóos mészkő- és dolomitformációkból épült fedett és részben fedett, exhumált sasbérce sorok, fennsíkok, medencék, hegyláb felszínek formacsoportjai alkotják.
Sümeg-Tapolcai-hát	Töréses, árkos-sasbérce szerkezetű kistáj a Tapolcai-medence és a Bakonyalja között. Alakrajzilag alacsony fekvésű (200 m tszf) fennsík.
Devecseri-Bakonyalja	Terjedelmes hegyláb felszín. Tengeri és szárazföldi üledékek felhalmozódási területe.
Öreg-Bakony	A középhegységi geoszinklinális Ny-i szárnyának tartozéka. Árkos-sasbérce szerkezet jellemzi. Mai geomorfológiai képét tető helyzetű (550-710m), köztes helyzetű (40-550m), átlagos magasságú (300-400m) és alacsony helyzetű (200-300m) fennsíkok, fennsíkmaradványok, az ezeket tagoló hegyközi medencék, szurdokvölgyek határozzák meg.
Bakonyi kismedencék	Az Öreg-Bakony sasbércei által közrefogott medencék, melyek a szerkezet alakulásától függően eltérő tszf-i magasságban helyezkednek el. Különböző üledékekkel kitöltöttek.
Keleti-Bakony	Az 500 m tszf-i magasság fölé emelkedő fennsíkot szerkezeti árkok, hegységpermi süllyedékek határolják. Szeizmikusan érzékeny terület. Uralkodóan mezozóos karbonátos kőzetek alkotják.
Veszprém-Devecseri-árók	Az Északi- és a Déli-Bakony között helyezkedik el, K-Ny-i és haránt irányú törések mentén süllyedt szerkezeti árók. A gyengén

	tagolt medencék domborzattípusát képviseli.
Pápai-Bakonyalja	A Bakony Ny-ra lealacsonyodó fennsíkját laza üledéksorozatokból épült, enyhén hullámos heglábfelszín övezi.
Pannonhalmi-dombság	Minden oldalról fiatal, negyedidőszaki hordalékkúpok övezik. Izolált dombsági vonulatokból áll. É-i része szeizmikusan igen érzékeny. A közel 300 m tszf-i magasságú vonulatok laza pannóniai és negyedidőszaki üledékekből épülnek fel.
Súri-Bakonyalja	A Bakony karsztos fennsíkjához É-on kapcsolódó, aprólékosan felszabdalt, laza üledékekből felépülő hegységelőtéri dombság.
Bársonyos	ÉNy-DK-i és erre merőleges szerkezeti vonalak enyhén hullámos alacsony fekvésű dombságot határolnak el a Vértes-hegység É-i előterében. Korábban a hegység heglábfelszíne volt, attól az Által-ér hátravágódása választotta le.
Által-ér-völgy	Az Által-ér völgye a Dunántúli-középhegység csapásában DNy-ÉK-i szerkezeti vonalak mentén formálódott eróziós völgyrendszer, amely a laza üledékekből épült hegységelőtér és a merev, triász dolomitból és mészkőből épült Vértes sasbércsorozatának a határán alakult ki.
Móri-árok	A Bakonyt a Vértéstől elválasztó Móri-árok a Dunántúli-középhegység legnagyobb és legbonyolultabb fejlődésmenetet átért szerkezeti völgye.
Vértes-fennsík	Töréses szerkezetű, tönkös sasbércek sorozata. Mezőzős dolomit és mészkő alkotja.
Vértes peremvidéke	A Vértést övező enyhén hullámos heglábfelszín.
Gánti-medence	Szerkezeti vonalak mentén lesüllyedt árkos medence. A Vértes-fennsík eltérő magasságú sasbércei keretezik. Az alacsony helyzetű, eocén mészkővel fedett sasbércek megőrizték bauxittakaróikat. A laza üledékekből épült medencedombság mg-i hasznosítású.
Zámolyi-medence	A medence a Vértes D-i előterében kialakult, ÉK-DNy-i irányú, keskeny árkos süllyedéktérület. Egykor itt is tó volt.
Sörédi-hát	A Zámolyi-medence DNy-i pereméhez átlagosan 200 m tszf-i magasságú, túlnyomóan pannóniai alapzatú, szélesen csatlakozó löszhát.
Lovasberényi-hát	A Vértes és a Velencei-hegység között ÉÉK-DDNy-i irányban hosszan elnyúló, eróziós-deráziós völgyekkel és fiatal peremsüllyedékekkel tagolt, pannóniai alapzatú aszimmetrikus löszös hát.
Velencei-hegység	Ópaleozóos kristályos tönkröghegység, karbon kori gránitpluton, 351 m-es kulminációval.
Nyugati-Gerecse	Éles szerkezeti vonalak, peremi törések határolják, szeizmikusan érzékeny terület. Jól karsztosodó triász dachsteini mészkőből épül fel. Legmagasabb pontján 556 m-es.
Központi-Gerecse	Töréses szerkezetű, viszonylag kiemelt fennsík. Tetőfelszínei 600 m fölé magasodnak. Jól karsztosodó mészkő építi fel.
Keleti-Gerecse	A Központi-Gerecséhez K-en alacsony helyzetű sasbércsorokkal és tágas hegyközi medencékkel, széles eróziós völgyekkel csatlakozik. 487 m-ig emelkedik.
Gerecsei kismedencék	ÉÉNy-DDK-i irányú törésrendszerek, ezek mentén képződött szerkezeti árkok, tágasabb medencék és szűkebb eróziós völgyek.
Etyeki-dombság	A Gerecse D-i előterében 200-250 tszf-i magasságra emelt, enyhén hullámos, hosszanti széles háta, lapos, széles, tál alakú völgyek formacsoportjaiból összetevődő eróziós-deráziós dombság. Szarmata mészkő, középmiocén agyag, slir, kavics, homok, lösz építi fel.
Zsámbéki-medence	A Gerecse és a Budai-hegység között formálódott tektonikus medence. Szeizmikusan igen érzékeny terület.
Pilisi-hegység	Sasbérces vonulatok jellemzik. Átlagos magassága 450-500 m tszf, legmagasabb tetőfelszínei 700 m fölé magasodnak.

	Uralkodóan mezozoós dolomit és mészkő építi fel.
Pilisi-medencék	A Pilis sasbércsorozatai által közrefogott árkos medencék. Mozaikos, töréses aljzataik igen eltérő mélységben helyezkednek el.

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

Tállya-csopót	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Kézvölgy-hegység	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Hársány-tó-lépcső-csopót	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Bakony-Sárvíz és Kézvölgy	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Világos-hegység	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Veszprém-Nagyvázsonk-hegység	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Kék-hegy-Ajándék-csopót	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Sárga-Tapolca-völgy	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Devecseri-Bakony	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Órny-Bakony	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Bakonyi kistáj	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.
Kék-hegy	Mérsékelt meleg – mérsékelt meleg. Évente 1950 óra naposít, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemző. A hótakaró napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 körüli.

¹ Az egyes tájak klimatikus értékeiről leggyakrabban (1950-1979) készült tájleírások alapján és a vizsgált területre vonatkozóan azonosított klimatikus viszonyok alapján. Értékek: napos órák száma: 0,85-1,00 között mérsékelt meleg, 7,00-7,15 között mérsékelt meleg, 1,15 felett mérsékelt meleg és fennsík. (Mészáros Gy. (1979) Éghajlati Kézikönyv, Budapest, p. 159).

5. melléklet

A Közép-Dunántúli Régió Dunántúli-középhegységhez tartozó természetföldrajzi mikrorégióinak éghajlati jellemzői

Mikrorégió	Éghajlat
Tátika-csoport	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente kb. 1950-2000 óra napsütés, illetve 9,8 °C körüli középhőmérséklet, 700-720 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40 körüli. Ariditási indexe ¹ 0,98-1,00 közötti.
Keszthelyi-fennsík	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente kb. 2000 óra napsütés, illetve 10,0 °C körüli középhőmérséklet, 700-720 mm, de a magasabban fekvő térszíneken a 750 mm-t is megközelítő csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40-45 körüli. Ariditási indexe 0,98-1,00 közötti.
Badacsony-Gulács-csoport	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente valamivel 2000 óra feletti napsütés, illetve 10,0-10,5 °C körüli középhőmérséklet, 650-690 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-40 körüli. Ariditási indexe 1,02-1,08 közötti.
Balaton-felvidék és kismedencéi	Mérsékelt hűvös – mérsékelt száraz. Évente 1960-1980 óra napsütés, illetve 9,2-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-680 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-45 körüli. Ariditási indexe 1,03-1,08 közötti.
Vilonyai-hegyek	Mérsékelt meleg – mérsékelt száraz. Évente 1960 óra napsütés, illetve 9,7 °C körüli középhőmérséklet, 590-600 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 36-37. Ariditási indexe 1,15 körüli.
Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	Mérsékelt hűvös – mérsékelt száraz. Évente 1950-1970 óra napsütés, illetve 9,0-9,6 °C körüli középhőmérséklet, 600-700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40. Ariditási indexe 1,00-1,15 körüli.
Kab-hegy–Agártető-csoport	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente 1950 óra napsütés, illetve 8,7-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 650-750 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 50. Ariditási indexe 0,90-1,08 körüli.
Sümege-Tapolcai-hát	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente 1950-1980 óra napsütés, illetve 9,5-9,8 °C körüli középhőmérséklet, 700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40. Ariditási indexe 1,00 körüli.
Devecseri-Bakonyalja	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves. Évente 1950 óra napsütés, illetve 9,0-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 42-44. Ariditási indexe 1,00 körüli.
Öreg-Bakony	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves, de a magasabban fekvő részekben a nedves éghajlat fordul elő. Évente 1950 óra napsütés, illetve 8,5-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 750-800 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 60-70. Ariditási indexe 0,85-0,90 körüli.
Bakonyi kismedencék	Mérsékelt hűvös – mérsékelt nedves, de már közel a nedves éghajlathoz. Évente 1950 óra napsütés, illetve 8,5-9,0 °C körüli középhőmérséklet, 750-800 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 55. Ariditási indexe 0,85-0,94 körüli.
Keleti-Bakony	Mérsékelt hűvös – mérsékelt száraz, de Ny-on mérsékelt nedves. Évente 1970 óra napsütés, illetve 9,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-730 mm csapadékmennyiség jellemzi. A

¹ Az egyes kistájak szárazsági mértékszámául használjuk ($H=E_s/L\cdot C$). Számértéke fordítottan arányos a vízellátottság mértékével és egyenesen arányos az éghajlat szárazságának mértékével. Értéke 0,85 alatt nedves, 0,85-1,00 között mérsékelt nedves, 1,00-1,15 között mérsékelt száraz, 1,15 felett száraz jellegre utal. Forrás: PÉCZELY GY. (1979): Éghajlat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, p. 159.

	hótakarós napok száma 50-55. Ariditási indexe 0,95-1,15 körüli.
Veszprém-Devecseri-árok	Mérsékelt hűvös éghajlatú, de DK-en már közel a mérsékelt meleghez. A mérsékelt nedves és mérsékelt száraz éghajlati típus határán van, de K-en kifejezetten mérsékelt száraz. Évente 1960 óra napsütés, illetve 9,0-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 30. Ariditási indexe 1,00-1,15 körüli.
Pápai-Bakonyalja	Mérsékelt hűvös, mérsékelt nedves, É-on már közel a mérsékelt száraz éghajlati típushoz. Évente 1970 óra napsütés, illetve 9,0-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 650-700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40-45. Ariditási indexe 0,98-1,08 körüli.
Pannonhalmi-dombság	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1950 óra napsütés, illetve 9,5-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Súri-Bakonyalja	A mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz és a mérsékelt nedves határán fekvő kistáj. Évente 1950-1970 óra napsütés, illetve 9,5-9,7 °C körüli középhőmérséklet, 650-700 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-40. Ariditási indexe 1,00-1,10 körüli.
Bársonyos	A mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,6-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Által-ér-völgy	A mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,5-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 38. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Móri-árok	É-on mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz, D-en mérsékelt hűvös, száraz. Évente 1970-1980 óra napsütés, illetve 9,5 °C körüli középhőmérséklet, 550-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 36-38. Ariditási indexe 1,08-1,28 körüli.
Vértes-fennsík	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1970 óra napsütés, illetve 9,3-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40-50. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Vértes peremvidéke	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,5-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Gánti-medence	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,5 °C körüli középhőmérséklet, 620-640 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 38-40. Ariditási indexe 1,10-1,14 körüli.
Zámolyi-medence	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,5 °C körüli középhőmérséklet, 600 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 36-38. Ariditási indexe 1,15 körüli.
Sörédi-hát	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980-1990 óra napsütés, illetve 9,5 °C körüli középhőmérséklet, 600 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 38. Ariditási indexe 1,15 körüli.
Lovasberényi-hát	Mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,5-9,8 °C körüli középhőmérséklet, 550-600 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 38. Ariditási indexe 1,13-1,28 körüli.
Velencei-hegység	Mérsékelt hűvös, száraz. Évente 2000 óra napsütés, illetve 9,7 °C körüli középhőmérséklet, 550-600 mm csapadékmennyiség

	jellemzi. A hótakarós napok száma 38-40. Ariditási indexe 1,17-1,28 körüli.
Nyugati-Gerecse	Mérsékeltén hűvös, mérsékeltén száraz. Évente 1970-1980 óra napsütés, illetve 9,5-10,0 °C körüli középhőmérséklet, 650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40-45. Ariditási indexe 1,08-1,10 körüli.
Központi-Gerecse	A mérsékeltén hűvös és mérsékeltén meleg éghajlati típus határán fekvő kistáj, csapadékelátottságát tekintve mérsékeltén száraz. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,4 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 45. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Keleti-Gerecse	A mérsékeltén hűvös, mérsékeltén száraz. Évente 1970-1980 óra napsütés, illetve 9,7 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-40. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Gerecsei kismedencék	A mérsékeltén hűvös, de már közel a mérsékeltén meleg éghajlati típushoz, mérsékeltén száraz éghajlatú kistáj. Évente 1970 óra napsütés, illetve 9,5-9,7 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-40. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Etyeki-dombság	A mérsékeltén hűvös és a mérsékeltén meleg, valamint a mérsékeltén száraz és száraz éghajlati típus határán elterülő kistáj. Évente 1980 óra napsütés, illetve 9,7 °C körüli középhőmérséklet, 580-600 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 35-40. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Zsámbéki-medence	A mérsékeltén meleg, mérsékeltén száraz. Évente 1970-1980 óra napsütés, illetve 9,7 °C körüli középhőmérséklet, 600-650 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 36-38. Ariditási indexe 1,08-1,15 körüli.
Pilisi-hegyek	A mérsékeltén hűvös, mérsékeltén száraz, de a D-i vidékeken mérsékeltén nedves éghajlatú. A tetőkön hűvös-nedves. Évente 1950 óra napsütés, illetve 8,5-9,5 °C körüli középhőmérséklet, 650-800 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 36-38. Ariditási indexe 0,85-1,08 körüli.
Pilisi-medencék	A mérsékeltén hűvös, mérsékeltén nedves, de a DK-i részekén mérsékeltén száraz éghajlatú. Évente 1950 óra napsütés, illetve 9,0-9,8 °C körüli középhőmérséklet, 650-750 mm csapadékmennyiség jellemzi. A hótakarós napok száma 40-45. Ariditási indexe 0,94-1,15 körüli.

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

² Fajlagos lefolyás

³ Lefolyási irány: az, amely egyenlő a fajlagos lefolyással a területen, azaz a víznyel.

⁴ Vízvesztés: annnyiban a csapadék megmarad a párolgás, párolgás

⁵ Vízhiány: annnyiban a csapadék alatta marad a párolgás, azaz a területen a vízhiány.

6. melléklet

A Közép-Dunántúli Régió Dunántúli-középhegységhez tartozó természetföldrajzi
mikrorégióinak vízrajzi jellegzetességei

Mikrorégió	Vízrajz
Tátika-csoport	$Lf^2= 4,5 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt^3= 20\%$; $Vf^4= 60\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: a Felső-Marcál bal parti mellékvizei, Felső-Gyöngyös és mellékvizei. Talajvíz összefüggően csak a völgyekben található, mélysége 4 m alatt van.
Keszthelyi-fennsík	$Lf= 4,5 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 20\%$; $Vf= 65\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: Csókakő-patak, Lesence-patak. A hegységi kistájban a talajvíztükör általában a karsztvízszinttel egyezik meg.
Badacsony-Gulács-csoport	$Lf= 4 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 19\%$; $Vf= 40\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: Eger-víz, Burnóti-patak. Talajvíz összefüggően csak a völgyekben található, mélysége 4-6 m között van.
Balaton-felvidék és kismedencéi	$Lf= 3-4 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 15-19\%$; $Vf= 20-40\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: Csorszai-patak, Burnóti-patak, Kéki-patak. Talajvíz összefüggően csak a völgyekben található, mélysége 4-6 m között van.
Vilonyai-hegységek	$Lf= 3 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 15\%$; $Vf= 40\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: a veszprémi Séd. Talajvíz összefüggően csak a Séd völgyében található, mélysége 2-4 m között van.
Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	$Lf= 3-4 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 15-19\%$; $Vf= 11-50\text{mm/év}$ Jelentősebb vizek: Eger-víz, Séd. Talajvíz összefüggően csak a völgyekben található, mélysége 4-6 m között van.
Kab-hegy–Agártető-csoport	$Lf= 7 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 28\%$; $Vf= 130 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Eger-víz, Torna. Talajvíz összefüggően csak a Felső-Eger völgyében található, mélysége 4-6 m között van.
Sümeg-Tapolcai-hát	$Lf= 5 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 24\%$; $Vf= 90 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Lesence, Viszlói-patak, Meleg-víz. Talajvíz összefüggően csak az É-i területeken található, mélysége 4-6 m között van.
Devecseri-Bakonyalja	$Lf= 3,5 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 17\%$; $Vf= 35 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Kígyós-patak, Meleg-víz. Talajvíz összefüggően csak a Kígyós-patak mentén található, mélysége 4-6 m között van.
Öreg-Bakony	$Lf= 4-8 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 20-32\%$; $Vf= 60-200 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Bitva, Gerence, Cuha, Gaja, Séd. Talajvíz összefüggően sehol sem fordul elő. Erősen karsztos jellegű.
Bakonyi kismedencék	$Lf= 7-8 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 28-32\%$; $Vf= 140-200 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Torna, Gerence, Cuha. Talajvíz csak ott van, ahol lazább üledékek települtek. Erősen karsztos jellegű.
Keleti-Bakony	$Lf= 2-5 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 11-25\%$; $Vf= 50 \text{ mm/év}$; $Vh^5= 90 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Gaja, Séd. Erősen karsztos jellegű. A talajvíztükör csak a peremeken képvisel összefüggő szintet, ahol 4-6 m között érhető el.
Veszprém-Devecseri-árok	$Lf= 5-3 \text{ l/s}\cdot\text{km}^2$; $Lt= 23-15\%$; $Vf= 100 \text{ mm/év}$; $Vh= 30 \text{ mm/év}$ Jelentősebb vizek: Torna, Séd. Erősen karsztos jellegű. A talajvíztükör csak a peremi völgyekben képvisel összefüggő szintet.

² Fajlagos lefolyás
³ Lefolyási tényező, mely egyenlő a fajlagos lefolyással a csapadék %-ában kifejezve.
⁴ Vízfelesleg, amennyiben a csapadék meghaladja a potenciális párolgást.
⁵ Vízhiány, amennyivel a csapadék alatta marad a potenciális párolgás helyi értékeinek.

Pápai-Bakonyalja	Lf= 4 l/s·km ² ; Lt= 19%; Vf= 40 mm/év Jelentősebb vizek: Sokoróalji-Bakony-ér, Gerence, Pápai-Bakony-ér, Bitva. Összefüggő talajvíztükör csak a völgyekben van.
Pannonhalmi-dombság	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 60 mm/év Jelentősebb vizek: Sokoróalji-Bakony-ér, Nagy-Pándzsa. Összefüggő talajvíztükör csak a völgyekben van, a talpakon 2-4 m, a lejtőkön 4-6 m között.
Súri-Bakonyalja	Lf= 4 l/s·km ² ; Lt= 18%; Vf= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Cuha, Concó, Gaja. Összefüggő talajvíztükör csak a völgyekben (2-4 m), illetve az É-i peremen (4-6 m) található.
Bársonyos	Lf= 3 l/s·km ² ; Lt= 15%; Vf= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Concó, Által-ér. A talajvíztükör összefüggését csak egyes meredek lejtésű dombsorok szakítják meg.
Által-ér-völgy	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Által-ér, Gallai-patak. A talajvíztükör 4-6 m között mindenütt elérhető.
Móri-árok	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Gaja, Mór-Bodajki-vízfolyás. A talajvíztükör 4-6 m között mindenütt elérhető.
Vértess-fennsík	Lf= 4 l/s·km ² ; Lt= 16%; Vf= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Által-ér, Császár-víz. A talajvíztükör hiányzik. Karsztos, száraz, egész évben vízhiányos fennsík.
Vértess peremvidéke	Lf= 2,5-3,5 l/s·km ² ; Lt= 13-17%; Vf= 10-30 mm/év Jelentősebb vizek: Gallai-patak, Által-ér, Váli-víz, Császár-víz. A talajvíztükör hiányzik. Karsztos, száraz, egész évben vízhiányos fennsík.
Gánti-medence	Lf= 3,5 l/s·km ² ; Lt= 18%; Vf= 30 mm/év Jelentősebb vizek: Császár-víz. A medence laza kitöltéseiben a talajvíztükör 4-6 m között érhető el.
Zámolyi-medence	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 10 mm/év Jelentősebb vizek: Császár-víz. A medence laza kitöltéseiben a talajvíztükör 2-4 m között érhető el.
Sörédi-hát	Lf= 2 l/s·km ² ; Lt= 11%; Vh= 80 mm/év Jelentősebb vizek: Császár-víz, Mór-Bodajki-vízfolyás. Talajvízre csak a hátság peremterületein számíthatunk.
Lovasberényi-hát	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 40 mm/év Jelentősebb vizek: Rovákja-patak, Császár-víz, Vereb-Pázmándi-vízfolyás. Talajvíz a völgytalpakon (2-4 m), a lejtőkön (4-6 m) található, míg a hátakon néhol hiányzik.
Velencei-hegység	Lf= 2 l/s·km ² ; Lt= 11%; Vh= 100 mm/év Jelentősebb vizek: Császár-víz, Vereb-Pázmándi-vízfolyás. Talajvíz csak a peremi völgytalpakon van, 2-7 m mélyen.
Nyugati-Gerecse	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 80 mm/év Jelentősebb vizek: Által-ér, Váli-víz, Gallai-patak. Talajvíz csak a völgyekben van, 2-6 m mélyen.
Központi-Gerecse	Lf= 2,5 l/s·km ² ; Lt= 13%; Vh= 60 mm/év Jelentősebb vizek: Szent László-víz, Bajóti-patak, Bikali-patak. Talajvíz csak a völgyekben található, 4-6 m között.
Keleti-Gerecse	Lf= 2 l/s·km ² ; Lt= 11%; Vh= 50 mm/év Jelentősebb vizek: Únyi-patak, Bajóti-patak, Kenyérmezei-patak. Talajvíz csak a völgyekben található, 4-6 m között.
Gerecsei kismedencék	Lf= 2 l/s·km ² ; Lt= 11%; Vh= 80 mm/év Jelentősebb vizek: Bikali-patak, Únyi-patak, Gallai-patak, Szent László-víz, Bajna-Epöli-vízfolyás. A medencékben 4-6 m között találunk kevés talajvizet.
Etyeki-dombság	Lf= 2 l/s·km ² ; Lt= 11%; Vh= 60 mm/év Jelentősebb vizek: Benta-patak, Váli-víz. A talajvíz a völgyekben 2-4 m között, a lejtős területeken 4-6 m-en érhető el.

Zsámbéki-medence	Lf= 2 l/s-km ² ; Lt= 11%; Vh= 100 mm/év Jelentősebb vizek: Benta-patak, Szent László-víz, Békás-patak, Kígyós-patak. A talajvíz a völgyekben 2-4 m között, másutt 4-6 m-en érhető el.
Pilisi-hegység	Lf= 2,5 l/s-km ² ; Lt= 13%; Vh= 80 mm/év Jelentősebb vizek: Kenyérmezői-patak, Szentlélek-patak, Aranyhegyi-patak. A talajvíz a völgyekben 2-4 m között, másutt 4-6 m-en érhető el.
Pilisi-medencék	Lf= 2,5 l/s-km ² ; Lt= 13%; Vh= 25 mm/év Jelentősebb vizek: Kenyérmezői-patak, Dera-patak, Aranyhegyi-patak. A talajvíz a völgyekben 2-4 m között, másutt 4-6 m-en érhető el.

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

7. melléklet

A Közép-Dunántúli Régió Dunántúli-középhegységhez tartozó természetföldrajzi
mikrorégióinak növényzeti adottságai

Mikrorégió	Növényzet
Tátika-csoport	Növényföldrajzi beosztását tekintve a kistáj a Magyar vagy Pannóniai flóratartomány (Pannonicum) Dunántúli-középhegység flóravidékének (Bakonyicum) Balatoni flórajárásába (Balatonicum) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a csereszömörccs karsztbokorerdők, a molyhos cseres tölgyesek, a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, valamint a mészkerülő tölgyesek és bükkösök.
Keszthelyi-fennsík	A Balatoni flórajárásába (Balatonicum) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a molyhos cseres tölgyesek, a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek.
Badacsony-Gulács-csoport	A Balatoni flórajárásába (Balatonicum) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános tölgyesek, hárs-kőris törmelékerdők és szurdokerdők.
Balaton-felvidék és kismedencéi	Balatoni flórajárásába (Balatonicum) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a csereszömörccs karsztbokorerdők, a molyhos cseres tölgyesek, a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános tölgyesek, valamint a hárs-kőris sziklai erdők.
Vilonyai-hegyek	Balatoni flórajárásába (Balatonicum) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a csereszömörccs karsztbokorerdők, a molyhos cseres tölgyesek, a cseres kocsánytalan tölgyesek.
Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	A Dunántúli-középhegység flóravidékének (Bakonyicum) Bakony-Vértesi flórajárásába (Vesprimense) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek. Jelentéktlenebb területi előfordulásban bükkös karsztbokorerdők és gyertyánelegyes bükkösök is megjelennek.
Kab-hegy–Agártető-csoport	A Bakony-Vértesi flórajárásába (Vesprimense) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a gyertyánelegyes bükkösök, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, valamint a mészkő szurdokerdők, a sziklaerők és a karszterdők.
Sümeg-Tapolcai-hát	A Bakony-Vértesi flórajárás (Vesprimense) és a Balatoni flórajárás (Balatonicum) mentén elhelyezkedő kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a csereszömörccs karsztbokorerdők, a molyhos cseres tölgyesek, a cseres kocsánytalan tölgyesek. Gyakoriak a sziklagepek.
Devecseri-Bakonyalja	Növényföldrajzi szempontból nem egyveretű, mivel a Magyar vagy Pannóniai flóratartomány (Pannonicum) Dunántúli-középhegység flóravidékének (Bakonyicum) Bakony-Vértesi flórajárása (Vesprimense), illetve az Alföld flóravidékének (Eupannonicum) Kisalföldi flórajárása (Arrabonicum) és az Illír flóratartomány (Illyricum) Előillír flóravidék (Praeillyricum) Zalai flórajárása (Saladiense) határterületén helyezkedik el. A kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres tölgyesek, a cseres molyhos tölgyesek, valamint a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a karsztbokorerdők.
Öreg-Bakony	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a gyertyánelegyes bükkösök, valamint a mészkő szurdokerdők, a sziklaerők és a karszterdők, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, a patakok mentén hegyvidéki égerligetek.
Bakonyi kismedencék	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a gyertyános kocsánytalan

	tölgyesek, a hegyvidéki égerligetek, mészkő szurdokerdők és a karszterdők.
Keleti-Bakony	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, gyertyános bükkösök és a bükkös karszterdők.
Veszprém-Devecseri-árok	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) és a Balatoni flórajárásba (Balatonicum) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsányos tölgyesek, a hegyvidéki égerligetek. Híres, őshonos fája a tiszafa.
Pápai-Bakonyalja	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) és az Alföld flóraidékének (Eupannonicum) Kisalföldi flórajárásába (Arrabonicum) tartozó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai között a homoki erdei fenyvesek, a cseres tölgyesek és a gyertyános kocsánytalan tölgyesek említendők.
Pannonhalmi-dombság	A Bakony-Vértesi flórajárás (Vesprimense) és az Alföld flóraidékének (Eupannonicum) Kisalföldi flórajárása (Arrabonicum) mentén elhelyezkedő kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres tölgyesek és a gyertyános kocsánytalan tölgyesek. A nyílt társulások között a homokpuszták és a pusztagyeppek elterjedtebbek.
Súri-Bakonyalja	A Bakony-Vértesi flórajárás (Vesprimense) és az Alföld flóraidékének (Eupannonicum) Kisalföldi flórajárása (Arrabonicum) határán elhelyezkedő kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres tölgyesek, a cseres molyhos tölgyesek és a gyertyános kocsánytalan tölgyesek. A nyílt társulások között a homokpuszták és a pusztagyeppek elterjedtebbek.
Bársonyos	A Bakony-Vértesi flórajárás (Vesprimense) és az Alföld flóraidékének (Eupannonicum) Kisalföldi flórajárása (Arrabonicum) határán elhelyezkedő kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, a cseres molyhos tölgyesek és a cseres kocsánytalan tölgyesek.
Által-ér-völgy	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cserszömörcsés karsztbokorerdők, a karszttölgyesek, az egyes karszterdők és a gyertyános kocsánytalan tölgyesek.
Móri-árok	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cseres molyhos tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a karszttölgyesek.
Vértes-fennsík	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cserszömörcsés karsztbokorerdők, a karszttölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a bükkösök. Jellemző nyílt társulások a sziklagyeppek, lejtősztyepek.
Vértes peremvidéke	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cserszömörcsés karsztbokorerdők, a karszttölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és helyenként a bükkösök. Jellemző nyílt társulások a sziklagyeppek, sziklafüves lejtősztyepek.
Gánti-medence	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cserszömörcsés karsztbokorerdők, illetve karsztbokorerdők. Jellemző nyílt társulások a sziklagyeppek.
Zámolyi-medence	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a cserszömörcsés karsztbokorerdők, illetve molyhos cseres tölgyesek. A Csákvár feletti dolomitszirteken található a keleti gyertyán relikturnerdeje.

	Jellemző nyílt társulás a sziklafüves lejtősztyeprét.
Sörédi-hát	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a csereszömörccs karsztbokorerdők, molyhos cseres tölgyesek, valamint az alföldi xerofil erdők tatárjuharos lösztölgyesei.
Lovasberényi-hát	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a sajmeggyes karsztbokorerdők, molyhos tölgyesek, valamint helyenként a lösztölgyesek és csertölgyesek.
Velencei-hegység	A Bakony-Vértesi flórajárásba (Vesprimense) sorolandó kistáj elterjedtebb potenciális erdőtársulásai a mészkerülő tölgyesek, molyhos kocsánytalan tölgyesek. A málló sziklákat több helyen nyílt sziklai társulások fedik.
Nyugati-Gerecse	Növényföldrajzi beosztását tekintve a kistáj a Magyar vagy Pannóniai flóratartomány (Pannonicum) Dunántúli-középhegység flóravidékének (Bakonyicum) Pilis-Gerecsei flórajárásába (Pilisense) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a bükkösök.
Központi-Gerecse	A Pilis-Gerecsei flórajárásba (Pilisense) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a bükkösök, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek a cseres kocsánytalan tölgyesek és a karsztbokorerdők.
Keleti-Gerecse	A Pilis-Gerecsei flórajárásba (Pilisense) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a bükkösök, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek a cseres kocsánytalan tölgyesek, tölgy-kőris-szil ligeterdők és a karsztbokorerdők.
Gerecsei kismencedék	A Pilis-Gerecsei flórajárásba (Pilisense) tartozik. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek, a tölgy-kőris-szil ligeterdők.
Etyeki-dombság	A Pilis-Gerecsei flórajárás (Pilisense) és a Mezőföldi (Colocense) flórajárás határán helyezkedik el. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a tatárjuharos tölgyesek és a tölgy-kőris-szil ligeterdők.
Zsámbéki-medence	A Pilis-Gerecsei flórajárás (Pilisense) része. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a tatárjuharos tölgyesek és a tölgy-kőris-szil ligeterdők.
Pilisi-hegyek	A Pilis-Gerecsei flórajárás (Pilisense) része. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a karsztbokorerdők. Jelentős területen sztyeprétek találhatók.
Pilisi-medencék	A Pilis-Gerecsei flórajárás (Pilisense) része. Potenciális erdőtársulásai elsődlegesen a cseres kocsánytalan tölgyesek, a gyertyános kocsánytalan tölgyesek és a tölgy-kőris-szil ligeterdők.

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

8. melléklet

**A Közép-Dunántúli Régió Dunántúli-középhegységhez tartozó természetföldrajzi
mikrorégióinak talajtani jellemzői**

Mikrorégió	Talajok	
	Talajtípus kód	Területi részesedés (%)
Tátika-csoport	Köves és földes kopárok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Csernozjom b. erdőtalaj Réti talajok	6 22 49 8 15
Keszthelyi-fennsík	Köves és földes kopárok Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Réti talajok	4 61 5 28 2
Badacsony-Gulács-csoport	Erubáz- és nyiroktalajok Savanyú barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Réti talajok	4 15 79 2
Balaton-felvidék és kismedencéi	Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Réti talajok	36 14 45 5
Vilonyai-hegyek	Rendzina talajok Barnaföldek (Ramann-f.) Réti talajok	49 49 2
Veszprém-Nagyvázsonyi-medence	Rendzina talajok Barnaföldek (Ramann-f.) Réti talajok	47 52 1
Kab-hegy–Agártető-csoport	Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.)	67 10 23
Sümeg-Tapolcai-hát	Köves és földes kopárok Rendzina talajok Erubáz- és nyiroktalajok Agyagb. barna erdőtalaj Réti öntéstalajok	1 40 3 54 2
Devecseri-Bakonyalja	Köves és földes kopárok Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Réti talajok Réti öntéstalajok	2 18 77 2 1
Öreg-Bakony	Köves és földes kopárok Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Réti öntéstalajok	14 44 39 2 1
Bakonyi kismedencék	Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj	39 61
Keleti-Bakony	Köves és földes kopárok Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Barnaföldek (Ramann-f.) Réti öntéstalajok	1 64 27 7 1
Veszprém-Devecseri-árok	Rendzina talajok Agyagb. barna erdőtalaj Réti csernozjomok Réti talajok	54 37 3 6
	Köves és földes kopárok	8

Pápai-Bakonyalja	Rendzina talajok	8
	Agyagb. barna erdőtalaj	62
	Barnaföldek (Ramann-f.)	18
	Réti talajok	1
Pannonhalmi-dombság	Réti öntéstalajok	3
	Agyagb. barna erdőtalaj	57
	Barnaföldek (Ramann-f.)	20
	Csernozjom b. erdőtalaj	19
	Csernozjom jell. homokt.	1
Súri-Bakonyalja	Réti talajok	3
	Köves és földes kopárok	1
	Agyagb. barna erdőtalaj	77
	Csernozjom b. erdőtalaj	16
Bársonyos	Réti öntéstalajok	6
	Köves és földes kopárok	1
	Agyagb. barna erdőtalaj	45
	Barnaföldek (Ramann-f.)	13
	Csernozjom b. erdőtalaj	33
	Mészlepedékes csernoz.	4
Által-ér-völgy	Réti öntéstalajok	4
	Köves és földes kopárok	1
	Agyagb. barna erdőtalaj	42
	Barnaföldek (Ramann-f.)	43
Móri-árok	Réti öntéstalajok	14
	Agyagb. barna erdőtalaj	36
	Barnaföldek (Ramann-f.)	15
	Mészlepedékes csernoz.	2
	Réti talajok	44
Vértess-fennsík	Lápos réti talajok	3
	Rendzina talajok	97
Vértess-peremvidéke	Barnaföldek (Ramann-f.)	3
	Köves és földes kopárok	1
	Rendzina talajok	44
	Agyagb. barna erdőtalaj	14
	Barnaföldek (Ramann-f.)	32
	Csernozjom b. erdőtalaj	2
	Mészlepedékes csernoz.	6
Gánti-medence	Réti talajok	1
	Rendzina talajok	75
Zámolyi-medence	Agyagb. barna erdőtalaj	25
	Rendzina talajok	9
	Csernozjom b. erdőtalaj	2
	Mészlepedékes csernoz.	66
Sörédi-hát	Réti talajok	23
	Rendzina talajok	1
	Barnaföldek (Ramann-f.)	2
	Csernozjom b. erdőtalaj	23
	Mészlepedékes csernoz.	71
Lovasberényi-hát	Réti talajok	3
	Rendzina talajok	4
	Barnaföldek (Ramann-f.)	1
	Csernozjom b. erdőtalaj	4
	Mészlepedékes csernoz.	88
	Szolonyecses réti talajok	1
Velencei-hegység	Réti talajok	1
	Réti öntéstalajok	1
	Köves és földes kopárok	14
	Agyagb. barna erdőtalaj	49
	Barnaföldek (Ramann-f.)	28
	Csernozjom b. erdőtalaj	4

	Alföldi mészlep. csernoz.	5
9. melléklet Nyugati-Gerecse	Köves és földes kopárok	1
	Rendzina talajok	47
	Agyagb. barna erdőtalaj	3
	Barnaföldek (Ramann-f.)	48
	Csernozjom b. erdőtalaj	1
Központi-Gerecse	Rendzina talajok	86
	Barnaföldek (Ramann-f.)	14
Keleti-Gerecse	Köves és földes kopárok	3
	Rendzina talajok	7
	Barnaföldek (Ramann-f.)	87
	Mészlepedékes csernoz.	1
	Réti öntéstalajok	2
Gerecsei kismedencék	Köves és földes kopárok	1
	Rendzina talajok	24
	Agyagb. barna erdőtalaj	4
	Barnaföldek (Ramann-f.)	71
Etyeki-dombság	Köves és földes kopárok	1
	Csernozjom b. erdőtalaj	22
	Mészlepedékes csernoz.	70
	Réti öntéstalajok	7
Zsámbéki-medence	Barnaföldek (Ramann-f.)	25
	Mészlepedékes csernoz.	72
	Réti öntéstalajok	3
Pilisi-hegyek	Köves és földes kopárok	4
	Rendzina talajok	27
	Agyagb. barna erdőtalaj	27
	Barnaföldek (Ramann-f.)	31
	Csernozjom b. erdőtalaj	5
	Réti öntéstalajok	5
	Fiatl, nyers öntéstalaj	1
Pilisi-medencék	Rendzina talajok	14
	Agyagb. barna erdőtalaj	9
	Barnaföldek (Ramann-f.)	67
	Csernozjom b. erdőtalaj	3
	Réti öntéstalajok	7

Forrás: MAROSI S. – SOMOGYI S. szerk. (1990): Magyarország kistájainak katasztere. MTA FKI, Budapest

Regresszió analízis eredményei:

Variációk Összes/Független/Előrejel

Model	Variaólok Független	Variaólok Előrejel	Method
1	Függőváltozó	a	Enter

a All requested variables entered
 b Dependent Variable: Függőváltozó

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.999(a)	.999	.999	46.62549

a Predictors: (Constant), Függőváltozó
 b Dependent Variable: Függőváltozó

9. melléklet

Kibocsátás és foglalkoztatás

Kiinduló adatok

	Mrd. Ft.	Ezer fő
Közép-Magyarország	61,00	17,60
	1552,00	305,10
	5140,00	903,60
Közép-Dunántúl	62,00	23,60
	625,00	197,00
	754,00	259,90
Nyugat-Dunántúl	63,00	21,90
	642,00	173,80
	808,00	228,90
Dél-Dunántúl	79,00	29,80
	320,00	111,50
	655,00	208,70
Észak-Magyarország	49,00	17,30
	462,00	167,70
	687,00	246,10
Észak Alföld	104,00	39,70
	463,00	174,30
	893,00	309,50
Dél Alföld	123,00	54,90
	403,00	155,10
	848,00	278,70

Regresszió analízis eredményei:

Variables Entered/Removed(b)

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Kibocsátás(a)		Enter

a All requested variables entered.
b Dependent Variable: Foglalkoztatás

Model Summary(b)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,969(a)	,939	,936	48,83549

a Predictors: (Constant), Kibocsátás
b Dependent Variable: Foglalkoztatás

ANOVA(b)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	699436,027	1	699436,027	293,276	,000(a)
	Residual	45313,191	19	2384,905		
	Total	744749,218	20			

a Predictors: (Constant), Kibocsátás

b Dependent Variable: Foglalkoztatás

Coefficients(a)

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	65,590	12,796		5,126	,000
	Kibocsátás	,172	,010	,969	17,125	,000

a Dependent Variable: Foglalkoztatás

		Nemzet- i	Vagy- i	Gép- i	Elektr.	Inform.	Építé- s	Egyéb i	Ösz.
Felsőfokú végzettség	Diplomás	5	3	13	13	8	4	7	53
	Zrinyi-féle	9	1	18	14	3	15	16	76
	Szakmunkás	6	4	154	72	2	201	104	543
	Zárkötő	2	2	6	43	-	111	37	201
	Összesen	22	10	191	142	13	331	164	873
Felsőfokú végzettség	Diplomás	-	-	1	-	-	-	-	1
	Zrinyi-féle	-	-	-	-	-	-	-	-
	Szakmunkás	-	-	-	4	6	6	-	16
	Zárkötő	-	-	-	-	3	3	6	12
	Összesen	-	-	1	4	9	9	6	29
Felsőfokú végzettség	Diplomás	8	2	1	1	3	18	4	37
	Zrinyi-féle	8	4	12	10	3	16	11	64
	Szakmunkás	4	10	59	21	-	101	44	139
	Zárkötő	4	-	3	13	-	24	39	83
	Összesen	24	16	75	45	6	159	98	423
Egyesítés		46	26	267	191	28	499	268	1325

10. melléklet

A primer szektor regionális munkaerő kereslete, 2005. 09. 01-30-ig

Megye	Diplomás	Középfokú	Szaktmunkás	Képzettség nélküli	Összesen
Fejér megye	8	2	4	9	23
Komárom-Esztergom megye	1	-	-	-	1
Veszprém megye	5	7	5	19	36
Régió összesen:	14	9	9	28	60

A szekunder ágazatok munkaerő kereslete, 2005. 09. 01-30-ig

Végzettség		Nehéz- ipar	Vegy- ipar	Gép- ipar	Elektr.	Inform.	Építő- ipar	Egyéb ipar	Össz.
Fejér megye	Diplomás	5	3	13	13	8	4	7	53
	Középfokú	9	1	18	14	3	15	16	76
	Szaktmunkás	6	4	154	72	2	201	104	543
	Képzetlen	2	2	6	43	-	111	37	201
	Összesen:	22	10	191	142	13	331	164	873
Komárom-Esztergom megye	Diplomás	-	-	1	-	-	-	-	1
	Középfokú	-	-	-	-	-	-	-	-
	Szaktmunkás	-	-	-	4	6	6	-	16
	Képzetlen	-	-	-	-	3	3	6	12
	Összesen:	-	-	1	4	9	9	6	29
Veszprém megye	Diplomás	8	2	1	1	3	18	4	37
	Középfokú	8	4	12	10	3	16	11	64
	Szaktmunkás.	4	10	59	21	-	101	44	239
	Képzetlen	4	-	3	13	-	24	39	83
	Összesen:	24	16	75	45	6	159	98	423
Régió összesen:		46	26	267	191	28	499	268	1325

A szolgáltató szektor munkaerő kereslete, 2005. 09. 01-30-ig.

Végzettség		Ker.	Szállítás	Vendég- látás	Egészs. ügy	Oktatás	Pénz- ügyi tev.	Egy. szolg.	Össz.
Fejér megye	Diplomás	6	2	-	5	31	21	12	77
	Középfokú	70	9	2	10	5	57	53	206
	Szakmunkás	71	54	97	8	-	1	119	350
	Képzetlen	186	50	136	31	5	115	532	1055
	Összesen:	333	115	235	54	41	194	716	1688
Komárom-E. megye	Diplomás	-	-	-	-	-	-	8	8
	Középfokú	2	-	2	8	-	-	4	16
	Szakmunkás	-	4	-	-	-	-	-	4
	Képzetlen	11	-	-	-	-	-	12	23
	Összesen:	13	4	2	8	-	-	24	51
Veszprém megye	Diplomás	6	1	1	4	19	15	24	70
	Középfokú	52	6	1	24	4	59	33	165
	Szakmunkás.	51	66	54	1	-	-	48	220
	Képzetlen	136	36	52	11	28	80	275	618
	Összesen:	245	109	108	40	51	154	278	985
Régió összesen:		591	228	345	102	92	348	1018	2724

Forrás: névük:

- * Mű Ipari Park és Logisztikai Központ Bicske
- ** Dorog Város Térség és Gazdaságfejlesztő Környezetvédelmi Ipari Park
- *** Tatai Ipari és Logisztikai Park
- **** Ajkai „Új Atlantisz” Ipari Park

11. melléklet

A közép-Dunántúli Régió elismert Ipari Parkjai, 2002

szám	Fejér megye	Komárom-Esztergom megye	Veszprém megye
1.	Alba Ipari Zóna	Oroszlányi Ipari Park	Pápai Ipari Park
2.	Sóstói Ipari Park	Esztergomi Ipari Park	Ajkai Ipari Park****
3.	VIDEOTON Ipari Park	Tatabánya Nyugati I.P.	Palota I.P Várpalota
4.	Dunaújvárosi Ipari Park	Komáromi Ipari Park	VIDEOTON I.P Veszprém
5.	M1 Ipari Park Bicske*	Almásfüzitői Ipari Park	Bakony I.P. Veszprém
6.	Déli Ipari Park Sz.fvár.	Dorogi Ipari Park**	Fűzfő I.P. B.fűzfő
7.	IKARUS Ipari Park	Nyergesújfalui Ipari Park	Várpalotai Ipari Park
8.	VISTEON I. P. Szfvár.	Tatai Ipari Park***	AIR Park Veszprém
9.		MIRELTA Ipari Park Tata	Tapolcai Ipari Park
	Régió összesen:		26 ipari park

Pontos nevek:

- * M1 Ipari Park és Logisztikai Központ Bicske
- ** Dorog Város Térség és Gazdaságfejlesztő Környezetvédelmi Ipari Park
- *** Tatai Ipari és Logisztikai Park
- **** Ajkai „Új Atlantisz” Ipari Park

13. melléklet

Települések főkomponens elemzése

Correlation Matrix

		Műkvállalk	Szemgk	Építettlak
Correlation	Műkvállalk	1,000	,551	,229
	Szemgk	,551	1,000	,263
	Építettlak	,229	,263	1,000

Communalities

	Initial	Extraction
Műkvállalk	1,000	,684
Szemgk	1,000	,709
Építettlak	1,000	,326

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	1,720	57,329	57,329	1,720	57,329	57,329
2	,833	27,758	85,087			
3	,447	14,913	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Matrix(a)

	Componen t
	1
Műkvállalk	,827
Szemgk	,842
Építettlak	,571

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a 1 components extracted.

14. melléklet

Települések adatai:

Oszlopok tartalma:

1. Települések neve
2. Települések lélekszáma
3. 2003-ban épített lakások, a korábbi években épültek %-ában
4. Vállalkozások száma az adott településen 10 főre vetítve
5. Személygépkocsik száma az adott településen 10 főre vetítve
6. Faktor értékek
7. Klaszterek érték jelzése 5 klaszter esetén
8. Klaszterek érték jelzése 7 klaszter esetén
9. Kistérségek fejlettségi kódjai
10. Települések értékkódja 5 klaszter esetén
11. Települések értékkódja lélekszám szerinti nagyságrend alapján.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Székesfehérvár	101778	0,42	1,26	3,54	1,15088	1	1	4	3	5
Dunaújváros	52142	0,23	0,89	2,44	0,06968	2	2	3	2	5
Bicske	11259	0,47	0,7	2,83	0,16886	2	2	3	2	5
Enying	7142	0,58	0,56	2,46	-0,1506	2	3	1	2	4
Ercsi	8537	0,49	0,61	2,59	-0,0555	2	3	2	2	4
Gárdony	8140	2,45	1,03	3,67	1,68777	1	1	4	3	4
Mór	14787	0,74	0,72	2,83	0,28484	2	2	3	2	5
Polgárdi	6696	0,57	0,51	2,15	-0,3818	2	3	4	2	4
Sárbogárd	13493	0,3	0,58	2,28	-0,3283	2	3	2	2	5
Aba	4596	1,21	0,51	2,04	-0,2196	2	3	1	2	3
Adony	3823	1,11	0,65	2,37	0,08094	2	2	2	2	3
Alap	2094	0,11	0,47	1,83	-0,7655	2	3	2	2	2
Alcsutodó	1508	0,34	0,51	2,55	-0,2377	2	3	3	2	2
Alsószentiván	655	0	0,44	1,86	-0,8193	2	3	2	2	1
Bakonycsérnyé	3200	0,17	0,48	2,34	-0,4474	2	3	3	2	3
Bakonykúti	99	0	1,3	4,2	1,4174	1	1	3	3	1
Balinka	1007	0	0,28	1,93	-0,9517	2	3	3	2	1
Baracs	3415	1,13	0,63	2,46	0,11703	2	2	3	2	3
Baracska	2729	1,16	0,45	2,68	0,05795	2	2	2	2	2
Beloianisz	1213	0,65	0,32	1,9	-0,6981	2	3	2	2	2
Besnyő	1861	0,46	0,49	2,34	-0,3351	2	3	2	2	2
Bodajk	4086	0,13	0,56	2,24	-0,4317	2	3	3	2	3
Bodmér	214	0,88	0,9	3,85	1,09976	1	1	3	3	1
Cece	2821	0,17	0,41	2,24	-0,5786	2	3	2	2	2
Csabdi	1174	1,23	0,63	2,57	0,21381	2	2	3	2	2
Csákberény	1267	0,4	0,54	2,51	-0,207	2	3	3	2	2
Csákvár	5310	1,14	0,7	2,58	0,26302	2	2	3	2	4
Csókakő	1112	2,36	0,72	2,77	0,81826	2	2	3	2	2
Csór	1700	1,51	0,61	2,44	0,21737	2	2	4	2	2
Csősz	1069	0,53	0,37	1,62	-0,8437	2	3	1	2	2
Daruszentmiklós	1469	0,17	0,12	0,45	-1,895	3	4	3	1	2
Dég	2345	0,23	0,39	1,93	-0,7532	2	3	2	2	2
Előszállás	2487	0,1	0,51	2,97	-0,0859	2	3	3	2	2
Etyek	3922	1,59	0,69	2,96	0,62321	2	2	3	2	3

Fehérvárcsurgó	1871	0,43	0,64	2,68	0,00625	2	3	3	2	2
Felcsút	1688	1,6	0,68	2,72	0,48121	2	2	3	2	2
Füle	884	1,55	0,36	2,73	0,126	2	2	4	2	1
Gánt	849	0,78	0,33	2,04	-0,5632	2	3	3	2	1
Gyúró	1255	4	0,51	2,75	1,15584	1	1	2	3	2
Hantos	987	0,27	0,32	1,79	-0,8929	2	3	2	2	1
Igar	1136	0,19	0,3	1,44	-1,1389	2	3	2	2	2
Iszkaszentgyörgy	1901	1,26	0,73	2,69	0,39898	2	2	4	2	2
Isztimér	977	0,57	0,36	2,02	-0,6158	2	3	3	2	1
Iváncsa	2932	0,81	0,38	2,15	-0,4373	2	3	2	2	2
Jenő	1309	0,62	0,46	1,93	-0,5415	2	3	4	2	2
Kajászó	1007	1,81	0,72	2,36	0,39548	2	2	2	2	2
Kálóz	2543	0,44	0,37	1,7	-0,8303	2	3	1	2	2
Kápolnásnyék	3324	1,76	0,77	3,07	0,83033	2	2	4	2	3
Kincsesbánya	1532	0,53	0,69	2,79	0,15667	2	2	3	2	2
Kisapostag	1303	0	0,78	3,14	0,26424	2	2	3	2	2
Kisláng	2615	0,29	0,44	1,73	-0,7908	2	3	1	2	2
Kőszárhegy	1467	5,1	0,78	2,71	1,80814	1	1	4	3	2
Kulcs	2009	1,94	1,04	2,82	1,04263	1	1	2	3	2
Lajoskomárom	2346	0,67	0,71	2,59	0,11483	2	2	1	2	2
Lepsény	3228	0,61	0,52	2,05	-0,4133	2	3	1	2	3
Lovasberény	2713	1	0,69	2,77	0,30997	2	2	4	2	2
Magyaralmás	1491	1,12	0,68	2,79	0,35249	2	2	3	2	2
Mány	2374	0,54	0,44	2,33	-0,3664	2	3	3	2	2
Martonvásár	5336	0,66	0,72	3,08	0,39722	2	2	2	2	4
Mátyásdomb	792	0,35	0,34	1,36	-1,0849	2	3	1	2	1
Mezőfalva	4929	0,53	0,5	2,21	-0,3729	2	3	3	2	3
Mezőkomárom	1031	0	0,37	1,76	-0,9506	2	3	1	2	2
Mezőszentgyörgy	1379	0,21	0,26	1,67	-1,0456	2	3	1	2	2
Mezőszilas	2300	0,12	0,33	1,98	-0,828	2	3	2	2	2
Moha	427	2,54	0,8	2,61	0,87726	2	2	4	2	1
Nadap	460	3	0,73	3,2	1,29451	1	1	4	3	1
Nádasdladány	1872	0,48	0,51	2,03	-0,4807	2	3	4	2	2
Nagykarácsony	1520	0,68	0,3	1,98	-0,6641	2	3	3	2	2
Nagylók	1137	0,44	0,33	1,61	-0,9237	2	3	2	2	2
Nagyveleg	738	0	0,15	2,01	-1,0463	2	3	3	2	1
Nagyvenyim	4081	1,59	0,82	3,01	0,79077	2	2	3	2	3
Óbarok	797	0	0,25	1,17	-1,4107	3	4	3	1	1
Pákozd	2829	1,51	0,75	2,65	0,4855	2	2	4	2	2
Pátka	1645	0,66	0,46	2,52	-0,1962	2	3	4	2	2
Pázmánd	2015	0,7	0,74	3	0,38776	2	2	4	2	2
Perkáta	4139	0,13	0,4	1,82	-0,8392	2	3	2	2	3
Pusztaszabolcs	6324	0,37	0,47	2,1	-0,5229	2	3	2	2	4
Pusztavám	2530	1,2	0,94	2,56	0,53029	2	2	3	2	2
Rácalmás	4155	2	0,48	2,93	0,52459	2	2	3	2	3
Ráckeresztúr	3226	0,5	0,36	2,52	-0,3595	2	3	2	2	3
Sáregres	801	0,56	0,91	1,77	-0,1696	2	3	2	2	1
Sárkeresztes	1506	2,3	0,27	3,33	0,62893	2	2	4	2	2
Sárkeresztúr	2509	1	0,42	2,24	-0,2773	2	3	1	2	2
Sárkeszi	577	0	0,4	2,75	-0,3625	2	3	4	2	1
Sárosd	3462	0,55	0,35	1,76	-0,7795	2	3	1	2	3
Sárszentágota	1400	1,2	0,69	1,94	-0,0861	2	3	1	2	2
Sárszentmihály	2917	1,86	0,49	2,55	0,27291	2	2	4	2	2
Seregélyes	4716	0,84	0,43	2,18	-0,3563	2	3	1	2	3

Soponya	2077	0	0,88	2,03	-0,2518	2	3	1	2	2
Söréd	453	0,58	1,11	2,64	0,54056	2	2	3	2	1
Sukoró	975	2,43	0,83	4,05	1,67958	1	1	4	3	1
Szabadbattyán	4562	0,99	0,52	2,93	0,21393	2	2	4	2	3
Szabadegyháza	2237	0,26	0,28	2,18	-0,7203	2	3	2	2	2
Szabadhídvég	980	0	0,53	1,39	-0,9867	2	3	1	2	1
Szár	1678	1,59	0,49	2,77	0,30194	2	2	3	2	2
Tabajd	972	0,79	0,53	2,51	-0,0812	2	3	3	2	1
Tác	1560	1,94	0,54	2,21	0,16364	2	2	1	2	2
Tordas	1785	2,8	0,54	2,49	0,62193	2	2	2	2	2
Újbarok	377	2,27	0,64	2,83	0,73462	2	2	3	2	1
Úrhida	1754	4,1	0,73	2,78	1,44373	1	1	4	3	2
Vajta	949	0,27	0,53	1,79	-0,6676	2	3	2	2	1
Vál	2394	1,04	0,62	2,34	0,0074	2	3	3	2	2
Velence	4661	0,78	0,98	3,75	1,09443	1	1	4	3	3
Vereb	803	0	0,4	2,18	-0,6826	2	3	4	2	1
Vértesacska	1783	0,89	0,37	2	-0,5043	2	3	3	2	2
Vértesboglár	945	0,28	0,44	2,52	-0,3507	2	3	3	2	1
Zámoly	2216	1,15	0,47	2,25	-0,1656	2	3	4	2	2
Zichyújfalu	987	0	0,23	1,84	-1,0559	2	3	4	2	1
Tatabánya	71626	0,64	0,97	2,7	0,44505	2	2	4	2	5
Dorog	12409	0	0,75	2,59	-0,0768	2	3	3	2	5
Esztergom	29542	0,77	0,94	2,8	0,51453	2	2	4	2	5
Kisbér	5828	0,94	0,85	3,2	0,7021	2	2	2	2	4
Komárom	19704	1,03	0,95	2,94	0,69489	2	2	4	2	5
Nyergesújfalu	7649	0	0,81	2,7	0,04934	2	2	4	2	4
Oroszlány	20034	0,15	0,66	2,64	-0,0928	2	3	4	2	5
Tata	23918	0,65	1,21	3,1	0,93067	1	1	4	3	5
Aka	291	0,74	0,37	1,89	-0,6185	2	3	2	2	1
Almásfüzitő	2351	0	0,59	2,59	-0,2485	2	3	4	2	2
Annavölgy	969	0,25	0,27	1,21	-1,2792	2	3	3	2	1
Ács	7260	0	0,51	2,22	-0,5421	2	3	4	2	4
Ácsteszer	767	0,35	0,43	2	-0,6289	2	3	3	2	1
Ászár	1702	1,22	0,12	1,81	-0,7637	2	3	3	2	2
Baj	2720	0,69	0,92	1,98	0,00459	2	3	4	2	2
Bajna	2027	0	0,66	2,67	-0,1284	2	3	4	2	2
Bajót	1514	0	0,49	2,43	-0,4456	2	3	4	2	2
Bakonybánk	522	0	0,3	2,05	-0,8629	2	3	2	2	1
Bakonysárkány	977	0,25	0,43	1,7	-0,8324	2	3	2	2	1
Bakonyszombathely	1528	0,83	0,59	2,36	-0,0871	2	3	2	2	2
Bana	1752	0,51	0,55	2,44	-0,1971	2	3	4	2	2
Bábolna	3885	0,65	0,85	3,84	0,95998	1	1	4	3	3
Bársonyos	855	0,33	0,22	1,75	-1,0016	2	3	2	2	1
Bokod	2276	0,25	0,63	2,77	-0,017	2	3	4	2	2
Csatka	302	0	0,6	2,03	-0,5522	2	3	2	2	1
Császárvíz	1892	0,14	0,56	2,25	-0,4226	2	3	2	2	2
Csém	486	1,23	0,25	2,33	-0,3287	2	3	4	2	1
Csép	365	0	0,62	1,75	-0,688	2	3	2	2	1
Csolnok	3402	0,74	0,76	2,9	0,36706	2	2	3	2	3
Dad	1095	0	0,45	2,6	-0,3931	2	3	4	2	2
Dág	998	0,26	0,31	2,57	-0,4691	2	3	3	2	1
Dömös	1137	0,87	0,46	2,42	-0,1789	2	3	4	2	2
Dunaalmás	1661	0,16	0,64	2,76	-0,0434	2	3	4	2	2
Dunaszentmiklós	431	3,42	1,09	2,88	1,64808	1	1	4	3	1

Epöl	657	0	0,3	2,23	-0,7618	2	3	3	2	1
Ete	598	0,4	0,5	2,47	-0,2724	2	3	3	2	1
Gyermely	1311	2,5	1,02	3,36	1,52046	1	1	4	3	2
Héreg	1031	0,69	0,66	2,28	-0,1059	2	3	4	2	2
Kecskéd	1927	0,48	1,09	1,36	-0,2347	2	3	4	2	2
Kérékteleki	708	0,36	0,31	2,21	-0,6362	2	3	2	2	1
Kesztőlcs	2633	0	0,53	2,38	-0,4308	2	3	3	2	2
Kisigmánd	544	1	0,42	1,98	-0,4233	2	3	4	2	1
Kocs	2716	0,62	0,57	2,59	-0,0529	2	3	4	2	2
Kömlőd	1205	0,27	0,44	2,22	-0,5227	2	3	4	2	2
Környe	4544	0,82	0,87	3	0,56924	2	2	4	2	3
Lábatlan	5316	0,34	0,58	2,73	-0,0616	2	3	4	2	4
Leányvár	1714	1,29	0,74	2,58	0,35844	2	2	3	2	2
Máriahalom	663	0	0,42	2,21	-0,6443	2	3	3	2	1
Mocsa	2315	0,48	0,59	2,41	-0,1815	2	3	4	2	2
Mogyorósbánya	886	0,33	0,52	2,52	-0,2474	2	3	4	2	1
Nagyigmánd	3166	0,86	0,66	2,55	0,10523	2	2	4	2	3
Nagysáp	1541	0	0,33	1,94	-0,8924	2	3	3	2	2
Naszály	2294	0,86	0,57	2,52	-0,0082	2	3	4	2	2
Neszmély	1422	0	0,71	2,99	0,1049	2	2	4	2	2
Piliscsév	2402	0	0,51	2,5	-0,3848	2	3	3	2	2
Pilismarót	2022	0,55	0,6	2,34	-0,1856	2	3	4	2	2
Réde	1525	0,17	0,54	2,4	-0,3493	2	3	2	2	2
Sárisáp	2960	0,83	0,53	2,68	0,02826	2	3	3	2	2
Súr	1327	0,59	0,39	2,25	-0,4474	2	3	2	2	2
Süttő	2041	0,25	0,79	2,83	0,1884	2	2	4	2	2
Szákszend	1526	0,15	0,34	3,02	-0,2227	2	3	4	2	2
Szárliget	2210	0,65	0,59	2,93	0,17001	2	2	4	2	2
Szomor	1097	1,63	0,73	3,33	0,88791	2	2	4	2	1
Szomód	2057	0,56	0,93	2,61	0,32359	2	2	4	2	2
Tardos	1636	0	1,09	3,03	0,53507	2	2	4	2	2
Tarján	2804	1,44	1,01	2,29	0,53779	2	2	4	2	2
Tárkány	1625	0,16	0,37	2,64	-0,4004	2	3	2	2	2
Tát	5662	0,5	0,66	2,22	-0,2061	2	3	4	2	4
Tokod	4328	0,32	0,53	2,57	-0,2121	2	3	3	2	3
Tokodaltáró	3180	0,28	0,56	2,22	-0,3904	2	3	3	2	3
Úny	652	0,98	0,58	2,41	-0,0172	2	3	3	2	1
Várgesztes	520	1,7	3,32	3,13	3,5789	4	5	4	4	1
Vérteskethely	597	0,85	0,52	2,44	-0,1102	2	3	2	2	1
Vértessomló	1356	1,28	0,71	3,31	0,73269	2	2	4	2	2
Vértesszőlős	2775	0,97	1,4	3,32	1,37009	1	1	4	3	2
Vértestolna	528	1,38	0,75	2,84	0,54669	2	2	4	2	1
Veszprém	61470	1,12	1,26	3,2	1,205	1	1	4	3	5
Ajka	31334	0,61	0,7	2,73	0,16171	2	2	2	2	5
Balatonalmádi	8716	2,1	1,25	3,43	1,6665	1	1	4	3	4
Balatonfüred	13148	1,36	1,34	3,6	1,59948	1	1	5	3	5
Balatonfűzfő	4195	0,59	1,08	3,47	0,97797	1	1	4	3	3
Devecser	5163	0,1	0,57	2,55	-0,2574	2	3	2	2	4
Herend	3569	1,73	0,63	2,71	0,46746	2	2	4	2	3
Pápa	33214	1,32	0,87	2,58	0,50842	2	2	2	2	5
Sümeg	6758	0,36	0,74	2,85	0,1845	2	2	2	2	4
Tapolca	17495	0,17	0,95	2,97	0,41068	2	2	3	2	5
Várpalota	21371	0,56	0,67	2,32	-0,1182	2	3	2	2	5
Zirc	7365	0	0,95	2,71	0,20516	2	2	2	2	4

Ábrahámhegy	486	0	1,22	4,52	1,51126	1	1	3	3	1
Adásztevel	838	0,96	0,53	2,67	0,06815	2	2	2	2	1
Adorjánháza	477	0	0,23	1,85	-1,0503	2	3	2	2	1
Alsóörs	1379	4,28	1,38	3,87	2,81622	4	5	4	4	2
Apácatorna	183	0	0,33	2,44	-0,6117	2	3	2	2	1
Aszófő	381	0	1,31	3,78	1,19227	1	1	5	3	1
Badacsonytomaj	2272	0,68	1,24	3,46	1,17552	1	1	3	3	2
Badacsonytördemic	872	0,95	1,25	3	1,02245	1	1	3	3	1
Bakonybél	1392	0	0,84	2,39	-0,0926	2	3	2	2	2
Bakonyjákó	698	2,01	0,55	1,63	-0,1268	2	3	2	2	1
Bakonykoppány	225	0	0,36	2,45	-0,5739	2	3	2	2	1
Bakonynána	1041	0	0,37	2,19	-0,7091	2	3	2	2	2
Bakonyoszip	545	0	0,29	1,31	-1,2891	2	3	2	2	1
Bakonypölöske	411	0	0,34	2,02	-0,8368	2	3	2	2	1
Bakonyság	84	0	0,25	3,12	-0,3156	2	3	2	2	1
Bakonyszentivány	256	0	0,44	1,84	-0,8306	2	3	2	2	1
Bakonyszentkirály	891	0	0,6	2,56	-0,2546	2	3	2	2	1
Bakonyszűcs	365	0	0,47	1,91	-0,7591	2	3	2	2	1
Bakonytamási	692	0	0,46	2,17	-0,6238	2	3	2	2	1
Balatonakali	733	0	1,28	3,24	0,85684	2	2	5	2	1
Balatoncsicsó	176	0	0,94	3,58	0,68299	2	2	5	2	1
Balatonederics	1102	0,22	0,79	3,1	0,32952	2	2	3	2	2
Balatonfőkajár	1442	0,76	0,65	2,49	0,02581	2	3	4	2	2
Balatonhenye	151	0	0,46	2,8	-0,27	2	3	3	2	1
Balatonkenese	3367	3,67	1,02	3,23	1,85704	1	1	4	3	3
Balatonrendes	139	0	1,76	4	1,79862	1	1	3	3	1
Balatonszepezd	425	2,09	1,09	4,11	1,8732	1	1	5	3	1
Balatonszőlős	552	6,06	1,05	3,03	2,61359	4	5	5	4	1
Balatonudvari	343	2,4	0,91	3,73	1,57521	1	1	5	3	1
Balatonvilágos	1217	1,78	0,92	4	1,52051	1	1	4	3	2
Bánd	673	4,5	1	2,73	1,84536	1	1	4	3	1
Barnag	110	0	0,9	2,36	-0,045	2	3	4	2	1
Bazsi	460	0,97	0,43	2	-0,4119	2	3	2	2	1
Béb	241	2,08	0,41	2,5	0,23602	2	2	2	2	1
Békás	210	0	0,23	2,33	-0,7807	2	3	2	2	1
Berhida	6043	0,25	0,45	2,4	-0,4179	2	3	2	2	4
Bodorfa	131	0	0,3	2	-0,8909	2	3	2	2	1
Borszörcsök	391	0	0,48	2,07	-0,6585	2	3	2	2	1
Borzavár	781	0	0,52	1,73	-0,8065	2	3	2	2	1
Csabrendek	2998	0	0,66	2,1	-0,4485	2	3	2	2	2
Csajág	889	0	0,37	2,34	-0,6249	2	3	4	2	1
Csehbánya	283	0	0,53	2,1	-0,588	2	3	2	2	1
Csesznek	570	0	0,71	2,5	-0,1703	2	3	2	2	1
Csetény	2049	0	0,49	2,5	-0,4063	2	3	2	2	2
Csopak	1616	2,29	1,41	4,22	2,34831	4	5	5	4	2
Csót	1149	0,8	0,48	1,98	-0,429	2	3	2	2	2
Csögle	726	0,31	0,62	2,08	-0,3942	2	3	2	2	1
Dabronc	482	0,47	0,41	1,89	-0,6702	2	3	2	2	1
Dabrony	399	0	0,56	2,66	-0,2414	2	3	2	2	1
Dáka	628	0,6	0,3	2,22	-0,5573	2	3	2	2	1
Doba	595	0	0,4	2,87	-0,2951	2	3	2	2	1
Döbrönte	260	0	0,53	2,03	-0,6273	2	3	2	2	1
Dörgicse	289	1,68	0,96	2,85	0,88263	2	2	5	2	1
Dudar	1729	0	0,52	2,23	-0,5257	2	3	2	2	2

Egeralja	265	0	0,38	2,26	-0,6591	2	3	2	2	1
Egyházaskesző	582	0	0,44	2,08	-0,6958	2	3	2	2	1
Eplény	502	0	0,68	2	-0,4832	2	3	2	2	1
Farkasgyepű	434	0	0,53	2,01	-0,6386	2	3	2	2	1
Felsőörs	1286	3,86	0,96	3,01	1,73564	1	1	4	3	2
Ganna	288	1,05	0,46	2,75	0,06948	2	2	2	2	1
Gecse	467	0	0,28	1,76	-1,0472	2	3	2	2	1
Gic	505	0	0,3	2,14	-0,8123	2	3	2	2	1
Gógánfa	783	0	0,39	2,38	-0,581	2	3	2	2	1
Gyepükaján	392	0	0,33	2	-0,8587	2	3	2	2	1
Gyulakeszi	733	1,25	0,61	2,64	0,23866	2	2	3	2	1
Hajmáskér	2974	0	0,61	2,23	-0,4292	2	3	4	2	2
Halimba	1145	0	0,44	2,33	-0,5554	2	3	2	2	2
Hárskút	661	1,86	0,63	2,46	0,37258	2	2	4	2	1
Hegyesd	180	0	0,55	2,11	-0,5609	2	3	3	2	1
Hegymagas	245	1,35	1,16	3,25	1,20631	1	1	3	3	1
Hetyefő	96	0	0,44	3,55	0,12969	2	2	2	2	1
Hidegkút	434	3,16	0,9	2,9	1,36444	1	1	4	3	1
Homokbödöge	698	1,01	0,24	2,17	-0,5063	2	3	2	2	1
Hosztót	98	0	0,22	1,77	-1,1059	2	3	2	2	1
Iszkáz	400	0	0,47	2,62	-0,3604	2	3	2	2	1
Jásd	830	0	0,36	2,07	-0,7872	2	3	2	2	1
Kamond	450	0	0,37	2,13	-0,7428	2	3	2	2	1
Kapolcs	442	0,46	0,97	1,65	-0,2076	2	3	3	2	1
Káptalanfa	906	0,32	0,43	1,97	-0,6563	2	3	2	2	1
Káptalantóti	408	1,06	0,72	3,02	0,50356	2	2	3	2	1
Karakószörcsök	326	0	0,21	2,18	-0,8864	2	3	2	2	1
Kékkút	91	0	0,44	6,33	1,69083	1	1	3	3	1
Kemeneshögyész	574	0	0,63	2	-0,5369	2	3	2	2	1
Kemenesszentpéter	739	0	0,38	2,08	-0,7602	2	3	2	2	1
Kerta	450	0	0,91	3,77	0,7575	2	2	2	2	1
Királyszentistván	391	4,2	0,53	2,53	1,12377	1	1	4	3	1
Kisapáti	92	0,73	2,33	8,33	5,09727	5	6	3	5	1
Kisberzseny	123	0	0,33	1,75	-0,9991	2	3	2	2	1
Kiscsász	1319	0	0,06	0,21	-2,1536	3	4	2	1	2
Kislőd	96	0	6	2,94	5,75244	5	6	2	5	1
Kispitit	136	0	0,15	0,92	-1,6583	3	4	2	1	1
Kiszőlős	845	0	0,01	0,26	-2,1792	3	4	2	1	1
Kolontár	909	0,39	0,37	2,33	-0,494	2	3	2	2	1
Kövágóörs	440	1,38	1,56	6	3,19025	4	5	3	4	1
Köveskál	451	0,58	0,86	2,73	0,32287	2	2	3	2	1
Kup	867	0	0,4	1,33	-1,1599	2	3	2	2	1
Külsővat	567	0	0,35	2,32	-0,6576	2	3	2	2	1
Küngös	327	0	0,37	3,75	0,1669	2	2	4	2	1
Lesencefalu	975	2,01	0,09	0,6	-1,1988	2	3	3	2	1
Lesenceistvánd	1127	1,36	0,47	2,37	-0,0247	2	3	3	2	2
Lesencetomaj	2056	0,56	0,26	1,29	-1,1365	2	3	3	2	2
Litér	526	1,61	2,53	10,1	6,61387	5	7	4	5	1
Lókút	365	0	0,5	1,66	-0,8673	2	3	2	1	1
Lovas	1318	1,3	0,38	1,09	-0,861	2	3	4	1	2
Lovászipatona	1318	0,19	0,48	1,97	-0,6481	2	3	2	1	2
Magyaregrics	619	0	0,37	2	-0,8158	2	3	2	1	1
Magyarpolány	1198	0	0,84	2,46	-0,0533	2	3	2	1	2
Malomsok	601	0	0,7	2,3	-0,2933	2	3	2	1	1

Marcalgergelyi	449	0	0,34	1,81	-0,9547	2	3	2	1	1
Marcaltó	871	0	0,42	2,21	-0,6443	2	3	2	1	1
Márkó	1151	1,14	0,92	3,2	0,84722	2	2	4	1	2
Megyer	43	0	0,75	3,75	0,5746	2	2	2	1	1
Mencshely	260	2,52	1,03	2,87	1,26303	1	1	4	3	1
Mezőlak	1071	0,26	0,44	2,24	-0,5149	2	3	2	2	2
Mihályháza	834	0	0,34	1,9	-0,9042	2	3	2	2	1
Mindszentkál	327	1,44	0,68	2,43	0,26235	2	2	3	2	1
Monostorapáti	1115	0,44	0,86	2,23	-0,0069	2	3	3	2	2
Monoszló	162	0	0,62	2,43	-0,3061	2	3	5	2	1
Nagyacsád	716	0	0,46	2,14	-0,6407	2	3	2	2	1
Nagyalásony	525	0	0,48	2,65	-0,3328	2	3	2	2	1
Nagydém	409	0	0,25	1,57	-1,186	2	3	2	2	1
Nagyesztergár	1255	0	0,39	1,8	-0,9067	2	3	2	2	2
Naggyimót	587	0,81	0,51	2,63	-0,0283	2	3	2	2	1
Nagypirit	318	0	0,48	2,48	-0,4283	2	3	2	2	1
Nagytevel	551	2,29	0,56	2,2	0,302	2	2	2	2	1
Nagyvázsony	1848	0,3	0,78	2,9	0,23449	2	2	4	2	2
Nemesgörzsöny	779	0,33	0,44	1,92	-0,6701	2	3	2	2	1
Nemesgulács	1052	0,24	0,89	2,85	0,30342	2	2	3	2	2
Nemeshany	450	0	0,44	1,68	-0,9204	2	3	2	2	1
Nemesszalók	1011	0	0,61	2,48	-0,2888	2	3	2	2	2
Nemesvámos	2590	1,42	1,02	3,35	1,13676	1	1	4	3	2
Nemesvita	391	0,57	0,66	2,97	0,23957	2	2	3	2	1
Németbánya	89	0	1	2,25	0,00049	2	3	2	2	1
Nóráp	220	0	0,72	2,36	-0,2382	2	3	2	2	1
Noszlop	1082	0	0,45	2,58	-0,4043	2	3	2	2	2
Nyárad	960	1,14	0,68	3,02	0,48865	2	2	2	2	1
Nyirád	1890	0,28	0,38	2,22	-0,5835	2	3	2	2	2
Óbudavár	55	0	1,4	4	1,41238	1	1	5	3	1
Olaszfa	1107	0	0,54	2,2	-0,5211	2	3	2	2	1
Oroszi	133	0	0,38	1,46	-1,1083	2	3	2	2	1
Öcs	238	0	0,65	1,86	-0,594	2	3	2	2	1
Örvényes	151	0	1,06	3,33	0,67135	2	2	5	2	1
Ösi	2215	0,53	0,45	2,02	-0,5332	2	3	2	2	2
Öskü	2309	0,25	0,52	2,4	-0,3428	2	3	2	2	2
Paloznak	414	3,33	1,02	4	2,17042	4	5	5	4	1
Pápadereske	280	2,01	0,64	2,14	0,25612	2	2	2	2	1
Pápakovácsi	589	1,1	0,72	2,36	0,14693	2	2	2	2	1
Pápasalamon	382	0	0,44	1,44	-1,0552	2	3	2	2	1
Pápateszér	1255	0,2	0,52	2,32	-0,4052	2	3	2	2	2
Papkeszi	1636	0	0,39	2,66	-0,4237	2	3	4	2	2
Pécsely	562	0	0,94	2,98	0,34605	2	2	5	2	1
Pénzesgyőr	367	0	0,53	2,22	-0,5206	2	3	2	2	1
Pétfürdő	4891	1,26	0,55	2,04	-0,1592	2	3	2	2	3
Porva	478	0	0,46	1,95	-0,7473	2	3	2	2	1
Pula	230	1	0,65	2,26	-0,0193	2	3	4	2	1
Pusztamiske	492	0,6	0,16	1,44	-1,1456	2	3	2	2	1
Raposka	254	4,95	0,52	3,16	1,72938	1	1	3	3	1
Révfülp	1161	2,73	1,05	3,65	1,79601	1	1	3	3	2
Rigács	191	0	0,42	1,89	-0,824	2	3	2	2	1
Salföld	53	2,56	2,4	4	3,38146	4	5	3	4	1
Sáska	294	0	0,31	3,27	-0,167	2	3	3	2	1
Sóly	415	0	0,34	2,51	-0,5616	2	3	4	2	1

16. melléklet

15. melléklet

Közlöny

1. Alapfőkérdések

A Személyi Jövedelem

Teljesítés

1.1.

a. 10.

Az ország 15–15 „legfejletlenebb” és „legfejlettebb” településének főbb jellemzői									
Település (megye)	Lakosság (fő)	Munka-nélküliek aránya	Cégek szá-ma/ezér fő	Szja-alapot képező éves jövedelem (ezer Ft/fő)	1990–2004 között épített új lakás/lakás-állomány	Vízvezetékbe bekapcsolt lakások aránya (százalék)	Személygépjá-kocsi/ezér fő	Vendég-éjsza-ka/ezér fő	A 17 jelző-szám alapján készült mutató
Legkevésbé fejlettek									
Vekerd (Hajdú-Bihar)	171	19,58	7	141	0	45,6	105	0	1,53
Szászfű (Borsod-Abaúj-Zemplén)	180	35,71	6	130	1,2	41,2	75	0	1,65
Rinyaújnép (Somogy)	68	20,27	0	88	0	70,6	125	0	1,76
Bütykös (Borsod-Abaúj-Zemplén)	244	20,68	13	256	9,3	44,4	107	0	1,76
Kisdombegyház (Békés)	591	17,09	18	250	1,4	72,4	131	0	1,82
Gagyvendégi (Borsod-Abaúj-Zemplén)	214	21,32	42	224	1,8	67,9	167	0	1,88
Murga (Tolna)	87	23,15	13	183	8,9	67,9	175	0	1,88
Bácsszőlős (Bács-Kiskun)	412	19,24	14	153	1,8	32,4	205	0	1,94
Kaposkeresztúr (Somogy)	383	24,66	24	157	1,5	62,7	145	0	2,00
Zádor (Baranya)	391	19,86	24	280	3,4	77,2	160	0	2,00
Magyarhomorog (Hajdú-Bihar)	1 019	19,86	40	274	4,0	81,6	197	0	2,06
Értény (Tolna)	770	17,39	25	152	0,4	62,1	147	0	2,06
Magyardombegyház (Békés)	310	21,86	16	159	1,2	71,4	115	0	2,06
Gerényes (Baranya)	260	31,40	12	175	1,0	58,2	145	0	2,06
Abaújláp (Borsod-Abaúj-Zemplén)	90	35,33	0	211	3,3	46,7	185	1 091	2,06
Legfejlettebbek									
Budaörs (Pest)	25 031	1,40	159	940	21,7	98,3	468	3 343	8,71
Diósd (Pest)	6 912	1,84	120	854	34,9	89,9	398	0	8,18
Alsódörs (Veszprém)	1 489	3,10	130	731	45,8	94,9	398	16 700	8,18
Gyenesdiás (Zala)	3 219	3,59	138	515	33,2	88,3	384	11 624	8,12
Törökbálint (Pest)	12 148	1,55	129	820	25,9	96,9	438	5 418	8,06
Remeteszőlős (Pest)	464	0,34	128	984	32,5	96,4	352	0	8,06
Szántód (Somogy)	601	3,39	175	577	34,6	100,0	534	140 634	8,00
Leányfalu (Pest)	2 870	1,68	134	880	24,9	86,7	390	3 790	7,94
Szentendre (Pest)	24 149	2,33	141	858	21,0	97,9	384	743	7,88
Csepak (Veszprém)	1 872	4,31	148	697	33,0	100,0	567	32 146	7,82
Budapest	1 674 882	2,16	144	841	8,0	98,5	355	3 605	7,82
Zalaakros (Zala)	1 895	4,14	149	540	42,6	94,7	429	223 061	7,76
Üröm (Pest)	5 259	1,20	118	838	39,1	89,5	361	860	7,76
Budakalász (Pest)	9 922	2,11	115	799	19,9	96,8	360	123	7,76
Herceghalom (Pest)	1 583	1,68	93	821	29,2	98,5	324	1 870	7,71
Ország összesen	10 194 002	6,94	86	568	10,2	93,7	280	2 176	–
Rövidítések: szja = személyi jövedelemadó									Forrás: KSH

Kérdés: Az ország 15–15 „legfejletlenebb” és „legfejlettebb” településének főbb jellemzői

1. Alapfőkérdések

Helyesnek tartja-e Ön Magyarország jelenlegi adórendszerét? igen – nem

Helyesnek tartja-e a Készenléti adórendszer bevezetését? igen – nem

Feladat: Önnek a cégjogi jellemzőkkel kapcsolatban milyen kérdése van?

Igen – nem

Ön szerint veszélyeztet-e valaki a Készenléti adórendszer bevezetését?

Igen – nem

Ha igen, akkor Ön szerint mi miatt?

Van-e Ön szerint megvalósuló esélye a Készenléti adórendszer bevezetésének?

Ha van, melyik évben?

Ön szerint, milyenek lesznek majd a magyar jogi rendszerben a Készenléti adórendszer?

Szerelné fel három évet dőltetve a kérdést

Kérdés: Az ország 15–15 „legfejletlenebb” és „legfejlettebb” településének főbb jellemzői

16. melléklet

Kérdőív

I. Alapkérdések

A Statisztikai Kistérség Neve.....
Települések száma.....
Statisztikai kistérséggént való besorolás éve:.....

1.1. Regionális információk

a. közigazgatás b. közszolgáltatás c. területfejlesztés

régió.....

megye.....

kistérség.....

Kérem szíveskedjen a betűjeleket (a.b.c.) elhelyezni azon a szinten, ahol Ön szerint az egyes kategóriáknak a középszintű kezelése legmegfelelőbb helyen lenne. (Egy helyre több jel is elhelyezhető!)

A közigazgatás regionalizálását Ön, hogyan látja ? Jelölje x-el a megfelelő választ!

Sürgető és helyes döntés lenne.

Hosszabb távon szükséges lesz.

Jó a jelenlegi rendszer.

A megyei szintet kellene erősíteni.

Ön szerint EU követelmény-e a közigazgatás regionalizálása? (Az eldöntendő kérdésekre adandó válaszokat, kérjük szíveskedjen aláhúzni)

igen - nem

Kérem írja le egy mondatban, hogy mi jut Önnek először eszébe a régió kifejezés hallatán!

Helyesnek tartja –e Ön Magyarország jelenlegi regionális felosztását? igen - nem
Helyesnek tartja –e a Közép-Dunántúli régió jelenlegi keretek között való kijelölését? igen – nem

Fontos –e Önnek a régiója jelenlegi területi egységének fennmaradása? igen - nem

Ön szerint veszélyezteteti –e valami a Közép-Dunántúli Régió területi egységét ? igen – nem

Ha igennel válaszolt, akkor Ön szerint mi az?

Van-e Ön szerint régióknak egyértelmű központja? van – nincs

Ha van melyik város az?

Ön szerint régiókban melyik megyei jogú város lenne a legideálisabb régió központ?

Soroljon fel három érvet döntése mellett!

.....
A regionális központ kijelölését, hogyan látná célszerűnek?

- Felülről történő politikai döntés után, kijelöléssel.
- Hosszabb távú szerves fejlődés után szakértői vélemények alapján felülről történő kijelöléssel.
- A régió megyei jogú városainak egyezsége alapján.
- Régiós népszavazás útján.

Van –e jelentősége Ön szerint, hogy mielőbb egyértelmű centrumként jelenjen meg a régióban egy megyei jogú város?

- Igen, fontos kérdés.
- Jó lenne, de nincs rá esély.
- Nem fontos kérdés.

Létezik –e regionális identitás tudat, tapasztalatai szerint az Önök kistérségében?

- Igen, érezhető.
Igen, de csak csekély.
Nem, de majd kialakul.
Nem és nehezen is fog kialakulni.

Kérem sorszámozza fontossági sorrend alapján, (1-es a legfontosabb) hogy mely tényezők, milyen arányban járulhatnak hozzá ennek az identitás tudatnak a kialakulásához!

- Történelmi területi kapcsolatok.
Történelmi sorsközösség.
Földrajzi egység.
Földrajzi sokszínűség.
Kulturális kapcsolatok.
Gazdasági kapcsolatok.
A belső terek és struktúrák komplementer hatásai.
A közös problémák megoldása sikerélményei.

Az Ön statisztikai kistérsége számára a regionális térfelosztás :

- előnyös
hátrányos
semleges hatású

1.2. Kistérségi társulások információi

Alulról szerveződő legalább 4 települést érintő társulás működött –e korábban az Önök statisztikai kistérségében ?

igen – nem

- ha igen, a társulás jellege, éve, a benne résztvevő települések száma:

- Hatósági igazgatási társulás, körjegyzőség	-tólig, tag települések száma
- Intézményi társulás	-tólig, tag települések száma
- Társult képviselő testület	-tólig, tag települések száma....
- Területfejlesztési társulás	-tólig, tag települések száma....
- Egyéb, célfeladatra társulás	-tólig tag települések száma....
- Általános célzatú, önszerveződés ,társulás
(Rögzített célokkal, alapelvekkel)	-tól..... ig tag települések száma....
- Nem tudok a kérdésre válaszolni.	

A statisztikai kistérség jelenleg :

- Csak statisztikai kistérség.
- A statisztikai kistérséget teljesen lefedő többcélú térségi társulás működik.
- A statisztikai kistérségen belül működik többcélú társulás, de nem minden település tagja.%-tag

Ha működik többcélú társulás annak székhelye megegyezik-e a statisztikai kistérség székhelyével? igen -nem

Ha működik többcélú társulás, annak a vezetője megegyezik-e a statisztikai kistérség központi települése vezetőjének személyével? igen – nem

Van-e a statisztikai kistérségben főállású térségi menedzser? van – nincs

Ha van, elégedettek-e a tevékenységével? igen – nem

Van-e a kistérségben működő többcélú társulásnak önálló apparátusa? van – nincs

Van-e a saját költségvetése? van – nincs

Egyközpontú, egyértelműen vonzáskörzeti jellegű-e az Önök kistérsége? igen - nem

Jelenleg 168 statisztikai kistérség működik az országban. Ön szerint várható-e ugyanennyi többcélú kistérségi társulás megalakulása 2006-ig? igen – nem

Létezik-e az Önök statisztikai kistérségében intézményesített fórum a civil szervezetek bevonására, a térségi társulásokban való részvétel biztosítása érdekében? igen – nem

Fontosnak tartja-e a civilszervezetek bevonását a térségi döntések előkészítésébe? igen - nem

2.1. Geográfiai vonatkozású kérdések

Az Önök statisztikai kistérsége köthető-e valamilyen földrajzilag lehatárolható kistájhoz? igen –nem

neve:.....
Tulajdonítanak-e ennek jelentőséget?

igen – nem

A stat.kistérségnek a földrajzi elhelyezkedése a Közép-Dunántúli régió területén belül:

- a. centrális
- b. inkább centrális
- c. periférikus
- d. fél-periférikus

A kistérségnek a földrajzi helyzete a megyében:

- a. centrális
- b. inkább centrális
- b. periférikus
- c. fél-periférikus

A kistérségnek a társadalmi munkamegosztásból fakadó helyzetét milyennek ítéli meg?

- a. centrális
- b. inkább centrális
- c. periférikus
- d. fél-periférikus

A kistérség gazdasági jellegét,

- a. döntően a mezőgazdaság
- b. döntően az ipar

- társulások
- ipari körzet
- mezőgazdasági megítélés körzet
- humán erőforrás körzet

c. döntően a terciér szektor
d. vegyes gazdaság
határozza meg.

Az Önök kistérsége gazdaságilag a megyei átlagnál :

a. jobb helyzetű
b. átlagos helyzetű
c. rosszabb helyzetű

A stat.kistérség lakónépességét tekintve milyen jellemzőkkel bír ?

Fogyó népességű
Növekvő népességű
Stagnáló népességű

2.2. Integrációs tényezők

Kérjük rangsorolja 1-től 10-ig az általunk felsorolt tényezőket az alapján, hogy az Önök stat. kistérségében mi okozza jelenleg a legnagyobb problémát a települések és a kistérség általános fejlődése szempontjából! (1 –es számot írjon a legfontosabb probléma elé!)

- a települések társulási hajlandóságának gyengesége
- az uniós pályázati ismeretek hiánya
- a települések forráshiányos működése
- a humán erőforrás hiánya
- a rossz törvényi háttér, a jogszabályok kuszasága, jogi rendezetlenségek
- a jelentős munkanélküliség
- politikai megosztottság
- települések közötti viszályok
- vagyontalan önkormányzatok
- a politikai érdekérvényesítés képességének a hiánya
- egyéb

Kérem rangsorolja 1-től 10-ig, hogy az alábbi tényezők közül mi befolyásolja leginkább a társulási hajlandóságot kistérsége települései között!?

- Tradicionális kapcsolat rendszer
- Földrajzi egységek, tájak belső kohéziója
- Személyes kapcsolatok minősége
- Infrastrukturális kapcsolatok determinációja
- Gazdasági kapcsolatok
- Etnikai identitás
- Politikai attitűdök
- Állami szintű ösztönzők
- Költségvetési kényszer
- Kár események / Sorsközösségek

Van –e olyan földrajzi tényező az Önök kistérségében, ami segíti a települések kistérségi integrációs törekvéseit?

Ha van, húzza alá az alábbiak közül azt, ami a legfontosabb! Ha több is van, rangsorolja számozással!

- folyó, vagy jelentősebb vízfolyás
- nagyobb állóvíz
- hegység, jelentősebb dombosság
- völgyeségi terület
- síkság
- egységes földrajzi környezet
- borvidék

- bányavidék
- ipari körzet
- mezőgazdasági nagyüzem körzete
- hungaricumhoz köthető terület
- etnikai sziget jelleg

egyéb:

A kérdőívet kitöltő személy beosztása

Köszönöm a megtisztelő segítségét!

